Kálmány Lajos

ALFÖLDI GYŰJTÉS

MAGYAR NÉPKÖLTÉSZET TÁRA
XVI.

SOROZATSZERKESZTŐ
Magyar Zoltán

FONTES MUSEI ETHNOGRAPHIAE
A NÉPRAJZI MÚZEUM FORRÁSKIADVÁNYAI
11.

SOROZATSZERKESZTŐ
Granasztói Péter

Kálmány Lajos

ALFÖLDI GYŰJTÉS

Közreadja
FORRAI IBOLYA
RAFFAI JUDIT

BALASSI KIADÓ · BUDAPEST

A könyv kiadását támogatta

Nemzeti Kulturális Alap

A borítón
1896-ban készült Torontál vármegyei tálas motívuma
a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből
(Kiss Margit felvétele)

© Forrai Ibolya, Raffai Judit, 2015

ISBN 978-963-506-954-5
ISSN 1587-3463
ISSN 0238-7492

A kiadásért felel a Balassi Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Schmal Alexandra
Tördelte Mocsonoky Gábor
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Borítóterv Szák András
Nyomdai munkálatok Alföldi Nyomda Zrt.
Felelős vezető György Géza elnök vezérigazgató

Kálmány Lajos csanádpalotai hívei körében

TARTALOM

Forrai Ibolya: Kálmány Lajos népköltési hagyatéka a Néprajzi Múzeumban 9

ALFÖLDI GYÜJTÉS. Gyüjtötte és jegyzetekkel ellátta KÁLMÁNY Lajos . . . 25
TARTALOM 31
BALLADÁK ÉS ROKONNEMŰEK 51
DALOK 85
Szerelmi dalok 87
Katona- és hazafiúi dalok 137
Pásztor- és betyárdalok 179
Bordalok 189
Tréfás- és gúnydalok 197
Vegyes dalok 207
MESÉK, MONDÁK ÉS ROKONNEMŰEK
MESÉK 217
Elegyes mesék 219
Állat-mesék 245
MONDÁK
Világteremtő és alakító mondatöredékek 289
Vizözön-mondák és töredékei 337
Krisztus-mondák 345
Jeles emberekről 371
Attila-mondák 377
Mátyás király-mondák 383
Örökéletűek mondái 415
LEGENDÁK
Szentek legendái 421
Mária-legendák és rokonneműek 433
HAZAJÁRÓ HIEDELMEK 441
JEGYZETEK 447

Raffai Judit: Kálmány Lajos 499
Bevezető a jegyzetekhez 514
Kálmány Lajos pontosított irodalomjegyzéke 517
A Kálmány Lajos irodalomjegyzékéből kimaradt művek jegyzéke 518
Jegyzetek 522
A tanulmányokhoz felhasznált irodalom 559
Helységnév-azonosító 567

Forrai Ibolya

Kálmány Lajos népköltési hagyatéka a Néprajzi Múzeumban

Kálmány Lajos (Szeged, 1852–1919) népköltési hagyatéka a Néprajzi Múzeum Kézirattárának (EA) egyik legértékesebb és legkeresettebb forráscsoportja. A hagyaték Kálmány Lajos 1872–1919 között végzett, Szeged környéki, dél-alföldi népköltési gyűjteseit, munkáit tartalmazza: levelezését, tanulmányait, kiadásra előkészített munkáit, saját gyűjtőfüzeteit, levelező hálózata által összegyűjtött eredeti kéziratos füzeteket. A hagyatékban maradt fenn továbbá Ipolyi Arnold népmese- és Abafi-Aigner Lajos népköltési gyűjteménye.

A tudományos, szakmai közvélemény időnként megélénkülő érdeklődéssel foglalkozott Kálmány életével, munkásságával és hagyatéka sorsával, s ennek köszönhetően bőséges irodalom áll a kutatók rendelkezésére. A legfontosabbak közöttük Móra Ferenc, Péter László, Dégh Linda, Katona Imre, Ortutay Gyula, Kovács Ágnes, Pogány Péter írásai.

A hagyaték történetét követve itt csupán két kérdést szeretnék megvilágítani: mi történt Kálmány Lajos kéziratos anyagával 1920–1949 között, és milyen a hagyaték jelenlegi állapota.

Az áttekintésben elsősorban a Néprajzi Múzeum irattárában (NMI) őrzött források adatait, a Magyar Néprajzi Társaság (MNT) iratait, legfőképpen pedig a kézirattár (EA) adatait használtam fel.

A fennmaradt, idézett iratok többségére hivatkoztak a hagyaték korábbi ismertetői is; azóta csak néhány új levél került elő, amelyek nem változtatják meg alapvetően korábbi ismereteinket, inkább csak pontosítják, megerősítik vagy cáfolják a Kálmány-hagyatékról szóló vélekedéseket. A harmincas években ugyanis valóságos legendák keletkeztek a kéziratos hagyaték tartalmáról, hollétéről.

A hagyaték

A hagyaték megmentését Móra Ferencnek és Sebestyén Gyulának köszönhetjük.

A kéziratos hagyaték a Kálmány-örökösök ajándékaként, Móra Ferencnek köszönhetően 1920-ban érkezett meg a Nemzeti Múzeumba,[1] s bár időközben Sebestyén Gyula helyzete jelentősen megváltozott az intézményben,[2] ő vette át a hagyatékot. A Kálmány-hagyaték feltárásához szolgáló legfontosabb forráscsoportok a Sebestyén-hagyaték anyagából kerültek elő: így például Kálmány Sebestyén Gyulához írott közel százötven levele,[3]

[1] Mint azt Péter Lászlótól tudjuk, Melich János, az OSZK akkori igazgatója 1920. július 1-jén kelt levelére Móra Ferenc a hagyatékot 1920. július 31-én vasúton szállíttatja a Nemzeti Múzeum címére. Lásd Péter L. 1947. 74.

[2] Adalékok Sebestyén Gyula helyzetéhez:
- 1919. október 3-án az MNM OSZK Kézirattárának igazgatásából leváltják; a Folklore Osztály vezetője ebben az időben, s hozzá tartozott a Néprajzi Osztály zenei gyűjteménye is; az OSZK igazgatója ugyanekkor Melich János lett.
- NMI 168/1919. Zenei gyűjtemény Sebestyén (folklore-osztály) alá osztatik. 1919. október 3. Huszár sk.
- NMI 78/1920. Sebestyén Gyula felmentése; 1920. április 16-tól a magyar néphagyomány emlékeinek gyűjtését végzi, negyedévenkénti jelentéstétellel.
- NMI 131/1920. 1920. december 27-én Bátky elutasítja Sebestyén Gyula helyiségkérését a Folklór Osztály számára.
- NMI 5/1921. (ad 131/1920.) 1920. december 22-én Czakó Elemér rendeletére az MNM Néprajzi Osztály folklór könyvtárát helyhiány miatt a VII. ker. Munkácsy utcai iskolába költöztetik. 1921. január 10-én Bátky a folklór könyvtárat már Melich Jánostól veszi át.

[3] Az EA 2847. sz. tételben összesen 92 levél van: itt szerepel Kálmány 18 levele Sebestyén Gyulához, Kálmány levelezéséből további 71 levél és 3 Móra-levél. Az 1902–1917 közötti évekből még további 59, Sebestyénhez írott Kálmány-levelet találunk: EA 13148 – 29 darab, EAD 128 – 21 darab, 63 oldal (lásd EA 30931).

valamint Móra Ferenc levelei[4] és *A nagy sámánról* című kézirata,[5] amelyekben tudósít a hagyaték megmentésének körülményeiről és az anyag összetételéről is: „Két önzetlen társammal, Szalay József dr. kerületi főkapitány és Cs. Sebestyén Károly tanár úrral és két könyvtárnokjával három nap dolgoztunk estétől reggelig a dohos és kiszellőztethetetlenül pipabűzös szobákban, míg valamennyire szerbe-számba szedtük a hagyatékot, a mely sokkal gazdagabbnak bizonyult, mint a mennyit vártunk. A kulturpalotában hetek munkájával összekerültek az egymáshoz tartozó könyvdarabok és nagyértékű folklorisztikai könyvtár lett belőlük; előkerültek a magyar tudományos élet vezetőalakjaitól Kálmány Lajoshoz intézett levelek, köztük még a hetvenes évekből valók is, Kálmány Lajos levélfogalmazványaival

[4] EA 2970.
- 1919. december 6. Móra Ferenc tudósítása: „Könyveken kívül értékes jegyzetek is lehetnek a hagyatékban."
- 1919. december 17. Sebestyén Gyula Fejérpataky László főigazgatóhoz továbbítja Móra tudósítását, s kéri sürgős intézkedését.
- 1919. december 19. Fejérpataky László megbízza Sebestyén Gyulát a Kálmány-hagyaték megszerzésével. EA 2847. (2–13. oldalon; K. Kovács Péter megjegyzései: „A Sebestyén hagyatékban találtam, Dr. Dégh Lindának 1952 tavaszán átadtam közlésre. Bp. 1952. V. 5.")
- 1920. február 22. (70/1920.) Móra beszámol a hagyaték tragikus állapotáról, összeszedéséről, csoportosításáról: „1. Kálmány Lajos művei. 2. Kéziratok, tömérdek apró cédula kisebb-nagyobb szövegekkel, s egy halom fasciculus, köztük az Abafi gyűjtemény kéziratai, tán hat nagy kötetben […] legalább másfél mázsa, rendezetlen, de legalább nagyjában megtisztogatva a szeméttől és csomagokba kötözve. 3. Könyvek – magyar és német folklorisztikai munkák." Tájékoztatja Sebestyént, hogy tárgyalt az örökösökkel, mindent előkészített a kéziratok elszállítására, kéri, hogy a múzeum a szolgáknak utaljon 100-100 korona díjat a pakolásért; ő pedig még 1920-ban, tavasszal emlékbeszédet mond a Dugonics Társaságban Kálmányról.
- 1920. március 17. Értesíti Sebestyént, hogy Fejérpataky kérésére még nem szállíttatja Budapestre a hagyatékot; közli az örökösök pontos címét, nevét, mellékeli a két szolga és a koszorú nyugtáját.
- 1920. április 30. Kéri Sebestyént, értesítse Solymossyt, hogy a május 1-re kért nekrológot az *Ethnographia* számára megküldi némi késéssel.

[5] EA 1391. Móra Ferenc *A nagy sámánról* című kézirata (62 oldal). – 1922. január 14-én Solymossy Sándor az MNT-től megküldi Szász Károlynak, a Kisfaludy Társaság főtitkárának Móra Ferenc kéziratát, aki 1922. február 27-én Sebestyén Gyulához továbbítja: „Kiadatik Sebestyén Gyula r. tag úrnak, mint a Népköltési gyüjtés szerkesztőjének." Az iratra még rávezeti: „Rövid kivonatféle az Ethn. 1919. 94–99. 1922-ben." (Móra F. 1919.) Alig két évvel Kálmány halála után Solymossy levelében Kálmány mesegyűjteménye kiadását említi; nem tudja, hogy az *Alföldi gyüjtés* kézirata vár kiadásra.

együtt és becses adalékot nyújtanak megirandó életrajzához; és végre előkerült Kálmány Lajosnak vagy tíz nagy fasciculust kitevő tömérdek kézirata, jegyzete, köztük nyilván sok kiadatlan is, egy irdatlan rengeteg, a mely évekre dolgot fog adni kincskereső kezeknek."[6]

A kéziratok a Nemzeti Múzeumba (később a Néprajzi Múzeumba) kerültek, a könyvek és a levelezés Szegeden maradt. Móra megemlékezik Kálmány leveleiben felvázolt terveiről is: „Csak úgy forrott a tervektől. Csak a miről nekem említést tett egyszer-másszor, ahhoz kellett volna még egy élet. Tervezte a Koszorúk III. kötetét, a Hagyományok III–IV. kötetét. Nagy tanulmányban akarta kimutatni, hogy a magyar ősvallás demiurg vallás volt. Különösen sokat foglalkoztatta a hajnal mítosz. Azt mondta, sok adata van rá, hogy a magyarságnak volt egy hajnal istene s erről is könyvet akart írni."[7]

Ez a Móra-tanulmány lett az alapja a két évtizeddel későbbi feltevéseknek. Szegeden 1920. október 9–10-én tartották az MNT vándorgyűlését, itt olvasta fel először Móra a Kálmány emlékezetének szentelt írást, amely 1921. február 6-án Szegeden, a Dugonics Társaság felolvasóülésén is elhangzott. Ezután hosszú időre feledésbe merült Kálmány Lajos és kiadásra váró kész műve, az *Alföldi gyüjtés,* meg a „nagyértékű" hagyaték is.[8]

A háború és a forradalmak miatt Sebestyén – kiszorulva a szakma vezető pozícióiból – nem sokat tehetett, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* (MNGY) XIV. kötete, a nagyszalontai gyűjtés is csak jókora késéssel, és már Szendrey Zsigmond szerkesztésében jelent meg 1924-ben.

Ekkor a Néprajzi Múzeum személyi és szervezeti változások után újabb költözés előtt állt: 1924-ben az Iparcsarnokból a Népligetbe költözött. Az átköltözés után, 1925-ben a folklór könyvtárat visszahozták a Munkácsy utcai albérletből. A teljesen félrevonult Sebestyén is 1925 után adta-adhatta át a múzeumnak, illetve Madarassy Lászlónak a folklór osztály anyagát (zömében saját hivatali iratait, levelezését, a Folklore Fellows Magyar Osztálya népköltési gyűjteseinek egy tetemes részét, és feltehetően az *Ethnographiá*hoz és a *Népköltési Gyűjtemények* szerkesztőjéhez bekül-

[6] Móra, *i. m.,* EA 1391: 7.

[7] Móra, *i. m.,* EA 1391: 60.

[8] Vö. Banner J. 1943. 185. Móra szép, teljes Kálmány-portréja mellett a szöveg egy korábbi, rövid változatát lásd Móra, *i. m.;* másik szövegváltozat szerepel *A szegedi tulipános láda* című műben (Móra F. 1936. Lásd még az MNT 1920. évi iratanyagában Madarassy László tudósítását).

dött gyűjtéseket, kéziratokat.) Ebben az anyagban volt feltehetően a Kálmány-hagyaték is (bontatlan csomagokban).[9]

Hová került hát a „temérdek kézirat”?

A Néprajzi Múzeumban a kéziratos források, dokumentumok megszerzése célzatosan nem tartozott az alapvető feladatok közé. 1916-tól a Nemzeti Múzeum szervezeti keretében a Folklór Osztály, korábban az OSZK kézirattára fogadta a kéziratos dokumentumokat, de majd minden osztálynak volt külön könyvtára, s annak kézirattára is. A Néprajzi Múzeumban (amely ekkor a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya, Néprajzi Tára volt), 1872-től 1939-ig, az Ethnológiai Adattár létrehozásáig sok értékes kéziratos forrás gyűlt össze, amelyek vagy a könyvtár állományába kerültek, vagy egy szekrényben pihentek leltározatlanul, vagy a tárgyi gyűjtemények raktáraiban várták a felfedezést. Az évtizedek során felhalmozódó kéziratos forrásanyag mind sürgetőbben vetette fel a megfelelő muzeológiai kezelés szükségességét.[10] 1926–1927-ben felvetődött már egy központi néprajzi adattár és könyvtár gondolata (az elhelyezés körül éles vita zajlott Solymossy Sándor, Bátky Zsigmond és Viski Károly között az *Ethnographia* és az *Értesítő* lapjain), azonban az intézményi feltételek ehhez csak az 1930-as évek végén teremtődtek meg. (A múzeum egyébként ekkor nagyszabású terve, *A magyarság néprajza* megvalósításán dolgozott.)

Az éves jelentések tanúsága szerint a múzeum igyekezett rendben tartani kéziratállományát. Honti János jelentése tudósít az alábbiakról: „A néprajzi kézirattárat 1930 nyarán kezdtem összeállítani és 1932. szeptember 1-ig kezeltem. A kézirattár anyaga részint a Néprajzi Osztályban lappangó kéziratokból, részint az oda beküldött közlésekből állott össze. A rendezett kéziratanyagon kívül egy szekrényre való rendezetlen anyag

[9] NMI 2/1935. Jelentés a NM 1934. évi állapotáról. A kézirattár 169 kötet kéziratos néphagyománygyűjtést őriz, ez az MNT letétje. – K. Kovács Péter feljegyzése: „Szendrey Ákos szóbeli közlése alapján Sebestyén Madarassy igazgatósága alatt adta-adhatta át az anyagot 1934–1936. között. A Sebestyén hagyaték ugyanis három részletben érkezett a múzeumba: első Sebestyén Gyula félrevonulását követően, második 1945-ben még halála előtt, s végül 1946-ban.” Vö. EA 8/1962. szám alatt levelezés, tételes jegyzék, lásd ma az EA 31083 jelzetű kéziratban.

[10] Az 1920-as évek végén a néprajz és a folklór körül kirobbant vitákhoz lásd Bátky Zs. 1927. 127.

is maradt, amely állítólag a Folklor Fellows Magyar Osztálya gyűjtéséből származott."[11]

Honti távozása után magára maradt az anyag, 1936-ban már sem katalógusát, sem kulcsát nem lelték, a rendezetlen anyagot Szendrey Ákos átvette, de nem rendezte, mert nem volt megfelelő szekrény a kéziratok elhelyezésére.[12] Pedig a harmincas években a kéziratok iránti társadalmi érdeklődés is fokozottabban jelentkezett – népköltési gyűjteményeiket keresték a gyűjtők.[13]

A kézirattár körvonalai tehát valójában 1916-tól (lásd a Folklór Osztály létrehozása) kialakultak, önálló kollekció rangjára azonban csak az 1930-as évek végén emelkedett.

A háború előtti időszakban a múzeum szervezeti átalakulásának utolsó fontos eseménye volt az Ethnológiai Adattár létrehozása (1938–1939).[14] Létrejöttével sem szűntek meg azonban egy csapásra a gondok. Az intenzív gyűjtőmunka, új anyagok érkezése mellett a kötegekben álló kéziratos csomagok rendezése elmaradt.

1929-ben alakult meg a szegedi egyetem Néprajzi Tanszéke, s az új nemzedék jeles képviselői – Bálint Sándor, Ortutay Gyula – hivatkoztak Kálmány munkáira, méltatták a nagy elől munkásságát. A Kálmány emlékét ébren tartó szegedi kutatók arra számítottak, hogy a hagyaték több kész kötet anyagát rejti, s lendületes tervet állítottak össze ezek kiadására. Később, mint annyi más elképzelést, egy időre ezt is elsodorta a háború.

A hagyaték azonban nem került elő, csak az 1940-es évek elején, amikor Viski megtalálta. Az OSZK egykori iratanyagából kiderítette, hogy a „ládányi hagyatékot" Sebestyén Gyula vette át, visszavonulásakor aztán átadta Madarassynak, s ő 1936-ban Szendrey Ákosnak. Viski kérte Domanovszky Györgyöt, hogy a hagyaték feldolgozását engedélyezze Vargyas Lajos szá-

[11] NMI 47/1936. Honti János jelentése 1930–1932 közötti munkájáról.

[12] NMI 11/1932. NMI 6/1933. Éves jelentésekben adatok a kéziratállományról.

[13] NMI 43/1936. NMI 47/1936. Szendrey Ákos jelentései a kézirattár állapotáról. Hivatkozik Honti munkájára, csatolja is a fent hivatkozott jelentést.

[14] A helyzet megoldását jelenthette volna 1938–1939-ben az EA létrehozása. Szükségessége mellett így kardoskodott K. Kovács László: „A folklore anyag gyüjtése a múzeum feladatának régi értelmezése folytán – hogy t.i. a múzeum csak a tárgyak gyüjtésével és megőrzésével foglalkozik – teljesen kiszorult a múzeumból. […] Mi a most megszervezett EA-ban ismét egyesíteni kívánjuk a tárgyi és szellemi néprajzot, ideértve a zenefolkloret is." K. Kovács L. 1939. 287.

mára.[15] Vargyas valóban megnézte az anyagot, de a hatalmas mennyiségű kézirat (a hagyatékot először ismertető Péter László szerint 13 köteg, Dégh Linda szerint 17 gondosan becsomagolt köteg) rendezését nem vállalta.

1945-ben a háborús károk enyhítése során újracsomagolták, és ismét megfeledkeztek róla.[16]

A hagyatékot 1947-ben Péter László nézte át tüzetesebben, s jegyzetei alapján a szegediek 1949-ben a Kálmány-emlékkiállításhoz kölcsönkértek 43 dokumentumot a még rendezetlen hagyatékból.[17]

A megkerült hagyaték hányattatásai 1949-ig folytatódtak. Ekkor, Kálmány halálának harmincadik, születésének századik évfordulóján, ismét szegedi kezdeményezésre, és Ortutay sürgető utasítására 1949 őszétől Kovács Ágnes és Raffay Anna megkezdte az addig bontatlan csomagokban őrzött hagyaték rendezését. A szűkre szabott határidő miatt az első rendezés alapos forrásfeltárás nélkül, 1950-ben készült el.

Kovács Ágnes 1950 elején újabb kutatást és a Kálmány-életmű kiadását javasolta, de csak a hagyaték rendezését, leltározását és katalogizálását fejezték be 1955-ig.

A már rendezett kéziratokat használta fel Péter László, Dégh Linda, Katona Imre és Ortutay Gyula a *Kálmány Lajos Népköltési Hagyatéka* sorozat megjelent két kötetében is *(Történeti énekek és katonadalok; Alföldi népballadák)*.[18] A sorozat sajnálatos módon torzóban maradt.

Ezt követően a feltárt forrásanyag adatait folyamatosan felhasználták a különféle népköltészeti forrásközlésekben, tanulmányokban, katalógusokban.[19]

Újabb évfordulós megemlékezés alkalmából, Kálmány Lajos születésének másfélszáz éves évfordulóján, 2002-ben Voigt Vilmos, Barna Gábor és Magyar Zoltán kezdeményezésére merült fel az *Alföldi gyüjtés* kiadásának

[15] NMI sz.n./1944. Viski Károly levele Domanovszky Györgyhöz, Budapest, 1944. február 22.

[16] Az EA gyűjteményeit Banó István és Némethy Endre rendezi. 1949-ig Banó kezeli a kézirattári gyűjtemény anyagát. A könyvtárban 1948-ban Sándor István gyűjti össze a kéziratos anyagot, amely később szintén a kézirattárba kerül. NMI 208/1949. Munkajelentésében Banó már külön feltünteti a Kálmány-hagyatékot.

[17] NMI 280/1949. Az anyag visszavételének nincs írásos nyoma.

[18] Kálmány L. 1952, 1954.

[19] Péter L. 1947. 71–82; Péter L. 1952.; Bihari A. 1980.; Pogány P. 1954.; Kovács Ágnes: Ipolyi Arnold népmese, népszokás és hiedelemgyűjteménye a Néprajzi Múzeum Adattárában, 86 oldal, Budapest, 1955–1956, kézirat: EA 23621; Kovács Á. 1956.; Benedek K. 2006.

gondolata. Ezzel párhuzamosan, a kéziratok rendkívül rossz állapota miatt megkezdődött azok digitalizálása, s így mára már 85 Kálmány kézirat másolata CD-n is kutatható.

A hagyaték története szorosan kötődik a Néprajzi Múzeum történetéhez. Mai állapota tükrözi a múzeum lehetőségeit. Eltűnése-hányódása-felfedezése-gondozása folyamatát befolyásolta a néprajzi érdeklődés alakulása, a múzeum sorozatos költözései, az adott személyi és anyagi feltételek; közvetve pedig még a politikai események is hatással voltak rá (háború, forradalmak, az 1929-es világgazdasági válság, 1945 stb.).

A gyűjtemény jelenlegi helyzete, állapota

A Kálmány-gyűjteményt jelenleg is a Kovács Ágnes által felállított rendben őrizzük. A rendezett kéziratanyag főbb egységei: Kálmány Lajos levelezése; tanulmányok és tanulmánytöredékek; kiadásra előkészített műve: az *Alföldi gyüjtés;* kiadott műveiből származó töredékek; hatalmas népköltési gyűjteménye (műfaj szerinti csoportosításban: balladák, mesék, mondák, legendák, néphitadatok, szokásleírások, népszokások); saját gyűjtőfüzetei; levelező hálózata által összegyűjtött eredeti kéziratos füzetek; Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye Kálmány jegyzeteivel; Abafi-Aigner Lajos népköltési gyűjteménye.

A mintegy 22 000 oldalnyi kézirat 215 tételben, EA 2761–2973, 10655, 13342, 14944, 19017 leltári számok alatt található. Hat évtized alatt a kutatók kezén két kézirat veszett el (EA 2831, 2846. tételek), s néhány kézirat hiányos lett. Kálmány gyűjtési pontjairól a Kézirattár földrajzi katalógusa tájékoztat, tartalmi összetételét pedig szakkatalógusa mutatja be. Címjegyzéke megtalálható a kéziratgyűjtemény nyomtatott katalógusában, valamint számítógépes adatbázisában.[20]

Kálmány Lajos kéziratos hagyatéka ma az egyik legértékesebb és leggazdagabb népköltészeti forrásgyűjtemény. Ha bizonyos részei fizikai valóságukban menthetetlenek is, a benne foglalt információt feltétlenül meg kell őrizni – akár új digitális hordozón –, hogy a benne felhalmozott tudás és ismeretanyag a kutatók szűkebb körén túl is ismertté váljék. Ez nemcsak Kálmánnyal, hanem kultúránkkal szemben is kötelességünk.

[20] Forrai I. 1979–1983.

Az *Alföldi gyüjtés*

Kálmány Lajos *Alföldi gyüjtés* című, 599 oldalas kézirata az EA 2771. leltári számon található, igen gazdag népköltési gyűjtemény Arad, Bács-Bodrog, Békés, Csanád, Csongrád és Torontál megyék területéről, az 1872–1914 közötti évekből. A gyűjtemény anyagát Kálmány részben régebbi gyűjtéseiből válogatta össze, egyes darabokat gyűjtőfüzeteiből másolt ki, de sok új gyűjtéssel is gazdagította anyagát.

1910–1919 között szinte minden esztendőben végzett helyszíni néprajzi gyűjtéseket, és levelezett is adatközlőivel.

Gyűjtési terveiről Sebestyénhez írott leveleiben is beszámolt, egy-egy különösen értékes adatát el is küldte, hogy Sebestyén azt közölhesse az *Ethnographiá*ban. Eredményes munkakapcsolatuk során szakmai eszmecseréket folytattak; ezekből megismerjük Kálmány kutatási elveit, módszereit, népköltészetről vallott nézeteit, Sebestyén pedig ellátta Kálmányt a szükséges szakirodalommal. 1910-ben Sebestyén Gyula átvette Vargha Lászlótól a Kisfaludy Társaság *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának szerkesztését, s felkérte Kálmányt Ipolyi mesegyűjteményének szerkesztésére, kiadásra való előkészítésére.[21] Saját gyűjtemény összeállítása és kiadása is szóba került, sőt megállapodtak egy Kálmány-gyűjtemény tervében, amit Kálmány boldogan elvállalt, hiszen félig már felgyógyult súlyos betegségéből. Így 1910–1914 között párhuzamosan dolgozott a két mű megjelentetésén. 1911 derekán a kiválogatott anyagot bemutatta Sebestyénnek. Fáradhatatlan munkájáról tanúskodnak 1911–1912-ből idézett levelei:[22] „1911. VI. 12. Szíveskedjék pár sorban értesíteni, hogy folyó h 17-dikén, hétfőn a múzeumban lesz e? ekkor akarom felvinni a gyűjteményt s mivel több helyt hivatkozás van a MNGy XIII. kötetre, Ipolyi jegyzeteire, pár perczre szükségem lesz reá, hogy a számokat jól idézzem, nem szeretném, ha idézeteim útvesztőbe vinnék az olvasót. Kosmogoniai mondatöredék van 123, Krisztus monda 35, állatmese 37, Atilla monda 7,

[21] Lásd EA 2847 jelzet alatt Kálmány magánlevelezését (92 levél, 274 oldal; ebből 18 szól Sebestyénhez), Kálmány levelei Sebestyén Gyulához, 1902–1917 között, a Sebestyén-hagyatékban fennmaradt levelezés az EA 13148 jelzet alatt (28 levél, 2503–2572. oldal); az EA 30931 (átvezetve a korábbi EAD 128. számú dokumentum alól, 21 levél, 63 oldal) főleg az Ipolyi-kötet munkálataival foglalkozó leveleket tartalmazza.

[22] 1911. VI. 12. (EA 13148: 2515–2516.); 1911. VIII. 14. (EA 13148. 2517–2520.); 1911. VIII. 15. (EA 13148: 2521–2524.); 1911. XII. 26. (EA 13148: 2525–2527.)

Mátyás királyról szóló 30, Mária legenda 10, mese 29, a nép által igaznak vett történet féle 5; ezen a téren vagyunk leghátrább…”

A bemutatott gyűjtemény összetételében, arányaiban, terjedelmében alig tér el a végleges összeállítástól; a népdalokról csak későbbi leveleiben szól.

> „1911. VIII. 14. Népdalokkal én régen foglalkoztam, csak jegyzeteket találtam. Gyűjteményemből kiválogattam egy kötetre terjedő kosmogoniai s Krisztus mondát, Atilláról, Mátyás királyról s egyéb jelesekről szóló néphagyományt, állatmeséket, ismeretlen egyébnemű meséket s egy pár részben ismeretes, de közlésre méltót, nagyjából jegyzetekkel elláttam.”

> „1911. VIII. 15. …még egyszer átnézem és jegyzetekkel látom el a meséket, és kiválogatok egy csomó népdalt, meglehet, hogy két kötetre terjedő népköltéssel is előállok, de ezt nem állítom egész bizonyosan, hanem megpróbálom, hogy ha már népdalokkal foglalkozom, ne 5-6 ívvel foglalkozzam. A kötetet tehát a régi rendszer szerint állítom ki, mint a MNGy három első kötete van. A társaság úgy látom a ballada neműeket kedveli, lesznek ilyenek is szép számmal; de nem az először nyújtandó kötetben. Dolgozni addig dolgozom a jegyzetek terén; míg be nem áll a hideg, akkor megyek gyűjteni. Minden anyának a maga gyermeke a legbecsesebb, kiválóan becsesnek tekintem én is a munka alatt levő kötetet.”

> „1911. XII. 26. Alig várom, hogy az én gyűjteményemet összeállíthassam s azután én is bemutathassam.”

> „1912. VI. 19. A gyűjteményre vonatkozólag jónak látom a következőket ide jegyezni: 1-ször A történetszerű mesék annyit akar jelenteni, megtörténtnek hitt mesék; a helyes kifejezés az volna – megtörténtszerű mesék– de a nép az ilyeneket históriának veszi; azért adtam a história – magyarul történet nevet; de valójában nem az, oda tettem, hogy ilyenszerű mesék. 2-szor A hiedelem azt fejezi ki, a mit hisz a nép; a hit le van foglalva a relígió számára; ezért használtam a hiedelmet, lehetett volna hitszerű mese is, de jobb a hiedelem, […]

> Hazajáró hiedelem, a melyben hazajárnak a holtak; evőkanál, a melyikkel esznek, stb.
> Bevezetőt nem írtam, Ön fog előszót írni, mint Vargha Úr írt Önnek. Hogy pedig ne kelljen vele sokat bíbelődnie, ide jegyzem a következőket: [javasol néhány kiemelendő szöveget, például a tarackirtás, csillagokról szóló hagyományok, Mária legendák, örökéletűek stb.]. […] Vannak népdalok, melyek azért vannak felvéve, mert a népköltéstárban változatai meg sincsenek jelelve; ha hibátlanul történik a szedése, nagy könnyebbségre lesz a kezdőnek jegyzeteket tenni…"

Felhívja Sebestyén figyelmét a kiejtés szerinti szöveglejegyzés fontosságára, a nyelvjárási sajátosságok megtartására, s ezt a hangjelölésben is alkalmazza.

Várakozása ellenére 1912-ben nem jelent meg az *Alföldi gyüjtemény.* Ezután írta a címlapra a véglegesnek hitt XIV. kötetszámot, s amikor e címlapra Sebestyén a kiadandó gyűjtemények sorrendjét rávezette,[23] akkor ezt is átjavította XVII-re.

Bár az Ipolyi-gyűjtemény I. kötete is csak 1914 karácsonyára jelent meg,[24] mégis reménykedett, hogy az *Alföldi gyüjtés* (már ezen a címen!) is elkészülhet.

1914. december 18-án így írt Sebestyénnek: „Ha esetleg sorra kerülne az idén az én gyűjteményem: XVII. kötet kiszedése, akkor kérem tudatni, mert ha elmegyek, több napig odamaradok gyűjteni."[25] Közben pontosította jegyzeteit, ellenőrizte anyagát, kiegészítette új szövegekkel, s dolgozott a *Hagyományok* további kötetein is. 1917. március 3-án kelt levelében visszakérte az *Alföldi gyüjtés* kéziratát: „…azért alkalmilag még egyszer a XVII. számot viselendő kötetet átnézem, és több helyt kijavítom."[26]

Visszakerült hát a vaskos kézirat Kálmány Lajoshoz, s e kiadásra készen álló kötettel fejeződött be Kálmány Lajos munkássága.

[23] XIII. Ipolyi Népmeséi. Szerk. Kálmány
XIV. Sárospataki Gyüjtés I. része
XV–XVI. Berze Nagy: Mese-szótár
XVII. Kálmány: Alföldi gyüjtés
XVIII. Egri Gyüjtés

[24] Kálmány L. 1914.

[25] 1914. XII. 18. (EA 13148: 2560–2561.)

[26] 1917. III. 3. (EA 13148: 2565–2567.)

E kézirat kiadása immár száz éve nagy adóssága a magyar folklorisztikának, megjelentetését az MNGY XVII. köteteként tervezte Sebestyén Gyula, a megjelenést azonban a világháború megakadályozta. 1919-től a már ismertetett nehézségek, Kálmány halála és a hagyaték rejtőzködése miatt nem került rá sor.

Évfordulókon, a Kálmány Lajos emlékének szentelt ünnepségek alkalmával mindig megszülettek a nagyszabású tervek a Kálmány-hagyaték kiadatlan részeinek megjelentetésére. Legutóbb, mint említettük, Kálmány Lajos születésének másfélszáz éves évfordulóján merült fel *Alföldi gyüjtés* (EA 2771, 599 p. – 1872–1914) című kéziratának megjelentetése, az MNT és a Néprajzi Múzeum közös kiadásában.

A kézirat digitalizált másolatából 2002-ben elkészült a szöveg számítógépes leírása és részben a gyűjtemény szövegeinek jegyzetelése, a mű kiadása azonban anyagi gondok miatt ismét elmaradt. A Néprajzi Múzeum és a Balassi Kiadó fáradozásainak köszönhetően – igaz, egy évszázadnyi késéssel, 2015-ben – végre megvalósul a tudós pap, Kálmány Lajos utolsó műve, az *Alföldi gyüjtés* kiadása.

A szövegközlésről

Az *Alföldi gyüjtés* kézirata egy csomagban, részben már a szedő számára előkészítve, kiadásra készen került elő a Kálmány-hagyatékkal együtt Sebestyén Gyula hagyatékából. Sebestyén előszava valószínűleg nem készült el, vagy nem került még elő.

Az 1914-ben, a kor elvárásainak megfelelően szerkesztett kézirat Kálmány saját javításait, kihúzásait és Sebestyén Gyula szerkesztői megjegyzéseit, kiegészítéseit is tartalmazza. A gyűjteményben összesen 600 népköltési szöveg szerepel, Kálmány besorolása szerint: 21 ballada, 283 dalszöveg, 64 mese, 214 monda, 14 legenda és 4 hiedelem. Kálmány minden szövegnél feltüntette a gyűjtés helyét, de a gyűjtés idejét és az adatközlő nevét nem.

A jelen kiadásban a fenti szerkesztési elveket tiszteletben tartva, a kézirat teljes szövegét betűhív átírásban közöljük.[27]

[27] A kézirat digitális másolatáról Herlingné Nagy Marianna írta számítógépbe a szövegeket, Forrai Ibolya olvasata és szempontjai szerint.

Kálmány szövegközlése az élőbeszéd ritmusát és kiejtését követi, híven tükrözi a korabeli írásmódot, betűhasználatot. Néha következetlen, például a hiányjel használatában, a hosszú mássalhangzók írásában (lácczik, de: aszszony), a kis- és nagybetűk alkalmazásában, az egybe- és különírásban. A következetlenség jobbára a betegsége utáni (tehát 1906 utáni) írását jellemzi. Ugyanez igaz magánhangzó-jelöléseire is: felváltva használja a zárt e hang jelölésére az ė/ë betűket (ė betűjel a régebbi), de alkalmazza a középállású ê, â, ô, û betűjeleket is. Kálmány a nyelvjárási lejegyzésnél arra törekedett, hogy a lejegyzett szöveg pontosan tükrözze a kiejtést, megőrizve ezzel a nyelvjárás sajátosságait.

Kálmány előző munkáinak bevezetőjében pontosan leírja a településeket, utal az általa jelölt nyelvjárási jelenségekre. A *Szeged népe* II. kötetében a temesközi nyelvjárásról külön fejezetben értekezik, ahol megfogalmazza nyelvjárási lejegyzésének elveit.[28]

A kötetünkben kiadott mű tartalmazza Kálmány Lajos tartalomjegyzékét, műfaj szerinti csoportosításban a részletes tartalommutatót, a már említett 600 népköltési szöveget, és külön fejezetben a szövegekhez tartozó jegyzeteket. A gyűjtemény szövegeihez magyarázó lábjegyzeteket csatoltam.

A szövegek besorolását a tartalomjegyzék és az egyes szövegek sorszámai alapján közöljük, amelyek hivatkozásként is megjelennek Kálmány Jegyzetek című fejezetében. A tartalomjegyzék és a sorszámok alapján kiderült, hogy csak néhány dalszöveg hiányzik a gyűjteményből, amelyeket egy kivételével a hagyaték más tételeiben megtaláltunk, és onnan közlünk.

Kálmány az egyes műfaji csoportokon belül sorszámozta a közölt szövegeket. A sorszám Kálmány írásával véglegesnek látszik, annál is inkább, mivel a kötet egy csomagban, szedő számára részben előkészítve került elő a Sebestyén-hagyatékból.

A részletes tartalommutatóban a címsorok betűrendben szerepelnek, s így a tárgykörök belső rendjéről nem tájékoztatnak.

Kálmány a címsorok elején sorszámokat, végén lapszámokat tüntetett fel; ez utóbbi beírásokat nem közöljük, ugyanis többször változtak a szerkesztés során.

[28] Kálmány L. 1882. 231–244.

Sorszám nélküli dalszövegek is szerepelnek a tartalomjegyzékben, de a gyűjtemény sorrendjében nem, mivel Kálmány azokat csak a Jegyzetekben említi vagy közli, erre szintén lábjegyzetben utalok az adott helyen. A Mesék, Mondák, Legendák és a Hazajáró hiedelmek csoportjaiban ugyanezt tapasztaljuk, nincsenek hiányzó szövegek.

Az anyagban egy-egy szövegről több, Kálmány által írott kéziratos másolat is előfordul, ezeket nem közöltük, de lábjegyzetben feltüntettük. Amikor szövegváltozatról van szó és más a gyűjtési hely, abban az esetben a közlés mellett döntöttünk. Kovács Ágnes a mesékről gépiratos másolatokat készített, amelyeket lábjegyzetben sem említünk.

Az eredeti oldalszámokat nem tüntettük fel, mivel azok mind a szerkesztés során, mind a későbbi, adattári rendezéskor változtak. Előfordul az is, hogy nem a szöveg hiányzik, hanem a címoldalak. Ahogy a gyűjtemény anyaga bővült, többször cserélődtek az egyes szövegek, s arra már nem került sor, hogy a rendezők a végleges lapszámozást elkészítsék.

A lábjegyzetekben, ahol szükséges volt, szögletes zárójelben a kézirat adattári rendezésekor kék színessel feltüntetett lapszámaira hivatkozunk. Ahol ez a sorrend felbomlik, ott – ugyancsak szögletes zárójelben – Kálmány eredeti lapszámaira utalunk.

A szövegeket Sebestyén átnézte, javította, szerkesztői javításokat és megjegyzéseket írt bele, tördelte a szövegeket, javította a központozást stb. – mindezeket figyelembe vettük leírásunkban.

Kálmány Lajos folyamatosan ellenőrizte, cserélte szövegeit, ezt a tartalommutató is tükrözi: például a címsorok elején ceruzás „pipa” jelölések találhatók, s előfordul több kihúzott vagy éppen betoldott címsor. A tartalomjegyzékből kihúzott szövegek nem szerepelnek a kéziratban, így a kötetben sem, a betoldásokat azonban figyelembe vettük. A kihúzott sorokat és szövegrészeket lábjegyzetben közöljük.

Kálmány betűtévesztéseit, a tollhiba, szóismétlés vagy szórend miatt kihúzott szavakat, betűket azonban, mint Kálmány saját javításait külön nem jelöltük, csak a javított alakot adtuk meg. Ha ugyanis Kálmány javításait is külön jelöljük vagy lábjegyzetben említjük, az nagyon megnehezítette volna a szövegek olvasását, értését és élvezetét (az első leírásban például szögletes zárójelben jelöltük a szövegben hagyva, ám ettől szinte áttekinthetetlen lett a leírás).

Kiadásunkban lábjegyzetben szerepelnek Kálmány és Sebestyén ceruzás széljegyzetei. Kálmány széljegyzeteit csak akkor idézem lábjegyzet-

ben, ha azok a kötet Jegyzetek fejezetében nem szerepelnek. Az áthúzott vagy kihúzott Kálmány-jegyzetek a Jegyzetek fejezetben megtalálhatók.

Sebestyén szöveg közti betoldásait dőlt betűvel szedtük, s lábjegyzetben is felhívtuk erre az olvasó figyelmét. Sebestyén széljegyzeteit szintén lábjegyzetbe foglaltam csakúgy, mint a későbbi rendezők és kutatók (Kovács Ágnes, Dégh Linda és Katona Imre) széljegyzetben közölt észrevételeit. Bejegyzéseik a *Kálmány Lajos népköltési hagyatéka* sorozat két kötete szerkesztői munkálatai következtében keletkeztek.

Végül lábjegyzetben szerepelnek a nyelvjárási szavak, kifejezések szómagyarázatai, s a szövegekre vonatkozó egyéb információk.

*

A magyar népköltészet fáradhatatlan munkására és örökségére emlékezve mindenki, aki e kötet kiadásán fáradozott, Móra Ferenc szavaival: „reményli és bízza az utókor érdeklődését.”

ALFÖLDI GYÜJTÉS

Gyüjtötte és jegyzetekkel ellátta

Kálmány Lajos

Magyar
néprajzi gyűjtemény

Uj folyam

A Kisfaludy-társaság megbízásából

Szerkeszti

Dr. Sebestyén Gyula

XVII. XIX. kötet

Budapest

XIII. Ipolyi Népmesék. Szerk.: Kálmány
XIV. Gaál-gyűjtés, I. rész.
XV–XVI. Bereg-vidéki: Ung-, Ung-vidéki.
XVII. Kálmány: Alföldi Gyűjtés.
XVIII. Egri Gyűjtés.

EA 2771 MNGI 1

(1)

Ütnérte: Dégh Katrin

Magyar
népköltési gyűjtemény.

XVII

EA 2771 (2)

Alföldi Gyűjtés

Gyűjtötte és jegyzetekkel ellátta

Kálmány Lajos

Budapest

TARTALOM

Előszó[1]
Balladák és rokonneműek
Dalok
- Szerelmi dalok
- Katona- és hazafiúi dalok
- Pásztor- és betyárdalok
- Bordalok
- Tréfás és gúnydalok
- Vegyes dalok

Mesék, mondák és rokonneműek
- Mesék
  - Elegyes mesék
  - Állat-mesék
- Mondák
  - Világteremtő és alakító mondatöredékek
  - Vizözön-mondák és töredékei
  - Krisztus-mondák
  - Jeles emberekről
  - Attila-mondák
  - Mátyás király-mondák
  - Örökéletűek mondái
- Legendák
  - Szentek legendái
  - Mária-legendák
- Hazajáró hiedelmek

Jegyzetek

[1] Az előszó hiányzik a kéziratból. Kálmány Sebestyén Gyulától várta, ám valószínűleg nem készült el; mindeddig Sebestyén hagyatékából sem került elő.

Balladák és rokonneműek[2]
Albèrt Jóska
A sopronyi kisasszony
A végig kikosarazott kérő I–II.
Az asszony verve jó
Áspis kígyó
Barna kis lán
Csáki bíró lánya
Gyáva vitéz
Gyuri Bandi
Három árva
Kitánczolás
Komáromi szép lány I–II.
Piros szép Istvánné
Pista gujás bujtár
Révészök nótája
Rúzsa Sándor
Szegény legény
Szép Ilona
Szűcs Maris

Dalok[3]
A baka, a baka végig mén az úcczán
A buziti torom óra
A búzába mönt a disznó
A faluba verbuválnak
A körtefa legelőször virágzik
A magos ég fehérre van meszelve
András felé mán az üdő
Anyám, anyám, édös anyám!
Anyám, anyám, édös, kedves anyám!

[2] A részletes tartalommutatóban a címsorok ábécérendben szerepelnek. A kéziratban a címsorok elején sorszámok, végén lapszámok állnak; ezeket a ceruzás beírásokat nem közöljük. Kálmány kihúzta a tartalomjegyzékből a Báji Ferencz és a Rudolf trónörökös című balladákat.

[3] A címsorok elején ceruzás „pipa” jelölések találhatók végig a tartalomjegyzékben, valamennyi Kálmány beírása.

Arad mellett van egy kerek erdő
A szèkszárdi likpinczének
A szèntaji, sárga lábú csárdába
A szöbönyi kaszárnya
Aszt üzente a piczi
A Tiszába zúg a hajó
A világon nincs ojan szabó legény
Az árokba csipkebokor reszket
Az ég ajján, a föld színén
Az én babám beteg ágyba fekszik
Az én rózsán szügeti
Az én uram ojan jó
Azért, hogy a szita, rosta kerek
Azért, hogy a szita, rosta sűrű
Azért, hogy én szögény legény vagyok
Az régen volt, jaj de nagyon soká lesz
Árpa, árpa, de szép darab árpa
Árva vagyok, árva, igazi árva

Ballagok én Szöged várossa felé
Bácskai hajdú vagyok én
Beborût mán, beborût mán
Beteg vagyok, mögrázott a fakó
Bérös legény fölül a szekerire
Bosnya felű gyün ègy hajó
Búsul a gilicze madár

Csalfa legíny a babám
Csillagok, csillagok
Csipkefa jis kihajlott az úcczára
Czifraszűr van a nyakamba

De ki tunnám panaszolni magamat[4]
Dinom – dánom, sógor

[4] A következő „De én azt …” kezdetű sor kihúzva.

Egy sír vagyon hatvanhatnak megásva
Eksztra csizmát akartam én
Elapatt a Tisza, nem forog a malom
Elmentek a huszárok
Elmégy rózsám? El biz én
Elmönt, elmönt a szeretőm
Előttem csak hat tatár
Elszalatt a vojvoda
Elváktam az ujjam
Elveszött a lovam
Elvesztöttem pipa, dohány
Elvitték a babámat Plèvnába
Este, este, este felé
Este jött a parancsolat
Ez a jó bor inni való
Ez az úccza egyenyes, nyese, nyese, nyes
Ezörnyôczszázhatvanhatba hajnalba
Ezörnyôczszázhatvanhatnak havába
Ezörnyôczszázhatvanhatodik évbe
Ezörnyôczszázötvenègyben
Êkészült mán Szöged alatt a vasút
Êmönt három legén szeretőt keresni
Édes anyám, minek adott férjhez
Édös anyám édös téjjel nevelt kend
Édös anyám, mé szült kend a világra?
Édös anyám, minek az a bű gatya?
Édös anynya tejjel, vajjal neveli a fiját
Én is mögiszom

Fáj a szívem ègy fekete csikóra
Fáj a szívem szívedé
Fecském, fecském, édes fecském
Feketére, feketére, feketére van a gőzös befestve
Feketére van a gőzös befestve
Fel, fel szalonna! fel a füstre
Felment Kossúth a budai hegyre
Felszántatom az ótelki Nagyúcczát

Feltekíntök a csillagos egekre
Fėlmėnt a kis kecske a fára
Fölhők között bujdosik a hôdvilág
Fölmöntem az almafára
Fölszántatom a szajányi halastót
Fujdogál az öszi szél
Fütyül a szél, esik eső; de zuhog

Gyászba borût a becseji Nagyúccza
Gyôcs az üngöm, gyôcs neköm a gatyám
Gyönge a nád, ződ korába
Gyün a tavasz, ződel a fa levele

Ha bemögyök a vizitáczijóra
Ha bemögyök Szöged várossába
Ha fölmögyök a tételi nagy högyre
Ha fölülök Büszke lovam hátára
Ha fölülük a gőzös tetejére
Ha fölülök kis pej lovam hátára
Ha fölülök paripámra
Ha, ha, ha, ha, ha, ha, ha
Ha jén asztat tuttam vôna
Ha kimögyök, ha kimögyök
Ha kimögyök szemmiháji szőllőbe
Hallod-e tė, kis hamis!
Halod-ė tė csikós legény
Ha mögúntál kis anygyalom szeretni
Ha nem hiszėd, hogy katona vagyok
Harmatos a kukuricza levele
Harmatos a piros rúzsa levele
Három alma meg ėgy fél
Három alma van a szűröm újjába
Három csillag van az égen
Három harang van a kevi toronyba
Három piros almát láttam álmomba
Házam előtt foj a patak

Házam előtt virákzik ėgy ákáczfa[5]
Hej! a víznek az a szokása
Hej! gazduram, gazdaszszonyom
Hej! huszár vagyok, nem bakancsos
Hervad a fű a hásztetőn
Hogy tudott ken rúzsám ide gyünni
Homájosan ragyognak a csillagok
Honnan jösz te oly bánkódva
Húsz esztendős magyar legény vagyok én
Húz rá czigán, szakagygyon el a húrod

Idres-bodros a dijófa levele
Igyál, van benne
Ispiriczi falu végin
Isten hozzád Felgyő földje

Jaj, de magos sasillési nagy halom
Jaj, de nehéz kedvesemtől megválni
Jaj, de poros az öcsödi köves úccza
Jaj de szépen esik az eső
Jaj de szépen húzzák a nagy harangot
Jaj de szépen muzsikálnak Szögedön
Jaj de szépen zöldelik az erdő
Jaj, Istenöm! mit csinájjak?
Juhász legén mindíg kin van
Juhász vagyok, nyáron nem kaszálok
Júniusnak huszonharmadikán

Kanizsaji bíró kis kertyébe
Kanizsa jis gyászba borût
Kanizsaji vendéglőbe mulattam
Kapitány úr arra kérem
Katona vagyok én
Kedves, édes anyám de rossz lehet
Kerek a kápiszta

[5] Áthúzva: „ Házunk előtt van ėgy” kezdetű sor.

Kerek erdő közepibe
Kesej lábú lovat kaptam előre
Kék pántlikát most vartam
Két felé hajlott a gesztönye ága
Két szélbe van a kis lányok kötője
Két tehenėm van nékėm
Kicsit igyál édös torkom
Kigyükeredzött a szílfa
Kinek nincsen szeretője, babája
Kinyílt a viola
Kis árokból nagy árokba fol a víz
Kis gunyhóba lakok
Kis kalapom felakasztom a szegre
Kis kecske fölmászott a fára
Kiskörösi bíró udvarába
Kis kutya, naty kutya
Kis pej lovam a födeles rajcsúrba
Kis pej lovam mögérdemli
Kis pej lovam rug, kapar
Kisszáláson de búsan szól a harang
Kitötték a vörös zászlót
Komisz a kinyér, nincs benne só
Kossuth Lajos befogatta hat lovát
Kossuth Lajos kiatta a parancsba'
Kozėnkaji kocsmájába
Környes-körül borult az ég ajja

Lágy a kinyér, pirítani nem löhet
Látod-ė, tė rúzsám
Lement a nap, feljött a holdvilág
Lėmönt a nap borulásba
Liba, liba, tarka szárnyú liba

Majd vasárnap felőtözök fehérbe
Magasan száll darumadár
Makó alatt elkészült már a vasút
Májva gyükér hulajtya az virágját

Már ha elmégy, kedves babám
Még Àrádná szépen szólott
Még aszongyák rúlam: büszke vagyok
Mén a gőzös lèfelé
Mi hasznomra van az alma
Mikor értünk Stájerország szélire
Mi érdemöl az az édös anya?
Mit ér néköm, ha így élök
Montam neköd juhász
Mos gyüttem én Gyulárû
Mög akarnék házasonni
Mögfognak êvisznek katonának
Mögírták mán néköm az úti czédulát
Mögúntam mán Szemmártonba lakásom
Mögüsmerni höltövényi mönyecskét
Mönyországba jó lakás

Nagyváradon sok a tejes aszszony
Nem füstöl a szögedi gyár kéménye
Nem is burul, mégis esik az eső
Nem kèl nékèm ègyéb ruha
Nem köl annak mönyországot keresni
Nem loptam én életömbe
Nem szeretök soha szöbb lánt
Nem szeretöm az ojan aszszont
Nem úgy van mán, mint vôt régön
Nè szeg mög a piros almát, mögrohad
Nè vág mög a piros almát, mögrohad

Októbèrnak harminczadik napjába
Ókanizsa, de mökszomorítottá
Óteleki legényök
Öreg aszszony csináltatytya a házát
Őrmestör úr, én maródit jelentök

Panganét az oldalamon
Párdány város szép hejön van

Pátfalvaji legínyėk
Pátfalvaji, pátfalvaji szėgín legén[6]
Piros almát nė vágd el, mer mögrohad
Piros hajnal fölköltekor
Pista bácsi elatta a szamarát
Pokróczomnak négy sarkára

Rám vöszöm nemzeti ruhám
Rongyos a nadrágom
Rozs kenyérből igazán, igazán pirítani nem lehet
Rózsabimbó vagyok én az erdőbe

Sarkon van ėgy kis ház
Savanyú víz nem hittem, hogy édös légy
Sárga csikóm sárga
Sárga dinynye érig, görög dinynye fojik
Sárga lábú, kis pacsírta
Sárga rigó fölszálott az nyárfára

Szeged felől megy a vonat Pes felé
Szemmártonba kidobolták az este
Szemmártoni falu végön
Szengyulaji, szengyulaji bíró kapujába
Szeptembörre a szőlőnek mök köl érni
Szeretöm én a cserösnyét
Szėgíny embėrnek szėgíny a sorsa
Szép a csukának az óra
Szép aszszony volt a Haverda
Szép a virágos fa
Szépen fordul a gőzkocsi kereke
Szépen úszik a rucza a vízön
Szép galambom, szép barna galambom
Szödörinda levél

[6] Áthúzva: „Pista bácsi elatta a szamarát” kezdetű sor.

Tele van az erdő hóval
Temesvári kikötőbe van ėgy hadi hajó
Temesváron három szignát felhúztak
Térgyig érő bodor subám
Tisza Kálmány a riadót fújatytya
Tőgyfa, bikfa, mogyorófa most virákzik
Tudod babám: mit fogattá
Túl a Tiszán hírės bėtyár vagyok én
Ucczu, pajtás, kocczincsunk poharat!
Ugat mán az én kis kutyám
Újszögedön az erdőbe

Verje mög az Isten aszt az édös anyát
Végig mönnék az Nagyúcczán, nem merök
Végig möntem a pesti tőtésön
Virákszik a makfa erdő
Visznek, visznek már fėlfelé
Volt nekem szeretőm mindenféle fajta
Vôt három szál rozmaringom
Vôt szeretőm göndör hajú

Ződ erdőbe aszt kijátytya a rigó
Ződ erdőbe de szépen szól a csöngő
Ződ kökének sűrű ága
Ződre van a gőzkocsi befestve
Ződre van az úccza kapum festve

Mesék, mondák és rokonneműek
Mesék
I. Elegyes mesék[7]
Az asszony követelése
Az öreg katona
Kész a szakajtó
Ki fizet?
Kinek köszönt a czigány?
Ki viszi haza a kasztrojt?
Nagyöhetű János
Nyîj ki rúzsa
Nyírták
Ördög és a német
Paprika Jancsi
Prècsó
Remekelés
Taraczkirtás

II. Állatmesék
A béka Bèkában
A bolha és a bögöj
A bolha és a tetű pusztulása
A farkast a tűz leégette
A hal vetekedése a disznóval
A macska és a kis egér
A macska és a pap
A medve és a szúnyog
A német és a béka
A poczok és az egér
A róka, a farkas és a halász
A róka és a farkas

[7] Kihúzott mesék: A borbé, A furfangos asszony, A kecske, A szegény ember kölese, A tökmag, Az elámított leány, Az ember hálátlan, Az élet lámpája, Az ördög lakatos inas, Fele sülve, fele fölve, Hogy jutott be az öreg asszony mönyországba? Márczel, Mé nincs huszár a mènyországba? Az ember hálátlan, Okos fiú, Szent Mihály és a német bugyogója, Szèrbusz pajtás, Szép asszony furfangja. Kiradírozott sorok, félig olvasható: Világbíró Nagy Sándor ítélete.

A róka és a farkas csikót vesz
A róka és a kácsák
A róka és a macska
A róka és a nyőstény varjú
A róka mög a farkas
A róka mög a kis pacsirta
A suszter és a majom
A szárnyasok királyválasztása
A szúnyog és a farkas
A szűcs és a béka
Az ember hálátlan
Az oláj és a béka
Az öreg kutya mög a kis kutya
Állatok versenyfutása
Előre ivott a medve bőrére
Eregy pokolba!
Húszan ludak
Iczinkó-piczinkó kis macska
Ki a legelébbvaló?
Kinek hol jobb, oda megy
Lakáscsere
Mé húzi a róka a farkát?
Mé nincs a kutyának háza?
Miért haragszik a róka a nyúlra?
Mijûta harakszik a kutya a nyúlra?
Mijûta harakszik a szúnyog a hangyára?
Mijûta nem csoportoznak az egerek?
Mióta haragszik a kutya a nyúlra?
Mióta látni veres sapkás majmokat?
Mióta nem akar találkozni a tetű a bolhával?
Mióta nem ereszti el a macska a madarat?
Mióta szagolja a kutya egymást? I–II.
Mióta zavarja a macska a nyulat?
Miûta harakszik a kutya mög a macska a nyúlra?
Miûta vannak az egerek szörteszéjjel?
Miûta harakszik a pók a légyre?
Sajtelosztás

Mondák

I. Világteremtő és alakító mondatöredékek

A bor tulajdonsága
A búza kevesbbedése
A búza két jele
A búzán Krisztus urunk képe van
A csuka szent hal
A czigány eredete
A czigány származása
A dohány levele öles volt
A fába a csomó az Ördög nevetlen újját jegyözi
A fecske leányból lett
A fehér cseléd a férfinak engegygyön
A füst eredete
A Halászok tizènöten vôtak
A horvát eredete
A hôdba Lucziár van
A kakuk átok alatt van
A Két árva csillag története
A kígyó szép állat volt
A lovat az Ördög teremtette
A macska Noé keztyűjéből van
A paradicsom az égen van
A pálinkafözést az Ördög tanította
A páva eladta az Ördögnek a húsát
A rácz eredete
A sánta koldús
A szúnyog erejéről
A támadás keletkezése
A tót és a madarak
A vakondok czigányból lett
A világot czethal tartja
Az asszony bűne és az Isten átka
Az állatoknak adott parancs
Az ekéhez vágott Ördög ló lett
Az első gyilkosság
Az égből lehajigált angyalok állapota

Az ember körömmel fedett volt
Az embernek szárnya volt
Az Országút eredete
Az Ördög bolhát teremt
Az Ördög hídat csinál
Az Ördög homokért megy
Az Ördög jegyzése
Az Ördög legyet teremt
Az Ördög ló lett a kötőfék hozzávágásától
Az Ördög lóvá változik
Az Ördög méhet akart teremteni
Az Ördög szája tátva van
Az Ördög szántása meglátszik
Az Ördög tetűt teremt
Az Ördög vetőmagja a konkoly
Az örvény Szent Péter vize
Ádám két öles volt
Ádám vágja meg a ló lába szárát
Császár asztala
Cziczelle megvénült a holdban
Évát Isten alkotta
Hogyan jutott Cziczelle és Dávid a holdba
Hogyan kapta a légy a nevét?
Hüvejpiczi az Ökör fülében van
Illést mög Énokot Luczifer furmálta ki
Isten lovat teremt
Isten megtompította a macskát
Isten rendelte Dávidot és Cziczellét a holdba
Isten tanítja az embereket
Isten teremtette a legyet
Jézus ébresztötte föl Illést
Jézus születése után birt volna járni
Jézus teremtette az asszonyt
Jövendőt mutató tükör
Kaszásokról
Ki fonyta a sövényt
Ki mit kapott az Istentűl

Koszorú csillag elnevezése
Krisztus Urunk asztala
Krisztus Urunk lóvá teremtette az Ördögöt
Legyes Margit a legyek királya
Luczifer a holdba kapott
Luczifer csataindítása
Meddig nem koppant a fejsze a fába
Mé nem adott az Isten a marhának fölső sor fogat?
Mé nem adott az Isten az aszszonnak szakált?
Miből lettek a kísértetek?
Miből nyőlt a bajusz és a szakál?
Miért csúnyít a macska a búzába?
Miért dolgozik a kovács sokat?
Miért nem mer a páva a lábára nézni
Mijé monygyák emböri nemzet, aszszonyi álat?
Mijûta kijabájja a bíbicz, hogy bízik
Mijûta lácczik az êhajlás az égön
Mijûta öszik az ökör ėgy pár óra hoszszájig
Mijûta rohad a dohán?
Mijûta szigygyák az ácsok Szent Pétört
Mijûta vannak disznók
Mikô görbült mög a Dönczöl szekér?
Mikô tört el a Kisdönczöl szekér rúgygya?
Mi lácczik az Országúton?
Minek a jele a görcs a búzán?
Mióta átkozott a kígyó?
Mióta elégedetlen az ember?
Mióta fél az asszony a férfitól
Mióta ismeretes a dohány neve
Mióta kell a gyermek gondját viselni
Mióta látszik az Országút az égen?
Mióta nem jár születése után a gyermek
Mióta nem látni az Ördögöt?
Mióta nem megy a kígyó
Mióta nem veszi be a föld a kígyót
Mióta telhetetlen az ember?
Mióta van a bajúsz?

Mióta van a lónak békája?
Mióta van ádámcsutkája?
Mióta van fogó?
Mióta van légy?
Mióta vannak Ördögök?
Mûta van a kûdúsnak két tarisznyája
Ördögből lett a ló
Ördögbű van a ló
Ördög csinálta az első malmot
Ördög találmányai
Ördög zöldsége
Plánéták állatok lettek
Sárkány véréből van a gonga
Szent Domonkos kertye
Szent József termett
Szent Péter csak legyet teremt
Szent Péter el akarta pusztítani a dohányt?
Szúnyog, Isten, Ördög
Tejút eredete

II. Vizözön mondák és töredékei
A bárka csinálása segítséggel
A be nem eresztettek
Csorgó szegek
Mijûta nincs a galambnak epéje?
Noé felesége átka folytán kopok a fejsze a fában
Noé mozsdatlanúl fogott a dologhoz
Noé nem akarja csinálni a bárkát
Noé sast bocsájtott ki a bárkából

III. Krisztus mondák
A bor miért Krisztus urunk vére?
A czigánnak szabad eskünni
A czipó
A ki másnak vermet ás
A telhetetlenség következménye
Hogyan lett szent Péter kopasz?

Isten álgya mög a munkájába
Jóért jót ad
Jót büntet, hogy el ne bízza magát
Jutalmazás és büntetés
Krisztus urunkat megharapja a kutya
Krisztus urunk és a béres
Krisztus urunk és a kényesek
Krisztus urunk és a kovács
Krisztus urunk és a szegény legény
Krisztus urunk lelket ment meg
Lökéstől földdé vált tusakodók
Mé tart csak fél napig szen Pétörnek a neve napja?
Miért böjtöl a rácz a bocskorért?
Miért kellett Krisztus urunknak meghalni?
Miért nem csinálhatták meg a negyedik szeget?
Miért szabad a czigánynak csalni?
Mikor dôgoznak a magyar embörök legjobban?
Mikor kapta nevét a koronafa?
Mindön embör hajjon mög magájé
Miûta kopasz szent Pétör?
Miûta nem dôgozik a czigán?
Mölik szent születött kécczör?
Nė erőtessék a lánt a legénhön
Szent Péter egyedül arat
Szent Péter egyedül lesz ács
Szent Péter egyedül lesz tehénpásztor
Szent Péter elhagyja Krisztus urunkat
Szent Péter hibát talál a diófában
Szent Venczel kécczör született

IV. Jeles emberekről[8]
Markalf
Világbíró Nagy Sándor

[8] Kihúzva a téves címsor: Örökéletűek mondái. Külön lapon, piros tollal Kovács Ágnes feljegyzése a lapszámzavarokról.

V. Atilla mondák
A kaparás eredetének története
Atilla és a fegyver
Atilla vára
Átilla halála I–II.
Óbuda elnevezése
Velencze keletkezése
Zergő vitéz: Etele leánya kedvese

VI. Mátyás király-mondák
A franczia és a Mátyás király várnagya
A hosszúnyakú
A kanász felel meg a kérdésekre
A kőleves
A nyolcz garas beosztása
Az ingyen nem temető pap és Mátyás király
Hogyan ajándékozott Mátyás király
Hogy osztotta be az életet az öreg ember?
József császár és a naplopók
József császár Temesközön
Juhász bácsi
Mátyás király és a cseh
Mátyás király és a gulyás
Mátyás király és a gyomorbajos püspök
Mátyás király és a juhász bojtár
Mátyás király és a kaszálás I–II.
Mátyás király és a kis kakast felosztó szomszéd
Mátyás király és a kovács
Mátyás király és a legényke I–III.
Mátyás király és a pénzszedő
Mátyás király és a sikárfű árús
Mátyás király és a számadóbojtár
Mátyás király és a török császár
Mátyás király fát vág
Mátyás király halála
Mátyás király lesz a király I–II.
Mátyás király lustái

Mátyás király nem szeretett nagyobb urat magánál
Mátyás király orra I–II.
Mátyás király szerette az igazmondást

VII. Örökéletűek mondái[9]
Rákóczi keresztje fordulása
Rudolf hazajövetele
Rudolf trónörökös bujdosása

Legendák
I. Szentek legendái
Matuzálëm kerítése
Szent András kécczör születött
Szent Jobb
Szent Péter szolgálói

II. Mária-legendák és rokonneműek
Eleventen való temetés
Elkártyázta a feleségét
Futás Egyiptomba
Hol pihent Szűz Mária?
Jézus Mária szívéből jött ki
Miért süt ki szombaton a nap
Mióta látszik Jézus képe a búzán?
Mûta hajlik lë a szomorúfűzfa ága
Szent József botja
Szüz Mária jegygyűrűje

Hazajáró hiedelmek
Ördög a hazajáró képében
Papért menő halott
Szépen süt a holdvilág
Szoptatni járt haza

[9] Kihúzva a címsorváltozat: Örök életűekről szóló mondák.

Jegyzetek
Balladák és rokonneműek
Dalok
Szerelmi dalok
Katona- és hazafiúi dalok
Pásztor- és betyárdalok
Bordalok
Tréfás- és gúnydalok
Vegyes dalok
Mesék, mondák és rokonneműek
Mesék
Elegyes mesék[10]
Állatmesék
Mondák
Világteremtő és alakító mondatöredékek
Vizözön-mondák és töredékei
Krisztus-mondák
Atilla-mondák
Mátyás király-mondák
Örökéletűek mondái
Legendák
Szentek legendái
Mária legendák és rokonneműek
Hazajáró hiedelmek

[10] Kihúzva a címsorváltozat: Történetszerű mesék.

BALLADÁK ÉS ROKONNEMŰEK[1]

[1] Kálmány piros tollal írott belső címlapja saját számozása szerint a 3. oldal; az 1–2. oldal: Előszó – ez hiányzik; ugyancsak hiányzik a 4–6. oldal, az 1–2. számú balladával. Ez utóbbit az EA 2774 és az EA 2775 jelzetű Kálmány-kéziratokból közöljük.

1. Komáromi szép lány[2]

Ez történet. A komáromi szép lány lëmönt a Dunára, âra mönt ëgy arany gája, rajta vôt ëgy csúf török vajda (=basa), monta a szép lánnak: aggyon neki vizet, mer ihatnék. Mikor nyûtotta a korsót, mökfokta a karját, berántotta a szép lánt, osztán monta, hogy hagygya az ű nótáját még ëccző êdanulhassa, akkô danulta:

Lėfelé fojik a Tisza, Duna vize,
Azon mén, azon mén ėgy szép, arany gája,
Abba' van, abba' van…

2. Komáromi szép lány[3]

Ez történet. A komáromi szép lány lėmönt a Dunára, âra mönt ėgy arany gája, rajta vôt ėgy csúf török vajda (=basa), monta a szép lánnak: aggyon neki vizet, mer ihatnék. Mikor nyûtotta a korsót, mökfokta a karját, berántotta a szép lánt, osztán mon'ta, hogy hagygya az ű nótáját még ėccző êdanulhassa, akkô danulta:

Lėfelé fojik a Tisza, Duna vize,
Azon mén, azon mén ėgy szép, arany gája,
Abba' van, abba' van ėgy csúf török vajda.
Âra mén, âra mén komáromi szép lány:
Két korsó karjára, úgy mén a Dunára.
„Agygyál vizet, agygyál komáromi szép lány!"
„Hogy agygyak, hogy agygyak tė csúf török vajda;

[2] Kálmány kéziratából, az EA 2774 jelzetű tételben, a 72. oldalra ragasztott két cédulán található szöveg. Kálmány ragasztotta össze a lapokat. (Kálmány Lajos: Dalszövegek balladák. 263. oldal.)

[3] A hiányzó szöveget Kálmány kéziratából, az EA 2775/1–2. oldalról közöljük, amely Sebestyén Gyula anyagából került elő 1952-ben. (Kálmány Lajos: Dalszöveg, ballada. Komáromi szép leány. 2 oldal.)

Tė Duna közepin, én a Duna szélin?”
„Nyûcscsa az korsaját, fogja fehér karját,
Ránytya az gájára, gája tetejire.
„Ölêj mög hát engöm, komáromi szép lány!”
„Ölejjön mög tégöd pokolbéli sátán.”
„Csôkôj mög hát engöm, komáromi szép lány!”
„Csókojjon mög tégöd vad béli oroszlány.”
„Fekügy’ lė hát mellém komáromi szép lány!”
„Fekügygyön tė melléd magyarok fegyvere. – …
Dunának feneke: koporsóm feneke,
Dunának két széle: koporsóm két széle,
Dunának habjaji: az én szömfödelem,
Dunának halaji: koporsóm szögeji,
Dunaji halacskák: az én siratójim,
Az égi madarkák az én éneklőjim.
Halászok, halászok, dunaji halászok,
Csütörtökön dé’re engöm kifogjatok,
Engöm kifogjatok, el is temessetök!
Ruhájim, ruhájim, lekszöbbik ruhájim
Szögrű lėhujjatok, öszszeborujjatok,
Úgy tugygya mög anyám, hogy engöm sirattok!”
Beugrott, beugrott Duna közepibe,
Halászok kifokták csütörtökön dé’re,
Lekszöbbik ruháji szögrű’ lėhu’lottak,
Szögrű lėhu’lottak, össze jis borultak.

Ârû tutta mög az anynya, hoty mökhalt a lánya.
Itt az éneknek vége, de nincs a balladának, mert a diktáló hozzátette.[4]

[4] Sebestyén megjegyzése.

3. Piros szép Istvánné

Ifjú török János
Bemönt a kocsmába
Ëty pár pohár boré’[5]
Ëty pár pohár boré’.

Âra mén, âra mén
Piros szép Is’vánné.
Möglátytya, möglátytya
Ifjú török János:

„Gyűjön be, gyűjön be
Piros szép Istvánné
Ëty pár pohár borra,
Ëty szép köszöntésre!

Agygya néköm lányát:
Piros, barna lányát
Ëty pár pohár boré’,
Ëty szép köszöntésé’!”

„Odadom az lányom,
Ifjú török János,
Ëty pár pohár boré’,
Ëty szép köszöntésé’!”

Haza mén, haza mén
Piros szép Istvánné,
Monygya a lányának:
„Elattalak lányom
Ëty pár pohár boré’,
Ëty szép köszöntésé’!”

[5] Sebestyén megjegyzése: szedő – ’ jel: hiányjel; a szöveg tördelését is ő jelölte.

„Kinek adott anyám,
Kedves, szülő dajkám
Ëty pár pohár boré',
Ëty szép köszöntésé'?"

„Ifjú török Jánosnak,
Ifjú török Jánosnak
Ëty pár pohár boré',
Ëty szép köszöntésé'."

„Átkozott az anya:
Az az édösanya,
Ki maga gyerökit
Kocsmába bejiszsza,
Kocsmába bejiszsza,
Töröknek odagygya!

Istenöm, istenöm,
Halgazsd mög kérésöm!
Mikor értem gyünnek:
Hideg borzongasson,

Kapumon kivisznek:
Halál hideg leljön:
Esküdőre visznek:
Ki is terícscsenek!"

Elindult, elindult
Ifjú török János
Hat bukrétás lovon
Piros szép Istvánnéhon.

Möglátytya a lëján:
Hideg borzongati;
Esküdőre mönnek:
Halál-hideg leli;
A templomhon érnek:

Kiatta a lelkit.
Aszonygya, aszonygya
Ifjú török János:
„Áj mög kocsis, áj mög!
Mökhal a mönyaszszony.

Mönynyetök lovászok
Az édösanynyájé,
Vigyétök, monygyátok
Néki a gyászos hírt!

Hogy në úgy gyűjön mind
A lakodalomba;
Hanem mind lányának
Az temetésire."

Mökhajja, mökhajja
Piros szép Istvánné,
Minygyá gyászruhát őlt,
Elmönt a tislérhön,[6]
Dijószín koporsót
Csináltat lányának,
Viszi mán utánna,
Látytya: mög van halva.

„Kikéséröd-è csak
Temető sarkájig?"
„Kikéséröm anyám
Egész a sírjájig!"
A hogy beletötték (a sírba), kardba dűt oszt űtet is oda tötték.

(Magyarszentmárton)

[6] Tischler: asztalos.

4. Kitánczolás[7]

Ėgy lán nagyon tánczos vôt. Aszonta, nem tánczoli ki űtet az ördög se. Az ördög êmönt a szeretője képibe, oszt kitánczolta. Mind kifojt a vére.

„Jó estét, jó estét, Csáki biró aszszonyság!
Hol van az a lėjány, a ki a bálba jár?”

„Mönnyön be ifijúr kék sejmös szobába!
Ott nyukszik, lėfekütt tornyos nyoszojába.”

„Kejjön föl kisaszszony, készűjjön a bálba!
Kék sejöm ruháját húzza föl magára.
Csikorgós czipőjit húzza a lábára,
Hat pár arany gyűrűt tögyön az újjára!”

„Jó estét, jó estét kocsmárosné aszszonyság!
Hol van az a legény, ki engöm kitánczol?”

„Mönynyön be kisaszszony, üjjön lė a díványra!
Én mög maj’ ráparancsolok a hangászra.

Húz rá csak, húz rá csak estétű röggelig,
Még a Csáki bíró lánya el nem alszik!”

„Engegyön ifijúr ereszszön ki hűtőzni,
Csikorgós czipőmbű a vért kiöntözni!”

„Nė mönynyön kisaszszony, mer möghűti magát,
Hat pár arany gyűrű az újjára dagad!”

Harangoznak dére, nem déli ebédre,
A Csáki biró lányát viszik a temetőbe.

[7] A lapszélen Sebestyén megjegyzései: Jó v.? szedő, 2 soros strófák! A bekezdéseket is ő jelölte.

…Átkozott az apa, átkozott az anya,
Ki ëgyetlen lányát elereszti a bálba!

(Az elmondó Bajáról került Szegedre.)

5. Csáki bíró lánya[8]

„Jó estét, jó estét csáki bíróné aszszony!
Itthun van-ë a lánya: az én kedves galambom?”

„Itthun van, itthun van: ott a belső szobába’
Jó ízűt aluszik paplanyos ágyába.”

„Mönynyön be, kölcse fő, híjja el a bálba,
Szép selöm szoknyáját kösse dërëkára,
Tíz pár aran gyűrűjit rakja az újjára,
Szép brúner[9] czipőjit húzza a lábára.”

„Jó estét, jó estét, csákbeli hangászok,
Néköm eszt a víg nótát röggelig huzzátok!
Most mulatok kedvemre csáki bíró lányával,
Csáki bíró lányával: az én kedves babámmal!”

„Piczikém, piczikém, eresz’ ki pihenni,
Szép brúner czipőmbül véröm kiönteni!”

„Nem löhet kimönni, nem löhet pihenni,
szép brúner czipőmbül véröm kiönteni!

Verje mög az Isten aszt az édös anyát
Ki estítől röggelig nem látytya a lányát!

[8] A cím alatt Sebestyén feljegyzése: „Az előző szám változata” – és további utasításokat ad a szedőnek. A lap tetején Dégh Linda és Katona Imre feljegyzései: „V. Vikár stb. Nyőr stb., Vargha az enyémet már elutasította.”

[9] Brúner: brunercipő, amelynek felső része posztóból és finom szövetből készült.

Este elbocsátytya, röggelig nem látytya,
Röggel nyôcz órára csak halva talájja.”

Mán a más lëjányoknak hajnalt muzsikálnak,
Csáki bíró lányának koporsót csinálnak.
Mán a más lányoknak húzzák a vígadót,
Csáki bíró lányának húzzák a haldoklót.

Harangoznak dére, de nem délebédre,
Csáki bíró lányának a temetésire.

…„Jó röggelt, jó röggelt csáki bíróné aszszony,
Aszt halottam, az este mökhalt a mönyaszszony!”

„Mökhalt mán, mökhalt mán, el is van temetve,
Az a hitvány, ronygy embör szenved a börtönbe!”

(Horgosról Szegedre került *énekestől*[10])

6. Révészök nótája – Rákócziné

Mikô *a* Rákóczi kiszökött, Rákócziné mög mönt vôna utánna nyájává, mindönivê, nagyon könyörgött a révészlegényöknek, hogy vigyék át a Dunán:

„Révészök, révészök,
Jószívű legényök,
Vigyetök át az Dunán,
Az Dunán!

Uramtul maradott
Három falka gőböj,[11]
Aszt is nektök adom,
Odadom!”

[10] Sebestyén betoldása.
[11] Göböly: hízómarha.

„Nem löhet aszszonyom,
Aszszonyom, galambom:
Mer nagy zaj mén az Dunán,
Az Dunán!”

„Révészök, révészök,
Jószívű legényök,
Vigyetök át az Dunán,
Az Dunán!

Uramtul maradott
Három falka ménös,
Aszt is nektök adom,
Odadom!”

„Nem viszünk aszszonyom,
Aszszonyom, galambom:
Mer nagy zaj mén az Dunán,
Az Dunán!”

„Révészök, révészök,
Jószívű legényök,
Vigyetök át az Dunán,
Az Dunán!

Uramtul maradott
Ën nagy zsák aranyom,
Aszt is nektök adom,
Odadom!”

„Nem löhet aszszonyom,
Aszszonyom, galambom;
Mer nagy zaj mén az Dunán,
Az Dunán!”

„Révészök, révészök,
Jószívű legényök,
Vigyetök át az Dunán,
Az Dunán!

Uramtul maradott
Kökényszömű lányom,
Aszt is néktök adom,
Odadom!”

„Nem löhet aszszonyom,
Aszszonyom, galambom:
Mer nagy zaj mén az Dunán,
Az Dunán!”

„Révészök, révészök,
Jószívű legényök,
Vigyetök át az Dunán,
Az Dunán!

Magam is odadom,
Magam is odadom,
Odadom!”

„Átviszünk aszszonyom,
Aszszonyom, galambom,
Nem mén mán zaj az Dunán,
Az Dunán!”

Mikô áthajtották a ménöst, gőböjöket mög a nyáját, asz mondta Rákócziné: hogy fejjék mög a ménöst, gőböjöket mög a nyáját, oszt fürögygyenek mög a tejbe. A révészök mögfejték. Mikô beleültek, töpörtőjé sűltek benne.

Így mönekűlt mög Rákócziné.

(Magyarszentmárton) […][12]

[12] A lap alján Dégh megjegyzése: Vö. 21:1 füzetben lejegyzett változatát.

7. Pista gujás bujtár

Fölgyütt mán a nap a magas égre,
Pista kijál a guja szélire.
Nincsen héja Pista gujájának,
Ekkor monygya a számadójának:

„Számadó úr, csak az a kérésöm:
Ên mán többet kinyerit nem öszöm!
Visejje hát gonygyát a nyájának:
Szép Juliskát ha odatta másnak.”

„Pista fijam, në hagy itt bennünket,
Szép Juliskát viszszaadom néköd!”
„Számadó úr, ha aszt kicsinája,
Veje lögyek, në gujás bujtárja.”

(Szeged) […][13]

8. Áspis kígyó

Êmöntem szôgálni
Kecskemét pusztára.
Sási vize mellett
Ökröket őrösztem,
Lëhajtván fejemet
Csipke bukor alá,
Mérges áspis kígyó
Kelebembe bûjván
Piros véröm szíjja,
Szívem szomorítytya,

[13] A lap alján Kálmány ceruzával írott jegyzetei áthúzva: „A »Hej, gazdauram, gazdaszszonyom« kezdetű dal népiesedő változata, amelyből Ko. I. 156. l. már közöltünk, mint látjuk a nép más befejezést tud neki adni.” A kihúzott Kálmány-megjegyzéseket a kötet „Jegyzetek” című fejezete tartalmazza.

Karcsú dërëkamat
Majd átalszakajtya.

„Jó napot, jó estét.
Kedves édösapám!
Oda lë szôgáltam
Kecskemét pusztáján,
Lëhajtván fejemet
Csipkebukor alá,
Mérges, áspis kígyó
Kelebembe bújván
Piros véröm szíjja,
Szívem szomorítytya.
Vöd ki, vöd ki, vöd ki,
Kedves édösapám!”

„Bizon nem vöszöm én
Édös, kedves lányom,
Inkáb möglöszök én
Ësz szép lányom nékül,
Ësz szép lányom nékül
Mind fél kezem nékül;
Erigy el anyádhon,
Maj talán kivöszi!”

„Jó napot, jó estét.
Kedves édösanyám,
Oda lë szôgáltam
Kecskemét pusztáján,
Lëhajtván fejemet
Csipkebukor alá,
Mérges áspis kígyó
Kelebembe bújván
Piros véröm szíjja,
Szívem szomorítytya.
Vöd ki, vöd ki, vöd ki,
Kedves, édösanyám,
Ha igaz vagy hozzám!”

„Bizon nem vöszöm én[14]
Édös, kedves lányom,
Inkáb möglöszök én
Ësz szép lányom nékül,
Ësz, szép lányom nékül
Mind fél kezem nékül;
Erigy a bátyádhon,
Maj talán kivöszi!”

„Jó napot, jó estét
Kedves édös bátyám!
Oda lë szôgáltam
Kecskemét pusztáján,
Lëhajtván fejemet
Csipkebukor alá,
Mérges, sási kígyó
Kelebembe bújván,
Piros véröm szíjja,
Szívem szomorítytya,
Karcsú dërëkamat
Majd átalszakítytya,
Vöd ki, vöd ki, vöd ki
Kedves, édös bátyám,
Vöd’ ki édös bátyám:
Ha igaz vagy hozzám!”

[14] A lap másik oldalán folytatta Kálmány a leírást, majd áthúzta az alábbi szöveget:
Édös, kedves lányom;
Inkáb’ möglöszök én
Ësz szép lányom né’kül,
Ësz szép lányom né’kül
Mind fél kezem né’kül;
Erigy a bátyádhon,
Maj’ talán kivöszi!”

„Jó napot, jó estét
Kedves

„Bizon nem vöszöm én
Édös, kedves húgom,
Inkáb möglöszök én
Ësz szép húgom nékül,
Ësz szép húgom nékül,
Mind fél kezem nékül;
Erigy a nénédhön,
Maj talán kivöszi!”

„Jó napot, jó estét
Édös, kedves néném,
Oda lë szôgáltam
Kecskemét pusztáján,
Lëhajtván fejemet
Csipkebukor alá,
Mérges, áspis kígyó
Kelebembe bújván,
Piros véröm szíjja,
Szívem szomorítytya,
Karcsú dërëkamat
Majd átalszakítytya,
Vöd ki, vöd ki, vöd ki
Édös, kedves néném,
Vöd ki édösnéném
Ha igaz vagy hozzám!”

„Bizon nem vöszöm én
Édös, kedves húgom,
Inkáb möglöszök én
Ësz, szép húgom nékül,
Ësz, szép húgom nékül,
Mind fél kezem nékül;
Erigy a mádkádhon,
Maj talán kivöszi!”

„Jó napot, jó estét
Édös, kedves mátkám!

Oda lë szôgáltam
Kecskemét pusztáján,
Lëhajtván fejemet
Csipkebukor alá,
Mérges, áspis kígyó
Kelebembe bújván,
Piros véröm szíjja,
Szívem szomorítytya,
Karcsú dërëkamat;
Majd átalszakajtya:
Vöd ki, vöd ki, vöd ki
Édös, kedves mátkám;
Vöd ki édös mátkám,
Ha igaz vagy hozzám!”

„Bizon kivöszöm én
Édös, kedves mátkám,
Inkáb möglöszök én
Az fél kezem nékű’,
Az fél kezem nékül,
Mint szép mátkám nékül.”

Fölgyűrte az ingit,
Az kelebibe nyúl,
Kivöszi az kígyót,
’Acskó aranynyé vát,
Az ajtóhon vákta,
Mind szétdült az arany:
„Nincs szív az apámná,
Anyámná, bátyámná,
Së az én nénémné,
Csak a szeretőmné!”

El së hîtt a mönynyegzőjire ëgygyet së testvérejibül, apjábul, anynyábul. Ettől az időtől fogva, ha a gyerök mögházasodik, êhagygya a szülőjit.

(Meződombègyháza)

9. Az asszony verve jó

„Jobb az új bor, mint az ó.
Ó te részeges disznó,
Gyere haza a kocsmából
Vegyél nekem papucsot!”
„Veszek is én feleségem
Bunkós botot, de nagyot.”

A vásárba mentem,
Kávés findsát vettem;
Onnét hazajöttem,
A sublótra tettem;
Onnét hazajöttem,
A sublótra tettem.

„Édes feleségem,
Kérlek, szeress engem!”
„Nem szeretem kendet
Soha míg én élek!
Nem szeretem kendet
Soha, még én élek!”

A vásárba mentem,
Szép papucsot vettem;
Onnét haza jöttem,
Az asztalra tettem;
Onnét hazajöttem,
Az asztalra tettem:

„Édes feleségem,
Kérlek, szeress engem!”
„Nem szeretem kendet
Soha, mig én élek;
Nem szeretem kendet
Soha még én élek!”

A vásárba mentem,
Bunkós botot vettem;
Onnét hazajöttem,
A hátára tettem;
Onnét hazajöttem,
A hátára tettem.

„Édes feleségem,
Kérdlek: szeretsz engem?”
„Szeretem én kendet
A mig csak én élek!
Szeretem én kendet
A míg csak én élek!”

(Arad)

10. Három árva

Elmënt, elmënt három árva
A temető kapujára,
Édës anynyának sirjára,
Ott á’lott a Szűz Márija:

„Netök ez a három veszsző,
Csapjátok mëg a temetőt!
Az édës anyátok sírját,
Az édës anyátok sírját!”

„Kêj fël édës anyánk, kêj fël!
Êronygyollott a gyászruhánk.
Fűsűges mëg a fejünköt
Va’rogazsd mëg a ruhánkot!”

„Nem kelhetëk én fijajim,
Kihulottak a csonytyajim,
Szakadoznak az inajim,
Apadoznak a szëmejim!

Van tinektëk mostohátok:
A ki gondot visel rátok!”

„A mostoha csak mostoha,
Nem oj mind az édësanya:
Vas fűsűje, vas ötetytye[15]
Vas türűköző kendője;
A mikor a münket fűsül,
Sarkunkon foj a piros vér!”

Fékelt az ő édësanynyuk,
Fékelt, kigyütt a sírpartra,
Mëgvarta a ruhájukot,
Mëgfűsülte a fejököt:

„Mos fijajim haza mëntëk,
Kérdëzi a mustohátok:
Ki fűsülte fejetököt,
Ki varta mëg ruhátokot?

Szomszédaszszony: a jó aszszony,
A fűsülte a fejünköt,
A varta mëg ruhájinkot,
A mosta ki rohájinkot!”

Oda mënt a mustoha, veszeködött, hogy mé’ fűsülte mëg a fejököt? Mikô másocczô kimëntek, akkor a körösztanynyukat monták, hogy a varta mëg a ruhájokot. Harmacczor mikô kimëntek, aszonta az édësanynyuk, hogy fijajim, ha hazamëntëk, többet ide në gyűjetek; mert a Boldogságos Szüz Mária engette, hogy háromszor fölkelhetek, de többé nem szabad! A mustohátoknak mëg monygyátok, hogy édësanyánk fűsülte mëg a fejünköt, a varta mëg a ruhánkot. Kimënt a mostoha a temetőbe, veszeködött a holtal, hogy mért fűsülte mëg őköt? Ëcczër csak eltünt; ëgy mustoha vôt jó, aszt is elvitte az Ördög.

(Kövegy) […][16]

[15] Ölt, öltés; varrás.
[16] Kálmány kihúzása: olvashatatlan, tintával kihúzott sor.

11. Szép Ilona

„Kihajtom a libám, legel a nyomáson,
Âra mén a bíró fija, közé hajínta,
Agyonütte bíró fija szép gunaramat;
Majd elmëgyëk hônap rëggel atyád házára!
Jó napot, jó napot kelmed bíró háza!”
„Fogagy Isten, fogagy tëhát Szép Ilona!
Ó, ugyan mi bajod nékëd Szép Ilona?”
„Agyonütte kelmed fija szép gunaramat!”
„Mit kívánsz hát Szép Ilona szép gunaradé’?”
„Két kiterjesztètt szárnyájé: két aran tányért,
A két sétáló lábájé: aran kanalat,
Hajnalt kijátó torkájé: arany trombitát,
Mindën este az ágyamra a bíró fiját:
Mer’[17] libatallal párnát, dunnát jó mëgtőteni,
Abba ëgy pár szerelmesnek elnyúgodani.
Szép álat a liba, magát mëgmossa,
Gyënge órócskájával tallát tisztítsa.”[18]

(Csanádapátfalva)

12. Gyáva vitéz

„Hogy járhatnék én tëhozzád,
Édös szép szerelmöm?
Az anyádnál gyërtya világ,
Majd elárul engöm!”
– „Ved el a gyertya hamváját
Hogy në agygya a világát.
Úgy eljárhacz hozzám.”

[17] Sebestyén ceruzával bekarikázta a szót, mellette a lapszélen megjegyzése: feles szótag.
[18] Sebestyén megjegyzése az utolsó két sorhoz: nem ide tartozó daltöredék.

„Hogy járhatnék én tëhozzád,
Édös szép szerelmöm?
A lovamnak dobogása
Majd elárul engöm!”
– „Agygyál zabot a lovadnak,
Vége a dobogásnak,
Úgy eljárhacz hozzám.”

„Hogy járhatnék én tëhozzád,
Édös szép szerelmöm?
A kutyátok ugatása
Majd elárul engöm!”
– „Ves ëgy csontot a kutyának,
Vége lösz az ugatásnak,
Úgy eljárhacz hozzám.”

„Hogy járhatnék én tëhozzád,
Édös szép szerelmöm?
A lúdatok gágogása
Majd elárul engöm!”
– „Agygyál önni a ludunknak,
Vége lösz a gágogásnak,
Úgy eljárhacz hozzám!”

„Hogy járhatnék én tëhozzád,
Édös szép, szerelmöm?
A csizmámnak kopogása
Majd elárul engöm!”
– „Vezsd lë sarkantyús csizmádat,
Húzd föl barna harisnyádat
Úgy eljárhacz hozzám.”

„Hogy járhatnék én tëhozzád,
Édös, szép szerelmöm?
Az ajtódnak nyikorgása
Majd elárul engöm!”

– „Kend mög az ajtómnak sarkát,
Nyom be lassan a nyitóját,
Úgy eljárhacz hozzám.”

„Hogy járhatnék én tëhozzád,
Édös, szép szerelmöm?
A macskának nyávogása
Majd elárul engöm!”
– „Agygyá tejet a macskának,
Vége lösz a nyávogásnak,
Úgy eljárhacz hozzám.”

„Hogy járhatnék én tëhozzád,
Édös, szép szerelmöm?
Az egérnek czinczogása
Majd elárul engöm!”
– „Elmöhecz má’ gyáva vitéz,
Ha még ëgy egértül is félsz,
Mönynyel tűlem, mönynyel!”

(Pusztaföldvár)

13–14. A végig kikosarazott kérő

A.
Sej! Mikor még én tizënnyôcz éves vôtam:
Mán én akkor házasonni akartam,
Tizënkét lëjánya vôt ëgy aszszonynak,
Mind ëgyenkint mökkérettem magamnak.

Az elsőnek: kicsi vôtam, az vôt baj,
Másodiknak: csalfa vôtam, az vôt baj,
Harmadiknak: hogy a szömöm kéket nyílt
Negyediknek: kacsintásom nem tecczik.

Ötödiknek: mé nem gyüttem hamaráb,
Hatodiknak: mé nem gyüttem paripán,
Hetediknek: hogy möghalt édösapám,
Nyôczadiknak: mé nincsen édösanyám?

Kilenczedik: pipafüstöt nem ájja,
Tizediket: lëbeszélte babája,
Tizënëgyediket: anynya nem hagygya,
Tízënkettedik: nem mén férhön soha.

Jaj, Istenöm! nem lösz mán feleségöm,
Gyalázattal köl la világon élnöm;
Katonának soroztatom magamat,
Be jis sorozott a némöt huszárnak.
Lovat is ád: aranyszőrű paripát,
Azon járok kis angyalom tëhozzád.

(Egyházaskér)

B.
Még én akkor tizennyolcz éves vôtam
Mikor elsőb házasonni indultam,
Tizënkét lánt kérettem meg részemre,
Valamönynyi hibát tanát én bennem.

Az elsőnek: kicsi vôtam, az vôt baj,
Másodiknak: csalfa vôtam, az vôt baj,
Harmadiknak: a termetöm nem tecczött
Negyediknek: hogy a szömöm kékezött.

Az ötödik: mért nem paripán gyüttem,
A hatodik: mért nem Párizsbul gyüttem,
Hetediknek: hogy a zsebem üres vôt,
Nyôczadiknak: a vagyonom kevés vôt.

Kilenczedik: dohány füstöt nem szível,
Tizediknek: nagy bajúszú legény kel,
Tizënëgyediket: anynya nem agygya,
Tizënkettedik: férhön nem mén soha.

Ijen móddal nem lösz már feleségöm,
Gyalázattal köl la világot élnöm.
Gyalázattal élöm a világomat,
Katonának soroztatom magamat.

(Egyházaskér) […][19]

15. Barna kis lán

Barna kis lán ablakába: „Jó estét, jó estét!
Szálást kérnék kis anygyalom, ha beeresztené!”

Mindönféle csavargónak szálást nem adhatok,
Nincsen itthun édösanyám, csak ëgyëdül vagyok;
De azér’ a szép szavadér csak beeresztelek,
Tormosvégű[20] nyoszojámba bele is fektetlek,
Süngöltvégű[21] kis dunnámmâ szépen betakarlak,
Melléd fekszök, megölellek – csuhaj –! röggelig csókollak!

…A mi házunk tetejére rászálott ëgy fecske,
Levelet hoz, lëtöszi az asztal közepire,
Föl së vöszöm, mán is tudom: mi van beleírva:
„Në sírj, csárdás kis anygyalom, nem hallak el soha!”

(Szeged)

[19] Kálmány megjegyzése áthúzva: Töredékes változata Ethn. XVIII. köt. 233. l. van.
[20] Tormosvégű: tornyos végű.
[21] Slingölt: slingelt, hímzett.

16. Szűcs Maris

Este van mán, este: hétre jár az óra,
Mindön eladó lány készül a fonyóba.
Szögény Szűcs Maris is oda indult vôna,
Ha az ég előtte be nem borût vôna.

Beburût, beburût, be jis estelödött,
Szögény Szücs Marisra homálos este lött.
Elmönt a fonóba, leült ëgy lóczára,
Kihítta ëgy legény, csak ëgy minutára.

Kihítta ëgy legény taliján pusztára:
Első vágására vérös lött fokossa,
Másocczor rávágott: elálott a szava,
Harmacczô rávágott: a lelkit kiatta.

Kérdi a kocsmáros: „Vajon ki lánya ez?”
Beugrik ëgy legény: „Biz az én rúzsám ez!”
„Mér tötte, mér tötte az árva lèjányal?
Kinek nincs së apja, së ëgy édösanynya!”

„Lányok, lányok, lányok rajtam segícsetök!
Nem mögyök fonyóba mán többet veletök!”
Fölfokták, fölfokták, lëtötték a földre,
Pirossal festötte a földet a vére.

„Lányok, lányok, lányok rúlam tanújjatok!
Kékszömű legényê szömbe në ájjatok;
Mer ha szömbe áltok, így lészön sorsotok:
Hétfőn virattára eláll a szavatok!

Átkozott az apa, hécczörte az anya,
Ki ëgyetlen lányát a bálba bocsátya:
Este elbocsátya, röggelig nem látya,
Röggel nyôcz órára mán halva tanája.”

Mögásták, mögásták a radnaji földet
Szögény Szücs Marisra ráhúszták a földet,
Rávákták, rávákták, gyászos fejfájára:
Mindön eladó lány vigyázzon magára.

(Szeged) […][22]

17. Rúzsa Sándor

Ez az úccza gyászba van,
Rúzsa Sándor halva van.

Még vasárnap délután
Sétált a lányok után.

Utána mönt az anynya:
„Sándor fijam, gyűj haza!”

„Nem mögyök én még haza,
Vérbe fürdök mög még ma!”

Elindult a kocsmába,
Mögál az ajtajába,

Három bëtyár ott mulat,
A negyedik rámutat.

Első bëtyár indítya,
A második csígatya,[23]

A harmadik elôtya,
A negyedik Sándor fejit bevágja.

[22] Lapszélen Sebestyén megjegyzése: Az utolsó 2 versszak Sági bírónéból.
[23] Csigat: csitít.

„Ha bevágtad fejemet,
Kerüld, kutya, kezemet!

Édösanyám, édösöm,
Van-ë ingöm szenynyesön?

Ha nincs ingöm, szenynyesen,
Haza hosztam vérössen.

Édösanyám, sírhacz mán,
Síromra borulhacz mán

Tik is lányok sírjatok,
Síromra boruljatok!”

(Egyházaskér)

18. Szegény legény

„Istenöm, Istenöm!
De nagyot vétöttem:
Mikô kedves babám
Kapuján beléptem.

Mikor én beléptem
Babám udvarába,
Ez a hunczut Bléhó
Szalad a konyhába,

Szalad a konyhába,
Onnan a szobába,
Kést kap a kezibe,
Üti a mejjembe.

Hat szél gatya rajtam,
Pereczbe van hajtva,
Gyönge lábom szárát
Szaladóra hajtya.

Tudom, hogy möghalok,
Në méjen tögyenek,
A kirájbisztosnak
Engöm fölvögyenek!”

Mán tizënkét óra,
Veri a toronyba,
Eszt a szögén legént
Töszik a kocsiba.

A garics[24] ajtaja
Sarkig ki van nyitva,
Várja a hôttestöt,
Nincs a ki sirassa.

Nincsen édösanynya,
A ki mosogassa,
Szép fekete haja,
Vérrel be van folva.

Maj mögbánynya Torda,
Mind a két ôdala:
Möggyullad, möggyullad
Hôdi Matyi háza.

(Magyarszentmárton)

[24] Garics: tömlöc.

19. Gyuri Bandi

Ki ha'lotta ennek hírit nem régën,
Gyuri Bandi feleségit megölte,
Vërës bo'ral locsolgatják az útytyát,
Hogy në lássák Gyuri Bandinak nyomát.

Gyuri Bandi nem keresött ögyebet,
Keszkenőjit fonta öszsze kötélnek,
Asz kötötte felesége nyakára,
Úgy húszta fël az á'ló gërëndára.

„Gyuri Bandi, édös, kedves galambom!
Kezed-lábod százëzërszer csókolom."
De a Bandi âra rá së halgatott,
Mert a csurhó[25] a palláson halgatott.

Gyuri Bandi fölnyergelte a lovát,
Körülkerülte a báró guláját,
Kiszakajtott harminczhárom darabot:
„Netëk csurhók tik is boldogûjatok!"

Jaj, Istenem! jaj de nagyot vetöttem,[26]
– Ëgy csurhójé feleségem megöltem –
Kijé néköm számadásra köl mönnöm,
Vagy örökös rapságot köl szenvennöm!"

Harangoznak a cziglédi toromban,
Gyuri Bandinét mos viszik a sírban,
Környes-körül álták aszt az árváji,
Sírnak mellette az atytyafijaji.

„Ablakomba kinyílt a bazsarúzsa,
De mán mostan nincsen, a ki locsojja!"

[25] Csurhó: piszkos, rendetlen, erkölcstelen személy; szajha.
[26] Vetöttem: vétettem. Kálmány valószínűleg másoláskor hagyta el az ékezetet.

Fölszánthad mán az udvarod ajtaját,
Vethecz bele piros pünkösdirúzsát,
Vethecz bele piros pünkösdirúzsát,
Feleségöd nem szödi lë bimbóját

(Horgosról került a szegedi földre az elmondó.) […][27]

20. A sopronyi kisasszony

A kisasszony Sopronban
Krinolinban,
Selymet lopott a boltban,
Krinolinban.
A kisaszszonyt megfogták,
Áristomba csukatták,
Recze-ficze, krinolinban.

„Ne bántson engem az úr,
Krinolinban;
Mert az apám földesúr,
Krinolinban."
„Ha az apád földesúr,
Selymet lopni në tanulj!
Recze-ficze krinolinban."

A kisasszony könyörgött,
Krinolinban,
A kapitány dörmögött,
Krinolinban,
Kisaszszont elítélték,
A deresre fektették.
Recze-ficze krinolinban.

(Pécska)

[27] Sebestyén felhívja a szedő figyelmét a hiányjelekre.

21. Albërt Jóska

Magossan szál hatytyú madár,
Rapságba esött ëgy bëtyár:
Kinek neve Abërt Jóska,
Keze, lába körösztvasba.

„Hajtik a lovam Gyulára,
Magam is mögyök utánna;
Në hajcsátok ojan nagyon:
Ús së soká löszök vason!

Kéröm komiszárus urat:
Në örűjjön rapságomnak;
Mer ha rapságomnak örül:
Kés forog a szíve körül

Nem fogok mindég rab lönni,
Ki fogok még szabadulni.
Ki hogy szokott vélem bánni,
Úgy fogom viszszaszôgálni.

Aszt nem hittem vôna soha,
Hogy így lögyön éltöm sorja:
Kezem, lábom köröszvasba,
A szeretőm árvaságba.

A szeretőm szép kis barna,
Vélem beszélni akarna;
Szépen kéröm az urakat:
Hagy lássam a galambomat!
De az urak asz felelik:
Möktiltotta *a* törvényszék.

Elhërvadok: mind a levél,
Mind őszszel a nyárfalevél,
Nyárfalevél hideg mijatt,
Én mög a szerelöm mijatt.”

(Magyarszentmárton)

DALOK

I.
SZERELMI DALOK

Ző'd erdőbe' aszt kijátytya a rigó,
Katonának beiratott a bíró,
Az Isten is katonának teremtött,
Még a kutya pap is annak körösztölt.

Eregy haza édös anyám, nė sirass,
Van még otthun kisebb öcsém, neveld aszt!
Fölnevelöm, de nem Ferencz Jóskának,
Inkáb' adom ződ erdőbe bėtyárnak.

(Mártély) […][1]

Kapitány úr! âra kéröm:
Szabacscságot agygyon néköm,
Vagy ėgy órát vagy ėgy felet,
Hagy írjak ėgy bús levelet.

Fecském, fecském, édös fecském!
Vidd el az én levelecském:
Vidd el Délamerikába,
Tödd a babám ablakába!

Ha kérdözi: hunnan gyüttél?
Kinek a póstása löttél?
Mongyad: hogy ėgy árva szívé,
A tė régi szeretődé.

[H. n.][2]

[1] Változatát lásd a katonadalok 13. számú jegyzetében. A két szöveg írásmódja más: ott a hiányjeleket nem jelölte. Lap alján Katona jegyzetei áthúzva. Kovács megjegyzése: Nem MNGy XVII. A lap alján Kálmány jegyzete: Ko I. 137 [?].

[2] A 31. számú katonadal bővebb változata. Kálmány a Szerelmi dalok 89. számú jegyzetében idézi változatát. A lap alján Kovács megjegyzése: Nem MNGy XVII.

Rozs kenyérből igazán; igazán pirítani nem lehet,
Gyenge a lány igazán, igazán férjhez adni nem lehet
Meg kell kérdni, de szépen kérdni az édes anyját:
Van-e kedve igazán férjhez adni a lányát.

Barna kis lány igazán, igazán a konyhában mosogat,
A babája igazán, igazán az ajtóban kopogtat,
Ne kopogtass csak gyere! magam vagyok ide be;
Fáj a szívem igazán a régi szeretőmre.

Meg kell kérdni igazán, igazán a leánytól
Van-e kedve igazán férjhez menni magától

[H. n.][3]

Jaj, de szépen zölde'lik az erdő,
De mig szė'ben zölde'lik a mező,
Jaj, de szépen gyönygye'lik a harmat,
Barna kis jány maragyá magadnak.

(Pécska) […][4]

Fecském, fecském, édes fecském
Vidd el az én levelecském
Vidd el, vidd el messze tájra,
Tedd a babám ablakába!

Ha kérdi, hogy kitől jöttél,
Kinek a póstása lettél?

[3] Kálmány a Vegyes dalok 7. számú jegyzetében két változatát is közli. Kovács megjegyzése: Nem MNGy XVII. Végül Katona: MNGy XVII.

[4] Kálmány a „Szerelmi dalok" 5. számú és a Pásztordalok 9. számú jegyzetében is idézi változatait; az írásmód is eltérő. A lap alján beírások: MNGy XVII. – nem MNGy XVII. Kovács. – A lap felső sarkában: Kálmánytól: Pécs (Pécska rövidítése).

Mondjad, hogy egy szegény regutáé,
A te kedves galambodé.

Ha kérdi, hogy: miként vagyok,
Mondd, hogy érte élek-halok,
Mondd, hogy szemem fénylik a könnytől
Mert távol van kedvesêtől.

(Gyopárhalom) […][5]

Azért, hogy a szita, rosta sűrű,
Két újjamban arany gyűrű;
Ha nem arany, rész karika,
Gyere babám adom viszsza!

Azért, hogy a szita, rosta kerek,
Én vagyok a magyar gyerök;
Akár mé're járok, kelök,
Mindönütt szeretőt lelök.

[H. n.][6]

Csipkefa jis kihajtott az úcczára,
Ráhajlott szögén huszár csákójára;
Csipkefa jis sajnájja a bimbóját,
Ez a kis lány siratytya a babáját.

(Egyházaskér) […][7]

[5] Lásd a Szerelmi dalok 89. számú jegyzetében. A lap alján: A 31. számú katonadal változata. Kovács bejegyzései: MNGy XVII. – Nem MNGy XVII.

[6] A szám nélküli dal a 12. számú dal változata. E dal jegyzetében Kálmány egy újabb változatot közöl. A lap alján Kovács ceruzás bejegyzései: MNGy XVII. – Nem MNGy XVII.

[7] Azonos a Szerelmi dalok 71. számú jegyzetében idézett szöveggel. A lap alján ceruzás bejegyzések: MNGy XVII. – Nem MNGy XVII. A hátlapon [36. oldal] Kálmány jegyzetei más szöveghez.

Elveszett a lovam
A czitrus erdőbe,
Elszakatt a csizmám, babám,
A nagy keresésbe.

„Ne keresd a lovad,
Mert be vagyon zárva,
Magos istállóba, babám,
Szól a csengő rajta.

Ismerem a csengőt
Ékes szólásáról,
Megismerem lovam, babám,
Hegyes járásáról.

Elmegyek e földről,
Nem leszek lakossa,
A jó isten tudja, babám,
Mikor jövök vissza.

Majd akkor lesz, babám,
Visszajövetelem,
Mikor egy szál búza, babám,
Száz keresztet terem.

[H. n.][8]

1.
Hallod-e te, kis hamis? Nem hallom.
Van szeretőm három is. Nem bánom.
Hej, de mégis a te szíved birhatnám! Hát aztán?
Isten bizony! mind háromat elhagynám.

[8] A lap alján Katona bejegyzése: Sz. I. 52. változata (1–3. vsz.). Kálmány a Szerelmi dalok 23. számú jegyzetében idézi változatát. Lap alján Kovács megjegyzései: MNGy. XVII és nem MNGy XVII.

Ejnye, aztat ne tegye, ne tegye!
Mind háromat egyformán szeresse!
Hej, de mégis a te szíved birhatnám! Hát aztán?
Isten bizony! mind háromat elhagynám.

(Szeged)

2.
Három alma van a szűröm újjába,
Három kis lán jár utánnam bújjába,
Mind a három sírva-ríva keresget:
Kis angyalom, szerecz-ë még engömet?

(Ferenczszállás)

3.
Kinek nincsen szeretője, babája:
Mönynyön ki ja ződ erdőbe bújába',
Irja fel a falevélre sorjára,
Hogy nincs neki szeretője, babája.
Mán mink ketten oda vôtunk,
Rúla levelet irattunk,
Bele irattunk ëgy barnát,
Ëgy szép lejánt, öszszömattát.

(Magyarszentmárton)

4.
Ispiriczi falu végin
Foj el a kanális.
Jőj be hozzám, barna kis lány,
Ha bá*n*nya anyád is!

Haja czicz, tilárom!
Szereczczë, galambom?
Haja czicz, tilárom!
Szereczczë, galambom?

Csókolnál mög, barna kis lány,
Nem fogynál el véle!
Jusba hatta édös anyád,
Nem attál pészt érte.

Haja czicz, tilárom!
Szereczczë, galambom?
Haja czicz, tilárom!
Szeret a galambom.

(Pusztaföldvár)

5.
Jaj, de szépen esik az eső,
Eső után zö'del a mező,
Közepibe' fütyül a madár,
Szeretőm ëgy iratosi lán.

(Csanádapácza)

6.
Kis árokból nagy árokba foly a víz,
Már én bennem a szerelem lánggal ég,
Lánggal ég már én bennem a szerelem,
Bánhegyesen a bírólányt szeretem.

(Magyarbánhegyes)

7.
Arad mellett van ëgy kerek erdő,
Abba' nyőtt föl tüskös, szúrós veszsző,
Ojan szúrós mindön ága,
Node, nem ájja a rúzsám lába!
Csárdás kis anygyalom!
Fáj a szívem nagyon.

Arad mellett van ëgy kerek erdő,
Abba nyőtt föl rúzsa tizënkettő,
Ágas-bugas a teteje,
Node, lekszöb az én rúzsám neve!
Csárdás kis anygyalom!
Fáj a szívem nagyon.

(Aurélháza)

8.
Feketére, feketére, feketére / van a gőzös befestve,
Tizënhárom, tizënhárom, tizënhárom / vad galamb szál felette,
Tizënhárom vad galambnak – / csuhaj! – nincs párja,
Szeretőmnek kis faluba, / szenttornyai kisfaluba nincs párja.

(Gyopárosi szőllők) […][9]

9.
Nem kël nékëm ëgyéb ruha:
Fekete gallérú suba,
Még a mellé festëtt kárton kötő,
Özvegy aszony jánya a szeretőm.

(Pécska)

[9] Sebestyén utasításai a szedőnek a szöveg tördeléséhez – ceruzás jelölések, ezeket / vonallal jelöltük.

10.
Volt nekem szeretőm mindenféle fajta:
Szobalány, szakácsné meg szoptatós dajka;
Csak még ilyen nem volt, mint amilyen most van:
Kökényszemű, barna lány a szeretőm mostan.

(Arad) […][10]

11.
Kék pántlikát most var'tam a kötőmre,
Mos tanátam ëgy igaz szeretőre;
De nem tudom: hű lösz-ë, vagy hűtelen?
A mijen lösz, úgy álgya mög az Isten.

(Magyarszentmárton)

12.
Azért, hogy a szita, rosta kerek,
Az én babám engöm szeret;
Úgy áll a szája járása,
Mint a hajnal hasadása.

Azért, hogy a tüsökrózsa piros,
Az én babám olyan csinos,
Olyan csinos, mint a rózsa,
Mindig csókra áll a szája.

(Szeged)

[10] A 10. számú dalszöveg ceruzával áthúzva.

Azé' hogy a szita, rosta kerek,
A ken' lánya engöm szeret,
Ha ű engöm, én mög űtet,
El is vöszöm őszre, ha csak löhet.

(Padé) […][11]

13.
Két szélbe van a kis lányok kötője,
Ë' së legény, kinek nincs szeretője!
Én is ësztán negyedfélbe szabatom,
Mögölelöm, csókolom a galambom.

(Magyarszentmárton)

14.
Az én rózsám szügeti,
Az én csókom szereti,
Átölelöm dërëkát,
Úgy csókolom iczi-piczi, szép száját.

(Ószentiván)

15.
Idrës-bodros a dijófa levele,
Ráhajlott a kalapom tetejire.
Gyere babám, csipkod lë a levelit;
Në törje be kis kalapom tetejit.

[11] Az előző dal töredékes változata. Megjegyzések: Katona: MNGy XVII.; Kovács: Nem MNGy XVII.

Idrës-bodros az ingëmën a csipke,
Gyôcs az ingëm, könyékig fël van gyűrve;
Fël is gyűröm, mer fehér az én karom,
Ölelëm a rózsám mikor akarom.

(Csanádapátfalva)

16.
Két tehenëm van nékëm,
Mind a kettő meddő;
Hej! bárcsak esztendőre
Ëgyik lënne fejős!
A fejőst elannám,
A meddőt mëghannám,
Hej! aszt is kis anygyalom
Mind tërád ruháznám.

(Pécska) […][12]

17.
Czifra szűr van a nyakamba,
Nem köl néköm ögyéb ruha,
Betakarom a galambom.
Úgy, hogy nem fázik mög nagyon.

(Magyarszentmárton)

[12] A következő lapon [51. oldal] a 16. számú dalszöveg másolata szerepel, duplum.

18.
Három piros almát láttam álmombâ;
Három barna kis lány van a falubâ;
Harmadiknak nincsen apja, csak anynya,
Egész hétön rajtam ragyog a csókja.

(Szőreg)

19.
Ugat mán az én kis kutyám
Az rajna,
Most mönt êre a szeretőm
A barna;
Në ugassál kedves kutyám,
Hajnalra!
Hagy gyűjön be kedves rúzsám:
Az barna.

(Magyarszentmárton)

20.
Aszt üzente a piczi,
Hogy mönynyek el fosztani,
Hogy mönynyek el kukuriczát fosztani;
Nem gondoltam rá magam,
Galambomnál marattam,
Mariskámmal jácczottam.

(Szőreg)

21.
A Tiszába zúg a hajó,
Húzza asztat harminczhat ló.
Sej, haj! Tiszába
Fürdik a vadkácsa,
Aran színű tallát
Hullajtya.

De én asztat mind fölszödöm,
Kis kalapom mellé töszöm.
Sej, haj! kedvesöm
Üjjél az ölembe,
Kacsincs a szömömbe
Énnéköm!

(Magyarszentmárton)

22.
Elváktam az ujjam,
Vér fojik belűle,
Nincsen édösanyám,
A ki aszt bekösse;

Gyere kis angyalom,
Në rösteld bekötni,
Ha én nem röstellök
Este hozzád mönni.

(Egyházaskér)

23.
Este, este, este felé
Áldozik a nap lëfelé,
Áldozik a nap lëfelé,
Mén a babám hazafelé
Mögüsmeröm járásárû,
Fekete göndör hajárû.

(Magyarszentmárton)

24.
Házam előtt virákzik ëgy ákáczfa,
Várok, várok ëgy szép barna kis lányra;
De a hogy a minapába itt mönt el,
Én azûta nem birok a szívemmel.

Kis ablakom be van fojva virággal,
Nem törődök én evvel a világal,
Elfordulhat ez a világ én tűlem;
Csak të rúzsám, në fordûjá' el tűlem!

(Egyházaskér)

25.
Harmatos a piros rúzsa levele,
Ráhajlik a kis kalapom szélire.
Gyere babám, hajlíd lë a levelit!
Lë në törje csárdás, kis kalapom szélit.

Szögedébe építik a kaszárnyát,
Czimbalommal rakatytyák ki az ajját,
Czimbalomnak trombita lösz az ajja,
Szépen szól az, ha a babám akarja.

(Szeged)

26.
Szép a virágos fa
Május hônapjába,
Ezörször szöb a lány
Êjedzött korába.

Most gondold mög rúzsám
Elejit, utôját,
Hogy kivê kötöd be
Két szömöd világát.

Mert nem szita, rësta,
Hogy kőcsön kaphassad,
Së nem varott párna,
Hogy kifordíthassad;

Nincsen anná rúzsám
Nagyob nyomorúság,
Ki ëgy ágyba fekszik,
Nem szeretik ëgymást.

(Józova)[13]

27.
Kis kutya, naty kutya
Nem ugat hijába,
Van neköm szeretőm
Szöged várossába.

Szöged hírös város,
Tápévâ határos,
Ott lakik a babám:
Kivê vagyok páros.

(Szeged)

[13] Józova: Hódegyháza, Torontál vm.

28.
Kis pej lovam mögérdemli a zabot,
Kéczczör körű kerűte a világot,
Harmaczor is körülkerülte vôna,
Ha a babám elébe nem ált vôna.

(Magyarszentmárton)

29.
Kis pej lovam rug, kapar,
Bűribe nem fér,
Fölnyergelöm, mögugratom
Kedves kedvedér!
Elmögyök a rúzsámhon,
Az én kedves babámhon,
Vacsorára vár;
Akármijen az étele,
Ëgygyütt vacsorálok véle.

(Magyarszentmárton)

30.
Kis kecske fölmászott a fára,
Ződ ágat húzott a szájába.
Ijujú, újujú! mos lösz jó;
Mos gyün az én babám Zomborrû;
Iratok neki mán levelet:
Gyűjjön el estére, ha löhet.

(Magyarszentmárton)[14]

31.

[14] A 30. számú dalszöveg ceruzával áthúzva. „Fëlmënt a kis kecske a fára” kezdetű változatát a dal jegyzetében idézi Kálmány.

Mos gyüttem én Gyulárû,
A gyulaji – libi-lábi,
Láb alatti, zab alatti
Ződ ibola –
A gyulaji vásárbû.

Szilaj csikót hajtottam,
Rúzsám, de el – libi-lábi,
Láb alatti, zab alatti
Ződ ibola –
Rúzsám, de elfárattam!

Hozzá széköt lëűlni,
Magamat ki – libi-lábi,
Láb alatti, zab alatti
Ződ ibola –
Magamat kipihenni!

Hosztam széköt lëűlni,
Magadat ki – libi-lábi,
Láb alatti, zab alatti
Ződ ibola –
Magadat kipihenni!

Aszt kérdözi a rúzsám:
Vásárfiját – libi-lábi,
Láb alatti, zab alatti
Ződ ibola –
Vásárfiját mit hosztá?

Nem hosztam én ögyebet:
Csak az árva – libi-lábi,
Láb alatti, zab alatti
Ződ ibola –
Csak az árva szívemet.

(Magyarszentmihály)

32.
Beteg vagyok, mögrázott a fakó,
Nem vagyok én lóra termött fatytyú;
Szerelömre termött az én testöm-lelköm mindönöstű',
Möggyógyulok babám szerelmétűl.

(Magyarszentmihály)

33.
A körtefa legelőször virágzik,
Az én babám őszre mögházasodik;
Végy el engöm magadénak, galambom!
Álgyon mög az egek ura! kévánom.

(Egyházaskér)

34.
Szépen fordul a gőzkocsi kereke,
Ez a kislány mos került a kezembe,
Hej, de nem annám az édösanynyájé,
Az apjának mindön gazdagságájé.

Még aszt monygya ez a kislány vögyem el;
De nem kérdi: hogy maj mibül tartom el?
Kár vôna még néköm mögházasonni,
Eszt a kis lánt gyászba beborítani.

(Egyházaskér)

35.
Térgyig érő bodor subám,
Kík szömű barna babiczám!
Én utánnam në gondolkoz!
Csak még ëgy kicsit várakoz!
Enyim lösző nem sokára:
Vagy az őszbe, vagy a nyárba.

(Törökbecse)

36.
Nem szeretök soha szöbb lánt tënálad,
Nincsen ojan puha párna, mint válad,
Ha én âra lëhajtom az fejemet,
Gyűlölhet az egész falu engömet.

Apám, anyám monygyon a mit akarnak,
Nem adok én hitelt az ű szavuknak.
Mert nem hagynak tégöd babám szeretni,
Nálad nélkül ús së tudok mögélni.

(Szőreg)

37.
Fölmöntem az almafára,
Elhasatt a gatyám szára;
Rúzsám az anyád irgalmát!
Vard öszsze a gatyám szárát.

Öszszöm az Istenöd, rúzsám!
Në pirongass, mint a kutyát;
Nem vagyok én âra szokva,
Szép szóra vagyok kapatva;

Édösapám rákapatott:
Mikor bőcsőbe ringatott,
Édösanyám rákapatott:
Mikor édös tejet adott.

(Magyarszentmárton)

38.
Nem füstöl a szögedi gyár kéménye,
Fehér galamb szálott a tetejire,
Fehér galamb tullak, ki vagy, ê në száj;
Sej! a babámnak hírmondója të vôtál.

Sej! bazsarúzsa, ha lëszakasztanálak,
Mit szólnál të, babám, ha elhannálak?
Nem szólnék és kis anygyalom ögyebet:
Sej! szerelembű nem élhet mög sënki së.

(Szeged)

39.
Árpa, árpa, de szép darab árpa,
Babám szíve nagy sanyarúságba;
Në szomoríd a szívemet,
Kedves babám, mert mögvetlek.
Në ves mög galambom,
Nézed árvaságom!

Erdő, erdő, de szép kerek erdő,
Közepibe két szál arany veszső,
Kár vôna lëszakajtani,
Babám szívit hërvasztani.
Istenöm, Istenöm,
Gyászos az életöm!

(Magyarszentmárton)[15]

[15] A következő [66. lapon szereplő] dalszöveg azonos a 39. számú dalszöveggel. A lap alján Katona jegyzete: MNGY. XVII.

Árpa, árpa, de szép tábla árpa,
Közepében van egy rezgőnyárfa,
Rezgőnyárfa válik levelétől,
Én is válok régi szeretőmtől.

Elmondhatom: Istenem, Istenem!
Gyászba borult az egész életem:
Most is olyan szeretőm hagyott el,
Kit még élek, sosem felejtek el.

Búza, búza, de szép tábla búza,
Közepében van egy májvarózsa,
Fele piros, a közepe sárga,
Ki vagy rózsám a szívemből zárva.

(Hódmezővásárhely)[16]

40.
Nem is borul, mégis esik az eső,
Vôt énnéköm piros barna szeretőm,
Tíz forintos lagos czipő a lábán;
Mos tudom mán: hogy nem szeret igazán.

(Magyarszentmárton)

41.
Az régen volt, jaj de nagyon soká lesz:
Míg énnékem olyan kedves babám lesz,
Míg énnékem olyan kedves babám lesz,
Kinek gyenge karja fejem alja lesz.

[16] A szám nélküli dal a 39. számú dal változata [67. oldal]. A lap alján jegyzetek. Katona: Változat. MNGY. XVII. Kovács: Nem MNGY XVII.

Boldog kis lány, a ki aztat nem hiszi:
Hogy a legény igaz szívből szereti;
Mert a legény hálójába keríti,
Kerül, fordul, pajtásának beszéli.

Én is hittem valaha egy legénynek,
Ha megölelt, csak azt hittem: hogy szeret;
De már látom: nem szeret tiszta szívből,
Beszél hozzám, de csak kénytelenségből.

(Pusztaföldvár)

42.
Jaj, de nehéz kedvesemtől megválni,
Tövis közül nehéz virágot szedni;
Mert a tüsök megszúrja a kezemet,
Nehéz bánat szorítja a szívemet.

Azt hallottam, hogy a Tisza befagyott,
Hogy engemet kedves rózsám elhagyott,
Két-három nap megcsalta a szívemet,
Meglásd megver a jó Isten tégedet!
Verjen is meg a jó Isten, megcsaltál,
Hogy te soha menyországba ne jussál!

(Zenta)

43.
Nem köl annak mönyországot keresni,
A ki ëcczör mán möktanût szeretni,
Szöröncsétlen csillag alatt születtem,
Mer elhagyott, kit igazán szerettem.

(Egyházaskér)

44.
Tőgyfa, bikfa, mogyorófa most virákzik,
Az én csárdás kis angyalom másal jácczik,
Jáczhatol má akárkivê én nem bánom,
De ja rëjád rakott csókjaim sajnálom.

(Magyarszentmárton)

45.
Ződre van az úccza kapum festve,
Vártalak babám szombaton este;
Nem győsztem a kedves babám várni,
Be köllött a kiskapumat zárni.

Zárd be babám zárd be kis kapudat,
Nem taposom föl az udvarodat,
Vethecz bele szökfűt, majorannát,
Nem taposom lë a gyönge ágát.

(Szőreg)[17]

46.
Még aszongyák rúlam: büszke vagyok,
A babámnak: jó napot! së mondok;
Hogy mondanék, mikor harakszik rám,
Hoty ha szeret, mé nem beszél hozám?

Még aszongyák rúlam a legényök:
Hogy én mindég a szömömmel intök;
Rászokott a szömöm az intésre,
Gyönge karom az ölelgetésre.

(Egyházaskér)

[17] A 45. számú dalszöveg ceruzával áthúzva.

47.
Májva gyükér hulajtya az virágját,
Nem járok én kedves rúzsám tëhozzád,
Nem fogom mög többet ajtód húzóját,
Agygyon Isten babám sok jó écczakát!

Ha mögúntál kedves rúzsám szeretni,
Szabad neköd más szeretőt keresni;
Agygyon Isten szöbbet, jobbat nálamná,
Neköm pedig igazabbat, mint vôtá.

(Magyarszentmárton)

48.
Szép galambom; szép barna galambom!
Zsebömbe van két bangó forintom;
Bánya mög bár mind a két forintom,
Kimulatom magamat, galambom!

Hej, mi haszna! hej, mi haszna járom?!
Galambomat csak hiába várom,
Mind hiába várom galambomat,
Kivel kimulathassam magamat!

(Csanádapácza)

49.
Ha kimögyök szemmihályi szőllőbe,
Szőlőt szödök fehér slingölt kötőmbe.
Szőlő fürtye – hej! – de mögegresödött.[18]
Rúlam rúzsám jaj de mögfelejközött.

(Magyarszentmihály)

[18] Mögegresödött: megsavanyodott.

50.
Csalfa legény a babám,
Nagy bánatot hagyott rám:
Elvette a világtól a kedvemet,
Meg sem haltam, életemben eltemet.

(Magyarbánhegyes)

51.
Árva vagyok, árva, igazi árva,
Ki vagyok a babám szívéből zárva;
Ha még egyszer a szívéből kitagad:
Magos az ég, csillagostól rám szakad.

(Arad)

52.
Piros almát në vágd el, mer mögrohad,
Barna kis lány szíve értem möghasad,
Úgy köl annak az álnok szívű lánynak,
Mér választott más szeretőt magának.

Én elmögyök mőre szömömmel látok,
Még ëgy Vakony[19] erdőre nem tanálok,
Vakony erdőnek löszök én lakossa,
Az lösz az én árva szívem gyilkossa.

(Szőreg)

[19] Vakony erdő: valószínűleg Bakony-erdő.

53.
Vôt három szál rozmaringom,
Elvesztöttem, jaj, de bánom!
Szeretőmet de sajnálom
Mikor más karján tanálom.

Asz gondolod, nem is nehéz,
Hogy tégöd ölelget más kéz,
Könyves szömöm távulrúl néz,
Hid el babám, jaj, de nehéz.

(Magyarszentmárton)

54.
Fölhők között bujdosik a hôdvilág,
Kis kertömbe mos nyílott ki ëgy virág,
Az én virágomnak neve: nefelejcs,
Montam: në ölêj mög, hogy ha elfelecz!

Csalfa vôtá, hízelökté, szömömbe,
Hej! de mindég mást éresztél szívedbe;
Tuttad tė aszt álnok szívű, előre:
Hogy örökös gyászt hozô a fejemre.

(Egyházaskér)

55.
Fáj a szívem szívedé, szívedé,
Nëfelejcskék szömödé, szömödé'!
Héjába fáj a tė szíved:
Mer nem löszök én a tijed.
Kedves babám, de a tijed!

Ripogós, ropogós a czipőm, a czipőm,
Elhagyott a szeretőm, szeretőm;
Ha elhagyott, maj lösz másik;
Nem búsulok én sokájig.
Kedves babám, de sokájig!

(Szőreg)

56.
Elapatt a Tisza, nem forog a malom,
Elhagyott engömet a kedves galambom;
Majd mögárad ëcczör, majd forog a malom,
Majd szeret engömet a kedves galambom.

(Magyarszentmihály)

57.
Nem úgy van mán, mint vôt régön,
Nem az a nap süt az égön,
Nem az a nap, nem az a hôd,
Nem az a szeretőm, ki vôt.

Maj lösz az úgy, mint vôt régön,
Lösz majd az a nap az égön,
Lösz az a nap, lösz az a hôd,
Lösz az a szeretőm, ki vôt.

(Egyházaskér)

58.
Szép a csukának az ôra; mer högyös,
Nem vagyok én a babámmal beszédös.
Maj lösz még a csuka ôra nem högyös,
Löszök én még a babámmal beszédös.

Szép a kácsának a szája: mert kerek,
Mástul hallom, hogy a babám nem szeret.
Ha nem szeret, üzenynye mög, nem bánom,
Bús szívemet én is másnak ajállom.

(Szőreg)

59.
Magasan száll darumadár, szépen szól,
Haragszik rám kedves rózsám; mert nem szól;
Akkor szóljál kedves rózsám, én hozzám:
Mikor az a daru udvarodra száll.
Az a daru udvarodra soh sem száll,
Az én lábom többet útánnad nem jár.

(Zenta)[20]

60.
Ződ kökének sűrű ága,
Mind szögénybű lösz az árva;
Árva vagyok én igazán:
Mert elhagyott kedves babám.

Kedves babám is elhagyott,
Édösanyám is mögtagadott;
Tanálok még ojan magot,
Mint a ki most mögtagadott.

(Magyarszentmárton)

[20] E dal jegyzetében találjuk a „Látod e, te rúzsám" kezdetű dalszöveget is.

61.
Az ég ajján, a föld színén
Nincsen ollan árva, mint én;
Árva vagyok mind a madár:
Ëgygyik ágrul másikra szál'.

Én vagyok a bús gelicze,
Ki a párját elvesztötte,
Ëgy vad galamb elkergette,
Holtig fáj a szívem érte.

Verjön mög a búsúlásom,
Az én sűrű sóhajtásom,
Fogjon mög a magad átka!
Mé nem vôtá igaz mátka?

(Pusztaföldvár)

62.
Savanyú víz, nem hittem: hogy édös légy,
Barna kis lány, nem hittem: hogy csalfa légy!
Csalfasággâ vötted mög a szívemet;
De én azé nem átkozlak tégödet!
Mer az átok soha nem vôt szokásom;
Verjön mög az én sok más sóhajtásom.

(Egyházaskér)

63.
Végig mönnék a Nagyúcczán, nem merök,
Kedves rúzsám fekete gyászt viselök,
Fekete gyász, fehér az én zsebkendőm,
Mék së vôtá igazszívű szeretőm.
Réz sarkanytyúm soha mög në viruljon,
Átkozott szív, a ki rád is gondoljon!

(Szőreg)

64.
Hervad a fű a hásztetőn; –
Ragyogós csillagom, galambom –
Mert elhagyott a szeretőm. –
Ragyogós csillagom, galambom –
Ha elhagyott, egye meg a fene,
Lesz még három is ecczerre.
Ragyogós csillagom, galambom.

(Arad)

65.
Kisszáláson de búsan szól a harang,
Elmaratt a párjától ëgy vadgalamb;
Én vagyok az árva galamb, én vagyok,
Kisszálási csárdás jánya elhagyott.

Ha elhagyott, én nem mënyek utána,
Csalfaságát nemsokára mëgbánya,
Szívit-lelkit öszszetípi a bánat:
Szeretőjit elviszik katonának.

(Pécska) […][21]

66.
A faluba verbuválnak,
Csuhajla!
Jaj, de szépen muzsikálnak,
Csuhajla!
Most is azér muzsikálnak:
Hogy ájjak be katonának.
Csuhajla!

[21] A 65. dalszöveg piros színessel kijelölve, mellette Dégh megjegyzése: Katona?

Ėcczër mondtam: hogy beálok,
Csuhajla!
Jaj de sirattak a lányok;
Csuhajla!
Viszszamontam: hogy nem állok,
Jaj de örültek a lányok.
Csuhajla!

(Pusztaföldvár) […][22]

67.
Feltekíntök a csillagos egekre,
Kedves rózsám jutok-ë még eszedbe?
Hogy në jutnál, soha el nem felejtlek,
Bús szívemböl soha ki nem vethetlek.

Kedves rózsám, ha nem látlak tégödet,
Hova hajcsam szomorú, bús fejemet?
Job lött volna neköm régen mökhalni,
Ha csakugyan el kell tőled maranni.

(Csanádapácza) […][23]

[22] A lap hátoldalán ceruzával áthúzott szöveg: [87/a. oldal] Mikô az Ördög a csizmadijávâ disznót lopott, oszt a csizmadija mökcsalta, mikô haza hajtották a csizmadijához a disznókat, az Ördög még akkô jis osztoszkodott, hogy az Csizmadija ütet mökcsalta, hun van hát akkor az ű falkája, mert ű nem ėgygyet hányt ki az akolbul? Vôt nála ėgy' vėlla, oszt a csizmadiját mög akarta vele szurkálni; de a csizmadijának léczbül vôt a kerítése, mindég mögakatt a léczbe, a csizmadijánál mög vôt ėgy' szénahúzó, jô mögszurkálta az Ördögöt; mert az átfért a lécz kerítésön, nem akatt mög benne az ága. (Deszki major)

[23] A 67. számú dalszöveg dupluma külön lapon található [89. oldal]. Bejegyzések: Katona: MNGY. XVII. Kovács: Duplum.

68.
Környeskörül borult az ég ajja,
A babámnak szűr a feje ajja;
Nem is löhet mindönkinek párna,
Én së fekszök fehér vetött ágyba.

Környeskörül borult az ég ajja,
A babámnak nem tom, mi a baja?
Akar merrül fordul az ölembe,
Nem szól sëmmit, bánatos a szíve.

Anyám, anyám, édös kedves anyám!
De szomorú szombat este lött rám;
Házam előtt szépen muzsikálnak,
A rúzsámat viszik katonának.

(Egyházaskér)

69.
Fujdogál az őszi szél,
Magyar huszár útra kél,
Itt hagygya az hazáját,
Benne hagygya
Piros barna babáját.

Mén a gözös lëfelé,
Bodor füstye fölfelé,
Viszik a rëgutákat,
Az én kedves
Piros barna babámat.

(Magyarszentmihály)

70.
Jaj de szépen húzzák a nagy harangot,
De még szöbben verik aszt a réz dobot,
De még szöbben verik aszt a réz dobot:
Mikön az én rúzsám elmasírozott.

(Csanádapácza)

[71.
Már ha elmégy, kedves babám][24]

72.
Mén a gőzös lëfelé,
Magyarkanizsa felé,
Elviszi a rëgutákat,
Árván hagyik a lányokat,
Engömet is árván hagyott,
Az én kedves galambom.

(Szeged)

73.
Volt szeretőm göndör hajú;
De elvitte a gőzhajó;
Ha elvitte, viszszahozza,
Mégis csak az enyim lösz a.

(Pusztaföldvár) […][25]

[24] Kovács feljegyzése külön lapon: A 85. lap 71. számú dal hiányzik. A gyűjteményből ez az egyetlen dalszöveg hiányzik. Lásd még a 35. jegyzetet.

[25] A lap alján Kálmány jegyzete: A 2 első sora Ko. 63. szám. Külön lapon Kovács feljegyzése: 87. l., a 74–76. sz. dal hiányzik. A dalszövegeket a hagyaték más részében találtuk meg, onnan közöljük.

74.
Elmëntek a huszárok,
Itt marattak a jányok;
Ki szomorún, ki vígan,
Oj, jaj de árván,
Oj, jaj de árván marattam!

(Pécska) […][26]

75.
Gyün a tavasz, ződel a fa levele,
Nincs szeretőm, a császár elvitette;
Mögíratom a császárnak levélbe:
Nem tanálok szeretőt a legénbe.

(Szőreg)

76.
Beborût mán, beborût mán a csillagos magos ég,
Az babámat, az babámat katonának elvitték;
Jó Istenöm derîcsd ki az nagy eget,
Ad viszsza az régi szeretőmet!
Kiderítöm az csillagos nagy eget,
Viszszaadom az régi szeretődet.

(Magyarszentmihály)

[26] A gyűjteményből hiányzó 74., 75., 76. számú szövegeket az EA 2779. számú tétel 186. oldaláról közöljük. (Kálmány Lajos: Katonadalok. 468 oldal.)

76/II.[27]
Beburût, beborût, be is sötétödött,
Szögény Szűcs Mariska el is keserödött,
Még péntökön este vôt neki víg kedve,
Szombaton röggelre mán ki vôt terítve.

Fölásták, fölásták a radnaji fődet,
Szögény Szűcs Marisra ráhúszták a fődet,
Rávákták, rávákták gyászos fejfájára:
Mindön eladó lány vigyázzon magára.

Lányok, lányok, lányok szép falusi lányok!
Kék szömű legénynyel szömbe nė áljatok;
Mer' ha szömbe áltok, tík is majd így jártok:
Piros vérötökkel földet locsoljátok.

76/III.[28]
Beburût mán, beborût mán a csillagos magos ég,
Az babámat, az babámat katonának elvitték,
Jó Istenöm derîcsd ki az nagy eget,
Ad' viszsza a régi szép szeretőmet!
Kiderítöm az csillagos nagy eget,
Viszszaadom az régi szeretődet.

(Magyarszentmihály)

[27] A gyűjteményből hiányzó szöveg 76/II. számú változatát az EA 2774. számú kézirat 234. oldaláról közöljük. Vö. a 16. számú balladával. (Kálmány Lajos: Dalszövegek balladák. 263. oldal.)

[28] A gyűjteményből hiányzó szöveg 76/III. számú változatát az EA 2779. számú kézirat 13. oldaláról közöljük. (Kálmány Lajos: Katonadalok. 468. oldal.)

77.
Kanizsaji bíró kis kertyébe
Mögérött a ropogós cserösnye,
Ollan piros mind a csöppentött vér,
Möghalok a régi szeretőmér.

(Egyházaskér)

78.
Në vág mög a piros almát, mögrohad,
Në szomorîd a szívemet, möghasad;
Igy is, úgy is möghasad az én szívem;
Mer elvitték, kit igazán szerettem.

(Szőreg)[29]

79.
Mi hasznomra van az alma,
Ha kétfelé köl vágni?
Mi hasznomra a szerelöm,
Ha kétfelé köl válni?

Forgatom, forgatom
A gyűrűt az újjamba
Várom a, várom a
Régi galambom viszsza.

(Szőreg)

[29] Kálmány a dal jegyzetében a „Ne szeg mög a piros almát, megrohad" kezdetű változatát közli.

80.
Végigmöntem a pesti tőtésön,
Elvesztöttem sárga nyelű késöm,
Késöm után az arany gyűrűmet;
Sajnálom a régi szeretőmet.

Ha még ëcczör új Szögedre mönnék,
Arany gyűrűt, arany lánczot vönnék,
Arany gyűrűt, arany lánczot kettőt,
Hogy tanánék ëgy igaz szeretőt.

(Egyházaskér)

81.
A magos ég fehérre van meszelve,
Világoskék feketére van festve,
Sűrű könynyem möglácczik az ugaron,
Most is a víg napjajimat siratom.

(Magyarszentmárton)

82.
De ki tunnám panaszolni magamat,
Ha valaki möghalgatná azokat;
Mindön búmat, bánatomat kisírnám,
Sej! de minek? ha sënki së gondol rám.

(Egyházaskér)

De kitunnám panaszkonni magamat,
Ha valaki möghalgatná szavamat;
Mindön búmat, bánatomat kisírnám,
Hej! de kinek? mikô sönki sė sajnál.

Úgy elmögyök, hírt sė halnak felűlem,
Párjavesztött kis madár lösz belűlem,
Lėszálok ėgy ződ erdőbe zokogva,
Fészket rakok ėgy nefelejcs bukorba.

Kutyavilág mikor éröm végödet,
De mögúntam benned az életömet!
Kit szerettem, aszt szeretni nem szabad,
Jobb is volna a fekete főd alatt.

Ha möghalok, nem köl neköm szerető,
Szeretőm lösz majd a gyászos temető,
A fejfámra csak az lögyön fölírva:
Én is vôtam hű szerető valaha.

Ha möghalok szélös úton vigyetök,
Rúzsám ajtajáná lė jis tögyetök,
Nyissátok föl a koporsóm födelit,
Hogy hullajcsa rúzsám gyászos könynyejit.

(Szeged) […][30]

83.
Virákzik a makfa erdő,
Hej! nem tartok töb szeretőt.
Hej! csak úgy élöm ez világom,
Hej! mint az madár száraz ágon.

Hej! panaszkonnék; de nincs kinek,
Inkáb nem mondom sënkinek.
Hej! lepanaszlom aszt a fődnek;
Tudom; nem monygya sënkinek.

(Magyarszentmárton)

[30] Szám nélkül, a 82. számú dal teljesebb, szegedi változata. Megjegyzések: Katona: MNGY. XVII. Kovács: Nem MNGY XVII.

84.
Lëmönt a nap borulásba,
Nincsen nálam nagyob árva,
Maj fölgyün a nap tisztába,
Nem löszök én mindég árva.

(Egyházaskér)

85.
Tudod, babám, mit fogattá:
Mikor vélem kezet fogtá?
Gyászba hosztad bús szívemet,
Rabbá tötté të engömet.

A szögedi nagy városba
Esött az én szívem gyászba,
Bosnyákország möghërvasztya;
Mert ott a rúzsám katona.

Ha még aszt viszszavárhatnám,
A szívembe bezárhatnám,
Nagy örömmel vigasztalnám,
Ha még ëcczör mögláthatnám.

(Szőreg)

86.
Jaj, de magos sasillési nagy halom,
Attul nem látom a kedves galambom;
Ásót vöszök, lëhányom a tetejit,
Hogy möglássam kedves babám kék szömit.

(Egyházaskér)

87.
Homájosan ragyognak a csillagok,
Êre gyere, kis angyalom! itt vagyok.
Űj ölembe, elfárattál idájig,
Majd hajnalba elkésérlek hazájig.

(Magyarszentmárton)

88.
Lement a nap, feljött a holdvilág,
Szombat este járok babám hozzád;
Este járok, hogy ne lásson senki,
Mégis haragszik rám egy valaki.

(Arad)

89.
Ha kimögyök, ha kimögyök Délamerikába,
Jegyet váltok, jegyet váltok szép Magyarországba,
Egy jó jegynek egy jó ötvenes dollár lösz az ára,
Viszszagyüvök kis angyalom szép Magyarországba.

(Egyházaskér)[31]

90.
Elmégy rózsám? El biz én.
Nem szánsz engem? Nem biz én.
Megemlegetsz? Meg biz én,
Túlmegyek Maros vizén.

[31] A 89. számú dalszöveg ceruzával áthúzva.

Harmincz forint a bérem,
Mindig szidnak, ha kérem;
Nem kérem én, nem biz én,
Átmegyek Maros vizén.

Nem halok meg az idén,
Jövendőre sem biz én;
Hal a potyka, de nem én,
Nem vagyok bolond biz én.

(Pécska)[32]

91.
Szödörinda levél,
Nem árt annak a dér,
Köszönöm anygyalom,
Hogy eddig szerettél.

Hogy eddig szerettél,
Hogy mög nem vetöttél,
Bánatos szívemre
Bút nem eresztöttél.

(Klárafalva)

92.
Elmönt, elmönt a szeretőm,
Elvitte a vörös kendőm;
Vörös kendőt majd csak vöszök,
De szeretőt hun keresök?

[32] A 90. számú dalszöveg piros színessel áthúzva.

Elmönt, elmönt az én párom,
Csöndes, békés úton járjon;
Csöndes fojóvizet igyon,
Ott is rúlam gondolkozzon!

(Magyarszentmárton)

93.
Kigyükeredzdzött a szílfa,
Fölűlt babám a kocsira,
Ugy indúlt el hoszszú útra,
Kirül nem tér soha viszsza.

(Magyarszentmárton) […][33]

94.
Majd vasárnap felőtözök fehérbe,
Kisétálok a kendergyár elébe,
Körös-körüljárom a kendergyárat,
Mék së látom az én kedves babámat.
Én Istenem de bajos a szögénynek,
Elmongya aszt a rosz gazda mindennek;
Ne monygyon el engemet a rosz gazda,
A szögénynek ölég a maga baja.

(Egyházaskér)

[33] A 93. számú dalszöveg ceruzával áthúzva. Dupluma a katonadalok közül került elő.

95.
Sárgarigó fölszálott az nyárfára,
Hull az eső az aranyos tallára;
Fehér hatytyú vérbe mossa a lábát,
Barna kis lány siratytya az babáját;
Úgy siratytya, maj möghasad a szíve,
Szombat este nem beszélhetött véle.

(Szőreg)[34]

96.
Fütyül a szél, esik eső, de zuhog!
Barna kis lány bánatytyába de zokog!
Kinyitytya a szobája ablakát,
Úgy halgatytya az eső zuhogását.

(Magyarszentmárton)

97.
Gyönge a nád ződ korába,
Lëhajlik a fődre,
Ha én sírok, ha én sírok,
Elhallik meszszire;

Sírok is én keservessen,
De nincs, a ki hajja,
A ki az én bús szívemet
Mögmögvígasztajja.

(Magyarszentmárton)

[34] A 95. számú dalszöveg ceruzával áthúzva.

[71.][35]
Gyönge a nád, kis korába' lèhajlik,
Ha én sírok jaj de meszszi elha'lik;
Sírhatok én, ha nincs, a ki hal'gassa,
Nincsen, a ki bús szívem vigasztalja.

(B) [Battonya]

98.
Piros hajnal fölköltekor
Indultam el onnan hazul,
Fölmöntem a Száva partra,
Beleűltem ëgy hajóba.

Kérdik tűlem a hajósok:
Hogy én hova való vagyok?
Én ėgy szögény árva vagyok,
Kedves babámért bujdosok.

(Magyarszentmárton) […][36]

99.
Sarkon van ëgy kis ház,
Végin az ablakja,
Kedves kis angyalom
Engöm lesnek rajta.
Job lösz hát én néköm:

[35] A 97. számú dalszöveg battonyai változatát Kálmány 71. sorszámmal jelölte. A lap felső sarkában: B [Battonya]. Kovács ceruzás bejegyzése: MNGY. XVII.; feljegyzése külön lapon: A 85. l., 71. sz. dal hiányzik.

[36] A 98. számú dalszöveg dupluma a katonadalok csoportjából került elő. Kálmány megjegyzése: Ko. II. 116. l.

Ha mögházasodok,
Mindön ablak alatt
Nem orczátlankodok.

(Magyarszentmihály)

100.
Mög akarnék házasonni;
De nem tudok kit elvönni;
Csúnyát nem akarok vönni,
Szép nem akar hozzám gyünni.

Szőke nem kő: mer betegös,
Piros nem kő: mer részögös,
Barnát vöszök, a lösz a jó,
Az lösz a szóra hajlandó!

(Magyarszentmárton)

101.
A buziti toromóra,
Nem jô jár a mutatója.
Czinderette!
Három fërtáj tizënëgyre,
Új fël babám, a gőzösre.
Czinderette!

A buziti toromóra
Nem ütött az nékëm jóra,
Czinderette!
Nem ütött az nékëm jóra,
Mos van rózsám kézfogóba.
Czinderette!

(Pécska)

102.
Rám vöszöm nemzeti ruhám,
Fülhúzom sarkantyús csizmám,
Úgy mögyök el a bálba,
Babám lakodalmába,
Haza gyüvök virattára.

(Szőreg)

103.
Liba, liba, tarka szárnyú liba,
Minek menjek már én a lakziba?
Mit ér nekem az oly lakodalom,
A kiben a babám a menyasszony?

Liba, liba, tarka szárnyú liba,
Minek menjek már én a templomba?
Felvetem a csalfa szemeimet,
Nem látom a kedves szeretőmet.

Liba, liba, tarka szárnyú liba,
Minek menjek már én el a bálba?
Mit ér nekem az olyan muzsika,
A melyiken babám engem gyászol?

(Arad)

104.
Édesanyám, minek adott férjhez?
Minek adott idegen legényhez?
Én az uram nem szeretem,
Gyászba borult az életem.

(Arad) […][37]

[37] Lapszélen Sebestyén ceruzás megjegyzései: utasítás a szedőnek, hogy az utolsó két sor beljebb.

105.
Házam előtt foj a patak,
Jaj, de rút legé'nek attak,
Ha még ëcczör lány löhetnék;
De mögnézném, kihön mönnék!

Mögválogatnám a legényt,
Mint a pijacon az edényt,
Az edénynek a mázossát,
A legénynek a csinossát.

(Magyarszentmárton)

106.
Édösanyám, mé szült kend a világra?
Mé nem dobott kend bele a Tiszába?
Mé nem vetött kend bele a Tiszába,
Hogy në löttem vôna sënki babája!
Vagy a Tisza, vagy a Duna feneke
Lött vôna az én síromnak közepe.

(Szőreg)

107.
Ha fölmögyök a tételi nagy högyre,
Beleugrok a Tisza közepibe,
Maj kifognak a tiszaji halászok,
Mind tëérted van rúzsám a halálom.

(Gyála)

108.
Hogy tudott ken, rúzsám, ide gyünni, ide gyünni?
Árkot köllött kennek átugrani, átugrani,
Ha ja lába ki fog ficzemönni, ficzemönni,
Ki fog kendön, rúzsám szánakozni, szánakozni?

Szánakoznék rúzsám; de nem merök, de nem merök:
Álnok az én uram attul félök, attul félök!
Félhetök is rúzsám; de félök is, de félök is:
Mögverte a hátam péntökön is, péntökön is.
Nem bánom én asztat; jaj, ha fáj is! jaj, ha fáj is!
Szeretöm én azér' a rúzsám is, a rúzsám is.

(Magyarszentmárton)

109.
Az én babám beteg ágyába fekszik,
Vilojaszín paplanyal takaródzik;
Kêj fël, kêj fël kedves babám, ha lëhet!
Nem kelhetëk, kedves babám, nem lëhet.

Nem kelhetëk, kedves babám, nem lëhet:
Mert most engëm a szerelëm nem enged;
A szerelëm sètètebb a tömlöcznél,
Az én szívem árvább a falevélnél.

(Battonya)

110.
Három harang van a kevi toronyba,
Mind a három gyászal van most bevonva,
Néköm húzzák a szomorú versöket,
Csalfa lélök sirathacz mán engömet.

Tudom engöm nem soká kiterítnek,
Eltemetnek majd ëgy igaz, hű szívet;
Halálomba mit ér, babám, sirásod,
Ha éltömbe mással élted világod?

(Hódmezővásárhely)

II.
KATONA- ÉS HAZAFIÚI DALOK

1.
Előttem csak hat határ,
Előttem csak stéstovál;
Fölülök a lovamra:
Kényön tartott fakóra,

Hêjre szödöm gombjajim,
Elszegdölöm nyakajit,
Bort iszok csalmájábul,[1]
Szíjat vágok hátábul.

Ijen a magyar vitéz,
Átillábul kinőlt ész;
Ha magyar vagy, tarcsd magad,
Ki në fogjanak rajtad.

(Magyarszentmárton) […][2]

2.
Ha, ha, ha, ha, ha, ha, ha,
Mögvirad még valaha,
Nem lösz mindég écczaka,
Mögvirad még valaha!

Viszszagyün még Rákolczi,
Az a hírös nömös fi;
Viszi németöt kabáttyát,
Csúnyítytya öszsze prundrát.[3]

[1] Csalma: süveg.
[2] A dalszöveg alá Katona ceruzával lemásolta Kálmány Katonadalok 1. számú jegyzetét. Itt idézi Kálmány a „Jaj Istenöm! Mit csinájjak?" kezdetű dalszöveget is.
[3] Prundra: plundra, nadrág.

Fére tűlem kopasz száj,
Ôrom alatt në piszkáj!
Bajúsz köl a magyarnak,
A kinek nincs, maj annak.

Ijen a magyar vitéz,
Átillábul kinőlt ész;
Ha magyar vagy, tarcsd magad,
Ki në fogjanak rajtad!

(Magyarszentmárton) […][4]

3.
Mögfognak, êvisznek katonának,
Czinderös, czinderös fegyvert[5] annak,
Czinderös, czinderös fegyveröm lösz,
Belülem valaha jó vitéz lösz.

(Szeged) […][6]

4.
Katona vagyok én,
Ország őrizője,
Sír az édesanyám,
Hogy elvisznek tőle.

Sír az édesanyám.
A rózsám mög gyászol:
Fekete gyász virág
Búsul ablakából.

[4] A 2. számú dalszöveg másolata a következő oldalon található.
[5] Czinderös fegyver: hátultöltő puska.
[6] Katona ceruzás másolata Kálmány jegyzetéről a dalszöveg alatt olvasható; lásd a Jegyzetekben Katonadalok 3. szám alatt.

Isten veled, rózsám!
Én im már elmögyök,
El në felejcs ëngöm,
Én së felejtlek el.

(Egyházaskér)

5.
Panganét[7] az oldalamon,
Makra[8] a pipám;
A csákómon fényes rózsa,
Új a tarisznyám.
Összeütöm a bokám,
Úgy gondolok rád babám;
Akárhol vagyok,
Csak rád gondolok.

(Pusztaföldvár)[9]

6.
Felment Kossuth a budai hegyre,
Onnét nézett a magyar seregre,
Nézte: mint harczolnak a huszárok,
Meghódítják az egész világot.

Garibaldi csárdás kis kalapja,
Kossuth Lajos neve ragyog rajta,
Azon lelkesülnek a huszárok,
Meghódítják az egész világot.

(Magyarszentmárton)

[7] Panganét: rövid gyalogsági kard.
[8] Makra: öblös cseréppipa.
[9] Az 5. számú dalszöveg ceruzával áthúzva.

7.
Kanizsa jis gyászba borût:
Mikô a rácz oda szorût;
Horgos kösség nem nagy helség,
Körülvètte az ellenség.

(Horgos) […][10]

8.
Kossuth Lajos kiadta a parancsba:
Hogy a muszkát szúrják, vágják agyonra.
De a muszka visszafordult, hát neki!
Szúrja, vágja a magyart le egy cseppig;
Ferencz Jóska se nem vette tréfára:
Törököket állított a csatába.

(Oroszlámos)

9.
Kinyílt a viola,
Elhervad a rózsa;
Nagy Sándor tábora
Gyászba van borulva.

Az én lovam lába
Térdig áll a sárba',
Csak az kalapálja:
Kurvás a gazdája.

(Zenta)

[10] Egy tépett, számozás nélküli lapon található a 7. számú dalszöveg dupluma; Kovács megjegyzésével: MNGY. XVII. Dupl.

10.
Kossuth Lajos befogatta hat lovát,
Felültette feleségét, kocsisát,
Kinyitotta üveghintó ajtaját,
Úgy vitte ki Szent István koronáját.
Várjatok ti, jó emberek: huszárok!
Visszajön még Kossuth Lajos hozzátok.

(Magyarszentmárton)

11.
Még Àrádná szépen szólott a banda,
Világosná gyászbà borût a hangja,
Világosná ràktuk lë a fegyvert,
Mert Görgeji adott el bennünket.
Lë këll vetni szép átillaruhát,
Ránk këll vënni fecskefarkú csúnyát.

(Horgos) […][11]

12.
Ha bemögyök Szöged várossába,
Belépök a vizitáló házba,
Csak ëgy urat látok a szobába':
A főorvost a kanapéjába'.

Biró uram, lögyön ojan szíves:
Në írjon be, nem vagyok húsz éves!
Mos léptem a tizënhatodikba,
Gyönge vagyok a masírozásra.

[11] A dalszöveg végén Kálmány jegyzete: Szeg. III. 50.

Sírnak, rínak a szőregi lányok:
Êviszik a szögény rëgutákat;
Én is mögyök, mer be vagyok írva,
Jó anyám, a ken fija katona!

(Szőreg) […][12]

13.
Azért, hogy én szögény legény vagyok,
Kilencz kis lány szeretője vagyok,
Tizedik is értem fekszik halva,
Vilojaszín, gyászos koporsóba.

Azér hogy én be vagyok sorozva,
Në féj babám, nem löszök katona,
Göndör hajam nem hagyom lëvágni,
Nem fogom én a császárt szôgálni.

Bíró uram, kéröm lögyön szíves:
Në írjon be, nem vagyok húsz éves;
Inkáb löszök ződ erdő bëtyárja,
Még sëm löszök császár katonája!

(Magyarszentmárton) […][13]

[12] A 12. számú dalszöveg alatt Kálmány lapszéli jegyzete: K. I. 137., MNGY VII. 178. Katona: lásd alább és a Jegyzetet. A következő oldalon a 12. sz. katonadal első versszakának másolata szerepelt [129. oldal]; itt Katona megjegyzése: MNGY. XVII. Dupl. Csonka. Mindkét oldal ceruzával áthúzva.

[13] A dalszöveg alatt és a lapszélen Kálmány és Katona jegyzetei; lásd a Jegyzetekben.

14.
Harmatos a kukuricza levele,
Bár az Isten ëgy legént së nevelne!
Bár az Isten ëgy legént së nevelne,
Hogy a császár në válogatna benne.

(Szeged) […][14]

15.
Szeptembörre a szőlőnek mök köl érni,
Október elejin neköm el köl mönni,
Mök köl szívemnek hasanni,
Mer már akkor kis angyalom itt köl hanni.

(Magyarszentmihály)

16.
Párdány város szép hejön van:
Mer a világ közepin van,
Ott áltam a mérték alá,
Mikor löttem katonává.

Katona së löttem vôna,
Ha az apám nem lött vôna;
De az apám beíratott
Mikor bőcsőbe ringatott,
Édösanyám möksiratott
Mikor édös tejet adott.

Úgy elmögyök, möglássátok,
Hogy hírömet së hajjátok.
Nem hogy híröm hallanátok;

[14] A lapon – szöveg alatt és lapszélen – Kálmány, Dégh, Katona ceruzás és Dégh piros színessel írott jegyzetei áthúzva.

Levelemet sem kapjátok;
Ha levelem kaphatytyátok,
Aszt is sírva olvassátok.

(Magyarszentmárton) […][15]

17.
Ződre van a gőzkocsi befestve,
Azon visznek engöm Szögedébe,
Oda visznek, ott lëvetkőztetnek,
Katona ruhába őtöztetnek.

Édösanyám, bakalegény löttem,
Komiszkinyér lött az eledelöm,
Baka löttem, elhagyott az babám,
Në sirasson engöm édösanyám!

Elmondhatom: Istenöm, Istenöm!
Gyászba borult az egész életöm;
Most is ojan szeretőm hagyott el:
A míg élök sosë felejtöm el.

(Szőreg) […][16]

18.
Ha felülök a gőzös tetejére,
Isten tudja: hol szállok ki belőle;
Irok is én ilyen-olyan czédulát,
Sír az a föld, a hol azt elolvassák.

[15] Lapszélen Kálmány, Dégh, Katona ceruzás jegyzetei – mind áthúzva.

[16] Kálmány: Változata MNGY VII. 176. l. Dégh, Katona ceruzás jegyzetei, amelyek Kálmány adatait idézik a Jegyzetek fejezetből – áthúzva a lapon. A következő oldalon a 17. számú dalszöveg másolati példánya betű szerint egyezik a szőregi szöveggel, de a lap alsó sarkában Kálmány írásával: „Verb" – Verbicza, Egyházaskér helynév szerepel. Az egész oldal ceruzával áthúzva; lent Katona megjegyzése: MNGY. XVII. Dupl.

Ha fölülök kis pej lovam hátára,
Letekintek, kesely mind a négy lába;
Réz sarkantyúm huszárosan pengetem,
Édesanyám! hol a szabad életem?

Ferencz Jóska ha felül a lovára,
Visszagondol a huszárok sorsára,
Két szeméből a könnyeit törüli:
Szegény huszárnak sokat kell szenvedni.

[H. n.][17]

19.
Húsz esztendős magyar legény vagyok én,
Kanizsára gyalog masírozok én,
Ott vágik lë bodor hajamat,
Sok, szép magyar lëjány möksirat.

(Torontálmonostor) […][18]

20.
Kanizsaji vendéglőbe mulattam,
Mikor magyar huszárnak ben' marattam;
Kívül sárga, a belseje fekete,
De sok legén sírva néz ki belűle.

Gyertök lányok, mönyünk el Szögedébe,
Mönynyünk el a nagy kaszárnya elébe,
Dűcsük ki a nagy kaszárnya ôdalát,
Ereszszük ki sok szép kis lány babáját.

(Ószentiván)

[17] A lap alján a 18. számú dal változatainak néhány adata szerepel Kálmány, Katona és Dégh írásával. Az adatokat lásd Kálmány Jegyzetek című fejezetében. A ceruzás jegyzetek áthúzva.

[18] Ugyanaz, mint az előző lábjegyzetben.

21.
Visznek, visznek már fëlfelé,
Âra Stájërország felé,
Hazám felé viszszanézëk:
Szëmëm könynye fődre përëg.

Tarcsad rózsám a kendődet,
Hulajcsam belé könyëmet;
Në përgessem el a porba,
Maj mëgemlëgecz még róla.

Éldësanyám, Isten veled!
Nem tudom: lácz-ë még többet?
Katonának fëlneveltél,
Nekëm ezel bút szërëztél.

Még ëccër visszatekíntëk,
Látom: rózsám, hogy keserëg;
Në keserëgj éldës rózsám!
Mëglátyuk még ëgymást talán?

(Pécska)

22.
Mikor értünk Stájerország szélire,
Sok leánynak gyászba borult a szíve,
Lovunk lába térdig vérben csobogott,
Kedves hazám mégis gyászban maradott.

(Zenta) […][19]

[19] Külön cédulán a Jegyzetekből kimásolta, és a 22. számú katonadalhoz csatolta a következőket Kovács: MNGY. XVII. Kat. 22. A harmadik sor találkozik Schoen 193. számú dalával.

23.
Három csillag van az égen egy sorba,
Csak egy világít le Magyarországra,
Én is oda való vagyok: hazámba,
A hol az a csillag ragyog magába.

Csillagos az ég teteje, csillagos,
Rózsafának a levele harmatos,
Könnyeimtől harmatos a levele,
Édes rózsám mind te érted hullott le.

(Zenta)

24.
Búsúl a gilicze madár,
Mindön erdő szélire jár;
Búsulok is, bánkodok is,
Rám fér én rám, ha sírok is.

Háltam veled egy szobába,
Tornyos végű nyoszojába;
De az idegöny országba
Möghasad szívem bújába.

(Pusztaföldvár)[20]

25.
Októbërnak harminczadik napjába
Itt köl hanni a babám árvaságra,
Itt köl hanni édösapám, anyámat,
Testvérejim, szülőföldem, hazámat.

[20] A 23–24. dalszöveg ceruzával áthúzva. Kálmány jegyzetei áthúzva, lásd a külön fejezetben.

Besoroztak októbërnak elejin,
Kard csörög az ôdalamnak bal felin;
Akkor csurdul ki az könyv az szömömbül:
Ha lëesök a nyerög tetejirül.

(Magyarszentmárton)

26.
Kis gunyhóba lakok
A Sijó víz mellett,
Kettős ajtón belül
A dëszkán heverök,

Szalmazsák alattam
Fenyűfábul vágva,
Jaj de kemény párna:
Fenyűszál dëszkája.

Ezredös büntetött
A lovam csülkijé,
Kilencz napott szabott
Maj hogy nem sömmijé.

(Magyarszentmihály)

27.
Ha fölülök kis pej lovam hátára,
Lëteként ök, kesej mind a nél lába,
Kesej lába, világos a homloka,
Októbërba' löttem babám katona.

Ha pézöm lösz, vöszök lovat de fakót,
Fölszántom a tërijányi halastót,
Belevetöm a lányokat rúzsának,
Hagy szakajcson mindön legény magának;

Én is szakajtottam ëgyet magamnak;
De a császár behívott katonának.

Édösanyám kend az oka mindönnek,
Mér nevelt föl katonának engömet,
Hajított vôna ken be ja Tiszába,
Az én babám nem sírna mos utánam.

(Temesközlőrinczfalva) […][21]

28.
Ezörnyôczszázötvenëgyben
Estem a komisz életben,
A mit soha së reméltem,
Abba belekeveröttem.

El köl mönni: nem tom mőre?
Kezem, lábom vasba verve,
Visz a néműt,[22] Isten tugygya:
Visszagyüvök-ë valaha?

(Magyarszentmárton)

29.
Kis pej lovam a födeles rajcsúrba[23]
Nem jô ugrott be a kulczëm kalupba.[24]
„Napos káplár, eszt a huszárt rëportra,[25]
Rëport után az ëgyes áristomba!”

[21] A 27. számú dalszöveg és a megjegyzések piros tollal kihúzva.
[22] Piros tollas aláhúzás.
[23] Rajcsúr: szín, a lovak pihenőhelye.
[24] Kulczëm kalup: galopp, lovaglási mód.
[25] Rëport: kihallgatás, jelentéstétel.

Az ëgyesbe de keményök az ágyak,
Nem ojan mint kis anygyalom, tënálad:
Nyárfa dëszka dërëkajja, párnája,
Rosz köpönyeg takaródzó dunnája.

Az ëgyesbe magam vagyok bezárva,
Olvasom az óra számát hijába,
Job kezemen, bal lábomon vas bilincs,
Széjjel nézök kis angyalom sëhun sincs.

(Egyházaskér)

30.
Kedves, édesanyám, de rosz' lehet magának;
A legkiseb' fiját mos viszik katonának,
Este nyôcz órakor sáros kantár szárát puczojja,
Este a babáját a vas ágyon siratytya.

(Nagyszénás)

31.
Kapitány úr arra kérem:
Szabad időt adjon nékem!
Csak egy órát, csak egy felet:
Hagy írjak egy bús levelet.

Megírtam a bús levelet,
Elküldtem a szeretőmnek:
Hogy ne legyen olyan árva
A mácsai nagy határba.

(Arad)

32.
„Édösanyám, minek az a bű gatya,
Ha a nevem katonának van írva?”
„Hogyha möghalsz maj eltemetnek benne;
Ha möglűnek, jó lesz maj a sebödre!”

„Ha möghalok, tudom, hogy eltemetnek;
Aszt is tudom, fekete fődbe tösznek.
Fekete föd nyomja mög a mejjemet:
Édösanyám, sirathat ken engömet.

Édösanyám, édösanyám, hajja ken,
Rúlam soha el në felejközzön ken!
Könynyes szömmel öntözze ken fejfámat,
Mököszöni lelköm, hogy ha föltámad.”

(Egyházaskér)

33.
Mit érdemöl az az édösanya:
Ki a fiát katonának agygya?
A katona nem éli világát,
Búval tőti el fijatalságát.

(Jázova)

34.
Sárga lábú kis pacsírta
Në száj ablakomba sírva,
Katonának vagyok – csuhaj! – írva,
Në száj ablakomba sírva.

Katona së löttem vôna:
Ha az anyám nem szült vôna;
Kis koromba – csuhaj! – beiratott,
Mikor bőcsőbe ringatott.

Katona az én életöm,
Bal ôdalon a fegyveröm;
Ha én asztat – csuhaj! – mögpöngetöm,
Sirat engöm a kedvesöm.

Sirat engöm a madár is,
Lëhajlik értem az ág is,
Az is azé hajlik lë a fődre,
Szólna hozzám, ha löhetne.

Szólna hozzám, ha löhetne,
Ez a barna kis mönyecske,
Szólna hozzám – csuhaj! – de nem löhet.
Fáj a szívem, majd mögreped.

(Egyházaskér)

35.
Eksztra csizmát akartam én viselni,
De komiszszal ki kölletött cserélni;
Eksztra csizmám fön van a magazinba,
Magam mög a kaszárnya áristomba.

(Magyarszentmárton)

36.
Este jött a parancsolat
Világos szín pecsét alatt:
Lovam álljon nyereg alatt,
Majd elmegyek, ha megvirrad.

Édes, kedves édesanyám,
Készítse kend el a ruhám!
Mert most indulok nagy útra,
Kiről ne várjon kend vissza.

Isten hozzád kedves rózsám!
Gondot visel az Isten rám;
Van Istenben reménységem:
Visszahoz a gőzös engem.

(Szaján)

37.
Honnan jösz te oly bánkódva, jó pajtás?
Látom, egyik szemed úgy sír, mint a más;
Orczádon látom pörögnek könnyeid,
Tán azokért, kik elhultak földijid?

Sírok pajtás, keservesen halálig,
Mert sajnálom, kik elhulltak: pajtásim;
Keresd őket a Vérplaczon letették,
Idegen földet vérökkel festették.

Mint jó nyárban szokott dülni a kéve,
Pajtásaim úgy hulottak a földre,
Testökkel a földet beterítették,
Ily idegen földeken eltemették.

Édesanyám felnevelt kend húsz évre,
Német császár vitt a Vérplacz elébe,
Ezenyolczszázötvenkilenczedikbe'
Fegyver által juttam halál kezébe.

(Zenta)

38.
Három alma meg egy fél,
Jön a Kossuth, mint a szél,
Utána a franczia,
Angol se marad vissza.
Haj-húj! nem bánom,
Nekem is van virágom,
Leszakajtom a nyáron.

(Magyarszentmárton)

39.
Rongyos a nadrágom,
Lukas az atillám.
Majd hoz Kossuth újat:
Vörös zsinórosat.
Éljen Galabárdi!

Lukas az én csizmám,
Rongyos az atillám;
Majd hoz Galabárdi,
De nehéz azt várni.
Éljen Galabárdi!

(Pusztaföldvár)

40.
Tömösváron három szignát[26] fölhúsztak,
Szögedre is várik viszsza Kossuthat,
Gyün Galibárd ezörëgygyed magával,
Kossuth is gyün nagy aran koronával.

(Egyházaskér)[27]

[26] Szigna: zászlójel.

[27] Katona feljegyzése: MNGY. XVII. A 40. számú dal előző oldalon lévő példánya duplum.

41.
Makó alatt elkészült már a vasút,
Azon jön el Galabárgyi meg Kossuth,
Azon jönnek az urak vizitálni,
Apák, anyák nem tudnak mit csinálni.

Leültetik gyermekemet deszkára,
Levágják a göndör haját símára,
Kérik pénzért, sok ezrekért, nem adja;
Még azt mondja a vármegye: Menj haza!
Neveld apró gyermekeidet nagyra!

(Csanádapátfalva)[28]

42.
Ballagok én Szöged várossa felé,
Bekísérnek a nyírószék elé,
Széköt tösznek kerek farom alá,
Élös ollót göndör hajam alá.

Göndör hajam lëhánynyák a fődre,
Fényös csákót nyomnak a fejembe,
Az van írva csákóm ôdalára:
Nyôcz esztendő van még ide hátra.

Nyôcz esztendőt az Isten elhozza,
Szögény baka haza szabadulna,
Hazajönne, de nincs édösanynya,
Fődbe tötte a fija bánatytya.

(Egyházaskér)

[28] Változatát Elkészült mán Szöged alatt a vasút címmel a 41. számú katonadal jegyzetében találjuk.

43.
Mögúntam mán Szemmártonba' lakásom,
Most elmögyök Cse'országba, próbálom;
Ha fölmögyök Cse'országi nagy högyre:
Eszömbe jut az én hazám nagy fögygye;
Eszömbe jut, mőre van az én hazám,
Sirat-ė még engöm az édösanyám?

(Magyarszentmárton)

44.
Ha bemögyök a vizitáczijóra,
Ingöm, gatyám lëdobom a pallóra,
Daru tollas kalapom az asztalra,
Könynyes szömmel nézök a galambomra.

Mikor engöm a bécsi doktor vizitál,
Mérögeti a válamat, mög mögál':
„No, të fijam, jó löszöl katonának,
Nem bakának, rëguláris[29] húszárnak!

Mikor engöm katonának elvittek,
Katona ruhába fölőtösztettek;
Kedves rúzsám véled nem beszélhettem,
Még rëguta időm be nem tőtöttem.

(Magyarszentmárton)

[29] Rëguláris: besorozott.

45.
Kitötték az vörös zászlót lobogni,
Sok magyar huszárt mögszomorítani,
Vörös zászló az háborút jelönti,
Gyün az porosz az magyar vért ontani.
Ezörnyôczszáz hatvanhatba hajnalba
Mönt az magyar huszár az háborúba,
Gyütt a gojó, gyütt az kartács morogva,
Puska gojó az ártatlan magyarra.

Kőnigrécznek füstössek a falai,
Mögmutatytya hatvanhatnak nyomjaji,
Föl van írva az fekete toromba:
Mögboszszúlja még az magyar valaha.

Mögszólalt a kőnigréczi naty harang,
Ott temetik a sok fijatal magyart,
Nincs harankszó, csak két ágyúdörrenés,
Enynyibül ál ëgy huszári temetés.

Mos jöttem a Königréczi csatábul
Lëhu'lott a vas a lovam lábárul;
Még az kovács vasajja a lovamat,
Nálad rúzsám kimulatom magamat!

(Magyarszentmárton)

46.
Ezörnyôczszázhatvanhatnak havába
Vóltam akkor az poroszszal csatába,
Tőteném az fegyverömet, nem löhet:
Karjaimba mind elhaltak az erek.

Kőnigréczné beborût az ég ajja,
De sok legén fekszik ottan möghalva:
Ki möghalva, ki fön szóvâ jajgatytya:
Nincsen keze, nincsen lába, siratytya

Piros vérük ásztatytya mög a fődet,
Ki siratytya mög a hű vitézöket?
Fejfájukra ki vágja rá a nevük,
Édös anynyuk jaj de meszszi van tűllük![30]

[H. n.]

47.
Ėgy sír vagyon hatvanhatnak mögásva,
De még név sincs a fejfájukra vágva,
Csak ëgy köröszt vagyon ottan lëásva,
Sírhat mindönki, a ki főtanájja.

Sír az atya, sír az anya azoké;
Sok szép fijú mökhalt a hazájájé;
Édös anyám, hotyha tunná ezöket:
Hun temetik el a gyönge testömet!

Kedves rúzsám, de meszszi vagy én tűlem!
Utojjára nem szólhacz mán énvélem.
Mán énnéköm ágyúval harangoznak,
Eltemetnek majd az égi madarak.

(Csóka)

[30] A 46. számú dalszöveg ceruzával áthúzva.

48.
Ha nem hiszëd, hogy katona vagyok,
Várd mëg aszt harminczhat hónapot!
Ezërkilenczvenöt nap van benne,
Mëgvárnád, ha igaz szíved lënne.

(Arad)

49.
Ezörnyôczszázhatvanhatodik évbe
Porosz királ hadat izent lë Bécsbe,
Ferencz József elfogatta szívessen,
Benedök is oda lépött kényössen:

„Magyar vagyok, az csatára termöttem,
Én a poroszt a magyarral mögveröm,
Nagy vívással én az poroszt mögveröm,
Németöt, vagy tót az csatára nem teröm."

Benedök Bécs várossábul kiindult,
A lovárul a réz patkó mind lëhult:
„Hajcsad kocsis hat lovamat, hagy mönynyék,
Én utánnam Ausztrija në sírjék!"

Kőnigréczné fon Benedök aszonta:
Hova lött a hatvan fontos ágyúja?
Kőnigréczné porosz sereg êfokta,
A táborát az Dunájig hajtotta.

(Magyarszentmárton)

50.
Júniusnak huszonharmadikán,
Hul la gojo zápor eső gyalánt,
Kilencz fontos gojó ha êtanál,
As së mondom: vôt-ë édösanyám.

De szomorú vasárnap gyütt én rám,
Nincsen apám, nincsen édösanyám,
Nincsen, a ki engöm mögsirasson,
Maj mögsirat a kedves galambom.
Kevés fáracságodat në sajnáld,
Keresd föl a huszárok sírhalmát.

(Szőreg) […][31]

51.
Ezernyolczszázhatvanhatban hajnalba
Két órakor kezdődött meg a csata,
Szólt az ágyú, még a föld is ropogott,
Mert sok magyar fi olasz földre rogyott.

Júniusnak huszonnegyedik napján,
Vér folyt egész Olaszország határán,
Patakra folyt a magyarnak a vére,
A ki a hazáért halt meg örökre.

Soknak kezét, soknak lábát ellőtték,
Sokat pedig elevent eltemették.
A kinek ellőtték kezét, vagy lábát,
Szomorúan szemléli a pajtását.

[31] Külön lapon [165. oldal] Kálmány kéziratos jegyzete Katona gépiratos másolatában: A MNGY tervezett XVII. kötetéből; katonadalok: 50. sz. Mint előbbi dalunk, ez is a custozzai ütközetre vonatkozik. Erősen töredékes. Az 1–4 sor két szakasz egybeolvadása; a 3–4 sorra vonatkozólag lásd fentebb: „Ezörnyóczszáz hatvanhatodik évje, juniusnak harmadik röggelibe” jegyzeteit. Változatok: Szeged népe I:37–39; 51; MNGY VI:117.

Így kiáltnak sokan a pajtásuknak:
„Küldj levelet, pajtás, édesanyámnak!
Ird meg neki az én kimulásomat,
Ne várja többet szabadulásomat!”

Így szól hozzá: „Lőjj agyon, kedves pajtás!
Kivéve, hogy ha engemet nem sajnálsz;
Jobb lesz nekem már egyúttal kimulni,
Élők közé magamat nem számlálni!”[32]

(Szőreg)

52.
Elvitték a babámat Plëvnába,
Beálott Ozmán basa táborába;
Fúvazsd mög a trombitát,
Hagy hajja mög a bosnyák,
Hagy hajja mög muszka, bosnyák
Ëtytül ëgygyig a csatát.

(Pusztaföldvár)

53.
Újszögedön az erdőbe
Három magas nyárfa van,
Tetejibe, tetejibe
Három rozmaringszál van:
Ëgyik hajlik vállamra,
Másik a galambomra,
Ugyan kedves kis anygyalom,
Tijëd löszök-ë valaha?

[32] Az utolsó versszak ceruzával áthúzva.

Szögedébe, Szögedébe
Mögfujták a trombitát:
A ki huszár, a ki huszár,
Nyergöjje föl a lovát!
El köl mönni csatába,
Bosnyija határára.
Ugyan kedves kis angyalom,
Gondolsz-ë rám valaha?

Mén a gőzös, mén a hajó
Sebössen mén lëfelé,
Magyar huszárt, magyar bakát
Viszi Szarajóva felé,
Ëgy kis madár, látom, szál
Szép magyar hazám felé;
Az én kedves galambomnak
Üzenetöt ha vinné.

Várjá madár, várjá madár
Vid del eszt a levelet!
Töd da babám, töd da babám
Ablakába, ha löhet!
Mon mög neki: én kűttem,
Në sirasson engëmet.
„Mikô száltam ablakába;
A czin kanál kiesett."

(Szőreg)[33]

[33] Az 53. számú katonadal jegyzetében idézi Kálmány a „Sárga csikóm, sárga" kezdetű dalszöveget.

54.
Édesanyám édös téjjel nevelt kend,
Még a forgószéltül is mögmöntött kend,
Most akartam szívességit köszönni,
De mán látom: Bosznijába köl mönni.

Bosznijába szól az ágyú a várba,
Sír az anyám oda haza bújába,
Sír a szülőm, sír tesvéröm, szeretőm,
Mikor telik be a gyászos esztendőm?!

Ágyú gojó úgy gyün, mint az förgeteg,
Sok magyar fi főtekínt az egekre:
Jaj, Istenöm, hoty köl nekünk möghalni,
Az szülőnket ártatlanúl elhanni?!

Doboj alatt a temető kapuba
De sok magyar fi van ottan möghalva!
Sok anyának hult el ott a gyeröke,
Édös anynya nem tugygya: hun keresse?

Ez a kis lány kimögyön az erdőbe,
Levelet kap piczi-piczi kezibe,
Ez a levél Bosznijábul érközött,
A ki kűtte Doboj alatt elesött.

(Szőreg)

55.
Tisza Kálmány a riadót fujatytya,
Sorakoznak a legényök glédába,
Sír ëgy kis lán, sír a másik, harmadik:
Nincsen pardon, szeretőjit elviszik.

A nemzeti magyar zászlók lobognak,
Körülötte magyar lányok zokognak:
Në sírjatok hű szerető kis lányok,
Drágáb lögyön kedvestökné hazátok.

Két lovam van, mind a kettő de sárga,
Még az éjel Bosnyába mögyök rajta,
Viszszanézök szép Magyarországomra,
Hul laz könyvem az katona ruhámra.

Magyar huszár hogy a lovát itatytya:
Mellette van jó pajtása möghalva:
Nyerít a ló, érzi a halott szagot,
Kit lëváktak a főlázatt bosnyákok.

Szarajéva temetőkert kapuján
Halál-zászló van kitűzve a falán,
Sír az anya, sír a testvér, szerető,
Mikor telik be mán ez a temető?!

Szarajéva hegyes, vőgyes határa,
Sok magyar fi átkot mondott rëája.
Átkozott légy Szarajéva örökre,
Csakhogy ëcczör kigyühettem belüle!

(Egyházaskér)

56.
Bosnya felű gyün ëgy hajó terhössen,
Hozza aszt a sok katonát lüvötten,
A főorvos csak úgy sétál utánna:
Hogy ëgyenkínt horgyák az ispitájba.

Szépen kéröm a főorvos uramat:
Në vágja el eszt a lüvött lábamat,
Inkáb agya fényös kargyát kezembe,
Hogy szúrjam be elbágyadott szívembe.

Ird mög pajtás levélbe az anyámnak:
Hogy êlűtték csatába a lábomat;
A főorvos hogy el akarta vágni:
Készeb vôtam a szívembe beszúrni.

(Egyházaskér) […][34]

57.
Anyám, anyám, édös, kedves anyám,
Mossa ken ki szenynyes üngöm, gatyám!
Most indul a gőzös Szebön felé,
Jaj, de fáj a szívem haza felé!

Kedves babám, édös kedves rúzsám,
Harakszik mán az egész világ rám;
Irílik a huszáréletömet,
Eszt a kedves, barna szeretőmet.

(Magyarszentmihály)

[34] A laphoz fűzött cédulán Kálmány jegyzete, valószínűleg Katona gépelésében: A MNGY tervezett XVII. kötetéből; katonadalok, 56 sz. A csatadalok-alaptípus: „sebesülés” motivuma. Változatok: Koszorúk: I: 147; II:132; Szeged népe I:46, 51; MNGY VIII. 575. 41. sz. jegyz. Endrődi népdalok, 92., lásd még kötetünkben: „Ezernyóczszázhatvanhatban hajnalba”.

58.
Hej! huszár vagyok, nem bakancsos,
Csizma neköm nem köl rongyos,
Karabé köl az válamra,
Fényös kard az ôdalamra.

(Magyarszentmárton)

59.
Kétfelé hajlott a gesztönye ága,
Pántlikás kalapom szél fujdogálja,
Fújjad, fújjad, ús së soká fújod mán,
Ferencz Jóska regutája vagyok mán.

Édösanyám! jaj de élös a kardom;
De még mijen pántlikás a kalapom,
A csizmámon tiszta aczél sarkanytyú,
Kistápéba teröm a nyalka fatytyú.

(Tápé)

60.
Gyászba borût a becseji Nagyûcza,
Sétál rajta harminczhárom rëguta
Még a fák is mind kétfelé hajlanak,
A becseji hírös lányok mind sírnak,
Készen vár mán Nagybecskerek, Tömösvár,
Ott faszolok[35] sárga zsinóros ruhát.

(Törökbecse)

[35] Faszol: vételez.

61.
Jaj, de poros az öcsödi köves úccza,
Három század huszár masírozik rajta,
Három barna kis lány sírva megy utána,
Köszte masírozik a kedves babája.

Jaj, de bajos három évet kiszolgálni,
Száraz fügefának ződ levelit várni,
Száraz fügefának lëhajlik az ága,
Szép a babám, Gyopároson nincsen párja.

(Gyopáros) […][36]

62.
Ókanizsa, de mögszomorítottál,
Gyász bokrétát kalapomhon rakattál,
Gyász bokrétát rakattá, rá van írva:
Három évig löszök babám, katona.

Ókanizsán bemarattam huszárnak,
Jaj! de sajnálom a kedves babámat!
De még jobban az én édösanyámat
A ki engöm főnevelt katonának.

(Magyarszentmárton)

63.
Húz rá czigán, szakagygyon el a húrod,
Három évig énnéköm ús së húzod,
El köl mönnöm a császárt köl szolgálnom,
Csak az kedves kis anygyalom sajnálom.

[36] A külön cédulákon lévő 61. és 62. dalszövegeket fordított sorrendben ragasztották egy lapra, valószínűleg a rendezéskor.

A szebeni Sziget-torony de magos,
Tetejibe van ëgy torony aranyos,
Arany bötűvel van âra ráírva:
Három évig löszök rúzsám katona.
Ha kitöltök három évet, hat napot,
Tijed löszök, rúzsám, hoty ha akarod.

(Magyarszentmihály) […][37]

64.[38]
Kerek erdő közepibe'
Föl van a sárga nyergölve,
Föl van a sárga nyergölve,
Én ülök a tetejibe'.

A' van a csákómra írva:
Nem szabadulok mög soha!
Nem jô van az âra írva,
Mögszabadulok valaha.

Édös, kedves feleségöm,
Nė szomorîd a cselédöm,
Nė szomorîd a cselédöm,
Viszszahoz a sárga engöm!

[37] Kovács feljegyzése szerint a 64–65. számú dal hiányzik.
[38] A gyűjteményből hiányzó 64. számú dalszöveget az EA 2779. számú tétel 96. oldaláról közöljük.

65.[39]
Sárga dinynye érik, görög dinynye fojik,
Ez a barna kis lán most is szomorkodik;
Në sírj kedves babám, viszszagyüvök hozzád:
Kitőtöm a három évet, möglátlak még babám.

66.
Édösanynya tejjel, vajjal neveli a fiját,
Gyün a tavasz, katonának írják,
Kilencz orvos vizitáli,
Édösanynya ott sirati.
Në sírj anyám keservessen,
Űfölsége táborába lekszöb lóra űltem.

(Temesközlőrinczfalva)

67.
A szöbönyi kaszárnya,
Nyitva van a kapuja,
Ki van rajta tűzve
A huszárok zászlója,

Fújja a szél, fújja,
Lengöszgeti tetejit,
Mire neveli a
Jó anya a gyerökit?

Csak âra neveli a
Jó anya a gyerökit:
Elig húsz esztendős
Katonának elviszik.

[39] A gyűjteményből hiányzó 65. számú dalszöveget az EA 2779. számú tétel 9. oldaláról közöljük.

Në sírj, kis angyalom:
Hogy én katona vagyok,
Hogy én ijen korán
Főkötöttem az kardot!

Látod kis angyalom:
Mijen fényös az kardom!
Viloja színt jácczik
Az én kardmarkolatom.

(Magyarszentmárton) […][40]

68.
Az árokban csipkebokor reszket,
Sír a babám, katonának visznek;
Ne sírj babám, nem ér az már semmit,
Száraz nyárfa ki nem leveledzik.

Huszárosan ülök a nyeregben;
Száz forintos bankó a zsebemben;
Barna kis lány kacsints a szemembe,
Száz forintnak tied lesz a fele.

(Magyarbánhegyes)

69.
Kiskőrösi bíró udvarába'
Lëhullott az ágáczfa virága,
Fölszönné aszt sok jó édös anya,
Csak a fija katona në vôna.

[40] A dalszöveg két lapon [179–180. oldal] található, amelyeket Kovács Ágnes 1954-ben ragasztott össze.

Keresik a körösszlevelemet,
Még a pap së tugygya a nevemet.
Maj mögtugygya Első Ferencz Jóska,
Besorozott harminczhat hônapra.

Három évet írt neköm a császár,
Sirat engöm mindön barna kis lány,
Sárgarigó mög a fülemile,
Szép a babám, hogy vájjak mög tűle?

Indulóra fütyül a masina,
Budapestig lë së szálok rúla,
Masiliszta áj mög a gözőssê,
Beszélök a régi szeretőmmê.

Rozmaringnak csak az a szokása;
Télön, nyáron lëhajlik az ága;
Ha lëhajlik, ki is nyiladozik,
Kis angyalom rúlam gondolkozik.

(Szeged)

70.
Feketére van a gőzös befestve,
Azon visznek pajtás minket Szebenbe,
Ott lösznek a kökén szömű, barna szömű, kis lányok,
Én mög csak úgy kacsingatok rëájuk.

Ha fölülök a gőzös tetejibe,
Naszszöbönyig ki së szálok belüle,
Réz sarkanytyúm huszárossan, bëtyárossan pöngetöm,
Jaj, Istenöm! hun a szabad életöm?

Ha mögindult az a gőzös, hagy mönnyön,
Én érettem sönki së keserögjön!
A ki pedig én utánnam bánatyába keserög,
Az álgya mög, a ki engöm teremtött!

(Magyarszentmihály)

71.
Mögüsmerni höltövényi mönyecskét,
Mert úgy köszön: „Agygyon Isten, jó estét!”
De én asztat huszárossan, bëtyárossan fogadom:
Agygyon Isten, tënéköd is galambom!

(Magyarszentmihály)

72.
A baka, a baka végig mén az ú’czán,
Ha pocsoját lát, elkáromkogygya magát;
Szigygya a gazdáját, aszt a bëtyár anynyát,
Mér szapta rövidre a bakancsom szárát.

(Aurélháza, nép ajkán: Hollér)[41]

73.
Komisz kinyér, nincs benne só,
A sós leves csak ritkán jó,
Fëltekintëk az egekbe,
Jaj, Istenëm mi *jut az én*[42] eszembe’?
Min’ mëkhalna, *ha* min’ mëkhalna:
A ki ja bakancsokat varja.

(Csanádapátfalva)

[41] A 72. számú dalszöveg ceruzával áthúzva.
[42] A szövegben Sebestyén javításai szerepelnek.

74.
Kesej lábú lovat kaptam előre,
Loncsolásba[43] lëvetött a nyerögbű,
Nem vagyok röst, ugrok a tetejibe,
Csak úgy fürdik az sarkantyúm az vérbe.

De szép élete is van a huszárnak,
Nem kaszál az huszár szénát magának,
Lë van vágva, úgy agygyák a kezibe,
Nem izzad mög annak elvivésibe.

(Magyarszentmihály)[44]

75.
Kis kalapom felakasztom a szegre,
Könynyes szemmel nézek babám szemébe,
Könynyes szemmel azt néztem ki belőle:
Szerelmünknek halálunkkor lesz vége.

Kedves babám, ha katona nem volnék:
Ablakodba sok jó estét! mondanék,
De még nekem a császárt kell szolgálni,
Kis kalapom szegre felakasztani.

(Arad)

[43] Loncsol: futószáron lovagolni tanít.
[44] Kovács Ágnes a 73–74. dalok céduláit fordított sorrendben ragasztotta össze 1954-ben.

76.
Őrmestör úr! én marodit[45] jelentök;
De estére a rúzsámhon kimögyök.
Őrmester úr, tögye velem aszt a jót!
Hon në monygya, hon në monygya napos káplár: Czum réport![46]

Raportra vagyok én mán most stímölve.[47]
Aszt is tudom: hogy möglöszök bűntetve.
Tíz ëgygyes mög húsz kaszárnya-áristom,
Mind të érted van e kedves, édös kedves galambom!

Az ëgygyesbe de keményök az ágyak!
Ma, vagy hônap engöm oda bezárnak;
Ott sëm kapok rövid vasná ëgyebet,
Sëm mënázsit,[48] sëm lénungot,[49] csak ëgy komisz kinyeret.

Ha kinézök az ëgygyesöm ablakán;
A századom az udvaron antrėtál,[50]
Czukfüreröm komandéroz: Czum rëk saut![51]
Ha nem jô van, öccző, hacczô viszszaherstëllérosztat.[52]

(Csóka)[53]

[45] Maródi: beteg.
[46] Czum réport: zum rapport, kihallgatásra!
[47] Stímöl: stimmen: hangolódni, felkészülni, késztetni.
[48] Mënázsi: ellátmány.
[49] Lénung: zsold.
[50] Antrėtál: antreten, felsorakozni, belépni.
[51] Czukfüreröm: zugsführer: szakaszvezető; komandéroz: vezényel; Czum rëk saut: Zum rechts schaut! Jobbra át/nézz!
[52] Viszszaherstëllérosztat: herstellen, visszaállít, ismételtet, megismételtet.
[53] A 76. számú dal dupluma külön lapon található [189. oldal]. A lap alján ceruzás beírás: MNGY. XVII.

77.
Szeged felöl megy a vonat Pes' felé,
Barna kis lán megy az á'lomás felé,
Még meszszirű' kijátya a tüzelőnek:
„Hozza viszsza a régi szeretőmet!"

„Szeretődet viszszahozni nem löhet,
Nem tőtötte még ki a három évet.
A rëguta tőcse ki a három évet,
Hagy szenvegygyen a hazájé eleget."

(Hódmezővásárhely)

78.
Temesvári kikötőbe
Van ëgy' hadi hajó,
Négy sarkán van nemzeti szín
Zászló: a lobogó.
Fújja a szél, fújja,
Haza felé fújja,
A mostani öreg baka
Szabadságát várja.

Temesvári barátkára
Rászálott a gója,
Vizet hozott a szájába'
Reguták számára;
Mozsgyatok reguták;
Mert porosak vagytok,
Aszt csak a jó Isten tugygya:
Mikor szabadultok.

(Arad)

79.
Ha fölülök paripámra,
Viszszagyüvök a hazámba,
Viszszagyüvök a hazámba:
Szemmártoni natykocsmába.

Szemmártoni natykocsmába,
Ott löszök én mönyországba;
Sarkantyúm van a csizmámon,
öszszeveröm más világon.

(Magyarszentmárton)

80.
Pokróczomnak négy sarkára
Irom a nevemet,
Átal adom ëgy bundásnak,
Visejje nevemet;
Hagy visejje a nevemet
Ëgy bundás rëguta,[54]
Kinek van még szolgálatytya
Harminczhat hônapja.

Gyere komám abfirolni,[55]
Lovam lösz az első,
Lovam után a kantárja,
Sallangós szörszámja.
Már mögbocsás kis pej lovam,
Többet nem nyergöllek;
Oda haza vár ëgy kis lán,
Ki igazán szeret.

(Egyházaskér)

[54] Bundás reguta: újonc.
[55] Abfirolni: abführen, leszerelni.

III.
PÁSZTOR-ÉS BETYÁRDALOK

1.
Gyôcs az üngöm, gyôcs neköm a gatyám,
A rúzsám vötte a jussa árán,
Van is neköm bogárszömű babám,
Kinek nincsen párja a főd hátán.

Szőrin szoktam a lovat mögülni,
Ülve szoktam a babám szeretni.
Minek az a nyerög a lóhátán?
Csikós löszök az alföldi pusztán.

(Egyházaskér)

2.
Juhász vagyok, nyáron nem kaszálok,
Jó delelőt mindönütt tanálok,
Jó mezőbe' legel az én falkám,
Fordûj felém, ölêj mög babiczám!

(Magyarszentmárton)

Juhász vagyok, nyáron nem kaszálok,
Minden éjjel a babámhon járok,
Jó mezőbe' legel az én falkám,
Fordûj felém, kedves kis galambom.

[H. n.][1]

[1] Külön lapon [197. oldal] a 2. számú dalszöveg változata szerepel.

3.
Ződ erdőbe de szépen szól a csöngő –
Tudod, rúzsám, âra van jó legelő!
Tudod, rúzsám, âra hajtyuk a nyájat;
Âra, tudom, jó mezőre tanálhat.

(Aurélháza)

4.
Montam neköd, juhász:
Kertöm alatt në járj;
Mer mögcsíp a darázs,
Szeretőt nem tanász.

Tanálok szeretőt,
Akár tizënkettőt,
Szőkébű, barnábû
Választok szeretőt.

Tanátam szeretőt,
De êszalajtottam;
Szílid galam' hejjött
Jaj, de vadat foktam!

(Magyarszentmárton) […][2]

5.
Juhászlegín mindig kin van a pusztán,
A csoda hogy mëg nem öl a meleg nyár,
Télën hideg, nyáron jaj de meleg van,
A csoda hogy a pára még benned van.

(Csanádapátfalva)

[2] A következő lapon [200. oldal] a 4. számú dal töredékes másolata áthúzva. Lap alján Kovács beírása: MNGY. XVII.

6.
András felé mán az üdő,
Sűrűn tornyosul a fölhő,
Sírnak-rínak a bárányok:
Agyon szénát a gazdátok!

„Mögmondottam a juhásznak:
Agyon szénát a juhának.
Van még mező a bokrokba,
Keresse ki az ëbatta!”

(Egyházaskér)

7.
A búzába mönt a disznó,
Csak a füle lácczik,
Utánna mönt a kanász,
Mönyecskévê jácczik.
Hej! élet, bundás élet,
Ez ám a gyöngyélet.
Ha mögunom magamat,
Én is ojan löszök.

Ha bemögyök a csárdába,
Berugom az ajtót,
Rajta éröm a kocsmárost,
Csókojja az aszszont.
Hej! élet, bundás élet,
Ez ám a gyöngy élet;
Ha mögunom magamat,
Én is ojan löszök.

(Magyarszentmárton)

8.
Béröslegény fölül a szekerire,
Úsz szólítytya Virág ökrit előre,
Úsz szólítytya: Cselő Csákó! haj Kûcsár!
Tömösvári kávéházig mök sė áj.

(Magyarszentmárton)

9.
Jaj, de szépen esik az eső,
De szépen nyől ez a mező,
De szépen legel a juhom,
De szépen szól a kolompom!
Biró Boris: lelköm, szívem,
A lovamat hová kössem?
Kösse ken az istállóba:
Széna, abrak a jászolba.
Széna, abrak lovam előtt,
Bor, pecsönynye magam előtt.

(Magyarszentmárton)

10.
Halod-ë tė, csikóslegény,
Hatvan csikót huvá tötté?
Kutyának van benne kárja,
Zsebömbe van hatvan csikónak az ára.

Halod-ë tė, gujáslegény,
Hatvan tinót huvá tötté?
Kutyának van benne kárja,
Zsebömbe van hatvan tinónak az ára.

Halod-ë të, kanászlegény,
Hatvan ártánt huvá tötté?
Kutyának van benne kárja,
Zsebömbe van hatvan ártánnak az ára.

(Magyarszentmárton)

11.
Ha fëlülök Büszke lovam hátára,
Fëlál velem, mint az ürge két lábra,
Csillag ragyog Büszke lovam homlokán,
Másik Csillag én vagyok lovam hátán.

(Pécska)

12.
Fáj a szívem ëgy fekete csikóra,
De még jobban száz ötvenes bangóra,
Száz ötvenes bangó van a zsebömbe,
Kis anygyalom kacsíngas a szömömbe!

(Magyarszentmárton)

13.
Nem loptam én életemben,
Csak egy lovat Debreczenben;
Mind a négy lába kesej volt,
A bal czombján korona volt,
A homlokán szép csillag volt,
Kossuth Lajos, az lovagolt.

(Egyházaskér)

14.
Túl a Tiszán hírës bëtyár vagyok én,
Bárán hússâ, piros borral élëk én,
Lovam fején szépen csillog a kantár,
Komiszáros fenyi rëjám a fogát.

Mos varattam bárányбőrbő ë subát,
Ződ sejëmmê kivarattam az ajját,
Mos mán van szép subám, lovam, paripám;
De mit ér az, ha êvitték a rózsám.

Jaj, de sëtét nékëm ez az écczaka,
Ugyan, lelkëm, mëgvirad-ë valaha?
Kocsmárosné, gyöngyvirágom, hajja kend!
Fáratt vagyok, puha ágyat agygyon kend!

(Magyarkanizsa)

15.
Szengyulaji, szengyulaji bíró kapujába
Mögbotlott a, mögbotlott a kis pej lovam lába,
Lë jis estëm vôna, rab is löttem vôna;
Ha tordaji biró lánya szeretőm nem vôna.

(Magyarszentmihály)

16.
Rózsabimbó vagyok én az erdőben,
Keres engem a vármegye cselédje,
Ha megtalál, tudom, mi lesz a vége:
Rövid kötél magos fa tetejébe.

(Szeged)

17.
Mit ér néköm, ha így élök:
Ha ëgy madártul is félök;
Lovam előtt, ha fölröpül,
Bennem a vér talpig möghül.

Szögény bëtyár laktanyája:
Röngeteg erdőnek árnya;
Ottan sincsen maradása,
Mert a falevél is hajtya.

(Egyházaskér)

18.
Tele van az erdő hóval,
Sok bajom van a fakóval:
Söpped jobra, söpped balra,
Mikor érünk az udvarra?!

Valahun ëgy varjú károg:
Ide s tova botorkálok;
Sír a lovam, sírok magam,
Az haragnak napja ma van.
A szellők mi hangot hoznak?
Talán bizon harangoznak.

(Magyarszentmárton) […][3]

[3] Lapszélen valószínűleg Sebestyén ceruzás megjegyzése: „zavaros”.

19.
Pátfalvaji, pátfalvaji szëgén legén,
Nagyon szomorkodik szëgén;
Mer a lábát mëgütötték,
Igy is, úgy is vasra verték.

(Csanádapátfalva)

20.
Mögírták mán néköm az úti czédulát,
Kesejár pusztáját nem taposom továb.

Nem is úgy hajnallik, min régön hajnalott,
Kesejár pusztáján mos foktak ëgy rabot.

Nem tuttam búsulni; de már mögtanúltam,
Kesejár pusztáján sokat sírtam-rîtam.

(Csanádapácza)

IV.
BORDALOK

1.
Mönyországba jó lakás,
Ott nincs szőllő kapálás:
Sör, bor, mint a tengör,
Ihatik az embör.

Kérjük a szép szűz anyát:
Kérje értünk szent fiját,
Hogy agygyon jó egésségöt,
Bort, búzát és békességöt,
Lélök üdvösségöt.

(Magyarszentmárton)[1]

2.
Uccza, pajtás, kocczincsunk poharat!
Nem is embör, ki most hátra marad,
Hideg a kebele.
Uccza, pajtás,
Kocczincsunk! ki vele!

(Magyarszentmárton) […][2]

3.
A szëkszárdi likpinczének
Ritkának van teteje,
A szëkszárdi likpinczének
Ritkának van teteje;
De bor ugyan jó van, jó van benne,
Az én kedves galambommal ittam benne.

[1] 1. számú dalszöveg ceruzával áthúzva.
[2] Lapszélen Sebestyén ceruzás bejegyzései: „Rhythm?”; és szedőnek utasítások.

A szëkszárdi likpinczébe'
Ki nem iszik, mögverik,
Mök së álnak, mög së álnak
Tizënhárom litterig.
Otthun mongyuk: fél meszöj,[3]
Bizon Isten több nem köl,
Úgy berugunk, hogy a söprű
Az hátunkra röpű'.

(Magyarszentmárton)[4]

4.
Ez a jó bor inni való,
Nem csizmaszár kenni való;
Igyuk a bort jô vastagon,
Hogy az Isten többet agygyon!

Ha jó borok nem vônának,
Fére konytyok sëm vônának;
Igyuk a bort jô vastagon,
Hogy az Isten többet agygyon!

(Magyarszentmárton) […][5]

[3] Meszöj: meszely, régi magyar űrmérték.
[4] A 3. számú dalszöveg töredékes másolata külön lapon szerepel [218. oldal]. Lapszélen Kovács feljegyzése: MNGY XVII. Dupl.
[5] Lapszélen Sebestyén ceruzás bejegyzése: „Rhythm?"

5.
Szëgíny embërnek szëgíny a sorsa:
Krumpli az ebíd, tök a vacsora,
Akármi ja vacsorája,
Csak lëgyën a csutorába[6]
Bor, vagy pálinka,
Anynyit iszik, hogy a főd is
Mozog alatta.

(Szentes)

6.
Hej! a víznek az a szokása:
Mönynyön a maga útytyára,
Hajcson habot, szenet mosson,
Az torkunkra be ne jusson.

Hej! egy kancsó bort fölhajtottam,
A halált elrivasztottam,
Én mán mostan mindég élök,
Még a haláltul së félök.

(Magyarszentmárton)

[6] Csutora: kulacs.

7.
Én is mögiszom,
Tés is mögiszod,
Az is mögiszsza,
Más is mögiszsza.
Nem löhet az embör fábû,
Ki-kirug a hámistrángbû.
Ifjúk, öregök,
Borbû dűcsetök!
Anynyit igyatok:
Mönynyit mögbírtok!
Nem löhet az embör fábû,
Ki-kirug a hámistrángbû.

(Szeged)

8.
Kicsit igyál, édös torkom!
Nincsen néköm száz font bangóm,
Üres az én pallás-, vermöm.
A kutyám is agyonveröm.

Még aszongyák: korhej vagyok,
A dolognak kumja[7] vagyok;
Dolgozok én mikor illik,
Mikor pénzöm fogyatkozik.

(Magyarszentmárton)

[7] Kum: koma.

9.
Dinom-dánom sógor,
Előtted a jó bor,
Köszöncsük ëgymásra:
Barácscságadásra,
Szívvidámításra.

(Magyarszentmárton)

10.
Igyál, van benne,
Ha nincs, tőcs bele!
Möginnád még
Bomlott géga[8]
Péntökön is,
Szombaton is,
Ha lönne benne!

(Magyarszentmárton) […][9]

[8] Géga: gége.

[9] A lap hátoldalán [221. oldal], ceruzával áthúzva az alábbi szöveg: A zsidó és a három lány. Egyszer egy zsidó elvett egy lányt s midőn a kúthoz értek, mondá a zsidó: „Itt van ez a varancs béka, ha meg nem eszed, meghalsz!" – s elment; a lány nem ette meg, hanem az ágy alatt levő kanta vízbe tette. Haza jött a zsidó: „Hanzi, hol vagy?" – a béka felele: „Ágy alatt a vízben!" – s a lányt a vízben megfojtá. A második lány is így járt; mert a galamboknak nem adott inni.

V.
TRÉFÁS- ÉS GÚNYDALOK

1.
(Karban folytonosan szóval mondják)

He-ge-dű, he-ge-dű.

(Egy pedig dalolja):

Bácskaji hajdú vagyok én,
A falu végin lakok én,
Szeretnek is engöm a lányok,
Mert a mönyecskékhön nem járok.

(Magyarszentmárton)

2.
Pátfalvaji legínyëk,
Jaj, de nagyon szëgínyëk,
Elmënnek a kocsmába,
Lëülnek a lóczára,
Bort innának, pízök sincs,
Haza mënnek, otthon sincs,
Bele nyúl a zsebibe,
Tökmag akad kezibe.

(Csanádapátfalva)

3.
Óteleki legényök
Mákot loptak szögényök;
Nem jô fokták a zsákot,
Mind êszórták a mákot.
Sári czinge, czinge trá,
Iccza te!

A tyúkok kikaparták,
Ki jis kotkodácsolták;
A kakas is möktutta,
Ki jis kukuríkulta.
Sári czinge, czinge trá,
Iccza te!

Óteleki legényök,
Báránt loptak szögényök;
Nem jô fokták a nyakát,
Elbökkentötte magát.
Sári czinge, czinge trá,
Iccza te!

(Magyarszentmárton)

4.
Nem szeretöm az ojan aszszont – sēj! –
Ki a kis lánt kicsúfojja; – sēj! –
Mer a kis lán szalmacsóva,
Kidobik a szemét dombra. Sēj!

Nem szeretöm az ojan embört – sēj! –
Ki az aszszont kicsúfojja – sēj! –
Mer az aszszon pörgő rokka,
Hacczor fordû égy écczaka. Sēj!

Nem szeretöm az ojan kis lánt – sēj! –
Ki a legént kicsúfojja – sēj! –
Mer a legén ojan csalfa:
Ajtórû mén az ablakra. Sēj! –

(Magyarszentmihály)

5.
Szemmártoni faluvégön
Lëjánvásár lösz a hétön,
Két krajczáré annak ëgygyet,
Jaj! de ôcsó mék së vösznek.

Szemmártoni faluvégön
Legénvásár lösz a hétön,
Két százasé annak ëgygyet,
Jaj! de drága, mégis vösznek.

(Magyarszentmárton)[1]

6.
Pista bácsi elatta a szamarát,
A kocsmába mind mögitta az árát,
Felesége mén utánna jaj szóval:
Hun a szamár ára vén akasztófa?

(Egyházaskér)

7.
Nagyváradon sok a tejesasszony,
Idres-bodros féketője vagyon,
Az urának vászon a nadrágja,
Toldott-foldott fejelés csizmája.

(Szeged)

[1] Az 5. számú dalszöveg ceruzával áthúzva.

8.
Kozënkaji kocsmájába
Szépen muzsikálnak,
A legényök, a lëjányok
Szépen sorba álnak,

Mindönkinek szeretője,
Kinek kettő, három,
Csak én magam vagyok árva,
Csak neköm nincs párom.

Ha az Isten ëgyet anna,
Jaj, de mögböcsülném:
Kezit-lábát öszszekötném,
A füstre föltönném,

Ha az Ördög érte gyünne,
Kosarába tönném;
Mönné jobban sírna-rína,
Anná jobban verném.

(Egyházaskér)

9.
Az én uram ojan jó:
Télön szamár, nyáron ló,
Ha kihajtom a rétre,
Haza nyerít estére.
Fölülök a tüszhejre,
Onnan mondom: Czo, hejre!

(Szeged)

10.
Ha jén asztat tuttam vôna,
Mög nem házasottam vôna,
Hogy ijen nagy bajjal
Köl ëgy aszszont tartani;
Job lött vôna néköm
Nőtelennek maranni,
Mint sëm szerelömnek
Ijen rabja lönni.

Az aszszonynak sok mindön köl,
Szita, rësta, fazék is köl;
Czén kalán, vas kalán
Ragyog pitar ôdalán.
Job lött vôna néköm
Nőtelennek maranni,
Mint sëm szerelömnek
Ijen rabja lönni.

(Magyarszentmárton)

11.
Szép aszszony volt a Haverda,
A sok pénzt elhavërdálta;
Köllött neki: kosztüm, kalap,
Rácsos kapu, rácsos ablak.

(Szeged)

12.
Fel, fel szalonna, fel a füstre!
Ti meg kolbászok, le belőle!
Mendereg[2] a sonka, csattog a lapoczka,
Ez lelkesíti paszúlyt a fazékba.

(Gyopáros) […][3]

13.
Elszalatt a vojvoda,[4]
Elszakatt a bocskora.
Ördög vigye a lábát!
Mé nem húzott csizmát,
Nem bánom.

(Magyarszentmárton)

14.
A szentaji sárgalábú csárdába
Ott mulat a paszúr leves bújába,
Krumpli leves szödi öszsze a kótát,
Sárgarépa fújja neki a nótát,
A bableves veri öszsze bokáját.

(Zenta)

[2] Mendereg: mennydörög.
[3] A 11–12. számú szöveg ceruzával áthúzva. A 12. számú dal másolata a következő oldalon is szerepel, áthúzva [231–232. oldal].
[4] Vojvoda: katonai rangot jelöl, jelentése hadvezér.

15.
Elvesztöttem pipa dohány zacskóm,
A csutorám, aczél-koha-taplóm,
A csillagok tajigára ültek,
Egész éjjel mindég gyüttek, möntek,
Mék sė taná'ták a dohány zacskót,
A csutorát, aczélt, kohát, taplót.
Három hétre mind elő kerűltek,
Negyedikre vendékségöt töttek,
Ekkor osz'tán jô mögtánczoltatták
A csutorát, taplót, aczélt, kohát.

(Törökbecse)

VI.
VEGYES DALOK

1.
Jaj, de szépen muzsikálnak Szögedön!
El is mögyünk vasárnap a gőzösön,
Kimulassuk magunkat;
Jaj, Istenöm!
Elfelejtyük aszt a nagy bánatunkat.

(Szaján)

2.
Kerek a kápiszta,
Bodor a levele;
Ennek a kis lánnak
Nincsen szeretője.

Lösz a kápisztának
Síma a levele,
Majd lösz a kis lánnak
Igaz szeretője.

(Szeged)[1]

3.
Csillagok, csillagok,
Szépen ragyogjatok,
Enek a legének
Útat mutassatok.

Mutassatok útat
A falu végire,
Vagy a barna kis lán
Háza közepire.

(Egyházaskér)

[1] A 2. számú dalszöveg ceruzával áthúzva, majd az áthúzás törölve.

4.
Öreg aszszony csináltatytya a házát,
Legényökkel vágatytya lë a nágygyát:
Vágjátok lë legényök – csuhaj! – az én nádamat,
Nektök adom kökén szömű lányomat.

Sárga répát nem jó korán ültetni,
Özvegy aszszony lányát nem jó szeretni,
Ëcczör montam igazat, igazat a lányának,
Aszt is mögmonta az édös a'nyának.

(Egyházaskér)[2]

5.
Szemmártonba kidobolták az este:
Mindön legén a babáját szeresse;
Mert a ki a másét fogja szeretni,
A rapságná nagyobbat fog szenvenni.

(Magyarszentmárton)[3]

6.
Anyám, anyám, édösanyám! / Mögvallom a károm,
Almát loptam szombat este, / De én aszt nem bánom,
Elvötték a kis lajbimat, / A komám kalapját,
Jaj, de szégyönbe hajtott mán / ez a szőke kis lány.

[2] 4. számú dalszöveg második szakasza ceruzával áthúzva.
[3] Dupluma áthúzva [251. oldal]. Lapszélen ceruzás bejegyzés: MNGY. XVII.

Anyám, anyám, édösanyám! / Fölmék Budapestre
Ott sétálok a Nagy úcczán / Mindön szombat este
Kihúzom a bajúszomat, / Magam nagyra tartom,
Ha valaki mökszeretne / ott a Duna parton.

(Magyarszentmihály)[4]

7.
Lágy a kinyér, pirítani nem löhet,
Gyönge a lány, férhön anni nem löhet;
Mök köl elsőb apját, anynyát kérdözni:
Van-ë kedve a lának férhön mönni.

Ha nincs kedve a lánnak férhön mönni,
Nem köl la lánt rëája erőtetni;
Mikor a lánt elindulnak mökkérni:
Édösanynya az ablakon sirati.

(Magyarszentmárton)

8.
Felszántatom az ótelki Nagyúczát,
Vetek bele piros pünkösdi rózsát,
Hagy szakajtson az a legény magának:
A ki be nincs sorozva katonának.

A ki be van sorozva katonának;
Piros rózsát ne szakajtson magának;
Mert elviszik, itt hagyja a hazáját,
Benne hagyja piros barna babáját.

(Ótelek)

[4] Sebestyén javításai: a szöveget áttördelte, emiatt minden második sor kezdőbetűjét kicsiről nagyra javította.

9.
„A világon nincs ojan szabólegény:
Ki mögvari a szoknyát mák levélbül.”
„Mögvarom én a szoknyát mák levélbül,
Fond mög a czérnáját meleg esőbül.”

(Szeged)

10.
Êmönt három legén szeretőt keresni,
Ez a kutya bíró levelet írt neki;
Nem jó vôt a levél, nem vôt rajta pöcsét,
Mögáj kutya bíró, kezembe kerű’sz még!

(Szeged)

11.
Ez az úccza egyenes, – nyese, nyese, nyes, –
Az én babám részeges – gese, gese, ges, –
Ő iszsza meg a pálinkát csendesen;
De a verést én kapom meg rendesen.

(Arad)

12.
Szeretöm én a cserösnyét,
De még jobban a mönyecskét;
Mer’ a mönyecskének konytya
Tugygya: mőre van a kocsma.

(Magyarszentmárton)[5]

[5] A 12. számú dalszöveg dupluma a következő lapon áthúzva [246. oldal]. Lapszélen Kovács bejegyzése: MNGY. XVII.

13.
Verje mög az Isten aszt az édösanyát,
A ki kubikost szűlt, pedig ha tajicskást!
Falu végire ér, jaj de káromkodik,
Mind a tíz körmire jaj de kapaszkodik.

(Szeged)

14.
Szépen úszik a rucza a vízön,
Szépen legel a gujám a rétön,
Szépen szól a csöngő a nyakába,
Isten hozzád, rúzsám, utojjára!

Nyis ki, babám, leveles kapudat,
Nyûcs ki rajta gömbölű karodat!
Nyûcs ki rajta fehér hatytyú mejjed,
Szíved alá irom a nevemet.

Mögnyílt mán a ződ leveles kapu,
Bejár oda mán az egész falu;
Isten hozzád Monostor faluja!
Én mán többet nem löszök lakossa.

(Torontálmonostor)

15.
Isten hozzád Felgyő földje,
Nem virít már réted zöldje,
Többé nekünk nincs lak'helyünk,
Könnyes szemmel elmehetünk.

Oh irgalmas, nagy úr Isten,
A ki trónolsz magas menyben,
Szánj meg minket ez inségben,
Rendelj helyet szükségünkben.

Oh Mária: Jézus anyja,
Bujdosóknak légy oltalma,
Imáink meghallgatója
Légy oh kegyes szüz Mária!

Szent fiadnak haláláért,
Kifolyt drága, szent véréért,
Öt mélységes sebeiért,
Kérünk esedezz népedért!

Majd meghasad a mi szívünk,
Hogy Felgyőből el kell mennünk,
Oh Mária téged kérünk,
Útjainkban légy vezérünk:
Ha itt hagyjuk templomunkat,
Felszentelt kis kápolnánkat.

(Törökbecse)

MESÉK, MONDÁK ÉS ROKONNEMŰEK

MESÉK

I.
ELEGYES MESÉK

1. Nyíj ki, rúzsa![1]

Vôt a világon két szögén, ët testvér. Az erdőbű hordogáltak mindég tűzrevalót. Az öregebbik, hogy szödögelőcczött, látta, hogy a cserőkébű[2] a ballangbû gyütt ki 12 haramija; halotta, hogy az ajtónak úsz szóltak: „Nyíj ki, rúzsa! Csukôgy be rúzsa!”

Ű oszt nem is szödött gajjat, hanem mikô ezök êmöntek, oda szólt: „Nyíj ki, rúzsa!”

A ballang kinyît. Látta, hogy az ëgygyik felű arany vôt, a másik felű ezüst. Az aranbû telirakta a tarisznyáját. Kigyűtt, *s* aszonta: „Csukôgy be rúzsa!” A ballang becsukódott. Haza vitte a sok arant, de nem vôt, a mivel mögmérték vôna. Az öcscsitül kért mérőt. Az öcscse nagyon gondoskodott, hogy mit mérhet az ű bátytya, mikô sömmije sincsen? Csöppentött bele szurkot a mérőbe, hogy tugygya: mit mérnek azok? A mint mérték a sok arant, ëgy odaragatt a mérő fenekire, árul osztán möktutták, hogy arant mértek.

Az öcscse aszonta a bátytyának; ha nem ád neki abbul az aranbul, êmén, mögmondi.

„Në szôj sëmmit, tés boldog löhecz!”

Kihîtta ütet is a cserőkébe. Leseköttek addig, még csak a haramiják ê nem möntek. Mikô elmönt a 12 haramija, akkô űk elmöntek a ballanghon. Kécczör is hosztak abbul az aranbul, de az öcscse nem elégödött mög.

Az öcscse elmönt mögén maga. Tudott szólni az ajtónak, hogy kinyîjon; de mikô ki akart gyünni, nem tutta, hogy mit köl mondani. Mikor hazagyüttek a haramiják, 4 felé elvákták, kiszögeszték a pincze nés sarkára.

A felesége leste, várta, de nem gyütt haza; elmönt az öregebbik urához, hogy nézzön utánna. Mikor elmönt a bátytya érte, látta, hogy az öcscse 4 felé van vágva. Elvitte a sustërhon, az öszszevarta.

[1] A kéziratban a meseszövegek elején is zavaros a lapszámozás, sok a hiányzó oldal. Valószínűleg nem szöveg hiányzik, hanem címoldalak. Többször kicserélődtek az egyes szövegek, végül a kéziratok tisztítása során visszaállítottuk a kézirat sorszám szerinti rendjét, de arra már nem került sor, hogy a rendezők a végleges lapszámozást elkészítsék. Így például, Kovács Ágnes, amikor a mesék tartalommutatóját elkészítette, átszámozta az 1–14. számú mesét [241–267. oldal], a továbbiakban pedig Kálmány eredeti számozását követte [267–275. oldal].

[2] Cserőke: cserjés.

Begyüttek a haramiják a faluba, tudakolótták, dicseköttek a sustërnak, hogy 4 felé vákták az embört. Eme mög aval dicseködött: hogy ű mög nagyob mestör vôt, mert öszszevarta. Aszonták a haramiják, hogy írja mög annak a házát a ki elvitte aszt az embört, de a susztër mindég az előtte való házat írta mög, vagy az utána valót, így a haramiják sokájig rá nem bírtak tanáni. Sokára mégis rátanátak. Azután hogy rátanátak, ëgy haramija 11 batut[3] hozott kocsin, beált az udvarra igenyöst.

Nem akartak neki hejet anni; de addig könyörgött, hogy beengették a komrába tönni. A gaszda lánya, hogy fürgézött,[4] látta: hogy a batun a lukon lehöllett gyütt ki. Minygyá szurkot, ólmot öszszefőzött, oszt mind a 11 batuba öntött belüle. Azok oszt mind möghaltak, mind a tizënëgy.

A basa mög 3 téglát vitt föl a harmadik emeletre a házigaszdához, (azért az emeletre) mert mán ekkô nagyon gaszdag vôt az embör. Azé vitte fő a három téglát, hogy mikor az elsőt lëveti: mán akkô boncsák ki a haramiják magukat a batubul; mikor a másikat hajínti; akkô mán mönynyenek; mikor a harmadikat hajínti: akkô mán föntlögyenek! De segícscségök nem bírtak mönni; mert a batuba mind mökhaltak a szuroktul, mög az ólomtul.

Akkô mán a basa gyílkólta vôna a házigaszdát; de a lán a zörgésre főszalatt, ketten osztán lëgyőszték a haramiját.

(Magyarszentmárton)

2. Prëcsó[5]

Krisztus Urunk Szent Pétörrel bemönt ëgy hejre, úgy hîták aszt az embört, hogy Prëcsó, kértek szálást, nem vôt otthun ű, csak a felesége, adott nékik szálást. Prëcsó hazamönt este, Krisztus Urunk mög Szent Pétör az ajtó mögött feküttek.

Prëcsó aszongya mikô hazamén: „Idegöny szagot érzök a házná."

„Van, van, két öreg kûdús az ajtó háta mögött fekszik a pitarba!"

„Agygyá hát önni nékik!" A felesége adott nékik galuskát.

„Eregy hát, hîd be aszt a két öreg kûdúst."

[3] Batu: batyu.

[4] Fürgézött: fürkészett, gyanakvóan figyelt.

[5] Kovács számozása [244–246. oldal].

„Gyűjenek be önni!”

Krisztus Urunk aszonygya Pétörnek: „Eregy be Pétör, ögyél!” Pétör övött, jô lakott; kimönt, osztán lëfekütt.

Aszonygya Précsó a feleséginek: „Ha ëgyik begyütt, hîd be a másikat is!”

Krisztus Urunk aszonygya Pétörnek: „Eregy be Pétör, ögyé én hejöttem is!”

Pétör oszt bemönt, övött Krisztus Urunk hejött is. Kimönt, lëfekütt. Pétör kivű fekütt, Krisztus Urunk mög belű.

„Ha má öttek, hogy mögemlögessenek, kapjanak botot is!”

Prëcsó kimönt, jô mögverte ëgy botta a ki kívű fekütt: Szent Pétört; aszonygya Szent Pétör: „Eresz be, Uram, Teremtőm! én mán kaptam.”

„Eregy be hát!”

Krisztus Urunk tutta a szándékát Prëcsónak; Szent Pétör most belű mönt.

„Ha má mögvertem a külsőt, mögveröm a belsőt is, az is emlögessön mög!”

Mögén csak Pétör kapott ki; aszonygya Pétör Krisztus Urunknak:

„Mé van ez?” „Tudod Pétör azé van ez, mer të ötted mög a galuskát, az én részemet is!”

Röggel lött, Krisztus Urunk elmönt mög Pétör ëgy darabon, Krisztus Urunk viszszaküldi szent Pétört, hogy a mé jô tartotta űket, mög szálást is adott, kérjön valamit, monygyad, hogy kérje a lelke üdvösségit.

Aszonygya Prëcsó: „Nem kérök ögyebet, csak ëgy körtefát, ojant, hogy a ki rámén, 7 esztendejig lë në gyühessön!”

Krisztus Urunk mögatta neki. Viszszakűdi másocczor, hogy kérje a lelke üdvösségit. Aszonygya Szent Pétör:

„Kéröd-ë a lelköd üdvösségit?” „Nem kérök ögyebet, csak ëgy karos széköt, hogy a ki ráül, 7 esztendejig lë në gyühessön!”

Krisztus Urunk aszt is mögatta, aszonygya: „Eregy viszsza Pétör még ëcczör, kéri-jë lelke üdvösségit!”

„Nem kérök ögyebet, csak ëgy tarisznyát, mög ëgy kalapácsot, mikô mondom, hogy Ördög bûjon bele, akor anynyi bûjon bele; mikô aszt mondom: üssed kalapács! akkor üsse!” Mökkapta, êmönt Krisztus Urunk.

Mén Prëcsójé ëgy Ördög, aszszonygya Prëcsónak: „Ögyé hamar Prëcsó, mer ha nem, hát viszlek!”

„Űj lë addig âra a karos székre, még jô nem lakok!" Az Ördög ráűlt âra a karos székre, ott űt 7 esztendejig; mikô mögszabadult, mönt pokolba ordítva. Mikô hazamönt a többi Ördög, jô mögverte, hogy „Hun vôtá ijen sokájig, të gyáva! nem bírtál ëgy embörrel?" Aszonta ëgy sánta (Ördög): „Majd elmék én érte!"

Beköszönt a sánta: „Mi csinász Prëcsó?" Prëcsó övött galuskát, aszonygya:

„Sijes' Prëcsó, mer mán úgy is elviszlek!"

„Űj lë âra a karos/székre!" „Nem ülök biz én, nem tösző bolondá, mint a másikat!" Kiindulnak asztán.

„Prëcsó gyerünk hát!"

Mönnek ëgy' darabon, Prëcsó szalad viszszafelé, aszonygya:

„Nem mék én még a szép körtébű nem öszök!"

Aszonygya az Ördög:

„Ne késödelmeskögy Prëcsó! maj fölmék én a fára, hamaréb hozok én lë!"

Ott űt az is 7 esztendejig a fán. Akkor a sánta Ördög lëugrott a fárul, mikor a 7 esztendő betelt, szalad a pokolba úgy, mint az oroszlány.

„No mögáj Prëcsó nem ëgy ördög gyün érted, hanem ezör!"

Elmönt êrte ezör Ördög, Prëcsó öszik, aszonygyák neki:

„Sijes mán, nem várunk továb'!"

Aszonygya Prëcsó: „Még önni së hattok!" – akkô kimén Prëcsó, szétránytya a zacskó száját, aszonygya: „Ezör Ördög bûjon bele!"

Belebujt mind az ezör; akkô aszonygya: „Üsd kalapács, ki vak lögyön, ki sánta!"

Ki vak lött, ki sánta, szalattak pokolba.

Prëcsó fölvötte a subáját, válára a tarisznyát, a kalapács is nála vôt, beért pokolba, nem tanát sënkit së, csak ojan nagy üst zsirokat, a mëjikbe a lelkök főtek, Prëcsó êtanáta, hogy ű abbul a subáját mögkenyi, főmártogatta mind a zsírt, még ki is türűgette az üstöket. Asz monygya ëgy sánta Ördög:

„Mi csinász të, Prëcsó?"

„Tán tarisznya köl, mög kalapács?"

„No, csak csináld Prëcsó, a mit akarsz!"

Prëcsó aval êmönt, mikô kitürűgette az üstöt, minyáját.

Ëcczör, a mint mönt Prëcsó, alhatnék vôt, ëgy szép gyöpön lëfeküttalunni; ëcczör fölérzik, nagyon sok bárány van körülötte: a mönynyi szál sző vôt a subáján, anynyi lelköt mögszabadított a pokolbúl.

Akkô Prëcsó aszonygya: „Jó vôna eszt a bárányt êhajtani a mönyországba!” – de jű aszt nem tutta, hogy micsoda bárány.

Mikô hajtya mönyországba, oda ér a kapuhon az eleje a bárának, aszonygya Prëcsó:

„Nyis ki Pétör a kaput!” – Pétör kinyitya a kaput, beeröszgetik a bárant, Prëcsót kicsukta (Szent Péter). Prëcsó aszonygya: „Eresz be Pétör!”

„Nem eresztelek – aszonygya – mer nem kérted a lelköd üdvösségit!”

„No, hát csak nyûcs ki ja a fejedet, ojan kopasz-ė még, mint mikô mögvertelek?

Pétör kinyûtotta a fejit, rárántotta Prëcsó a zacskót, oszt akkô beugrott Prëcsó a mönyországba; Prëcsót kűtték ki:

„Nem mék biz én, mer a magamén álok!” A zacskón ált, a mëjiket attak néki, még most is oda be van, nem gyütt ki. Mögbocsátotta néki az Isten (minden bűnét), mert sok lelköt möntött mög.

(Csanádapácza)

3. Az öreg katona

Mikô Krisztus Urunk a fődön járt, bemönt szen Pétörrel ëgy gazdag embörhön. Szálást kért, de nem kapott. A gazdag ëmbör aszonta, hogy sokan vannak, nincs hej, nem férnek el a hászba, ha többen lösznek. Möntek továb. A szomszédba is így jártak. A mint mönnek az úcczán, látnak ëgy öreg katonát, beszédbe erettek vele, az öreg katona osztán behítta űket, hogy ád nekik hejet, pedig magának së vôt. Ëgy kis szobája vôt, alig löhetött benne mögfordulni, mégis csinát nekik – a mibűl, abbul – ágyat a szoba közepire.

„Önni is annék – monta a katona – de magamnak sincsen!”

Krisztus Urunk adott osztán neki 10 krajczárt, hogy hozzon húst. A katona nem mönt húst vönni; hanem êmönt a kocsmába, ott mög kártyásztak, oda mönt a katona is, hogy hátha nyer kinyére mög italra valót. Először nyert, hanem asztán mind ênyerték a pézit.

Mén haza szomorúan. Krisztus Urunk tutta mán, hogy járt a katona, de azért csak mökérdöszte: „Mé ojan szomorú?”

A katona mögmonta, hogy járt, hogy a pészt êkártyászta. Aszt gondolta, hogy majd nyer, osztán kinyeret is hoz mög italt is. Krisztus urunk mëgint adott neki 10 krajczárt húsra, a katona osztán hozott húst.

Aszonta Krisztus Urunk az aszszonynak, hogy főzzön belüle paprikást négyöjüknek. Az aszszony ëgyre monta, hogy az a font hús nem lösz ölég négyőjüknek; de Krisztus Urunk még aszt is monta, hogy nagy bográcsba tögye, úgy főzze.

Fő a hús, kezd ám daganni. Anynyira mögszaporodott, hogy a bográcsteli lött. Mikor az aszszony a húst behoszta, Krisztus Urunk ëgy szép, fehér kinyeret palántált a tüszhej patkára. Monta az aszszonnak, hogy hozza be. Az aszszony váltig erősitötte, hogy nincs a tüszhej patkán kinyér; de Krisztus Urunk nem hagyott békit. Hát ëgy nagy, fehér kinyér vôt, egész vôt. Hozzáfoktak önni. Mind a négyen jó laktak, oszt a kinyér is egészbe maratt, a paprikás is csak anynyi vôt, mind azelőtt, pedig mind a négyen jôlaktak belüle.

Röggel, mikô továb akartak mönni, Szen Pétör mökérdöszte a katonát, mit kéván a mér szálást adott. A katona ojan kártyát kévánt, hogy mindég ű nyerjen.

„Hát még?"

Ojan körtefát, hogy a ki rámén, oda ragagygyon, s még csak ű nem akari, addég në bírjon lëgyünni.

„No, még ëgyet!"

Szen Pétör csak ajálta neki a lélöküdvösségöt, de a katona aszt kérte: „Hoty ha valaki a patkára ül, akkor bírjon a patkárú főkelni, mikor én mondom."

Mökkapta.

„Gyerünk, Pétör, ballagjunk!" – monta Krisztus Urunk. A hogy kimöntek a kapun, az öreg katona késérte űket. Krisztus Urunk elbúcsuzott tűle. Sëhun së látta űket. Êtüntek.

A két szomszéd, még gazdasága vôt, rá së nézött a szögény katonára. Hanem mûta Krisztus Urunk ott hatta űket, akár mibe foktak, szöröncséjük nem vôt. Mind a kettő êbrangadérozott,[6] tönkremönt. Akkô mán jô vôt az öreg katona is.

Az öreg katona bent van a házba. A szomszégya oda mönt, lëterepödött a patkára. Beszélgettek. Ëcczör föl akar kelni, nem bír főkelni.

A ház előtt a körtefa ágát maj lëszakíti a sok szép körte. Ëhun mén a másik szomszégya, nézi a körtefát, maj kidülled a szöme.

„Agygyá ebbül a körtébül!" – monygya az öreg katonának.

„Hát erigy fő, szakajcs rúla!"

[6] Ebrangadéroz: elbrangadéroz, csődbe jut.

Mászik az embör a körtefára. Gyünne lë, de nem bír. Eme mög ott ül a patkán.

„Hát ereszszé mán lë! Inkáb a körte së köl, csak ereszszé lë!”

Bemén. A patkán is körönyörög az embör. Mikor asz gondolta a katona – ölég lösz mán, – aszongya: „Kêj föl!” Amaszt mög hítta lë, úgy bírt lëgyünni.

„No, aszongya, möktróbálom a kártyát is! Gyerünk kártyázni!”

A legelső kávéházba mönt. Herczegök, grófok, naty kalapú tótok, urak, urfiak kártyásztak. Bevötték az öreg katonát is. Szödi ám az öreg katona a pészt! Mindég az öreg katona nyert. Nem tutta hova tönni, hazavitte. Mönt a másik kávéházba. Ott is csak ű nyer. Viszi haza a pészt: „Nészd feleségöm! mönynyi pészt nyertem!”

Első gazda lött a városba, úgy járt, mind ëgy herczeg.

Ëcczör gyün a Halál. Aszonygya az öreg katonának: „Gyere velem!”

„Nem mék én!”

„Mé nem gyüsz?”

„Hogy hagygyam itt eszt a gazdagságot? Agygyál 300 esztendőt!”

„Elégött a gyërtyád!”

„Tód ki!”

„Maj kitôdom a gyërtyádat!” „Nem bánom.”

Kapott 300 esztendőt. Gontalanul él a katona; de mikor a 300 esztendő kitelt, mén a Halál. Mikô belép az udvarába, látytya a körtefát. Szöbné szöb körték vôtak rajta.

„De szép körtefád van!”

„Talán önné is belüle? Erígy fő, szögygyé rúla!”

Mén föl, szödi a körtét, osztán mönne lë, sëhogy së bír lëmönni.

„Ereszszé lë, még 300 esztendőt adok!”

„Gyere lë!”

Akkô lë bírt gyünni.

Az öreg katona mögén 300 esztendőt kapott. Mikor a 300 esztendő kitelt, mögjelönt a Halál:

„Gyere velem!”

„Hát mán öreg vagyok, üj lë a patkára, még êkészülök!”

A Halál lëült. Ëcczör izög-mozog, kelne fő, nem bír.

„Fő bírsz të onnan kelni, ha acz még 300 esztendőt!”

Mögatta, csak szabadulhasson.

Mikor negyecczör gyütt a Halál, pipázgatott az öreg katona, aszongya:

„Mos már elmék, ha a hátadon viszöl a mönyország ajtóba!”

Vitte a Halál, lëtötte a mönyország ajtóba. Kopoktati a vasajtót, kigyün Szen Pétör, mögláti az öreg katonát:

„Hó! tënëköd nem itt a hejjed. Montam, hogy kérd a lélöküdvösségöt. Nem kérted. Erigy a pokolba!”

Mén a pokolba. Mikor oda ér, kopoktati az ajtót, kigyün Plútó:

„De régön várunk mán, jó, hogy itt vagy!”

„Magam is iparkottam, hanem kátyázzunk!”

Aszongya Plútó: „Nem bánom!”

Kártyáznak, s nyeri ám a lelköket. Mikor mán 300 vôt, nem jácczott, *hanem* fökelt, hajtotta a 300 lelköt korbácscsal a pokolbul a mönyországba. Szen Pétör mindëgygyiknek adott ëty kis pohár pálinkát. Kért az öreg katona is, de nem kapott. Szen Pétör ëgyenkint eresztötte be a lelköket. Mikor a katona be akart mönni, az ôra előtt becsapta az ajtót.

Az öreg katona viszszamönt a pokolba kátyázni. Nyeri ám a lelköket. Mikô 300 vôt, hajtotta mönyországba. Akkor mán pálinkát kapott Szen Pétörtül, de nem akarta beereszteni.

„Të nem köllesz!” Ëcczör aszonygya az öreg katona:

„Nem tudod, mikô szálást kérté, én attam hejet!”

Az Uristen osztán beeresztötte; Szen Pétör aszonta: „Az ajtó háta mögött a hejjed!” – de az öreg katona előre mönt: „mer – aszongya – mindég elű jártam!”

(Egyházaskér)

4. Nagyöhetű János

Vôt a világon ëgy szögény aszszony, annak vôt ëgy gyermöcskéje: János. János nagyöhetű vôt: első napon mögövött ëgy kinyeret, a másodikon kettőt, a harmadikon háromat; úgy mindég ëgygyel többet. A szögény aszszony nem bírta mán tartani, mer Nagyöhetű János lött belűle; êmönt bódorogni, szolgálatot keresni.

Elmönt ësz szögény, ëszszerű faluba. Éppen trefelte:[7] hogy kanászuk nem vôt, befogatták kanásznak. Ottan tartották házrul-házra, numërus szörint a kanásztartás.

[7] Trefel: célba talál, eltalál, jókor jőn, tesz.

Első napon, mikô ki köllött hajtani Nagyöhetű Jánosnak, kihajtott. A gazdaszszonyátû kért kinyeret; de nem vôt kinyér kisülve. Még akkor akart sütni a gazdaszszonya. Sütött *hát* neki két lángost, hogy hamarjába athasson valamit: „No, ne! János, öd mög eszt a lángost, ha kisül a kinyér, viszök ki utánnad!”

Nagyöhetű János êfogatta és bagó gyalánt ëgygyik pofájába bevetötte, aval kimönt a nyájhon. Nem győzi mán Nagyöhetű János várni a kinyeret: déltájon beeresztötte a falkáját, mert nagyon éhös vôt.

Tűnőkönnek: mi oka, hogy a mi kanászunk ijen hamar beeresztött? A gazdaszszonya pirongyatytya Nagyöhetű Jánost, mikô haza mén: „Minek eresztötted ijen hamâ haza űket?”

„Hát mér nem hozott ken ki kinyeret utánnam? Asz monta ken, hogy hoz ken!”

„Hotyha êfelejtöttem János. Még mostanába szöttem ki a könyereket!”

Bevitt ėgy kinyeret néki:

„Itt a kinyér! Szejjê, fajjál ëgy kicsit addig, minygyá főzök, akkô öszünk!”

Nagyöhetű János, hogy bevitte a gazdaszszony, az egész kinyeret tötte be a szájába; félfelű is kevés vôt a pofájába; bevetötte ëcczörre. A gazdasszony kétfelé tekínt, hogy mi jez? Ű még ijet nem látott. Micsoda szolgánk lösz itt? Mindönünket mögösz, ha így öszik! Elkészítötte az ételt, az asztalra tötte. Nagyöhetű Jánosnak nem köllött së kalány, së tányér, tálastul ëgygyütt fölvötte és beöntötte ëcczörre, még aszt kérdöszte: „Van-ë még valami?”

Szörnyűköznek rajta, hogy „Mi jez? – mikor ojan tálal, hogy löhetött számítani két akósnak és ëcczörre beönti!”

Itt az embör elmönt a faluházáhon jelönteni, hoty hát micsoda kanászuk van! Nagyöhetű János mögöszi az egész vagyonukat, hoty ha a kösségükbe tartik valamöddig.

Gyűlést tartottak rúla a kösségházáná, hogy kipróbájják hát, hogy mit öhet mög? Röndöltek 9 akó kápisztát, 18 hízott disznót lëváktak, ëgy szekér lüsztöt lësütöttek kinyérnek. Mikor elkészítötték, mögröndölték mellé Nagyöhetű Jánost.

„No, fijam, hotyha éhös vagy, itt az önnivaló. Fogjá hozzá önni, hônap röggel a szôgálatodat fogod fojtatni, ögyél a mönynyit bírsz, në monygyad: hogy nem kapsz önni!”

Csakis ugyan mellé ült az ételhön Nagyöhetű János és a hogy tálastul bevitték az asztalra, csak tálastul fogdosta mög és ereszgette lëfelé. Mikor

vége vôt az ételnek, a könyereket csak hánta befelé, mind az epörszömet. Mikor készen vôt, êtakarított mindönt és aszt felette: „Hát van-ë még?”

Itten aszt felelte a bíróság, hogy: „Fijam itt nincs ögyéb! Hoty ha ennyit tucz önni, vége a szolgálatnak, mer csakugyan fölöszöd a kösségöt, ha még soká itt lösző!”

János oszt továb mönt. Mönt, möndögélt elért ëgy nagy városba a kirájpalotába. A kiráj kínt ált a gangon, János oda köszönt, a kiráj aszt feleli: „Mi baj, édös fijam? mit keresöl?”

„Szolgálatot, kiráj őfölsége, hoty ha tunna szolgálatot anni!”

„Éppen szükség van ëcs cselédre!”

Befogatta, beszörződött kocsisnak. Nagyöhetű Jánost lëvezették az istállóba, mögmutogatták a lovakat, hogy mölik az üvé.

Másnapra kelvén, fölkelnek a kocsisok a lovakhon, puczolnak, Nagyöhetű János mög csak nézi, hogy a többi mi csinál? A czimboráji monygyák: „Mi ja János, pajtás! të nem puczolsz?”

„Hé, pajtás, még puczolni is köl?”

„Hát honnë, hát të nem szoktá?”

Akkô Nagyöhetű János nekivetötte a kezit a ló fejinek, végigsimította, lëhúszta a bűrt végig rúla, kivitte a kúthon, a nagy kádba beleöblögette a bűrüket a lovaknak és azonnal bevitte viszsza és rájuk terigette; mondotta a többi pajtásoknak: „Látytyátok, tik anynyira puczoltok, én ëcczörre kész vagyok vele!”

Elgyütt az üdő, hogy itatni köllött nekik mönni. Ėgymás után itatgattak, sorba köllött nekik mönni a vájúra; de Nagyöhetű János mán nagyon éhös, sokálli, a früstököt nem győzi várni: hôna alá kapi a lovakat és viszi ki a kútra, fogja mög a farkukat: ëgygyiknek az ëgygyik kezivel, a másiknak a másikkal, ereszti bele a kútba űket; hogy igyanak öleget, a mönynyi köl. A többi csak bámékozva néz rá, hogy mi csinál a czimborájuk? Akkor behítták, früstökre űket. Mindëgygyiknek külömösse ki vôt téve a porczijójuk; de Nagyöhetű Jánosnak még a félfogát së ásztatta mög, a többinek pedig ölégségös vôt. A szakácsnét âra kérte föl Nagyöhetű János, hogy van-ë még más ögyéb valami; mer ű még nem lakott jô. A szakácsnénak nem vôt sömmije, hanem főmönt a kirájhon, elmonta, hogy mönnyit öszik János.

Itt a kiráj minygyá készíttetött neki, 48 darab ökröt lëvágatott, 28 akó kápisztát készíttetött, abba 30 darab disznót apríttatott, 2 szekér lüsztöt lësüttetött könyérnek. Mikor ez készen vôt, behítták Jánost: „No hát fijam, János gyere és ögyél!”

Mikor Nagyöhetű János mellé űlt, csak öntögette lëfelé, mind mikor a vizet szokták inni. Mikor mán nem vôt mit önni, aszt kérdözi Nagyöhetű János: „Kiráj őfölsége, van-ë még valami önni való?”

„Jaj! – aszonygya – János fijam, itt nincs mán ögyéb, hanem itt mög itt van ësz szárazmalom, vigyél búzát a të két lovajidon és őröld mög!”

Az a malom elátkozott malom vôt, abba az ördögök őröltek, azé bocsátotta oda, hogy majd az ördögök êfődelik. Attul ijett mög a kiráj, hogy maj mögöszi mindön vagyonát János, azé legjob lösz êfődelni. Mikor János beért a malomba, befokta a lovát a malom elé, de nincs mônár, horgya föl ű a búzát a garatba. Ëcczör csak oda ugrott ës sánta ördög: „Mit akarsz të, Nagyöhetű János itten?”

Aszt felelte az ördögnek, hogy: „Őrleni akarok, mert nincs lüszt!”

„De itt nem szabad, mert ez itt a mi malmunk!”

János âra a szóra nem halgatott sömmit së, csak hajti a két lovat és őröl. Az ördög kapkod János felé; de János nem fél sömit së, hanem csak távûgatytya magátul. Az ördög nem nyukhatott, csak kapkodott János felé, ëcczör elkapta az ördögöt és beékelte a farkát ël lukba.

Aval János mögőrölt és ballagott hazafelé. Nagyöhetű Jánost mögláttá meszszirül, hogy mén hazafelé. Mögijettek, hogy ott nem pusztult el. Most mi csinájjanak vele?

Asztán parancsolta a kiráj a cselégygyinek, hogy itt mög itt van ëgy kút, tisztíjják ki és Nagyöhetű Jánost kűgygyék bele! Vôt ëgy 12 mázsás harangja a kirájnak, kivitette aszt is velük, asz mondotta, hogy mikor lëmén jó méjen Nagyöhetű János, akkor dobják a fejire!

Az a kút elátkozott kút vôt. Igy gondolta a kiráj, hogy János elpusztul. Elmöntek a kiráj cselégyeji a kúthon, velük mönt János is, Jánost osztán lëkűtték, csakis mikor lëmönt jô méjen, úgy cseleköttek, a mint a kiráj monta: a fejire dopták. János széttekíntött a kútba, hogy mi történhetött ű vele? mikor fölfelé nézött, aszongya: „Ha, ha, ha! most esött öregapám kalapja a fejembe!”

Kijátotta a kútbû, hogy: „Húzzatok ki pajtás, maj mögnézöm öregapám kalapját a világoson is, hogy kopott-ë mán?”

De mán akkor a többi nem vôt ott, êszalattak, aszt remélték, hogy e mos mán mög is van halva. Nagyöhetű János kivötte a fejibül az öregapja kalapját, a (harang) fülibe gyukta az újját; möglógászta és odavákta a kiráj palotájához. Öszszedült ëgy ôdala a palotának a hogy oda vákta János. Az alatt az üdő alatt ballag János hazafelé szépen. Itt a kiráj mögdöbbent, hoty

hát ott së pusztulódott el a Nagyöhetű János! minygyá készíttetött kécczör anynyi eleségöt és jôtartotta.

Mos vôt mán bajba a kiráj, mi csinájjon most Nagyöhetű Jánossal? Jô van! majd elkűdi Nagyöhetű Jánost a pokolba, ott maj csak êpusztul; mögröndölte: „Nagyöhetű János, a pokolba van az öreganyám lelke; azé eregy el hônap röggel!”

János elkészítötte az ű fogatytyát szépen: a kocsi dërëkot telepakolta küvekkel, az ű 2 rosz lovát föltöte a kocsira, ű maga pedig húszta a kocsit. Mikor odaér a pokolnak a sarkához, kiugrik ëgy Ördög, aszonygya: „Mit keresöl të, János?”

„Aszt keresöm, a kirájunknak itt van az öreganynyának a lelke; agygyátok ki!”

Aszonygya az Ördög: „Hó! János aszt nem agygyuk ki, az a mijenk!”

„Hát nem agygyátok?”

„Nem!” Akkor lëvött ëgy küvet a kocsirul, úgy odavákta, hogy a pokolnak az ëgygyik sarka öszszedűlt. Öszszecsördűlt a sok Ördög a nagy zúgásra, odaugrott, mongya neki a többi: „Hát mi baj, János?”

„Nemögyéb, a kirájnak gyüttem az öreganynya lelkijé; hanem agygyátok ide!”

Feleli ëgy neki: „No, János! aszt nem agygyuk, mer az a mienk.”

Mikor János fölfokta mögén a küvet, asz felelte az Ördög: „Në báncs János! odagygyuk.”

Akkor mögén csak nem atták oda neki. János osztán odadopta a küvet, hogy mind a 4 sarka összedűlt a pokolnak. Kiugrott a kirájuk: „Jaj, János! në báncs, odagygyuk a kirájnak az öreganynyának a lelkit, csak vigyed, ne!”

Mikor köllött vôna vinni, mögén csak nem atták. Akkor körülkapta nagy kötéllel az egész poklot, nyakába vetötte a kötelet és húszta. A nagy sívalkodásra, hogy János húszta a poklot, a sánta ördög is hazaérközött, a kinek a farkát a malomba beleékelte.

„Jaj! – aszongya – jaj, csak agygyátok oda, mer farkam nélkül marattam én is az elátkozott malomba, beleékelte a farkamat és elszakajtottam; máskép nem szabadulhattam vôna; csak agygyátok! hagy vigye, éjjön vele a kirájuk!”

János elkapta a kirájnak az anynyának a lelkit és vitte.

Mikor észrevötték, hogy gyün Nagyöhetű János, a kiráj elszökött a palotájábû, elhurczolkodott. „Jaj, mán úgy is mögfosztott mindön vagyonomtû! job nekünk; csak gyerünk!”

Mikor hazaér Nagyöhetű János a kiráj palotájába, látytya: hogy mán kaszálni löhet a füvet, ojan paré[8] nyőlt: „Nincs gaszda! mos mán mi lösz én velem? hova lögyek én most?”

Vitte a kiráj öreganynyának a lelkit árulni, hoty ha el tunná anni; de nem sikerűlt sömmi vásárja së; rajta maratt.

(Magyarszentmárton)

5. Ki fizet?

A 3 aszszony elmönt a kocsmába, 9 deczi pálinkát kihozattak, mögitták, aszonták a kocsmárosnak: „A ki az urát mög nem biri csalni, a’ fizeti a 9 deczi pálinkát.”

Hazamöntek. Ëgy nagyon beteg lött kösztük, az embör ápojgatta az ágyba, hajigálta magát az ágyba: „Jaj, mökhalok én, jaj, jaj, jaj!” A két aszon mög leste az ablakon, hogy mi történik most a komaszonyukkal? Az aszszony asz monta az urának: készícsön neki valamit, hogy önne, jobban löhetne, nem halhatna mög! Tojást sütött rátottának neki, bevitte neki:

„No, itt van kedves feleségöm, hát készen van.”

„Óh, hékám! hát mökkostolta kend-ë, ha elkészítötte ken?”

„Nem kóstoltam én, hé!”

„Hát így készítötte kend el neköm, hogy mög së kóstolta ken?”

Hát itt az embör bekapott mingyá ëgy kalányâ és mökkostolta; az aszszony kérdöszte, hogy „Mijen íze van, hé?”

Az embör aszonygya: „Mijen? hát tudod të mijen: büdös ëgy kicsit!”

„Jaj, hé ojan ételt készítött kend neköm, hogy büdös, hát hogy ögyem én mög?”

„No, mán most a mi komaszonyunk nem fizeti a 9 deczi pálinkát, mögcsalta az urát, mi ránk marad.”

Másnapra kelvén, föllábadozott, elmönt a komaszonyához, de mán akkô a másik komaszonya nagyon beteg lött, bánkódott az is az ágyba, hogy: „Jaj, de beteg vagyok, minygyá mökhalok!”

Emitt a két komaszszony leste az ablakon, hogy mi történik az ű komaszonyukkal? Aszt vákta ki az urának: „Jaj! ha úgy hurczolna ken 3-szô

[8] Paré: paréj, gaz, gyom.

végig a hászba, mint vôt az öregapámnak ėgy paripa lova, a hogy az hurczolta öregapámat, akkô jobban lönnék. A kantárt, nyergöt, a sarkanytyút, a kengyelvassal egygyütt a hátára tönné ken, akkor talán jobban lönnék!"

„Ó! hé! hon nė tönném mög, szívessen, ha kivánságod van rá."

Lëhoszta az embör a szërszámot a pallásrû, kipuczolta, fölnyergölte az urát az aszszony, a szájába tötte a kantárt, a nyergöt a hátára, a kenygyelvasat kieresztötte a két ôdalon. A sarkanytyút az aszszony a lábára kötötte, farkát csinált csutkábul a farán, oszt ráült, 3-szô végig sétált a szobába rajta. Harmacczor, mikor végig sétált rajta, aszonta: „Jaj, hé! öregapám is így szokott a paripán járni!"

Akkor oszt az ôdalába vákta a sarkanytyút az urának oszt lëszált rúla. Mán a másik kettő aszonta: „No, es së fizeti a pálinkát!" „No, én rám marad!" – a harmadik monta.

Másnapra kelvén, jobban lött, elmöntek a harmadik komaszonyhon, az ablakra lesni. Az is nagyon beteg lött, az ura disznókupëcz vôt, hánkolódott az ágyon, hogy ű minygyá möghal, nagyon beteg. Este mikô bekövetközött, lëfekütt az ura is mellé, símogatta az urát, asz monygya az urának:

„Hé, aszonygya, ken terhös!" „Halgas, igaz is a, maj halgacz!"

„De Isten ucscsë, terhös ken, csak halgassé ken, në szójjé ken sënkinek!"

Az aszszony anynyira vötte az urát, hogy êhitette vele; kérdöszte, hogy:

„Hun járt kend?" „Hát ëcczör feküttem itt mög itt ėgy katonává ėgy ágyba!" „No látytya ken, itt a baj! tugygya ken, hogy cselekszik ken, mikor a keresködésbe gyün ken, mén ken, ha hasas koczát vösz ken, az ôrára üt ken oszt êvetél, én is maj ken'nek itt a nagy sujok, majd az ôrára ütök ken'nek viszszakézbül, majd akkor elvetél ken oszt nem tugygya sënki së!" Azelőtt mán rosz, vetélt malaczot betekergötött ronygyba, ôron csapta az urát, odatötte a farához a malaczot, mikor kijózanodott az ura, odavitte a felesége a malaczot és mutatta neki. „No lássa ken, csak is igaz, ëhën van-ë!"

„No, ha mán mögatta az Isten, temesd el!"

Aszonta a két aszszony: „No, hálá Istennek es së fizeti mög, mind a hároman mökcsaltuk az urunkat."

Elmöntek a kocsmároshon mind a hároman, mögmonták, hoty hát: „Kocsmáros úr, ki fizeti a pálinkát, mind a hároman mökcsaltuk az urunkat." A kocsmáros aszonta: „Nem baj, hát károsogygyak én avval a 9 deczi pálinkával."

(Magyarszentmáron)

6. Paprika Jancsi

Vôt, hun nem vôt, vôt a világon ëgy Paprika Jancsi. Paprikán termött, hajnalba született, paprikábû vôt neki vörös pipája. Ëcczör êgondolta magát, êmönt az erdőbe, tanát ë csigát, aszonygya: „No, të csiga pajtás të lösző az én jó pajtásom!" Fölült a hátára, asztán möntek egész nap, az ëgyik fátul, a másikig halattak; mikô mán mögunta, aszonygya:

„No, csiga pajtás, én mán tégöd itt hallak, magam meszszireb're haladok." Elővötte a vörös pipáját, mönt, akkô taná't ëgy egeret, aszonta az egérnek: „Të löszö az én jó lovam, egér!"

Ráült az egérre, az egeret möglátta ëgy macska, mögötte mind a kettőjüket, kijabát a Jancsi odabent, hogy: „Ereszszenek ki, në bolondozzanak!"

De nem eresztötték ki, elővette a vörös pipáját oszt pipált. Ëcczör a macska mögbetegödött oszt mögdöglött, Jancsinak jó foga vôt, kirákta a hasát; akkor êmönt, êmönt ëgy gazdához, belebût a szárkú'ba,[9] a bérös a marhának éppen aszt a kéve szárat vitte be, a mölikbe Jancsi vôt, az ëgyik marha Jancsit is mögötte a száral. Jancsi benne van a marhának a hasába, kijabál, hogy ereszszék ki! A bérös monygya a gazdának, hogy van ëgy ördöngős tehén az istállóba; a gaszda nem hitte, bemönt az istállóba, a Jancsi mög kijátott, hogy:

„Ereszszenek ki, në bolondozzanak!"

Akkor aszt a tehenet elatták a mészárosnak, a mészáros minygyá lëvákta, oszt széttrancsérolta, Jancsi a mé nagyon kicsike vôt, a bárdok köszt êszalatt, éppen virslit köllöt' tőteni a pesti kávéházba, Jancsit ëgybe beletőtötték. Ott vôt ëgy színész komédijázni, éppen aszt a virslit tanáta êkapni, a mëlikbe Jancsi van, Jancsi kiugrik, aszonygya:

„Itt vagyok gazduram, mit parancsol?"

Akkô minygyá mutogatta a népnek, a ki mög akarta látni, ötven krajczárt köllött fizetni. Jancsit bezárta ëgy tökbe écczakára, Jancsinak jó élös fogai vôtak, kirákta a tököt oszt êmönt.

Mikô mönt, möndögét, ëgy házat tanát, ott lakott ëgy szabó, aszonta a szabónak, hogy tanícsa ki ütet szabó mestörlegének. Tanította ëd darabig, mindön délbe krumplit főszt anná a szabóná, aszonta Jancsi, hoty ha nem főznek hús, akkor kiiri a kis kapuba, hogy itt lakik a krumli kiráj. Másnap minygyá főszt csírkelevest. Szögény Jancsi fömászott a patkára,

[9] Szárkúp: kévékbe kötött kukoricaszárból összerakott, kúp alakú halom.

onnat mög a fazék szélire, hogy nem jô fogóczkodott mög, a gősz kikapta, kivitte a kéményön, êvitte ëgy udvarba oszt lëesött. Abba a házba lakott ëgy írnok, annak vôt bérösse, Paprika Jancsi êmönt hozzá, aszonta, hogy fogagygya mög űtet bérösnek, mög is fogatta, aszonta: „Jancsi, tudod-ë mi lösz a dôgod? a madaraknak mindég adô önni-inni a kaliczkába!”

Elérközött a dél, Jancsit oda űltette az asztalra, marha*hús*levest öttek, bor is vôt az asztalon, Jancsinak attak ëgy gyűszűvê. Mikô mán jôlakott, biz ű attû nagyon mög is részögödött, fömönt a kaliczkába, oda ült a vájú szélire, monta a madárnak, hogy fütyűjje a csapisztrángot.

(Mi az a csapisztráng? Mikô a katonáknak a dobot verik mög trombitálnak.

Mit mond akkor a dob? „Rajta, rajta ronygyos baka, Otthun vár a jó vacsora. Kinyeret, kinyeret, kettőt, kettőt, Csontot, csontot másfél fontot! A ki nem lép ëcczörre, Nem kap rétest estére.)

Jancsi akkô odamönt a vájú szélire, ott űlt, nem jô fogódzkodott mög a vájú szélibe, mikô fujta a madár neki a csapisztrángot, hogy belebukott a vájúba; még májig is fúji neki a csapisztrángot.

(Törökbecse)

7. Remekelés

Egy kovács legény meg egy fésűs vándorolni ment; vándorlásukban betértek egy városba is, a hol mindjárt előfogták őket: hogy kifélék, mifélék? Mondták, hogy mesterlegények. Összeűlt a tanács, s azt határozta:

„Hogyha csakugyan mesterlegények; tudni kell nekik remeket is készíteni; fejtsék meg mi az: Mestereknek mestere, mesternél is mesterebb?

Hunczutoknak hunczutja, hunczutnál is hunczutabb?

Ha megfejtik, letelepedhetnek a mi városunkban, lehetnek mesterek!”

Három napot adtak a remek elkészítésére, három nap alatt elkészíthetik és a kérdést megfejthetik.

A fésűs mindjárt hozzáfogott a remek készítéséhez, csinált olyan szép, kis tubákos pikszist,[10] hogy mikor felvitte a városházára, s odatette az asztalra, szépen, magától odament az első tanácsos elé, kinyílt s a tanácsos

[10] Pikszis: doboz, szelence.

vett belőle tubákot, azután becsukódott, és a szomszéd tanácsos elé ment, ott is kinyílt magától, mikor az is vett, becsúkódott, ment tovább. Igy ment sorban. A fésűs ráirta:

„Mestereknek mestere, mesternél is mesterebb."

Mindnyájan reámondták: „Helyes! nagyszerű."

A kovács dalolt, fütyült, nem dolgozott. Az utolsó nap azután összekalapált egy kis vasgolyót, reáirta:

„Hunczutoknak hunczutja, hunczutnál is hunczutabb!"

Felvitték a golyót a tanácsba, kézről-kézre adták, nézték: „Mi ez? ez is remek? Ilyent még az inas is tud csinálni! ez semmi."

A kovácslegény megfogja a golyót, megforgatja s oda veti nekik az asztalra, most nézzék!

Sereg a golyó, kiugrik belőle két kovácslegény, nekiáll a tubákos pikszisnek, szétveri kalapáccsal; azután neki áll a tanácsnak; de mikor látták: hogy mit akar a két kovácslegény, hogy most már reájuk kerül a sor, szétszaladt az egész tanács; ez volt a „Hunczutoknak hunczutja, hunczutnál is hunczutabb."

(Szeged)

8. Ördög és a német

Öszszetanákozott az Ördög a némöttel, a németöt aszonta az Ördögnek:

„Én is vagyok ojan erős, mint të!"

„No, hotyha ojan erős vagy, vögyél fő' hát éngöm, vigyé' addig, még a nótámat elmondom!"

Fölvötte a németöt az Ördögöt, vitte, az Ördög mög dallikált, ëgygyik nótát a másik után; elvitte jó darabon.

Ëcczör az Ördög kifogyott a nótábúl; aszongya a németöt:

„No mos mán të vigyél engömet!"

Vitte az Ördög a némötöt, a németöt oszt elkeszte:

„Trá-lá-lá-lá-lá-lá! trá-lá-lá-lá-lá-lá! – de csak mindég aszt hajtogatta –: Trá-lá-lá-lá-lá-lá!"

Ëd darabon elmönnek, kérdözi az Ördög:

„Hoszszú-jë még a nótád?"

„Úgy még 7 mérfődre vihecz!"

Elérték a 7 mérfődet, de a némöt csak aszt hajtogati: „Trá-lá-lá-lá-lá-lá! trá-lá-lá-lá-lá-lá!”

Az Ördög vitte továb; ëcczör mögén csak asz kérdözi az Ördög: „Hosszú-jë még a nótád?”

„Még – aszongya – vihecz ëd darabég!” A némöt csak aszt mon’ta: „Trá-lá-lá-lá-lá-lá! trá-lá-lá-lá-lá-lá!”

Az Ördög vitte. Mikor mán meszszire elvitte, mögén kérdözi:

„Meszszire van-ë még a nótádnak a vége?” „Még – asz’ongya – meszszire van!”

Mögharagudott az Ördög, fő’thön vákta a némötöt, 4 felé kirepett a nadrágja.

(Magyarszentmárton)

9. Nyírták

A szabónak a felesége kisöprötte a házat, kivitte a szemetet, tanát ëd darab posztót; kiszalad a szabó, aszongya a felesége:

„Ni, hogy nyírták eszt a posztót!”

Aszonygya a szabó:

„Nem nyírták eszt, hé! hanem vákták!”

„No, mán eszt nem vákták; hanem nyírták!”

„Dehogy nyírták; nem látod: hogy vákták!”

„Në mongya neköm sënki, hogy eszt vákták; mert eszt nyírták!”

„Mondom, hogy vákták, në mond neköm: hogy nyírták!”

Aszongya az aszszony:

„No, mán én csak aszt mondom, hogy nyírták!”

A szabó nem bírta lëcsépölni az aszszont, a dërëkára kötött ëgy kötelet, lëeresztötte a feleségit a kútba; mikor lëeresztötte a vízig, kérdöszte:

„Feleségöm! vákták-ë mán a posztót?”

„Nem vákták aszt; hanem nyírták!”

Beleeresztötte a vízbe, egész, hogy a feje tetejit êlepte a víz, utánna kijátott:

„Vákták-ë mán, feleségöm!”

De mán akkô az aszszon szólni nem tudott; hanem az újját kinyûtotta a vízbül, még akkor is mutatta az újjával, hogy nyírták. A szabó osztán utánna vetötte a kötelet:

„No, ha még most së vákták; hanem nyírták, csak hagy nyírják!”

(Magyarszentmárton)

10. Az asszony követelése

Mikor az embör a feleségivel mönt aratni, előtanátak ëgy kecskét; lëgugult a kecske; aszongya az embör: „Nyőstény kecske.” A felesége aszt monta az urának: „Monygya ken hé, hogy kan vôt!”

Az ura mög aszonygya: „Huva monygyam, hisz nyőstény vôt, nem monthatom, hogy kan vôt.”

De az aszszony csak azon erősítötte az embört, hogy csak monygya, hogy kan vôt, nem nyőstény; mer ha aszt nem monygya; möghal. Az ura aszt monta:

„Nem bánom, ha mökhalsz is, nem monthatom; mer nyőstény vôt.”

„Hát nem mondi ken hogy kan vôt, vigye ken haza; mert én akkor mökhalok; készícscse kend el a koporsót, temesse’ kend el engömet, ha nem monygya ken, hogy kan vôt a kecske.”

A szögény embör oszt hazavitte, mögcsinálta neki a koporsót és beletötte, harangosztatott neki. A koporsóbul is kérdöszte:

„Monygya ken, hogy kan vôt?” Lëszögeszte a koporsót is, kivitték. Lëtötték, a sírba beletötték. Mikor beletötték a sírba, az aszszony êsivalkotta magát; de aszonta a plébánus úr „Csak húzzák rá; mer el van kámbulva” – oszt eltemették.

(Magyarszentmárton)

11. Ki viszi haza a kasztrojt?[11]

Vôt a világon ëgy susztër, nagyon szögény vôt, nem vôt még főző edénye së; aszonygya az embör a feleséginek:

„Eregy mán a szomszédba, hozzá kasztrojt oszt főzzé valamit!”

Az aszszony oszt elmönt a szomszédba, elkérte a főző kasztrojt. Mikor megfőzött az aszszony, mögebédöltek; elmosogatott (az asszony), aszonygya az urának:

„No, hé! a mölik leghamaréb szól a másikának, a viszi haza a kasztrôt!”

A susztër oda űlt a hejjire, el keszdött varni; az aszszony mög az ágyra űlt, elkeszdött fonni; az embör fütyült, az aszszony mög danult.

Ëcczör a susztër elmönt onnan hazul röggel; este elkésött; kilencz óra tájon mönt haza. Mikor hazaért, a felesége szerelmesködött a szeretőjivel; azé nem szólt sömmit, hanem másnap röggel fölmönt a faluházához; nem monta a bírónak, hogy a katona szereti a feleségit; hanem úgy mutatta kézzel. A bíró nem tutta, hogy mi lelte a susztërt, főhítták az aszszont is; az aszszony mög a kezit csóválta, hogy nem igaz: az újjával mutatta. Aszonta a bíró: „Ezök bolondok, nem szól ëgygyik së; az ëgygyik fütyül, a másik danul oszt mutogatnak a kezükkel.” Aszonygya a kisbírónak: „Hoszd be a derest, mindëgygyikre tizënkettőt, tizënkettőt köl vágni, maj beszélnek akkor!”

Az embörre váktak először tizënkettőt; de azér csak fütyült. Mikor az aszszonra kerűlt a sor, az aszszon nem akart lëfekünni; de nem engettek neki. Mikor a tizënkettediket rávákták, aszonta: „Én viszöm haza a kasztrôt, hé!”

(Magyarszentmárton)

[11] Kasztroj: főzőedény, lábas.

12. Kész a szakajtó[12]

Vôt ëcczör ëgy szögény embör, mökkötötte nagy nehezen a szakajtót, monta a feleséginek: „Monygyad; hálá Istennek, kész a szakajtó.”

„Minek monygyam én aszt?”

„No, csak monygyad: Hálá Istennek, kész a szakajtó!”

„No, én nem mondom!”

Harmacczor is mongya a feleséginek: „No, mongyad, hálá Istennek, kész a szakajtó!” „No, nem mondom én!”

Akkô bemönt az embör, ëgy ázott kötéllê jô mögverte. A szomszédaszszony átszalatt a nagy sivalkodásra, kérdöszte a szomszédot, hogy mé veri a feleségit?

„Mé? Hát csináltam ëgy szakajtót, alig bírtam mögcsinálni, mikor kész vôt, montam a feleségömnek: »Mongyad, hálá Istennek, kész a szakajtó!« de ű nem akari mondani.” Hazamönt az aszszony, kérdözi az ura: „Mé veri a szomszéd a feleségit?”

„Csinált a szomszéd ësz szakajtót, alig bírta mökcsinálni, mikor kész vôt, monta a feleséginek, hogy mongyad: »Hálá Istennek, kész a szakajtó!« a felesége nem akari mondani, azé üti.”

Itt az embör mingyá hozzáfog szakajtót csinálni, mikô kész a szakajtó, aszongya a feleséginek: „Mongyad hát të, hogy hálá Istennek, kész a szakajtó!”

„No, én nem mondom.”

Mögén aszongya neki: „No, hé mongyad, hálá Istennek, kész a szakajtó!”

„No, én nem mondom.”

Harmacczorra is mongya: „Mongyad feleségöm, hálá Istennek, kész a szakajtó!”

„No, én nem mondom.”

Akkô bemönt, ëgy ázott kötéllê jô êverte. Itt a mônárné átszalad, a szomszédaszszont kérdözi: „Mi ja szomszédasszony, mé veri az ura?”

„Csinált ësz szakajtót, oszt aszt akari, hogy én aszt mongyam: »Hálá Istennek, kész a szakajtó!« de én nem mondom.”

Hazamén a mônárné, kérdözi a mônár: „Mé veri a szomszéd a feleségit?”

[12] Szakajtó: gyékényből vagy szalmából font, fületlen kosár.

„Mé? hát csinált a szomszéd ësz szakajtót, mikor kész vôt, aszonta a feleséginek: »Mongyad: hálá Istennek, kész a szakajtó!« A felesége sëhogy së akari mondani.”

Mingyá hozzáfog a mônár is szakajtót csinálni, mikor kész a szakajtó, aszongya a feleséginek: „No, feleségöm, mongyad; hálá Istennek, kész a szakajtó!”

„No, én nem mondom!”

Mögén mongya a feleséginek: „No, hé mongyad, hálá Istennek, kész a szakajtó!”

„No, én nem mondom!”

Harmacczor is monygya: „Monygyad feleségöm, hálá Istennek, kész a szakajtó!”

„No, én nem mondom.”

Bemönt ëgy ázott kötéllê jô êverte, hogy még most is fekszik az ágyba, ha nem hiszi, nézze mög!

(Magyarszentmárton)

13. Kinek köszönt a czigány?

Ëgygyütt útazott a szél, a hideg mög a meleg; gyütt rájuk szömköszt a czigány, mán meszszirül köszönt:

„Jú nåpot, nåsságos uråm!”

Aszongya a meleg:

„Kinek köszönt a czigány?”

Aszongya a szél:

„Neköm.”

„Nem tënéköd, hanem énnéköm!” mongya a hideg; addig osztoszkottak, hogy a czigány mán elmönt mellettük; aszongya a meleg:

„Mönynyünk viszsza, kérdözzük mög!”

Viszszamöntek mökkérdözni; aszongya a meleg:

„Ugy-ë néköm köszönté, czigány?”

„Nem ín, kírëm! å nåsságos úrnak.”

„Mögáj, czigány! gyűjön csak el a kánikula; majd adok én néköd: ojan meleg lösz, hogy elolvadol!”

„Bánom is ín, csåk å nåsságos úr ott lëgyën!”

Aszongya a hideg:

„Hát akkor neköm köszöntél?”

„Nem ín, kírëm! à nasságos úrnak: à szíl kománák!”

„Mögáj, gyűjön el csak a tél, ojan hideg lösz: hogy mögfagyol.”

„Bánom is ín, csàk à nàsságos úr: à szíl koma ott në lëgyën! Sz… à hideg szíl nékül.”

(Szőreg)

14. Taraczk írtás

Kikűtte a majiszter az inasokat, hogy ircsák ki a taraczkot[13] a födbű; az inasok möntek kapával, hogy majd kivágják a taraczkot; a fijatal taraczk mögijett: „Jaj, mos mán végünk van!”

Aszongya az öreg taraczk: „Në féj, ezök gyerökök, öszszevágnak bennünket, még többen löszünk; hanem ha az öreg kigyün, akkô!”

Az inasok nekiálltak, öszszeviszsza vákták a taraczkot, még több lött. Kimönt asztán az öreg, akkô monta az öreg taraczk mikô möglátta:

„Mos mán végünk van! mer az öreg gyün. Az öreg szálanként kiszöd bennünket, még mög is szárít bennünket a napon; akkô nem birunk gyükeret verni!”

Ojan is a taraczk! ëgy embör hét esztendejig füstölte a kéménbe, akkô még kigyükeredzött, ojan erős.

(Szeged)

[13] Tarack: gyomnövény.

II.
ÁLLATMESÉK

1. Ki a legelébbvaló

Vôt a világon ëgy öreg embör, oszt az ëcczör járt a mezőn. Mikor gyütt hazafele, fogott ëgy egeret. Mikor hazamönt, kis lány lött belüle.

Nyőtt a kis lány, nagy lány lött belüle. Aszonta: „Én csak akkô házasodok mög, ha ojan lösz: a ki szintén legelébbvaló."

Azután az embör êmönt keresni: ki a legelébbvaló? Êmönt a Naphon. A Napnak a szolgája aszonta: „Várakozzon estig, mert most oda van a fődet mögvilágítani."

Estefele mán hazagyütt a Nap úr lovakon. Akkor monta az öreg, hogy:

„Mönyön az ű lányához, a ki legelébbvaló!"

Aszonta a Nap: „Ű nem legelébbvaló. Nála erősebb a Felhő, mert az űtet eltakarja."

Azután elmönt a Felhőhön. Aszonta: „Mönyön az ű lányához, a ki legelébbvaló!"

Aszonta a Felhő: „Én nem vagyok a legelébbvaló!" Nála elébbvaló a Szél, mert az űtet ide s tova hajigája.

Azután êmönt az öreg a Szélhön. Aszonta a Szél:

„Én nem vagyok a legelébbvaló!" Nála elébvaló a vén Tátra högye, mert ű aszt nem bírta mögmozdítani.

Azutánt êmönt a Tátra högyhön: „Mönyön az ű lányához, a ki legelébbvaló!"

Aszonta a Tátra högy:

„Én nem vagyok a legelébbvaló. Én nálam erősebbek azok a kis egerek, a kik az ű tövibe vannak: mer még nem bírta öszenyomni."

Az öreg êmönt az Egerek kirájához, hogy mönyön hozzá az ű lányához, mert legelébbvaló!

Azután befokta az Egerek kirája a sok egeret, mögházasottak, éltek sokájig.

(Földeák)

2. A medve és a szúnyog

A szúnyogok körülfokták a medvét: a fülibe, órába möntek neki. A medve a lábával csapott, sokat agyontiport közűlük. Aszonygya ëgy szúnyog neki: „Erős embör vagy, sok népemet êfődelté, mék së vagy ojan erős embör mind én; mer én az embört a lórû lëszálítom, të pedig ëgy embörrê nem mersz kiálni."

A medve osztán válalta, hogy mögbírkózik az embörrê. Kimöntek az útra. Gyütt âra ëgy öreg embör. Aszonygya a medve: „Ëhun gyün ëgy öreg embör!"

„E mán csak vôt embör!"

Azután gyütt ëgy gyerök, aszonygya a medve:

„Ëhun gyün ëgy fijatal embör!"

„A még csak lösz embör!"

Gyütt azután ëgy huszár. Aszonygya a medve:

„Ëhun gyün ëgy embör!"

„E'mán embör, eregy elébe!"

Elmén elébe. Két lüvése vôt a huszárnak. Kettőt rálűtt, a medve mögrászkódott. Nem kóstált (ért) sömmit a lüvése. Azután kihúszta a kargyát, aval osztán a medvét jô öszszedarabolta.

Elmönt a medve viszsza a szúnyoghon. Aszongya a szúnyog: „Montam ugy-ë, hogy nem vagy ojan erős, hogy az embörrê ki merjé álni?"

Aszonygya a medve: „Még köpködött, addig nem kóstált sömmit, hanem mikô a nyelvivê keszdött nyalogatni, aval nagyon öszszedarabolt."

Az alatt az üdő alatt gyütt másik huszár. Aszonygya a szúnyog: „Ha të erős embör vagy, nészd mi csinálok én, lëvöszöm a huszárt a lórû!"

„Szeretném látni!"

Elmönt a szúnyog, bebût a nadrágjába, csípte, anynyira csípte, hogy a huszár mán nem marathatott fön a lovon. Lëszált, hogy mögnézi, mi csípi ojan nagyon? A nadrágot lëôtta, a szúnyog elszált. Akkô monta a medve: „Mos' mán látom, hogy dërëkab embör vagy mind én!"

(Magyarszentmárton)

3. A bolha és a bögöj[1]

Mikor tanálkozott a bolha a bögöjjel, azon osztozkottak, hogy möjikőjük a szöb? A bolha aszonta: hogy ű külömösseb, mint a bögöj.

„Ha të ojan külömös vagy, mé vagy görbe?”

„Mé? Tudod-ë të asztat, hogy néha két mázsa embört is forgatok az ágyba? Rám fekszik; de mök köl annak fordulni; mert addig miszölögök (nyiszlődök)[2] még mög nem fordul a másik ôdalára; nem csuda, ha mög-görbülök, hanem tënéköd mé ojan kidüllett a szömöd?”

„Azé, hogy a munkásembör mikô kimönt dôgozni, lëfekütt a kocsi alá, én mög jô mökcsíptem a homlokát, ijettibe belevákta a fejit a tengöjbe, aszt nevettem, akkô düllett ki a szömöm az első nevetésbe!”

Nem szép az ëgygyik së mög nem is jó; job vôna, ha së bolha, së bögöj nem vôna.

(Szőreg)

4. A hal vetekedése a disznóval

Vízben úszkált a hal, meglátta a víz szélén, a pocsolyában heverő disznót, azt mondja neki:

„No, te csakugyan disznó vagy, még magadnak sem vagy jó, nem hogy másnak volnál jó: mindig csupa sár vagy; lásd én milyen tiszta vagyok, szeretnek is az emberek!”

„Csak hallgass! – mondja a disznó –, látom hogy szeretnek: mikor esznek, kivetik a szájukból a csomó szálkádat, azután köpködnek (t.i. az apró szálkát kiköpik); de mikor engem esznek, még az ujjukat is megnyalják (t.i. lenyalják róla az ételt) annyira szeretnek és csak azután törlik meg szalvétába a kezöket.”

(Szeged)

[1] Bögöly: a házilégynél nagyobb vérszívó légy.

[2] Miszölög, nyiszlődik: hánykolódik, nem találja a helyét, izeg-mozog.

5. Állatok versenyfutása

A nyúl futtatni hítta a medvét. A medve nem akart, de a nyúl addig beszélt, hogy fogattak is. A medve öszszebeszélt a társával, hogy kijácczák a nyulat: az ëgygyik medve a fődnek az ëgygyik végire mén, a másik *mëg* a másikra. Így *oszt* mindíg nyernek. A nyúl az ëgygyik fődvégin elkeszdött az *egyik* medvével szalanni. A medve szalatt ëgy darabig, de osztán viszszamönt a fődvégire, lëfekütt.

A nyúl sosë néz hátra, mikor a főd dërëkára ért, kérdözte: „Hun vagy medve?"

Akkor a főd másik végin a *másik* medve fölütötte a fejit, aszt kijátotta: „Én mán itt vagyok!"

„Nem jô vôt – mongya a nyúl – fussunk hát viszsza is!"

„Fussunk hát!" – monta a medve.

Alig hogy elkesztek futni, ez a medve is viszszamönt a főd végire, lëfekütt. Mikor mögén a főd közepire ért a nyúl, akkor az errül maratt másik medve ütötte föl a fejit, oszt kijátotta: „Én mán itt vagyok!"

Szaladgálhatott vôna a nyúl, az ítéletnapig, sosë nyerte vôna mög a fogadást, mert sosë néz hátra.

(Hódmező-Vásárhely)

6. Miért haragszik a róka a nyúlra?

Egyszer megtalálkozott a nyúl a rókával egy nagy hegynek az oldalán. A róka megállította a nyulat és meg akarta enni. A nyúl azt mondta: „Ez még sem járja, hogy ily cselfogással pusztíts el, hanem szaladjunk versenyt! A melyikünk jobban tud szaladni, az lesz a nyertes. Ha te érsz hamarabb a czélhoz, akkor te leszel a nyertes; akkor nem bánom, ha megeszel is; de ha én érek hamarabb a czélhoz, akkor nem lesz semmi bántódásom."

Ebben megegyeztek egymással; hanem abban már nem, hogy merre szaladjanak: felfele-e, vagy lefele. A nyúl azt mondta, hogy felfele, mert a nyúl felfele a hegyen jobban bír, mint lefele; mert a nyúlnak a hátulsó lába hosszabb, mint az első. A róka pedig lefele bír jobban szaladni (mert az első lába hosszabb?), azért csak oly feltétel alatt egyezett bele a versenyszaladásba, ha lefele szaladnak. Különben – azt mondta – megeszi a nyulat.

Hogy a róka nagyon fenyegetődzött, hogy megeszi a nyulat, a nyúl beleegyezett. Csak lefele szaladtak a hegyről. Mikor szaladtak, a róka, hogy el ne szalajtsa a nyulat, ráugrott a hátára. De a nyúl túl járt a róka eszén. Mikor már közel voltak a czélhoz, a nyúl bukfenczet vetett, a róka lemaradt róla, a nyúl pedig visszaszaladt a hegyre.

Igy járt túl a nyúl a róka eszén, s azért haragszik a róka a nyúlra.

(Gyorok)

7. Mióta haragszik a kutya a nyúlra?

A kutya mög a nyúl elmöntek erdőt írtani, csinátak nagy tüzet, hideg vôt télön, elmöntek melegönni. A nyúl hogy melegöttek, belelükte a kutyát a tűzbe, lëégött a talpárul a szőr.

Ucczu! a kutya sė vôt röst, kapja a fejszét. Látytya a nyúl, szaladásnak indul. *A kutya* utánna vágja a fejszét, s elvákta a farkát. Azûta nincs a nyúlnak farka, azûta harakszanak ëgymásra, azé kijabáli a kutya a nyúlnak:

„Zsák, zsák!” – az embör osz kijabáli viszsza: „Tarisznya jis jó vôna!”

(Földeák)

8. Mijûta haragszik a kutya a nyúlra?

Mikor a nyúllal jácczottak és zavarta a kutya, szalatt a nyúl, mikor ën nagy tüzet tanát, a nyúl elcsellent,[3] a kutya mög nekimönt, hogy majd körösztülugri, a nyúl mög viszszafelé ugrott, szömközöltek,[4] a kutyát mögütötte, a kutya beleseött a tűzbe, a talpárul lëégött a szőr, a nyúlérul nem égött lë, mer nem esött bele; azûta harakszik a kutya a nyulra, ha êfokhatytya, beleharap.

(Magyarszentmárton)

[3] Elcsellent: elkószál, tévelyeg, nem a várt irányba halad.

[4] Szömközöl: szembefordul egymással, ellenségeskedik.

9. Miûta haragszik a kutya mög a macska a nyúlra?

Mikor az álatok mulacscságot csináltak, akkor a róka furujált, a kutya a macskával tánczolt; a nyúl is szeretött vôna tánczolni; de a macska nem eresztötte el a kutyát, hogy a kutya elhúzza a nyulat. A nyúl mögharagudott, belelükte a macskát a tűzbe mög a kutyát is; akkor égött lë a kutyának mög a macskának a talpárul a szőr; azûta harakszik a kutya mög a macska a nyúlra, kergeti, ha mög biri fogni, mögöszi.

(Magyarszentmárton)

10. Mióta zavarja a macska a nyulat?

Mikô a világot az Isten mökteremtötte, a macska a nyúllâ jó barácságba vôt, nem haraguttak ëgymásra. Később̈en, hogy ëgygyütt útasztak, addig möntek, möndögéltek ëgygyütt, még tüzet nem tanátak. Nem tutták, micsoda a? Aszonta a macska a nyúlnak: „Erigy bele, nészd mög, mi löhet a?”

„Erigyé’ të hé bele, maj én utánnad mék!”

De a macska së akart elősző belemönni. Addig osztoszkottak, hogy a nyúl belelükte a macskát, oszt êszalatt. A macskának a talpárul lëégött a szőr. Azûta nincs a talpán szőr, mög nem jár a nyúllal ëgygyütt, hanem ha ê biri fogni a kis nyulat, ád a’ neki tüzet.

(Szőreg)

11. Mûta harakszik a pók a légyre?

Ëcczör a pók nagy barácscságot kötött a légygyê; a pók nagyon szerette a legyet és mökparancsolta néki: ha elmén az országba, hozzon neki valamit, a mi legédösseb a világon, ha mán ű ojan hű hozzá: a pókhon’.

A légy öszszejárta a bôtokat, vitt neki a nagy bôtbû czúkor édösségöket. Nagyon ízlött, de a pók aszonta: „Öttem én mán ennél édössebbet is. Van még ennél édösseb bis. Még édössebbet hozzál, ha jó barátom akarsz lönni!”

„Agygyá hét petákot, akkor maj elmögyök a méhes gazdához, oszt attul vöszök mézet!”

„Ó të kis majom! Hunnan vögyek én hét pëtákot? Neköm életömbe së vôt, nëm is lösz és nëm is láttam!”

„No, ha nem bírsz anni, nem is lösz belüle sëmmi së!”

Akkor aszonta a pók: „No, eddig jó barát vôtá; de ha eszt mög nem töszöd, vége az életödnek!”

A légy mögijett, elbújdosott. Téli időre elbújt a nádba. Tavaszkor, mikor a légy előgyütt, a pók mögismerte, hogy valóságos légy; a légy mög asz gondolta, hogy nem harakszik mán. Êkeszdött mögén barátkozni vele; de a pók bekötötte, a vérit kiszîtta, azûta mindég harakszik a pók a légyre. A légy së barátkozik vele. Mindég kerüli, hogy be në kösse.

(Magyarszentmárton)

12. Miért haragszik a szúnyog a hangyára?

A szúnyog megcsípte a hangyát. Azt mondja a hangya: „Miért bántol te engemet, mikor én soha sem bántalak?”

„Dehogy nem! Mikor az emberre akartam szállni, hogy majd vért szívok, te már akkor kiszívtad, a mit én akartam!”

Azóta haragszik a szúnyog a hangyára.

(Kis-Királyhegyes)

13. Mióta nem akar találkozni a tetű a bolhával?[5]

Tanákozott a tetű a bolhávâ, a bolha ficzkándozott, ugrát, aszongya neki a tetű:

„Maradhas, në ugráj itt! mer én mán hét esztendő ûta szôgálom a gazdám, mégis mög vagyok, möghúzom magam, nem bántanak; de ha të mindég ugrálsz, maj mögfognak.”

[5] 13. számú szöveg ceruzával áthúzva.

„E! bánom is én.” – monta a bolha, ficzkándozott továb; ugrált êre, âra. Az embör möksokalta, oda nyúlt (a hol voltak) a bolha elugrott, a tetű mökhúszta magát, mögfokta (az ember) mögőlte; azûta még tanákozni së szeret a tetű a bolhávâ, ki nem álhatytya.

(Szeged)

14. A bolha és a tetű pusztulása[6]
(A megelőző változata)

A bolha útazott, bemönt ëgy tót házába, ott tanálkozott a gatya korczába a tetűvel, kérte: hogy agygyon neki éjjeli szálást. A tetű tiltakozott, hogy nem ád neki hejjet:

„Én barátom, neköd nem adok, mer ha mögmelekszöl, nyukhatatlankocz oszt mögfognak mind a kettőnket, akkor mind a kettőnknek el köl veszni!”

Addig könyörgött és fogatta, hogy nyugottan fog maranni, még utojjára a tetű mökszánta, adott neki hejjet. Mikor a bolha fölmelegödött, elkeszdött viczkándozni, a tót fölébrett, lámpást gyûtott, elkeszte a gatyát vizsgálni. Akkor a tetű monta neki:

„Látod, hogy montam: maragy nyugottan, mos mind a kettőnknek el köl veszni! Én mán kilencz esztendeje hogy itt lakok, még së tugygyák, hogy itt vagyok.”

A bolha hogy fekete vôt, asz tanálta mög előbb a tót, mögölte. Osztán kereste tovább, a gatyaránczba mögtanálta a tetűt is, aszt is mögölte; így elpusztult mind a kettő.

(Budáról Szegedre került embertől.)

[6] 14. számú szöveg ceruzával áthúzva.

15. Mióta nem ereszti el a macska a madarat?

Az embörök gyüttek hazafelé a követválasztásbul, osztán részögök vôtak. A kis pacsirta kérdöszte tűlük. „Mitű vattok tik, embörök, részögök?”

„Sörtű, mög bortú!” – monták az embörök.

„Mibű csinálik aszt a sört?”

„Árpábû.”

„Hogy csinálik?”

„Beásztatik vízbe oszt ázik.”

A kis pacsirta is öszszeszödött négy szöm árpát, bele ásztatta lónyomba, mögitta annak a levit, főszált, részögnek tötte magát. Hogy ű mán most részög, vagdalta magát a főthön, a tormába, gazba. A macska észrevötte, lëlapult, mikô a pacsirta lëvágódott, a macska elkapta, ráhágott a szárnyára.

Aszonta a pacsirta, hogy: „Csak az ëgygyik szárnyamrû vödd lë a lábad!”

Mikô lëvötte a macska a lábát, a kis pacsirta a szárnyával mökcsapta a macska száját. A macska elereszötte, êszált és többet nem is gyütt viszsza a kis pacsirta.

Azûta nem ereszti el a macska a madarat, vigyáz rá, mökfújti.

(Magyarszentmárton)

16. A róka mög a kis pacsirta

A kis pacsírta kikőtötte a fijajit. Odamönt a róka, aszonta neki: „Agygyál a fijajidbû, mer ha nem acz, főszántom az ugarat!”

„Në száncsd fő, hanem gyere el hônap: akkor adok.”

Másnap êmönt a róka: „Hát agygyál a fijajidbû, mer ha nem acz, főszántom az ugarat, mög mindönöstű mögöszlek!”

„Në báncs engöm, gyere el máskor, maj kapsz!”

Odamén a vadgalamb, látytya, hogy a kis pacsírta búsul. Aszongya: „Búsulsz nagyon?”

„Búsulok, mer aszonta a róka, hogy: főszánti az ugarat, mögösz mindönöstű, ha nem adok a fijajimbû!”

Aszonta a vadgalamb: „Në agy neki ëgygyet së, inkáb száncsa föl az ugarat!”

A farkas mög eszt halotta. Êbújt a tüsökbe. A róka asztán êmönt mögén oda. Kért a fijajiból, de a kis pacsírta aszt monta neki: „Száncsd föl az ugarat, ha birod!”

A róka neki fogott oszt szántani az ugart: „Cselő két fülem, jô tarcsd az ekét farkam!”

Húszta a farkát, addig húszta, hogy a farkas mögfokta, oszt êbánt vele.

A kis pacsírta így mönekült mög a fijajivâ.

(Magyarszentmárton)

17. A róka és a macska

A macska elmönt a rókához vendégségbe. Beköszöntött hozzá, s a róka, szívessen fogatta. Megkérdöszte tűle, hogy mit öszöl?

„Nem köllene más, mintha vacsorára anná ëgy egeret.”

„Jaj, egérpecsönynyét nem birok anni. Hanem külömben gyere, itt a szárazmalomná sok van!”

Ű mög mán azelőtt is odajárt ludat lopni. Ott ët tűr[7] vôt neki csinálva. Abba a kis lukba, a huvá a róka be szokott járni, oda vôt a tűr csinálva.

„Látod, itt van ez a kis luk. Bújjá be, itten kapsz egérpecsönynyét. Öhecz, amönynyi köl!”

A hogy a macska bebût, a tűr mögfokta. Mikor a nyakára húzódott, a róka êszalatt. A macska nyërvogott nagyon. Itt a mônár aszonygya: „Mög van fogva, kifelé!” A hogy kimöntek, az első vôt, hogy ráütöttek. Az ëgygyik szömit azonnal kiütötték. Tűnődödött a mônár, hogy hoty köl jobban mögverni, mert sok lúgygyát elvitt?

„Vigyük be a házba, majd ott jobban mög löhet verni! Tögyük be a zsákba!” A macska mög vôt nagyon szorulva. Nekimönt a mônár képinek, mögmarta, asztán êszalatt. Így osztán a szögény macska mögmenekűlt a haláltul.

A macska asztán öszszetanákozott a rókával, mökhítta vendégségbe, mert hát űs (ő is) vendégségbe vôt a róka kománá! A róka elfogatta szívessen. Beköszöntött a macskához. A macska kérdöszte: „Hát të róka koma, të micsoda húst öhetné’?”

[7] Tűr: csapda.

Aszonygya a róka: „Én szeretnék csírkepecsönynyét önni!”

No várjá róka koma, maj hônap estére jô tartalak csírkepecsönynyévê!

A macska elmönt a szögény embörhön, aszonta néki:

„Hallod, majd estére mögkövetközik a róka vacsorára csírkepecsönynyére. Hanem të mög birod úgy fogni, ha a zsákot odatartod, mikô fölmén az ólpallás szájához!”

Másik este osztán elvezette a macska a róka komát a szögény embörhön. Mikô odaértek – mer kertrű möntek –, aszonta a macska: „No, róka koma, nészd ott van a csírkepecsönynyének való! Azon a lukon köl bemönni, hanem lekhátul eregy be, ott vannak a csírkék!” Osztán mutatta néki a pallás száját; az embör mög leste a szín alatt. Mikor a róka bemönt, akkor ű lassan odalopóczkodott, odatartott ën nagy lisztöszsákot. Bent a róka összëszötte a tyúkokat, gyünni akart kifelé, a szája tele vôt. Mikor a sok tyúkkal elindult, sijetött lëfelé, hátha rajtacsapnak, maj mögízetlenítik a csirkepecsönynyét! és a mint ugrott, beleugrott a zsákba.

Aszonygya a gaszda: „No, mos mán aszt is kivallatom veled, hogy az anyád hány tyúkot vitt el!”

Vött ëgy jó vastag páczát a kezibe, elkeszte a rókát püfölni a zsákba. A róka aszonygya: „Nem gyüvök többet lopni! nem gyüvök többet lopni!”

Az embör aszonygya: „Ha nem gyüsz lopni, hát most ki kűdött ide?”

„Ker’ kapuba macska koma! Ker’ kapuba macska koma. A’ kűdött tyúkot lopni! A’ kűdött tyúkot lopni!”

Az embör csak ütötte a róka komát oszt monta: „Hotyha tunnám, mög is fognám! Hotyha tunnám, mög is fognám!”

Aszonygya a róka: „Igazán mondom, hogy ott ál! Igazán mondom, hogy ott ál!”

Akkor osztán az embör kieresztötte a rókát, és eggyütt elmönt a macska után. De mikorra odaértek, a macska főszalatt ëgy nagy fára, és onnan kijabált: „Róka koma, nem csalsz mög! Róka koma, nem csalsz mög!”

A szögény embör beleúnt ott várni, még a macska lëgyün. Otthatta űket. Későbbet osztán lëgyütt a macska a fárû. Akkor aszonygya a róka a macskának: „Ha az én eszöm ojan vôna, mind a tijed, nem annám oda három litër szílvórijumé.”

Igy asztán elbúcsúsztak ëgymástul.

(Magyarszentmárton)

18. A róka és a farkas

Vôt a világon ëgy róka. Ballagott, mönt fonyóházat keresni. Előtanáta a farkast: „Huva mégy? róka koma?”

„Elmék fonyóba!”

„Én is elmék!”

„Gyere no – aszonygya – löszünk ketten!” Ballaktak, ballaktak s út közbe tanátak ëgy házat. Bemöntek, hát ottan van ëgy kosár szilva. Nincs mögfőlve. Hát a róka elkűtte a farkast tűzrevalót szödögetni, ű mög addig jô beszödögetött a szilvábű. Mögygyűtották a tüzet, kifőszték a lëkvárt, fővitték a pallásra. Lött három kantadërékkâ.[8]

Azután bemöntek a házba (szobába). A farkas beült a kuczkóba, a róka mög a kis patkára. Ëcczó a róka mögéhözött, oszt elkeszdte a kis patkán:

„Frinczifráj,
Krisztináj,
Gyere körösztölni!”

Mögén êkeszdi a róka:

„Frinczifráj,
Krisztináj,
gyere körösztölni!” – szóri a róka magába, aszonygya: „Hallod, pajtás, engöm hînak körösztölni!”

Asz’onygya neki a farkas: „Eregy pajtás! Engöm hînának, én is elmönnék.”

Kimönt a róka, fölmönt a pallásra, mögövött ëgy kantadërék lekvárt, asztán bemönt. „Nem hosztá neköm róka koma sëmmit?” „Nem ám, még magam së laktam jô úgy, a hogy köllött vôna!”

Fölült a kis patkára, fonnak, fonnak; de mán a farkas ugyan éhös ám! Ëcczó a róka mögén êkeszdi szórni:

„Frinczifráj,
Krisztináj,
gyere körösztölni!”

„Hallod farkas koma! – éngöm hînak körösztölni.” „Erigy – aszonygya – ha éngöm hînának, én is elmönnék.” Kimönt a róka, fölmönt a pallásra, mögén mögövött ëgy kantadërék lekvárt.

[8] Kanta: főzőedény, cserépfazék.

Mikô mögötte a lëkvárt, lëgyütt a pallásrû. Aszonygya a farkas a rókának: „Nem hosztá, róka koma mos së sëmmit së? Én mán nagyon éhös vagyok!”

„No, no! – aszonygya ez – hosztam ëty kis kinyeret, êgyuktam a zsebömbe, ödd mög!”

Fölült a róka a kis patkára. Fonnak, fonnak! Aszonygya ëccző mögint:

„Frinczifráj,
Krisztináj,
Gyere körösztölni!”

„Hallod farkas pajtás! – éngöm hînak mögén körösztölni.”

„Eregy – aszonygya – ha éngöm hînának, én is elmönnék!”

Kimönt a róka, fölmönt a pallásra, mögötte a harmadik kanta lëkvárt is. Mikô gyütt lë a pallásrû, a tarogja[9] második fogárúl lëesött, mert maga is úgy akarta. Êkeszdött jajgatni: „Jaj, jaj! Farkas koma, gyere: embör van a palláson, mind mögötte a mézet! Föl akartam mönni, hozni akartam néköd is, lëestem!”

Embör gyütt be a kis kapun épen. A róka möglátta, hogy botot hozott. Êszalatt, a farkas mög jô kikapott.

Mikô a farkas utôlérte a rókát, a róka êkeszdött jajgatni, hogy ű nagyon mögütötte magát, mikô a pallásrû lëesött, vögye fő, vigye! A farkas fővötte a hátára, a róka mög êkeszdi szórni az úton:

„Vert viszi veretlent,
Agya-feje töretlent!
Én jô lakva,
Ű éhös.
Mégis ű visz éngöm!”

Ëd darabig csak halgatta a farkas, mit beszél a róka, de azután mögharagudott, lëvákta a rókát a födre. A róka mögijett, êszalatt, oszt utôért ëgy halas kocsit. Sarogja nem vôt, hát fömönt valahogy a kocsira. Sok halat lëdúrt. A szögény embör a kocsin nem vötte észre. Mikor lëcsúszott a róka, êkeszdött önni. Âra mönt a farkas is, látytya, hogy a róka öszik. „Mi csinász róka koma, ösző?”

„Hó, hon në, hon në – aszonygya. – Lëmöntem a Tiszára. Ëgy lékbe, nészd, mönynyi halat foktam, elig birom mögönni!”

[9] Tarogja: létra.

„Hogy foktad, róka koma?” „Belenyûtottam a farkamat a lékbe. Ott tartottam még csak nehezen nem gyütt ki. Erigy tís is!”

Lëmén a farkas, belenyûti a farkát a lékbe. Ëccző mögránti a farkát, ôra esött.

„Hazucz të, róka koma?”

„Nenya! addig tarcsd benne a farkadat, még csak nehezen nem gyün ki!”

Addig tartotta a farkas a farkát a lékbe, még bele nem fagyott. Kijabál a farkas: „Gyere, róka koma, húzzá ki! Gyere, róka koma, húzzá ki!”

„Tudod-ë, mikô lëváktá a fődre?”

A róka jô lakott, aval êmönt.

Mönnek a Tiszára, kijabálnak a farkasra, de a farkas csak vonyított oszt feszelgött. A vonyításra odamöntek az embörök. Látták, hogy oda van fagyva, hát agyonütötték. Így a rókának mönt lött az élete.

(Törökbecse)

19. A róka mög a farkas

Vôt a világon ësz szamár. Mönt az erdőbe, az erdő közepin mögát, legêt. Ëccző látytya, hogy gyün âra ëgy oroszlán. Aszonygya neki az oroszlán: „Mit kereső të êre szamár pajtás?”

Aszonygya a szamár: „Êre mög êre mék!”

„Mönynyünk ëgygyütt, vándollani. Mijen erős vaty të?”

„Ha harakszok, nagyon erős vagyok.”

„Micsoda jelet tucz mutatni, ha harakszô, haragod felű?”

„Aszonygya a szamár: „Mikô ëgygyik fülem lëkonyítom, akkô csak fél haragba vagyok; de mikô a másikat is lëkonyítom, akkô mán szalagygyon mindön lélök, ha szalathat.” Az oroszlán mögijett, êkeszdött szalanni. Az erdőbe előtanát ëgy farkast. Aszonygya a farkas: „Hova szalacz pajtás?” Aszonygya: „Itt mög itt, az erdő közepin van ëgy két fülű álat, nem tudhatom, hogy mi csoda álat a. Asz gondoltam, szamár; de aszonta: hogy ha mind a két fülit lëkonyítytya, akkô mán szalagygyon mindön lélök, ha szalathat. Ojan erős, el akart fődelni.”

Aszonygya a farkas: „Gyere pajtás, maj jó lösz aszt nekünk beporczantani!”

Öszszekötötték a farkukat, möntek. Mikô közel vôtak a szamárhon, a szamár még ijet nem látott, nem tudott mi csinálni, elordította magát, az oroszlán mög a farkas mögijett, êkesztek szalanni. A farkas futósab vôt, húszta az oroszlánt az erdőbe, osztán ëgy hejön megál a farkas, hátra tekínt, az oroszlán êvicsorította a fogát; aszonygya:

„Hüm, neköd nevecség,

Neköm mög ijécség!" – akkô mán az oroszlán mög vôt dögölve.

Előtaná'ta asztán az erdőbe a rókát, aszt is hítta a farkas. Bemöntek ëgy istálóba, ott vôt ëgy szürke ló, mög akarták önni, de a ló rukdosódott, nem bírták mögönni. Möghalották az embörök, hogy az istálóba rukdosódik a ló, kimöntek nagy botokkâ oszt a farkast mög a rókát êverték, kikergették az istálóbû; az oroszlán nem vôt ott.[10]

Akkô a farkasnak eszibe jutott: „Gyerünk róka pajtás tyúkozni!" – oszt a róka bekűtte ëgy ólba a farkast, aszonta a róka a farkasnak:

„No, csak të itten lögyé, maj én êmék másik hejre!" A róka nem tyúkozni mönt; hanem êmönt a kutyákat főlázítani, osztán a farkast jô mögverték, az ólba érték, a róka mög lëmönt a Tiszára, lëvitt ëgy kakast, a kakast mögötte, a vérivê bekente a fejit, mire odaért a farkas, möghempörgődzött a sárba, oszt a csömbőkök[11] ráragattak a szőrire, aszonygya a farkas:

„Jaj, róka pajtás, de mögvertek!" Aszonygya a róka:

„De még engöm jobban, lád mijen vérös a fejem!"

„Nézzük möjőnknek csörög jobban a csonytya?"

A farkas mögrászkódott oszt a csonytya nem csörgött, a róka mögrászkódott oszt a csömbőkök nagyon csörögtek.

Aszonygya a farkas: „Vigyé të, róka pajtás, engömet, alig birok mönni!"

„Nem, të vigyé engömet, engöm jobban mögvertek!"

Akkô a farkas fővötte a rókát a hátára, vitte; mikô êmöntek ëd darabon, aszonygya a róka:

„Verött viszi veretlent,

Fáj a feje veretlen!"

Aszonygya a farkas: „Mit danôsz të? róka pajtás!"

„Mit danolok? hát a mit még a másik anyám, mikô tanított a Miatyánkra, hát asztat mondom!" Aszonygya mögén:

[10] Kihúzva lapszélen Sebestyén megjegyzése: Hisz meghótt.

[11] Csömbőkök: sárcsomók.

„Verött viszi veretlent,
Fáj a feje veretlen!”
Aszonygya a farkas: „Mit danôsz të? róka pajtás!”
„Mit danolok? hát a mit még a másik apám, mikô tanított az Úranygyalára, hát asztat mondom!”
Osztán mikô közê vôtak a róka likáhon, mögén aszonygya:
„Verött viszi veretlent,
Fáj a feje veretlen!”
Mikô odaértek a róka likáhon, a farkas lëhajította a rókát, a róka beszalatt a likába, a farkas mög êszalatt.

(Szaján)

20. A róka, a farkas és a halász

A róka mög a farkas ëgygyütt útasztak, nagyon eléhösztek mán, aszonygya a róka a farkasnak: „No, mögáj, maj jôlakunk!”

A róka elvetötte magát az út közepin, a farkasnak mög aszonta, hogy mönynyön onnan fére, mer tűle nem mernek âra mönni az embörök; a farkas osztán el is mönt meszszire, fére. Âra mönt a halász, vitt ëgy kocsi halat a Bögébű Tömösvárra a vásárra elanni; hát ëcczör möktanáli a halász a rókát.

„Eszt valaki möglűtte!” – főtötte a kocsira, mönt továb.

Hideg szél fújt, mint most is, a halász belehúzódott a gúnyájába; itt mög a róka elkeszte hánni lëfelé a halat. Mikô az utolsó halat lëhajította a róka, űs lëugrott a kocsirû.

A szögény embör beért a pijaczra, nincs ëcs csöp hal së: së róka, së hal! „Eszt az akasztófára való róka tötte!” Mi csinájjon mán no?! – nem vôt más mit tönni, haza köllött mönni; mén hazafelé.

A róka koma öszszeszötte a halat, behorta a nád közé, ott övögette, odamönt a farkas is, hogy maj űs öszik; de a róka koma nem adott neki belüle. „Ha halat akarsz önni, tögyé tés úgy, mint én!”

A farkasnak kécczör së köllött mondani, êmönt az országútra, elvetötte magát, a szömit behumta, hogy mán ű most mög van dögölve! A mint ott fekszik, a szöme be van humva, – mert ű mög van dögölve – gyün a halász hazafelé, láti, hogy a farkas ott fekszik az ország útytyán, a halásznak së

köllött töb, jô végigvágott a farkason: „Hát még tés mög akarsz csalni, nem ölég, hogy a róka mögötte a halamat?!”

A farkas së vötte tréfára a dôgot, êszalatt, odamönt a rókához: „Agygyá róka koma halat!” „Ha halat akarsz önni, tögyé tés úgy, mint én!” „Úgy töttem, lád, hogy êvertek!” „Mé nem vigyásztá?” „Gyere no, adok én neköd halat, ha fővösző a hátadra oszt viszö!” A róka mán akkô úgy jô lakott hallâ, hogy alig bírt mönni, a farkas fővötte a hátára, vitte, a róka mög êkeszte:

„Vert viszi veretlent,
Nagy a feje, töretlen.”

(Magyarszentmárton)

21. A róka és a nyőstény varjú

Ëcczör a róka elvetötte magát, hoty hát ű mög van dögölve; a kanvarnyú mög a nyőstényvarnyú âra szált, a nyőstényvarnyú möglátta, rászált a rókára, a kanvarnyú váltig monta a nyősténynek, në mönynyön oda, mer mögcsalódik; de nem ért sömmit.

A hogy a nyőstény lëszál’t (a magasból), rászál’t a rókára; odamönt a kanvarnyú jis, de a kan nem mönt rá a rókára, csak a nyőstény. A nyőstény károgott sokájig, hítta a kant: „Gyere ide, bonczojjuk fő! Mijen jót öszünk mink ebbül!” Hîtta oda a kant, asztán êkeszte vakdalni a rókát! Farrâ vôt felé a varnyú, elkapta a róka, mögötte.

(Magyarszentmárton)

22. A róka és a kácsák

Egyszer a róka séta közben a tóparthoz ért. A tóban kácsák úszkáltak. Amint meglátta a róka a kácsákat, mindjárt kácsapecsenyére fájt a foga. Gondolkozott, hogy foghatna meg csak egyet is?! Tudta, hogy a kácsák nagyon kíváncsiak, bekiáltott hozzájuk: „Gyertek csak közelebb, majd szép mesét mondok!”

„Halljuk mi innen is – felelték a kácsák – csak mondjad!”

„De messzire vagytok ám – mondta a róka – nem tudok akkorát kiáltani. Hanem jöjjön ki hát akkor egy közületek. A fülébe súgom, azután majd elmondja a többinek. De okos jöjjön ám ki, annak súgom meg, mert a szamár elfelejti!”

A kácsák mind kijöttek a partra, mert mind okosnak tartotta magát. A róka azután a melyik legközelebb volt hozzá, megfogta, a többi pedig szétrebbent.

(Szegedről került a mese a Gyopárosi-szőllőkbe.)

23. Sajtelosztás[12]

Mikor a vadászok hintón mentek vadászni, a sajtot elvesztették. A róka és a farkas találta meg. Azt mondja a róka: „Ketten találtuk, úgy illik, hogy igazságosan osztozkodjunk rajta. Ne kapjon az egyik nagyobbat, mint a másik. Majd én kétfelé osztom!” – s azután a közepén kezdte kétfelé rágni. Mikor a tulsó végére ért, látták, hogy nem egyforma nagy. „Ez nagyobb!” – mondja a róka – s abból rágott le egy darabot. Akkor meg a másik fele volt a nagyobb, abból rágott le egy darabot. Addig rágta, osztotta kétfelé, hogy semmi sem maradt.

(Szeged)

24. A róka és a farkas csikót vesz

Mikô a róka êmönt csikót vönni a farkas komájával, a ló a fijávâ legelt, kérdöszte a róka a kancza lótû: „Eladó-jë ez a csikó?”

A ló asz monta, hogy eladó, hanem a hátulsó job lábomra van az ára írva.

Aszonta a róka: „Én nem tudok olvasni; hanem a farkas komám, az tud olvasni, az majd elolvasi, hogy mi az ára?”

A ló oszt fölemelte a lábát, odamönt a farkas, olvasni akarta el, a kancza ló jó szájon rukta, hogy gombojagba tekerődött, a róka mög êszalatt, oszt

[12] Áthúzott címek: A Róka féle sajtelosztás, A sajt egyenlőtlen elosztása.

távôrû nészte, hogy a farkas kíllódik. Mikô a farkas főjózanodott, êmönt a rókához; monta neki (a róka), hogy ízlött-ë a csikóhús? A farkas nem tudott sömmit së szólni êre, elólákodott.

(Magyarszentmárton)

25. A farkast a tűz leégette[13]

A róka elmönt szétnézni. Möglátta a farkas: „Huva, huva róka czimbora?”

„Elmék biz én húst önni!”

„Én is elmék!”

„No, gyere, nem bánom. Hanem elsőb lopjál ëgy marék szalmát, mög masinát.”[14]

A farkas elmönt. Vitt, a mit parancsnolt neki a róka. Nyakába tötte a szalmát.

„No, gyûcsd mög, majd jobban látunk!”

A farkas möggyûtotta. A tűz kezte sütni.

„Szélnek szalagy, szélnek!”

A farkas szélnek szalatt, lëégött.

(Majdán)

26. A macska és a kisegér

Hun vôt, hun nem vôt,
Hetedhét országon vôt
Ëgy kis egér.
Körösztül akart szalanni
Az udvaron.
A macska möglátta,
A farkát lëharapta;
A kis egér beszalatt a lukába,

[13] Áthúzött cím: Rókára hallgató farkas.

[14] Masina: gyufa.

Osztán onnét rimánkodott ki a macskára:
„Macska, ad ki a farkinczámat!”
„Először hozzál ëty kis tejet,
Viszszaadom a farkinczádat!”

Êszalatt a tehénhön:
„Tehénke, agygyál ëty kis tejet!
Tejet viszöm macskának,
Macska viszszaagygya farkinczámat.”
„Eléb hozzá ëgy kis füvet!”

Êszalatt a kaszáshon:
„Kaszás, agygyá ëty kis füvet!
Füvet viszöm tehénnek,
Tehén ád néköm tejet;
Tejet viszöm macskának,
Macska viszszaagygya farkinczámat”.
Aszongya neki a kaszás:
„Eléb hozzá ëty kis szalonnát!”

Êmönt a disznóhon:
„Disznó agygyá ëty kis szalonnát!
Szalonnát viszöm kaszásnak,
Kaszás ád néköm füvet,
Füvet viszöm tehénnek,
Tehén ád néköm tejet.
Tejet viszöm macskának,
Macska viszszaagygya farkinczámat!”
„Előbb hozzál ëty kis makkot!”

Êszalatt az erdőre:
„Ugyan makfácska;
Agygyá néköm ëty kis makkot!”
Oszt a makfácska
A kis egeret mökszánta…

„Makkot viszöm disznónak,
Disznó ád szalonnát,
Szalonnát viszöm kaszásnak,
Kaszás ád füvet,
Füvet viszöm tehénnek,
Tehén ád tejet.
Tejet viszöm macskának,
Macska viszszaagygya farkinczámat.”
…Od’atta neki a tejet,
A macska bekapta a kis egeret.

(Csanádapácza)

27. Mijûta nem csoportoznak az egerek?

Az egerek azelőtt csoportba jártak, mindég czinczoktak. Mikor mán maguk is möksokalták, aszonták: „Legjob lösz kirájt választani.” Csinájon kösztük röndöt! Mögválasztották a macskát. Macska lött az egerek kirája. A macska osztán el is kezdött röndöt csinálni: közibük ugrott, elcsípött ëgygyet, mögötte. Az egerek szétszalattak.

Azûta az egerek szanaszét vannak, oszt mihánt a kirájukat észrevöszik, êbújnak, nem czinczognak.

Azûta szereti a macska az egeret, lesi űket, el is bánik velük. Azelőtt nem ötte a macska az egeret, azé választották mög kirájnak.

(Magyarszentmárton)

28. A szárnyasok királyválasztása

Az álatok, a szárnyasok öszszegyültek, hogy maj kirájt választanak. Ëgy akó boruk vôt, áldomásra szörösztek.

A sas elgondolta, hogy majd ű lösz a kiráj, de a többiek aszonták, hogy a lösz a kiráj, a ki legmagassabban főszál.

Az ökörszöm a sas szárnya alá bujt. Mikor osztán a nagy madarak főszáltak anynyira, hogy mán nem bírtak föjjeb szálni, akkor a sas asz monta:

„Én mán nem birok föjjeb mönni!” Az ökörszöm ki! Kiszált a sas szárnya alul. Föl! Főszált legmagossabban. Ű fölöszte űket: ű lött a kiráj; de mindön álat harakszik rá, azé ütik is, mer hamissággâ nyerte.

Mikor möktutták az álatok, hogy hogy’ nyert az ökörszöm, elkeszték zavarni, hogy maj agyonütik a hamisságájé. Szégyölték, hogy a lekkissebb álat a kiráj. Addig kergették, hogy tanát ëgy száraz lófejet. Beszált a szöme gödribe. Oda űk nem bírtak bemönni. Ott lesték ëd darabég; de beleúntak lesekönni, aszonták: „Ölég lösz, ha csak ëgy lesi is, ha möglátya, hogy kigyün, fogja mög, vagy agygyon hírt a többinek!”

Oda álították hát a legnagyob szöműt: a bagojt. A bagoj vigyázott is ëd darabég; de azután elmereszködött, nagyokat pislantott, mikor oszt az ökörszöm kiszált, a bagoj nem látta mög.

Ekkor mög a bagojt akarták mögverni, amért elszalajtotta. A bagoj êbujt, *s* azûta sem mer nappal járni, mer ha möglátik, mögverik. Azé tösznek a vadászok is bagojt a kaliczkába, ha madarat akarnak lűnni, mer a madár mind oda mén, ha mögtugygya. Nem bányák ha agyonlüvik is, csak ëgyet csíphessönek rajta. Azután osztán áldomást ittak.

A kácsa aszonta, hogy aszt a hordót: „Csak csapra! csak csapra!”

A tyúk aszonta: „Csak tálat alá!”

A gúnár mög (a mint mongya máma jis) aszondotta: „Îgyunk! îgyunk!”

A kis pulykák mög rásipították: *„Mink is, is, is, is!”*[15]

Igy fogyott el az áldomás.

(Magyarszenmárton)

29. Mé húzi a róka a farkát?

Mikor a szárnyas állatok háborúskottak a néllábú álatokkal, a szárnyas álatok kijelölték a bögjöt, mind vezért; a néllábú álatok mög a rókát. A róka vôt kösztük a gyënyërális, a tábornok úr. Öszszegyüttek minynyájan a néllábúak, nagy táboruk vôt. A medve lë-föl járt a táborba, ëcczör möglátytya a nyulat mög a szamarat, mönt ögyenössen a rókához; sëhogy së vôt mögelégödve, aszonta a rókának: „Ha mán háborúskodunk, minek kösztünk a

[15] Sebestyén kiegészítése: NB. Vége Kálmány diktandója után!

nyúl: ha mögláti az ellenségöt, mingyá mögszalad, mög minek az a tunya szamár?"

„A nyúl, minekutána jô tud futni – monta a róka – jó lösz póstásnak, a szamár mög nagyokat tud ordítani, jó lösz trombitásnak; të mög medvekomám jó löszöl dobosnak!"

A medve osztán hogy dobos lött, mögnyugodott. A tábornok úr mingyárt kiatta parancsba, hogy a nyúl lösz a póstás, a szamár a trombitás, a medve mög a dobos.

„Neköm pedig szép nagy farkam van, az lösz a zászló; csak aszt nézzétök! Még fölfelé tartom a farkamat, addég në féjjetök, nincs sömmi baj; de ha lëcsapom, akkor ki mőre lát, âra fusson!"

Öszszemöntek, csatásztak a szárnyas álatokkal, de nem győsztek. Ëcczör a szárnyas álatok közül a vezér elgondolt ëgy jó gondolatot, hogy mi lönne jó? Kisejdítötte a bögöj, hogy mi a feladatytyuk a néllábú álatoknak, êbújt, mökkereste a rókát. Ügenyössen nekimönt, a farka ajját mögcsípte. A róka tartotta magát ëgy darabég; de sokájig nem álhatta, lëcsapta a farkát. Mikor eszt a néllábú álatok mögláttá, elordították magukat, êszalattak. Igy győsztek osztán a szárnyas álatok.

A róka is azûta mindég húzi a farkát. Nem tarti fő, hogy a bögöj mög nè csíphesse az ajját.

(Szőreg)

30. Mióta szagolja egymást a kutya?

Az Úristen csakúgy hagyott a kutyának ëgy font hústt, mint a lelkösnek. A kutyák azután kompánia-gyűlést tartottak, hogy ezután, ha hústt főznek, në főzzenek külön-külön, hanem kompániába, úgy az étel is jobb lösz, mög úgy is tugygyák mán, hogy ëgyre ëgy font hús esik. Vôtak tizënketten, választottak maguk köszt egy szakácsot. A szakács elkeszte főzni a hústt ëgy nagy fazékba, a többi pedig nyugodott még a szakács főzött. Mikor mögláttа a szakács, hogy jô alszik a tizënëgy, elkeszte a szakács a hústt szödögetni ki a fazékbû; addig szötte, még a legutolsó darabot ki nem szötte; kóstolásképp mind mögötte. Hogy jô lakott a szakács, a tűz mellett elalutt. Ëccző fölérzik a káplár, látytya, hogy a szakács alszik a fazék mellett, jó nagyot vág rajta: „Hát të mi csinász?"

Fölugrott a szakács, aszongya: „Jaj! uram én is fáratt vôtam, êszunnyattam.”

„Mögfőtt-ë mán a hús?” kérdözi a káplár.

„Nem nésztem még, a tüzet mögraktam, elálmosottam oszt elaluttam.”

A káplár mögfogja a kalánt, mögkavaríti, hát csak a vizet tanájja:

„Hát a húst hova tötted? – hiszën szömünk láttára beleraktam!”

Aszongya: „Én elüsmeröm.”

„De hát hova tötted, a fazékbúl hun van a hús?”

„Nem tudom.”

„Tėrád vôt bízva, hogy ha sorsot nem tudsz felűle mondani, ojan huszonötöt verök rajtad, hogy még másik 12 font hús së érdemli.”

„Mán én nem töhetök rúla, én elálmosottam, oszt elaluttam.”

Aszongya: „Të ötted mög, të vôtá a szakács!”

„Én nem öttem, tüzet raktam, elaluttam, tizënkettőnk közül möglophatott akarmölik!”

Êre a zajra fölérzött minynyáji, mind asz monta:

„A szakács ötte mög.”

A szakács mönti magát, ű nem ötte mög. Aszongya a káplár: „Mingyá mögtugygyuk: ki ötte mög a húst? Sorba szagojjuk mög ëgymást!”

Elkeszdik sorba szaglálni, sëhun hús szagot nem tanálnak. Ez napsáktul fogva mönynyön a kutya az úcczára, a másik kirohan, mingyá mög akari önni, öszszefordulnak, szagujják ëgymás (farka alyját), hogy ki ötte mög a húst? Mikor osztán jô mögszagulták ëgymást, a húst mög nem tanálik mög, kibékülnek.

(Majdán)

31. Változat II.

Mikor a kutyák öszszegyüttek úgy rakásra: öszszecsapatosztak, mönni akartak a lakodalomba, borsot akartak vinni ajándékba; a legelsőnek eszibe jutott, hogy otthun felejtötték a borsot, aszonygya a leghátulsónak: „Eregy viszsza és hoszd el a borsot!” Ama elmönt viszsza, de so së mönt utánnuk többet. Amazok lesték, várták, hogy nem mönt el a borsal, szanaszét möntek, hogy mőre tanálik mög. Azûta mindég szagláli ëgygyik a másikának a farkát, hogy nem-ë a vôt, a möliket elkűttek a borsé.

(Földeák)

32. Mér nincs a kutyának háza[16]

Télön, mikô hideg van, fázik a kutya, öszszehúzza magát, ha töheti, még a szobába jis bemén; de kikergetik, mert bolhás. Mikor kikergetik, aszonygya: „Maj csinálok én magamnak házat a nyáron, nem kergetnek ki, ijen kicsi köl!” – öszszehúzza magát, hogy mijen kicsi köl. Mikor mög êgyün a nyár, kinyûtózik, kiveti a nyelvit; mer melege van; aszonygya: „E’, minek neköm a ház? Nem vergődök én vele, mijen nagy köl, mög mijen meleg van! majd ha hideg lösz, maj csinálok én magamnak házat!” Mikor nyár van: télön csinál házat; mikor mög tél van: akkor mög majd nyáron csinál, így so së csinál; azé nincs a kutyának háza.

(Földeák)

33. Lakáscsere

Útazott a tetű Magyarországba, az úton szömköszt gyütt vele a takony, kérdözi tűle: „Huvá mész?”

„Elmék Némötországba” – mongya a takony.

„Gyere viszsza! – job Magyarországba!”

„Nem mék én! mer Magyarországba a főthön csapnak, de Némötországba abba a szép fehér kendőbe tösznek.”

„Én nem mék Némötországba – monta a tetű – mert ott csak az urak nyakán kapok hejjet; de Magyarországba ha belevöszöm magamat a suba szőribe, jó hejjem van, nem egykönynyen vösznek ki.”

(Szeged)

[16] A 32. számú mese töredékes másolata áthúzva [mondák között, a 361. lap hátoldalán].

34. Kinek hol jobb, oda megy

A takony és a pók találkoztak, kérdezték egymástól: „Hova mégy, koma? „Azt mondja a pók: „Én megyek a tanyára, mert nekem ott sokkal jobb az ököristállóban, ott nem bántanak évekig; de az úri asszonyok minden héten levernek, mert takarítanak."

„Én az urak közé megyek – mondja a takony – mert a tanyán ha kifujnak, úgy a földhöz csapnak, hogy a nyakam kitörik; de a városban az urak szép kendőbe tesznek, összehajtanak, a zsebökben a meleg helyre visznek.

(Gyopárosi-szöllök)

35. Iczinkó-piczinkó kis macska

Hun vôt, hun nem vôt, vôt ëgy iczinkó-piczinkó kis aszszony, annak az iczinkó-piczinkó kis aszszonynak vôt ëgy iczinkó-piczinkó kis tehene, vôt mëg ëgy iczinkó-piczinkó kis macskája, osztan mëg vôt nëki ëgy iczinkó-piczinkó kis pôcza.

Az iczinkó-piczinkó kis aszszony vasárnap mëgfejte az iczinkó-piczinkó kis tehenet. Akkor az iczinkó-piczinkó kis fazëkot fëltëtte az iczinkó-piczinkó kis pôczra, osztan êmënt a templomba.

Mig az iczinkó-piczinkó kis aszszony a templomba vôt, a'gyig az iczinkó-piczinkó kis macska az iczinkó-piczinkó kis fazëkot fëldőtötte, a tejet mëgëtte.

Mikor az iczinkó-piczinkó kis aszony hazagyött, mëglátta, hogy az iczinkó-piczinkó kis fazék fel van dőtve. Akkor el keszte az iczinkó-piczinkó kis aszszony az iczinkó-piczinkó kis macskát az iczinkó-piczinkó kis nyújtófával kergetnyi; de az iczinkó-piczinkó kis macska fëlmënt a kemënczére, osztán a kuczkóba. Az iczinkó-piczinkó kis aszszony utána; de a lába köszt kiszalatt a kazal alá, fogott hat egeret, csinát szalma szekeret, elmënt vándorolnyi. Ëcczër elkezgyi:

„Haj el, haj el hat egér,
Zörög a szalma szekér,
Többet előre, mint hátra,
Hatvan mérfődnyi távôlságra!"

Elérték a tyúkot, aszonygya a tyúk: „Hová mégy të iczinkó-piczinkó kis macska?”

„Elmék szerencsét próbálnyi!”

„Várjál és is êmék!” Fëlült, mëgint êkezgyik:

„Haj el, haj el hat egér,
Zörög a szalma szekér,
Többet előre, mint hátra,
Hatvan mérfődnyi távolságra!”

Elérték az aranygulyát. Aszonygya az aranybika: „Hová mégy të iczinkó-piczinkó kis macska?”

„Szërëncsét próbálnyi!”

„Várjál én is êmék!” Felült, mëgint elkezgyik:

„Haj el, haj el hat egér,
Zörög a szalma szekér,
Többet előre, mint hátra,
Hatvan mérfődnyi távôlságra!”

Elérték meszire az aranyménëst. Aszonygya az aranyló: „Hová mégy të iczinkó-piczinkó kis macska?”

„Elmék szërëncsét próbálnyi!”

„Várjál én is elmék!” Fëlűtt, elkezgyik:

„Haj el, haj el hat egér,
Zörög a szalma szekér,
Többet előre, mint hátra,
Hatvan mérfődnyi távolságra!”

Elérték meszire a rákot. Aszonygya a rák: „Hová mégy të iczinkó-piczinkó kis macska?”

„Elmék szërëncsét próbálnyi!”

„Várjál én is elmék!” Fëlűtt, elkezgyik:

„Haj el, haj el hat egér,
Zörög a szalma szekér,
Többet előre, mint hátra,
Hatvan mérfődnyi távolságra!”

Elértek ëgy házhô, a hol a rablók laktak. Bëmëntëk, osztán a tojás a hamuba, a tyúk a gërënda alá, a bika az ajtó mëgé, a ló a kímíny alá, a rák a korsó szájára mënt. Mikor hazagyöttek a rablók, az ëgyik bëmënt. Hát mikor kinyitytya a ház ajtót, a bika előugrott, a szarvával jô mëgdöfte, a

tyúk mëg ugy kijabált, hogy a bëtyár mëgijett, kiszalatt a hamuhô parázst vinynyi, hogy lásson, a tojás elpattant, a bëtyárnak az ëgygyik szëmit kisütte, a ló mëg mëgrukta, a korsohô mënt inynyi akart, a rák lëharapta az ôrát, mëgijett, êszalatt, a rablók utána, ott hagyták a házat. Tanátak három zsák aranyat, fëltëtték a szalma szekérre, akkor fëlültek, êkezgyik:

„Haj el, haj el hat egér,
Zörög a szalma szekér,
Többet előre, mint hátra,
Hatvan mérfődnyi távolságra!”

Aszonygya a rák: „Áj mëg iczinkó-piczinkó kis macska, itt az én tanyám!” Lëszá’t, êkezgyik:

„Haj el, haj el hat egér,
Zörög a szalma szekér,
Többet előre, mint hátra,
Hatvan mérfődnyi távolságra!”

Aszonygya a ló: „Áj mëg iczinkó-piczinkó kis macska, itt az én tanyám!” Lëszál’t, êkezgyik:

„Haj el, haj el hat egér,
Zörög a szalma szekér,
Többet előre, mint hátra,
Hatvan mérfődnyi távolságra!”

Aszonygya a bika: „Áj mëg iczinkó-piczinkó kis macska! Itt az én tanyám.” Lëszált, êkezgyik:

„Haj el, haj el hat egér,
Zörög a szalma szekér,
Többet előre, mint hátra,
Hatvan mérfődnyi távôlságra!”

Aszonygya a tyúk: „Áj mëg iczinkó-piczinkó kis macska! Itt az én tanyám.” Lëszá’lt, mëgint êkezgyik:

„Haj el, haj el hat egér,
Zörög a szalma szekér,
Többet előre, mint hátra,
Hatvan mérfődnyi távôlságra!”

Aszonygya a tojás: „Áj mëg iczinkó-piczinkó kis macska! Itt az én tanyám.” Lëszált, elkezgyi az iczinkó-piczinkó kis macska:

„Haj el, haj el hat egér,
Zörög a szalma szekér,

Többet előre, mint hátra,
Hatvan mérfődnyi távôlságra!”

Hazamënt, kinyitta a kaput, ponyvára szórta az aranyat, az iczinkó-piczinkó kis aszszony pegyig adott tejet az iczinkó-piczinkó kis macskának.

(Pécska)

36. Eregy pokolba!

Vôt a világon ëgy öreg aszszon, annak vôt ëgy kis lánya, monta az öreg aszszon, hogy mönynyön tojást öszszeszönni. A kis lán elmönt, öszszeszötte a tojást, mikor vitte be, ëgy tojás kiesött a kötőjibül, szalatt utánna, de nem bírta utolérni, akkô monta: „Eregy pokolba”!

A tojás mönt, möndögélt, rátanát a pacsirta árkára:

„Hová mégy? pajtás!”

Aszonta a tojás: „Elmék a pokolba.”

„Mijé?”

„Öszszeszötte a kis lán a tojásokat, én a kötőjibül kiestem, szalatt utánnam, nem ért utô, akkó monta: Eregy pokolba!”

„Én is elmék, mer röggel, mikô főkeltem, éneköltem, akkô csikós aszonta: Eregy pokolba!”

Mönnek, ëccző rátanának az ökörre, kérdi tűlük: „Huvá möntök? pajtás!”

„Elmönünk pokolba.”

„Mijé?”

„Öszszeszötte a kis lán a tojásokat, én a kötőjibül kiestem, szalatt utánnam, nem ért utô, akkô monta: Eregy pokolba! A pacsirta röggel főkelt, énekölt, a csikós aszonta: Eregy pokolba!”

„Én is elmék, mer mikô gyüttek êre kocsivâ, főfordítottam űket, akkor monták: Eregy pokolba!”

Mönnek, eccző rátanának a rákra, kérdözi a rák tűlük: „Hová möntök pajtás?”

„Elmönünk pokolba.”

„Mijé?”

„Öszszeszötte a kis lán a tojásokat, én a kötőjibül kiestem, szalatt utánnam, nem ért utô, akkô monta: Eregy pokolba! A pacsirta röggel főkelt,

énekölt, a csikós aszonta: Eregy pokolba! Az ökör főfordította a kocsit, akkô monták: Eregy pokolba!”

„Én is elmék, mer az embörök mikô mög akartak fogni, êvagdaltam az ûjukat, aszonták: Eregy pokolba!”

Mönnek, ëccző rátanának a macskára: „Hová möntök? pajtás!”

„Elmönünk pokolba.”

„Mijé?”

„Öszszeszötte a kis lán a tojásokat, én a kötöjibül kiestem, szalatt utánnam, nem ért utô, akkô monta: Eregy pokolba! A pacsirta röggel főkelt, énekölt, a csikós aszonta: Eregy pokolba! Az ökör főfordította a kocsit, akkô monták: Eregy pokolba! A rák elvagdalta az embörök ûját, aszonták: Eregy pokolba!”

„Én is elmék! Az embörök mög akartak fogni, akkor öszszekarmolásztam az embörök képit, akkô monták: Eregy pokolba!”

Möntek, ëccző rátanának a fehérlóra: „Hová möntök? pajtás!”

„Elmönünk pokolba.”

„Mijé?”

„Öszszeszötte a kis lán a tojásokat, én a kötöjibül kiestem, szalatt utánnam, nem ért utô, akkô monta: Eregy pokolba! A pacsirta röggel főkelt, énekölt, a csikós aszonta: Eregy pokolba! Az ökör főfordította a kocsit, akkô monták: Eregy pokolba! A rák êvagdalta az embörök ûját, aszonták: Eregy pokolba! A macska öszszekarmolászta az embörök képit, aszonták: Eregy pokolba!”

„Én is elmék, mert az emböröket mikô mög akartak fogni, mögrugdaltam, aszonták: Eregy pokolba!”

Möntek, ëccző elértek pokolba, a tojás monta: hogy majd ű belemén a tűzbe, a rák mög mönynyön bele a vízbe! Hotyha hazagyünnek az Ördögök, akkor szalannak a tűszhön, melegönni, akkor én kilüvöm az (Ördögök) szömit. Mikor szalannak a vízbe mögmosni a képüket, akkor a rák vagdajja el az ûját! A macska mönynyön a türűközőbe, mikor szalannak a türűközőhön mögtürűközni, karmolázza űket öszsze. Az ökör mönynyön a házajtóba, a ló mönynyön a konyhaajtóba. Az ökör mikô szalad ki a házbul (szobából), a szarvává mutollájja öszsze, a ló rugja hátba! A pacsirta mönynyön a ház tetejire, az mög kijabájja:

„Csak föjjeb ad! Csak föjjeb add!”

Úgy is vôt. Ëccző hazamönt egy Ördög, szalatt minygyá tűzhön melegönni, a tojás kilűtte szömit; szalatt a vízhön mögmosni a képit, a rák ösz-

szevagdalta az újját; szalatt a türűközőhön, möktürűközni, a macska mind öszszekarmilászta a képit. Mikor szalatt ki az Ördög, az ökör öszszemutollálta a szarvávâ; mikor szalatt ki a konyhábul, a ló hátba rukta, a pacsirta mög kijabálta: „Csak föjjeb ad! Csak föjjeb add!”

Akkor êszalatt az Ördög oda, a hun az öreg Ördög vôt, monta, mi történt otthun. Mikor szalatt a tüszhejhön, kilűtték a szömit; mikor szalatt a vízhön mögmosni a képit, elvakdalták az újját; mikor szalatt a türűközőhön, öszszekarmizsálták a képit; mikor szalatt ki a házbul, öszszemutollálták; mikor szalatt ki a konyhábul, hátba rukták, még akkor is ëgy a ház tetejin kijabálta: „Csak föjjeb ad! Csak föjjeb add!”

Akkor a királuk monta: „E’! të nem tucz sömmit, majd êmék én haza!” Mikor elmönt haza, odaszalatt a tűzhön melegönni, akkor a tojás kilűtte annak is a szömit; mikor szalatt oda mögmosni a vízbe, a rák êvagdalta az újját; mikor szalatt a türűközőhön, a macska öszszekarmilászta a képit; mikor szalatt ki a házbul: az ökör öszszemutollálta a szarvávâ; mikor szalatt ki a konyhábul: a ló hátba rukta, a pacsirta még akkor is kijabálta: „Csak föjjeb ad! Csak föjjeb add!”

Elszalatt a többi Ördögökhön, akkô monta: „Csak szalagygyunk! csak szalagygyunk meszszire, mer nem löhet hazamönni! csak szalagygyunk!” Talán még most is szalannak, ha mög nem általk.

(Magyarszentmárton)

37. Miûta vannak az egerek szörteszéjjel?

Azelőtt az egerek nem vôtak úgy szörteszéjjel, mint most, űk is ëgy rakáson vôtak, mind a hanygyák; itt is vôt ër rakás, ott is, a kirájuk pedig Törökországba vôt. Ëcczör ëgy egér êtanáta: jó lösz mán mögnézni az egerek kiráját, hátha panancsol valamit, hogy hogy köl élni, elindult vándorolni, kérdöszte a másik egér:

„Huvá mén ken bátya?”

„Vándorolni, az egerek kirâjához!”

„Várjé ken, maj én is elmék; úgy së láttam még az egerek kiráját!”

Öszszefoktak vagy négyen, hogy êmönnek az egerek kirájához.

Mönnek, möndögélnek, hetedhét ország ellen, bemöntek ëgy erdőbe, öszszeütöttek ëgy faszekeret, fontak hársfábul hámot, nyakukba akasztot-

ták, hogy majd elmönnek Törökországba az egerek kirájához; mögnézik: hogy az egerek hogy vannak? Előtanátak ëgy falut, bemöntek abba; a kakas a garádon[17] vôt, az egereket vagdosta. Az egerek czinczogtak, könyöröktek neki: hogy ereszsze űket útukra, në báncsa! Aszonta a kakas: űs êmén.

Möntek, möndögéltek hetedhét ország ellen, előtanátak ëgy falut, bemöntek abba ëgy özvegy aszszonyhon, kértek tűle szálást; akkor écczaka ott háltak a konyhába, adott nekik szálást. Az aszszonnak vôt szeretője is, möntek oda hozzá: ëgy süket vôt mög ëgy viláktalan.

Mikô mönni akartak be (az asszony szeretői), a kakas kukuríkult; aszongya a süket: „Szalagygyunk, lűttek!"

A kakas mögén êkukurékulta magát; mikô szalattak, aszongya a viláktalan: „Mijen szép ződ a mező!"

Möntek, möndögéltek, elútasztak a külső országra az egerek kirájához: Törökországba. Az egerek kirája aszonta: „Jó, hogy êgyüttetök! Ebbül a tóbul a vizet röggelre mind kiigyátok, ültessétök be szőllővel, a szőllőtőke neköm szőlőt terömjön tögyétök az asztalra!"

Möktermött; ëgyik gyúkta, másik kapálta, ott vôt az asztalán a szőlő. Mikor ez készen vôt, aszonta: lëöli űket, ha röggêre a tengerbű a vizet ki nem horgyák, búzává be nem vetik, a búza mögérjön, ëgy évő abrosz lögyön az asztalára a búzának a szárábû; a búzábul ëgy fontos kalács süjjön früstökre! Mögvôt.

Akkor mögfujta az egerek kirája a sípot, valamönynyi egér vôt, még a ki mög vôt dögölve is fölélett, oszt mind szörteszéjjel szalatt, attul féltek: hogy az egrek kirája mögén vizet itat, mög hordat velük; azûta vannak az egerek szörte széjjel; nincs is kedvük az egrek kirájához mönni Törökországba.

(Magyarszentmárton)

38. A poczok és az egér

Az egér mikor a poczokkâ útazott, aszonygya az egér: „Halod poczok pajtás, én éhös vagyok!" Az alatt az idő alatt ëgy gazdag embör szálított búzát a gőzösre. Aszongya az egér: „Halod poczok pajtás, én elmék a kocsihon, jô lakok búzává, âra van kívánságom, majd a të számodra is hozok, a leg-

[17] Garád: kerítés, fölhányt földből, trágyából, szemétből.

utolsó szömet is a të számodra hozom, të csak várjá itten, még én viszszagyüvök!" Az egér elmönt a kocsira, belebût ëzs zsákba, mindaddig benne vôt a zsákba, még csak önni bírt, a gőzösre is főrakták, a kis egérke még is csak a zsákba vôt.

A poczok ëcczö mán nem győszte várni, elindult ű is a kocsinyom után; a mint mén, tanákozik ëgy másik egérrê, kérdözi a poczok: „Ugyan, nem láttad az én czimborámat?"

Aszongya a kis egér: „Kicsoda a të czimborád?"

„Ëgy kis egérke vôt az én czimborám, êmönt ëgy kocsira, kívánsága vôt jô lakni búzávâ."

„Jaj, aszongya, én is a felű gyüvök! Üzent neköd, mindaddig nem gyün, még csak van a zsákba, majd a legutolsó szömet elhozi a të számodra."

A poczok aszongya: „Inkáb hogy én addig várjak, beleugrok a vízbe!" a poczok beleugrott a vízbe.

(Magyarszentmárton)

39. Az öreg kutya mög a kis kutya

Az öreg kutya mög a kis kutya diskuráltak az almukon; de az öreg kutya mindönt jobban akart tunni, mint a kis kutya; nem is adott az öreg kutya a kis kutyára sömmit së, akármit mondott a kis kutya, nem ért sömmit. Kosárba szalma vôt nekik oda téve, az öreg kutya még a hejbül is kiszorította a fijatalt. Tél vôt, a kis kutya látta a farkast, szűkölt, aszt monta: „Gyün, gyün!" – de nem monta, hogy ki gyün?

Az öreg mög aszonta: „Hagy gyűjön, hagy gyűjön!"

Kécczör is monta neki, hogy: „Gyün! gyün!" Az öreg kutya nem adott a kis kutya szavára sömmit së. Mikor odaért a farkas, mögfokta az öreg kutyának a bűrít, kivákta a fészökbű, a kis kutya mingyá monta: „Lád mögmontam! Lád mögmontam!"

Az öreg mög aszt hajtogatta: „Nem tuttam! nem tuttam!" – de későn vôt mán akkô, előbb köllött vôna a kis kutyára is anni valamit!

(Földeák)

40. A szúnyog és a farkas

A szúnyog nyáron odamönt a farkashon muzsikálni, a farkas êterült, fekütt, nagyon melege vôt.

„Në báncs – aszonya (a farkas), hagy alszok, maj gyere karácsonkô, disznót vágok, akkô muzsikáj!"

„Akkô nem gyüvök, feleli a szúnyog – mer sátoros ünnepöm lösz!" (Tudniillik nem dolgozik, mert ünnep lesz, ünnepje pedig azért van, mert tél van, hideg van.)

(Földeák)

41. Mióta látni veres sapkás majmokat?

Vôt ëgy török sapkacsináló, vôt neki ëgy inassa. Elkűtte ëgy közelfekvő városba a pijaczra; árulta a sapkát, nem kelt el. Mönt haza; erdő közepin köllött neki hazamönni, nagy melegség vôt, úgy gondolta: lëfekszik nagy fának az árnyékába. Mielőtt lëfekütt vôna, a táskábul kivött ëgy sapkát, a fejibe húszta. A fán majmok tanyásztak, möglátták, hogy a török inas mi csinál. Mikor látták, hogy elalutt a török inas, lëgyüttek a fárul, a fejükbe rakták a sapkát mind. Az inas fölébrett, láti, hogy a táskája üres, mögijett nagyon, hogy hova löttek a sapkák? A keresésibe főtekint a fára, látytya: a majom fejibe van. Mérgibe elkeszdött dombolni,[18] a majmok is elkesztek dombolni; akkor elkeszte űket fenyögetni, a majmok is elkesztek fenyögetni, a homlokára tötte a kezit, a majmok is úgy csináltak. Jó van mán! gondolta magába, tük majmok vattok, mindönt utánosztok; főthön vákta a sapkáját, a majmok is főthön vákták a sapkákat, ű osztán hamarjába öszszeszötte. A majmok is gyüttek lëfelé, de mire lëértek, a táskába rakta a sapkákat.

A majmok köszt vôt ëgy öreg majom, ez nem hajította lë a sapkát, mögmaratt neki emléknek. Attulan fogvást löhet látni bármőre a komédjába a vörössapkás majmokat.

(Egyházaskér)

[18] Dombolni: tombolni, dühöngeni.

42. A suszter és a majom

Vôt ëgy gazda, török, ennek vôt ëgy okos majma. A szomszédba vôt ëgy susztër, a' nagyon haragudott a majomra, mert akármit csinált, a majom mindég asz csinálta. Ëcczör a majom gazdája elmönt onnan hazúrul; a susztër észrevötte, hogy nincs otthun a gazda, kinyitotta az ablakot, borotválkozott. A majom mög eszt nészte a gazdája ablakábul. Mikor készen vôt a susztër a borotválkozással, a torkán végighúszta a borotva fokát, hanyitvágódott. A hanyitvágással a kalapját fővötte, aval kiosont a házbul, átmönt a komájához.

Ezalatt a majom hozzálátott a borotválkozáshon, mikô vége vôt, neki vetötte a bortovát a torkának, elvákta, megdöglött.

A susztër ëgy idő mulva átmén, látik, hogy a majom hanyit fekszik, mög van dögölve. A gazda beatta a susztërt, bepörőte; a susztër előatta, hogy ha neki ijen álatytya van, vagy ketreczbe töszi, vagy lánczra veri. Az itélőbiró fölmöntötte a susztërt, a majom gazdája mög búsan ballagott haza.

(Egyházaskér)

43. Húszan ludak

Egyszer a régi időben volt egy öreg asszonynak húsz lúdja. Az öreg asszony – mit gondolt, mit nem, – adott a húsz lúdnak egy jókora nagy zsákot és megparancsolta a húsz lúdnak: hogy menjenek ki a mezőre és szedjenek együttesen a tarlóról búzát, hogy télen ne kelljen mindig ő adjon a ludaknak enni. Hát a húsz lúd el is indult ki a mezőre. A mint mentek, megtalálkoztak az országúton egy emberrel; az az ember nem állhatta ki, hogy meg ne kérdezze a ludakat, hogy: „Hova mentek húszan ludak?" A ludak erre azt felelték, hogy: ők biz mennek ki a mezőre, hogy ottan majd együttesen szedegetnek a zsákba télire ennivalót.

Hát biz ők ki is mentek, de mikor kiértek a tarlóra és elkezdtek szedegetni, akkor egyiküknek sem jutott eszébe a zsák és hogy mit parancsolt a gazdájuk; hanem elkezdték mondani: „Ki ki magának! Ki ki magának!" – és addig mondogatták, hogy ki ki magának! – hogy a zsák üresen maradt és a szegény öreg asszonynak kellett gondoskodni a ludak ennivalójáról.

Igy történt, hogy a ludak nem gyüjtöttek télire semmit, az embernek kell gondoskodni a ludak gyomráról is. Még most is úgy mondják a ludak, hogy: ki ki magának! ki ki magának! és ezért nem gyüjtenek télirevalót!

(Gyorok)

44. Az ember hálátlan

Ëgy szögény embör, mög ëgy szögény aszszony élt ëgy faluba. Az embör kijárt fát szönni. Möghajja ëcczör az embör, hogy vadászat lösz az erdőbe, hát nem is mönt ki két nap.

Nagy gödröt ástak ott, a hun a vadaknak nagy útytya vôt, a gyënyërális zargatta az őzecskét, az őzecske átugrotta (a gödröt), ű mög beleugratott lovastul.

Kimén az öreg embör, mögláti, hogy ott van a gödörbe a gyënyërális. Nézi, ëccző aszongya a gyënyërális, hogy húzza ki űtet! Két öl méj vôt a gödör, két öl szélös. Elmén az embör, vág vadszőlő-venyigét s lënyûti. Ráugrott a majom, kihúszta a majmot. Intött neki a majom, hogy maj mögfizet érte. Lënyûti mögén. Mos mög a kényó[19] csavarodott rá. Intött neki a jis, hogy maj mögfizet érte. Mögén lënyûtotta. Akkor a farkas ugrott rá. Aszt is kihúszta; a jis intött neki, hogy maj mögfizet érte. A gyënyëráris aszonta, hogy mönynyön haza ásójé, ásson neki ojan útat, hogy ű kimöhessön lovastû. Az öreg hazamönt, hozott ásót, ásott útat. Mikô kiért (a generális) aszonta: „No, öreg, ha mögmongya ken valakinek, vége az életinek!”

Az öreg mén az erdőbe, előtanáli a majmot, a majom int neki, hogy mönynyön utánna. Êvezette ësz száraz fűszfához, anynyi ágot lërukdosott neki, hogy ëgy hétig mindég horta. Mögén êmén az erdőbe, előtanáta a kényót, fütyűtt ëgy fába, odahîtta az embört, kilükött ëgy kis küvet abbul a fűszfábul. Fővöszi az embör, viszi haza. Mikô mén hazafelé, előtanáli a farkast, hajtott hat gőböjökröt,[20] êhajtotta az öreg embörnek a házához. Mos mán a felesége vallatta, hogy mijé atták azokat neki.

Ëccző főzött a felesége odaki, ű mög odabe vôt. Eszibe jutott az embörnek, hogy ű kapott ëty kis küvet a kényótû, kivötte, az asztalra tötte, ojan

[19] Kényó: kígyó.

[20] Göbölyökör: göböly, hízómarha.

világos lött, mintha 12 szál gyërtya égött vôna. Mén be a felesége, a zsebbe nyomta.

„Mi csinál ken hé?”

„Sëmmit së!”

Addig vallatta a felesége, hogy mögmonta: „Lám ezök az oktalan álatok mögtuttak fizetni, a gënëráris úr nem.”

„Mögájjon, maj êmék én hozzá!” – az aszszony monygya.

Az ura monygya, hogy në mönynyön, mer űtet akkô nagyon mögverik.

Êmönt az aszszony a gënërárishon, hoty hát ű nem ád sëmmit, a mé az ura kisegítötte a gödörbű? Ëcczör főhivatik az öregöt, úgy megverték, hogy fekütt bele.

Mikô jobban lött, êment, bepanaszolta a kirájnak, hogy ű vele a gënëráris hogy bánt, pedig ű neki még ojan útat is köllött ásni, hogy lovastű kimöhessön. „Az álatok álatok, mégis mögfizettek, ű gënëráris, még së fizet, még mög is veretött!”

A kiráj a gënërárist êcsapta, az öreg lött a gënëráris; de êkérte tűle a küvet. Most gënëráris az öreg.

Eddig vôt, keddig vôt,
Kelebömbe czúkor vôt,
A ki legjobban halgatta,
Szopja ki!

(Temesközlőrinczfalva)

45. Előre ivott a medve bőrére

Két vadász találkozott egymással egy csárdában, mindkettő medvevadászatra indult. Az egyik oly biztosra vette, hogy lő medvét, hogy még a medve bőrére is előre ivott. Ivás közben mind a kettő nagyon fogadta, de kivált, a ki a medve bőrére előre ivott, hogy nem hagyja el a bajban társát. Alig mentek néhány lépést az erdőben, mikor velök szemközt nagy medvét láttak jönni. A medve bőrére előre ivott vadásznak sem kellett több, ott hagyta vadásztársát, felmászott a legközelebb eső fára. A társa máskint nem menekülhetett, elterült a földön s úgy tett, mintha meg volna halva. A medve, mikor hozzá ért, körüljárta; oda tartotta az orrát a vadász egyik füléhez is, a másikhoz is meg az orrához is, de semmi életjelt sem vett

észre, tovább cammogott. Ekkor azután nagy bátran lejött a fáról, a ki a medve bőrére ivott s kérdezte, hogy mit súgott a medve?

„Az egyik fülembe azt súgta – mondta a vadásztársa – hogy addig ne add el a bőrét, míg a medvét meg nem lövöd! A másikba pedig hogy: alávaló gazember, a ki a pajtását cserbe hagyja, ha baj van, mert felszalad a fára."

(Gyopárosi-szöllők)

46. A macska és a pap

Ëgy, kettő, három, négy;
A pap êvötte a szekörczét,
Mögüti a macskát,
A macska êkeszdött nyarvogni,
A pap mög jajgatni:
„Në ríj czicza, adok tojást!"
„Hun van az a tojás?"
„Maj ha a tyúk toji."
„Hun van az a tyúk?"
„Êmönt âra az úton."
„Hun van az az út?"
„Nyőt rá fű."
„Hun van az a fű?"
„Lëvákta a kasza."
„Hun van az a kasza?"
„Lëmönt a jég alá."
„Hun van az a jég?"
„Elolvasztotta a nap."
„Hun van az a nap?"
„Elolvasztotta (?) az eső."

(Szőreg)

47. A német és a béka

A néműt legény mikô mökszabadúlt a katonaságtû, gyütt hazafelé, a néműt béka kijabájja a víz szélin: „Hum'! (=jöjj!)"

A néműt legény oda nézött: „Hal'gass!" – mönt ëgy jó dűllőt, a béka még akkô jis monta: „Hum'!"

Viszszamönt a békához, lëhúzódott a vízbe. „Á, hát mökcsaltá?"

Elindult, elmönt haza, szenynyes gatyája vôt a táskájába, nézi a gatyát, mi van benne? Hát tetű: „Ah tu liber forvízer! (=oh te kedves szekerész)" – mert lassan mönt (a tetű). Főkapta a gatyát még ëccző: „Van-ë benne töb is?" Tanát benne ëgy bolhát, a bolha elugrott, e' (a német) aszonygya: „Ungris huszár! (=magyar huszár!)"

(Magyarszentmárton)

48. Az oláj és a béka

Mikor az oláj legén elált napszámba, kitelt az ideje, kapott 70 krajczárt: hét hatost; êgyütt hazafelé. Víz szélin gyütt az oláj, a béka kijabájja: „Opcz (=8)!"

Aszongya az oláj legény: „Hát csak 7 van."

A béka csak kijabájja: „Opcz! Opcz! Opcz!"

„Halgass, mer odavágom, oszt maj mögolvashad tis is!"

De a béka csak aszonta: „Opcz!"

Az oláj legíny mögharagudott, odavákta: „Ne, hát! mostan olvazsd mög tís is."

(Magyarszentmárton)

49. A szűcs és a béka

Subát varrt a szűcs a tó partján, odament a béka, elkezdi:

„Varrsz, varrsz, varrsz?”

„Varrok hát, subát, látod!” – mondja a szűcs. A béka megint kérdezi:

„Varrsz, varrsz, varrsz?”

„Varrok hát!” – ismétli a szűcs. De a béka folytatja: „Varrsz, varrsz, varrsz?”

Mire a szűcs mérgiben a subát belevágta a tóba, a béka a víz alá bukott, majd kis idő mulva feljött s a suba szélére ült s egyre hajtogatta:

„Varrnál csak, csak, csak! Varrnál csak, csak, csak! Varrnál csak, csak, csak!”

(Szeged)

50. A béka Bëkában

Mikor a víz Bëkában a házakba ment, a békák a szobákban foglaltak helyet. Egyik szobában öreg ember ült a patkán, a hol még nem volt víz. Elkezdi az egyik béka:

„Itt laksz, itt laksz?” – a másik pedig ráfelelte: „Mindörökké, mindörökké!”

„De bizon ne lakjál itt mindörökké!” – mondta az öreg ember, sulykot kapott a kezébe s oda vágta.

(Kövegy)

MONDÁK

I.
VILÁGTEREMTŐ ÉS ALAKÍTÓ MONDATÖREDÉKEK

1. Az Ördög homokért megy

Mikor az Isten a világot teremtötte, az Ördög az Istentül a részög embör lelkit kérte. Asz'on'ta, hogy a mölik embör ëcczör mögrészökszik, annak a lelke lögyön az üvé.

Az Isten látta, hogy a részög embör a halálos ágyán möktér, nem ëggyezött bele, hanem asz'on'ta: Hoty ha ëty kötél homokot fölhoz a tengör fenekirül; akkor odagygya neki a részög embör lelkit.

Az Ördög lë is mönt a tengör fenekire, de nem bírt homokot fölhozni. Így osztán nem is kapta mög a részög embör lelkit.

(Magyarszentmihály)

2. A világot czethal tartja

Az egész világot három czethal tartya. Mindön harmadik esztendőbe mögfordul (a 3 czethal) a másik ôdalra, akkô a főd mögrözög.

(Temesközlőrinczfalva)

3. Szent József termett

Szent Józsepöt a zsombók[1] termötte, hogy' a hangyák terömnek a bürökbe'. Mikor akkora vôt, hogy nem tért a bürökbe, a bürök kifejlött.

(Temesközlőrinczfalva)

[1] Zsombók: zsombék.

4. Évát Isten alkotta

Mikor az Isten mökteremtötte az embört, az ôdal csonytyát kivötte, a mibül Évát formálta; de mikô lëtötte az ôdal csontot, a macska êlopta. Az Isten utánna kapott. Elkapta a macska farkát. Elszakatt. Abbul alkotta Évát. Azé' ojan vigyázó és álhatatlan az aszszon.

(Magyarszentmárton)

5. Jézus teremtette az asszonyt

Mikor Jézus az aszont teremtötte, az Ördög fön vôt a högyön. Nészte: hogy teremti. Küvekkê hajigálta Jézust a högyrű.

Aszonta az Isten neki: „Erigy onnan, Sátán, mer mökhalsz!"

Aszonta az Ördög, hogy űs van ojan, mint az Isten, űs tud ojat teremteni. Az Ördög közelebről mönt, hogy mögnézi az aszszont. Jézus ráimátkozott, oszt mökhalt az Ördög.

(Magyarszentmárton)

6. Ki fonyta a sövényt?

Mikô az Isten embört teremtött, az Ördög is odamönt. Nészte, hogy hogy' teremti az Isten. Majd hozzáfogott, hogy űs úgy teremt. Csinálta mán a sárbul a furmát, de lelköt sëhogy së bírt beleteremteni. Aszonta az Isten: álícscsa talpra! De akárhogy álította, az ű furmája mindég êdűlt. Mi csinájjon? Hát mikor ëcczör az Isten más felé nézött, oda támasztotta a sövényhön. De ha nem vót embör, ki fonta akkor a sövént?

(Magyarszentmárton)

7. Jézus ébresztötte föl Illést

Az Ördög csinálta, Jézus ébresztötte föl Illést: mökrukta, úgy kelt föl.

(Temesközlőrinczfalva)

8. Illést mög Énokot Luczifer furmálta ki

Illést mög Énokot Luczifer furmálta ki; de nem birt neki lelköt anni. Úgy adott osztán neki az Isten. De föl is vitte űket az égbe. Onnan lüvődözik a roszszakat.

(Temesközlőrinczfalva)

9. Mióta vannak Ördögök?

Mikor a kevéj anygyalok mondották, hogy űk többet tunnak, mind az Atyaisten, mert űk bírnak mán embört furmálni úgy, mint ű. Kifurmálták homokbul, agyagbul; akkor mondotta az Isten, hogy hát: „Élöszszétök föl!”

Aszonták: Űk nem birják.

Akkor az Atyaisten rálehölt, aszondotta: „Kêj föl, üldöszd a të teremtőjidet!”

Akkô Illés hánta űket lë mindaddig, még az Atyaisten aszt nem mon’ta: „Ammën!”

Akkô kit hun ért az ammën ott maratt és azokat hajigáli Illés az ménkűkkel; de sokszor elér mást is: mert a rosz (angyal) oda húzódik a jó (ember) mellé.

Ekkô löttek az Ördögök, odájig nem vôtak Ördögök.

(Magyarszentmárton)

10. A horvát eredete

Mikor az Isten az embört teremtötte, az Ördög is teremteni akart. Mög vôt mán a sárbul alkotva az embörfurma, de lélök nem vôt benne. Úgy osztán az Isten mögáldotta, lelköt adott bele, akkor az Ördögnek monta, hogy fúrja ki; mikor az Ördög fúrta, a fúrú csikorgása mindég asz'monta, hogy „hor-vát, hor-vát". Kérdöszte az Isten az Ördöktű, hogy mit mond a fúrú? Az Ördög asz'monta, hogy: hor-vát. Így lött a horvát.

(Magyarszentmárton)

11. A rácz eredete

Mikor az Isten az aszszont teremtötte, Szent Pétör a tót gyereköt fúrta, abbul lött a rácz; mert mikô fúrta, a fúrúja ëgyre aszonta „rács, rács, rácz!" Szen' Pétör monta osztán, hogy „lögyön hát rácz!"

Azûta van rácz a világon.

(Egyházaskér)

12. A czigány származása[2]

Mikor Fáraó kergette a népet, a zsidókat el akarta fődelni. De mindön népivê a tengörbe fullatt, csak ëgy sánta lán maratt mög. Hogy sánta vôt, nem bírt a többivê mönni, êmaratt a többitű, êbújt az odvas fába.

Mikô az Ördögök êszaporottak, az a sánta lány öszszeatta magát velük. Úgy löttek osztán a czigányok.

Nem is marad a czigány szent József nap után a házba. Kikivánkozik a mezőre. Ott vôt a sánta lány is az odvas fába.

(Egyházaskér)

[2] A czigány eredete című változatot lásd a 10–11. számú mesék jegyzetében.

13. Az Ördög szája tátva van

Mikô az Ördög embört akart teremteni, ki birta furmálni, mögcsinálta. Aszonta az Istennek: „Látod én is birok teremteni!”

„No, hát kűgyed, hogy mén-ë?”

Az Ördög kűtte, de nem bírt mönni sëhova së. Akkô az Isten a szájába lehölt, aszonta: „Előre!”

Az embör mönt. Az Ördög êre êtátotta a száját. Azûta oszt’ mindég tátva maratt a szája.

(Földeák)

14. A támadás keletkezése

Mikor Ádám mög Éva a paradicsomba járt, nagyon is jô éltek; az Ördög mögírígyölte, hogy sëmmi bajuk sincs, êlopta a Szépaszszony vizit, Ádámra öntötte. A huva csak rácsöppent, fődagatt; ebbül van a támadás. Azûta a támadást Szépaszszony vizinek[3] mongyák.

(Szőreg)

15. Az Ördög jegyzése

Az Ördög Krisztus Urunkkal törvénközött, hogy neki is van emböre; Krisztus Urunk aszonta, hogy: „Nincs!” – mert mind az üvé!

Anynyira gyüttek, hogy Krisztus Urunk aszonta neki: „Jegyözze, mölik az üvé!”

Azûta jegyzi is az Ördög, kinek a lábát, kinek a kezit kitöri, kinek a szömit kivöszi.

(Magyarszentmárton)

[3] Támadás, Szépasszony vize: kelevény.

16. Az embernek szárnya volt

Mikô a paradicsomba vôt Ádám mëg Éva, a kígyó a vízbű szólt Évának, hogy szakajcson a ti ltott fa gyümölcsibű. Mikô mán ëttek, akkô az Úristen kardos anygyallal kergette ki (őket.)

Az előtt az embërnek szárnya vôt. Azután hogy vétkëzëtt, nem birt többet szállni.

(Magyarkanizsa)

17. Az ember körömmel fedett volt

Valamikô még Ádám atyánk nem vétközött, az egész test ojan vôt, mint a köröm. Mivelhogy vétközött, elmult. Ez (a köröm) csak fënmaratt (emléknek).

(Magyarkanizsa)

18. Mióta van ádámcsutkája?

Mikor Éva övött a tiltott almábul, maj mögfullatt tűle. Oszt Ádám is beleharapott. Akkô Éva (Ádámnak) a gegőjihön kapott, hogy në ögye mög, mer űs maj mögfullatt tűle. Ádám éppen lë akarta nyelni (az almát); de hogy Éva odakapott a gegőjihön, a csutka mögakatt a torkán. Azûta lácczik az ádámcsutkája.

(Magyarszentmárton)

19. Mióta van a bajúsz?

Ádámnak nem vôt bajúszsza a teremtéskor, de a bajúsz hejit a légy csípte mög, Ádám oda kapott, akkô minygyá szőr támatt az óra alatt.

(Szőreg)

20. Mitől nyőlt a bajúsz és a szakál?

„Ádám, nyûcsd ebbe a vízbe a két újjadat oszt türűd mög az ôrodat kétfelé szépen, mög az áladat dörgőd mög, akkô tűled függni fog Éva!”

Mikor az möktörtént, szép bajúszsza mög szakálla nyőtt Ádámnak. Azután elmönt Ádám Évához. Akkô mögátalkodott Éva.

(Egyházaskér)

21. Mé nem adott az Isten az aszszonnak szakált?

Az aszszon aszt akarta, hogy szakála lögyön neki is. Êmönt az Istenhön, de az Isten aszonta: „Neköd nem adok, mer të akkor is beszélné, mikô borotválnak, oszt lëvágnák az álad.” Igy nem kapott az aszszon szakált.

(Szeged)

22. Mióta kell a gyermek gondját viselni?

A gyerök azelőtt, mikô mögszületött, minygyá mönt. Mönt mint a párás álat. Ha elesött, föltápászkodott, mönt.

Ëcczör ëgy aszszony mikô látta, hogy a gyeröke el akar esni, utánna kapott. Az Isten osztán asz monta: „Ha nem jó vôt úgy, a hogy én teremtöttem, viseld mos mán gonygyát esztendejig, vagy továb is!”

Azûta a gyeröknek gonygyát köl viselni, oszt mégis mikô mán járni keszd, csak elesik.

(Egyházaskér)

23. Mióta nem jár mindjárt születése után a gyermek?

Mikô a Boldokságos Szűz mökszülette az ű szent fiját: a kis Jézus járt. Ëccző utánna kapott. Azûta nem járnak minygyá a gyerökök.

Akkô monta a Boldokságos Szűz, hogy mindön anya kíllógyon az ű magzatytyával: në járjon mingyá, mihán mökszületik, hanem ki két esztendőre, ki ëgyre, ki három fërtájra.

(Magyarszentmárton)

24. Jézus születése után birt volna járni[4]

A gyerök is úgy tunna járni, minygyá, mint a bornyú, vagy a malacz, mihánt a világra gyün, ha Mária eleresztötte vôna a kis Jézust, mikô szent József monta neki, hogy ereszsze el, hagy mönynyön. De Mária nem merte elereszteni, hanem mikô mögszületött, lëfektette a fődre. Akkor szent József a háta mögött tartotta a gyërtyát, azután fölemelte (felállította) oszt szent József monta, hogy ereszsze el, hagy mönynyön; de Mária nem merte elereszteni; azér köl az anyának most ojan soká bajlonni a gyerökkel.

(Szeged)

25. Mióta telhetetlen az ember?

Mikô kiűszte az Isten a paradicsombul Ádámot, mökparancsolta néki, hogy vére verítékivel keresse a kinyerit. Kapát adott néki, hogy kapájja körül magát, de ki në lépjön (a körből). Csak a hogy ál, az ölég lösz neki esztendőn át. Ölég is vôt: Mert akkor nem ijen kalászok termöttek min most, hanem végig kalász vôt az egész szál.

[4] Áthúzva: A kis Jézus nem járt mingyárt – címsor. A lap hátoldalán Kálmány elkezdett fogalmazványa: „*A halottak felkelése népköltéményeinkben.* A magyar népköltés egyik jeles ismertetője: *A balladáról* becses mű irója, elbeszélő költeményeinket vizsgálva – nem véve figyelembe az ide vágó hiedelmeket – a *Megöltek egy legényt* kezdetű románcz régibb, az érintett hiedelmeken alapuló változatát esetlennek találta." Egész oldal ceruzával áthúzva.

De hogy Ádám telhetetlen vôt, hoszszú kapa nyelet csinált, hogy továb érjön. Eszt még elnészte az Úristen neki. Hanem *a* másik esztendőben még többet akart. Kilépött (a körből). Mikor kilépött, kapált. Odalépött az Úristen: „No, hát Ádám, nem vagy betelve aval, a mit attam, a maradékod së tejjön be soha!"

Azûta a búza nem teröm anynyit, mind az előtt termött. Most mán vetheti az embör az egész fődet, húzhat-vonyhat mind a ló, mék së ölég.

(Szőreg)

26. Mióta elégedetlen az ember?

Régön nagy búzatermés vôt. Egész lëjig teli vôt a szár kalászszal. Akkô még az embörnek ásni köllött (a földet), nem szántani. Az Isten mögmutatta az embörnek, hogy möddig ássa. Mert ha továb ási, së teröm töb búza. De az embör nem elégödött mög. A kalászt lëdörgölte hát rúla (az Isten). Szent Pétör fokta mög a kalászt fölűrű, hogy a végit a kutyák, macskák számára hagygya mög az Isten.

Akkô monta az Atyaisten: „No, embör, látom, elégödetlen vagy. Nem ölég az a főd, a möliket attam. Në is elégögy mög soha!"

Úgy is van: akar mönynyi főgygye van az embörnek, mindég többet kéván.

(Magyarszentmihály)

27. Mûta van a kûdúsnak két tarisznyája?

Régönte mindön kûdúsnak csak ëgy tarisznyája vôt. Ëgygyet kapott az Istentül. Ölég is vôt. Kaptak öleget. Hanem némöjiknek nem vôt ölég (a koldús tarisznyából). Mikor a társuk mökhalt, êlopták a tarisznyát. Az Isten osztán möktötte, hogy az ijenöknek még kettő së lëgyën ölég. Van még kis bögréjük is, mék së ölég: nem elégöttek mög aval, a mit Isten adott.

(Szőreg)

28. Ádám két öles volt

Régen az emberek nagyok voltak, nem ilyen kicsik, mint ma, már mint én is. Ádám két öles volt, Krisztus egy öles.

(Hogy tudja?) Úgy hallottam.

Ha nagy embert látunk, ezért mondjuk: „Te ojan nagy vagy, mint Ádám!" (mert Ádám két öles volt). Az meg vissza mondja: „Te meg olyan vagy, mint Krisztus"; (mert Krisztus egy öles volt).

(Kondoros)

29. Ki mit kapott az Istentől?

Mikor a népek möntek az Úristenhön, elé atták, hogy mit kévánnak.

Először mönt a zsidó.

Pézt kivánt. „Csak péz lögyön!" Van is a zsidónak péze.

Azután mönt a török.

Kérdöszte az Úristen: „Mit kévánsz?" „Hírnevet a vereködésbe." Mög is kapta, vereködhetik.

Asztán mönt a németöt.

„Mit kévánsz, németöt?" „Csak fődet!" Adott is neki.

Utojjára gyütt a magyar.

„Mit kévánsz?" – kérdöszte az Úristen. „Fődet kérnék!" „Mán aszt odattam a némötnek." „Az mán baj!" „No hát tijed lösz a baj!" Van is a magyarnak ölég baja.

(Egyházaskér)

30. Isten tanítja az embereket

Mikô az öreg Isten lëgyütt a fődre, hogy majd az emböröket taníti, akkô Luczifer aszt akarta az égbe, hogy a többi karangyalok űtet imágyák, az Úristen szent Mihál arkanygyalnak akkô ol erőt adott, hogy lëgyőszte űket (t.i. Luczifert és társait).

(Magyarszentmihály)

31. Mióta van fogó

Annak előtte a Kovács mezít kézzel fokta a tüzes vasat. Mikor ëcczör ŏgyelgött a víz szélin, ottan látott lányokat mesztelen fürdeni; a kovács kíváncsi vôt, odamönt, ëgygyet mögsímított. Hazamönt, mögmelegíti a vasat, mögfokta, mögégette a kezit, nagyon gondolkozóba esött. Ott fekütt ëgy kutya, köröszbe tötte a két első lábát. A kovács, a mint möglátta, minygyá monta: „Vasbul köl neköm ijet csinálni!" Így hát a kutyától tanulta, hogy hoty köl a fogót csinálni. Azûta van a fogó.

(Egyházaskér)

32. Miért dolgozik a kovács sokat?

Mikor az Úristen kiatta, hogy möjik mestörnek möddig kő dôgozni, a kovácsnak aszonta:

„No, kovács, a të mestörségöd nehéz, ölég lösz, ha röggel 7 órától, délután 4 órájig veröd a vasat. Ölég lösz tënéköd anynyit dôgozni!"

A kovács, hogy ê në felejcse, négyest írt a kalapácsra, hetest a nyelire, hogy tugygya: mikor köl fölhagyni, mög (a dolgot) ê keszdeni (a kalapács nyelet megfogni). 7 órakô el köl kezdeni dôgozni, 4 órakor föl köl vele hanni.

Mikor hazafelé halatt, hogy könynyebben vihesse a kalapácsot, a vasát fokta mög, mögfordította az egészet: a nyele kerűtt főfelé, a vasa lëfelé. De mire hazaért, êfelejtötte, hogy mogfordította. Ezért hozzáfogott 4 órakô dôgozni, oszt dôgozott egész este 7-ig, úgy is maratt.

Ű az oka, hogy ojan sokat köl a kovácsnak dôgozni, ha mög akar élni.

(Szőreg)

33. Mióta fél az asszony a férfitől?

Éva nem akart félni, nem is félt Ádámtul. Ádám oszt elmönt az Istenhön. Aszonta, hogy: „Éva nem akar tűlem félni!"

Aszonygya az Isten: „Erigy, mozsgyá mög a Tigris folyóba!"

Ádám mögmozsdott és szakála nyőtt. Mikor osztán möglátta Éva Ádámot, mökképződött (= megrettent), hogy kicsoda-e?

Azûta fél az aszszony az embörtül. De nem mindegygyik. Némölik ojan, mind a rossz ló: ütheti-verheti az embör, csak nem hajt a szóra.

Éva is asztán aszt akarta, hogy szakála lögyön, elmönt ű is, hogy maj mögmozsdik, de' űtet a légy csípte mög, így azután nem mozsdott meg a Tigris folyóban.

(Egyházaskér)

34. A fehér cseléd a férfinak engegygyön[5]

Mikor Éva aszszon mögötte az almát, bemönt az Isten a kerbe, kérdöszte, hogy hun vannak? Nem akart Ádám mög Éva előmönni, mer' aszonták: „Uram, szégyöjjük magunkat!"

Fügefalevelekkel fonták magukat körül.

Mikor az Isten parancsára mégis előmöntek, adott (az Isten) Éva anyánknak ëgy tálat. Abba a lëfödött tálba az engödelmesség vôt beletéve. Azután az Isten adott nekik kész vetést, hogy élhessenek.

Mikor a tálat főnyitották, az vôt beletéve: hogy a fehércseléd a férfinak engegygyön; mert ha a fehércseléd a férfi keze alatt lött vôna, az almábul së övött vôna.

(Temesközlőrinczfalva)

35. Jövendőt mutató világtükör

Az Úristen möghatta Ádámnak mög Évának, hogy mindön gyümölcsbül szabadon öhetnek, csak ëgyhön nem szabad nyúlni. De mivel Éva anyánk álhatatlan vôt, nem birta kiálni, hogy hozzá në nyújjon: az Isten parancsolatytyát mökszekte.

Mikor a tiltott almát mökharapta, eszibe jutott az Isten parancsolatytya. Elkeszdöttek pirulni, szégyölték magukat, fügefalevéllel körülfonták ma-

[5] Áthúzott címsor: Mióta engedelmeskedjék a feleség a férjének?

gukat, oszt elkeszdöttek bujkálni; de sëhun së tutták magukat a fügefa alatt az Isten haragja elül elrejteni. A fügefa alatt vôt ëgy tál, lë vôt borítva. Éva anyánk még ekkor së nyukhatott, mert a csábító kígyó ott vôt, oszt' mögmutatta Évának (a tálat), hogy emejje föl, a mit azután mög is cseleködött. Abba a tálba vôt a világ tükre. Benne möglátta (Éva) a jövendőbeli világnak mindön sorsajit.

Hogy eszt Éva anyánk möglátta, az Úristen benyitotta a paradicsomajtót, kiűszte űket. De Éva anyánk nagyon mökszerette a kovártélt, mög a világtükribül möglátta az ű sorsát is. Első szóra nem akart kimönni, csak bujkált.

Az Úristen osztán elküldötte az angyalt. Az osztán abbul a (fügefa alatt levő) tálbul kihúzott ëgy irtózatos tüzes kardot és akkor Éva anyánk is kimönt a paradicsombul.

(Szőreg)[6]

36. A pálinkafőzést az Ördög tanította

Azelőtt nem káromkottak az embörök, hanem mikô a gaszda embörnek anynyi búzája termött, hogy nem bírta elanni, az Ördög möktanította pálinkát főzni. Azon (a pálinkán) vesztek osztán öszsze az embörök, akkor kapott az Ördög lelköt: mert az ëgygyik (ember) agyonütötte a másikat.

(Magyarszentmihály)

37. Az első gyilkosság

A kocsmába történt az első eset, a gyilkosság. Az Ördög êlopta az embörnek a pipáját; a kinek elveszött a pipája, agyonütötte a társát, pedig az Ördög tötte el a pipáját.

(Egyházaskér)

[6] A tartalommutatóban és a jegyzetekben Jövendőt mutató tükör cím szerepel.

38. Mijé monygyák emböri nemzet, aszonyi álat?

Vízözön után Nojénak mökhalt a felesége. Három fija vôt, de nem vôt aszszon. Az Isten mögjelöntötte neki álmába: hogy napkelet felől imátkozzon, oszt a ki szömköszt gyün, a lösz a mönye.

Nojé osztán a fijával, a legöregebbel napkelet felé fordult, úgy imátkozott. Ëcczör csak szömköszt gyün ëgy disznó. Nészték: hogy mi je? Betötték a szobába. Mire másnap bemönnek, (a disznó) szép lányé változott. A lött a mönye. Mögáldotta űket. Akkô még nem vôt pap.

Másnap a középső fiját vitte ki, hogy napkelet felöl imátkozzanak. Akkô mög tiszta fehér bárán együtt szömköszt. Aszt is csak bevitték a szobába, ott lányé váltódzott. Űket is mögáldotta.

Harman nap osztán a lekkisseb fijával imátkozott napkelet felöl. Akkô mög kácsa gyütt szömköszt, meszszirül hápogott: „Sáp, sáp, sáp!"

Bevitték a bárkába. Az is csak lányé váltódzott. Mögáldotta űket.

Az Isten mögjelöntődött neki: hogy a három fiját a világ három sarkára kűgygye, ű mög maragygyon a bárkába.

Az Isten mögén mögjelentődött Nojënak: hogy keresse föl a fijajit, mer nem sokára möghal. Ha möktalája, álgya mög űket.

Mönt Nojë, kereste a fijait. Meszszirül lát ëgy házat. A ház tájéka takarétatlan, ojan mind a disznójé. Gondolta magába: „E lösz a!"

Hát csakugyan a vôt! Akkô mán hetvened magával vôt. Mögáldotta, úgy útazott továb.

Mönt ëgy jó darabég. Akkor a középsőt tanáta fő. Csönd vôt, tisztaság, nagy alázatossággal fogatta (a menye), mint apósát. Mögáldotta, mönt továb a harmadik fijához.

Mögén mönt ëgy jó darabég. Mán meszszirül hallotta, hogy itt sokan vannak.

A mönye jis mán meszszirül mönt kiterjesztött kézzel elébe. Ús sápogott, mint a kácsa. A két mönye nem tudott anyit beszélni, mint ű ëgy maga. Noje osztán mögáldotta űket, hazamönt, mökhalt.

Azûta a mölik aszony piszkos, hogy csak úgy ragad rá a piszok, az a disznóbul származott; a mölik alázatos, tiszta, csöndes: a báránbul; a mölik mög mindég beszél, akár köl, akár nem: a mög kácsábul származott.

(Egyházaskér)

39. Kiből lettek a kisértetek?

Mikor az Úristen a kevéj angyalokat mán mind lëhányatta az égbű, azt monta: Amën! Akkô ki a levegőégbe, ki a fődbe, ki a fődbű kint vôt. Mikor az Úristen aszonta „Ámen", ki hol volt, ott maratt. Most azokbû vannak a kísértetök. Osztán mikô zörög a levegőég, mint a nyárfalevél, – az úgy zörög mindön esztendőbe – akkor űk szabadossan rászkónnak, mög jácczik magukat.

(Szőreg)

40. Az égből lehajigált angyalok állapota

Szent Mihój arkangyal hajigálta lë a roszszakat az égbű. Az Úristen parancsolta, hogy hánynya lë űket. Szent Mihój arkangyal mindaddig hánta, még csak az Úristen aszt nem monta: Amen! Mikôr az Úristen kimonta, hogy amen; ëgy së bírt továb esni.

Azûta mindég úgy vannak, mint akkô vôtak: ki lábáná fogvást csüng; kinek félig ki van a feje a fődbű. Azé mikô az embör mökbotlik, nem jó szinni (a rosszakat): mert abba is botolhat mög. Mert ha szigygya, még a lába jis êromlik.

(Ószentiván)

41. Luczifer csata-indítása

A hogy Illést az Atya Úristen mökteremtötte, akkô aszongya Luczifer Szent Mihój arkangyalnak: „Hová mönt az Atyaisten? Ó, vagyunk mán mink ölegen! Minek ez az emböri nemzet?"

Szóról-szóra nagy csatát indított Luczifer. Akkô Szent Mihój arkangyal az Atyaisten után lëszálott: „Uram, teremtőm! Luczifer nagy hadat indított az angyalokkal."

Akkô az Atyaisten főmönt. Főmönt Illés próféta is a csatára. Aszonta az Atyaisten: „Addig hujjatok, még az én ammënomat ki nem mondom!"

Illés azonnal hánta lë űket. Mikô az Atyaisten kimonta, hogy ammën, akkô mindönki ott maratt, a hun az ammën tanáta.

Mikor oszt a Jézus a poklokra szálott, aszonygya ëgy angyal Illés prófétának: „Të mit kereső itt testöstű-lelköstű? Itt nincs hejjed!”

Aszonta Illés próféta: „Utolsó itéletig ebbe az álapotba itt fogok maranni!”

Akkô szinte lë köl neki gyünni, akkô szinte mök köl neki halni.

(Magyarszentmihály)

42. Mióta nem látni az Ördögöt?

Még Krisztus Urunk mög nem születött, az Ördögök az embörök köszt jártak, szántottak-vetöttek, az embört a roszra csábították; de az ű gyűlésük mindég a pokolba vôt, az embörök nem tuthatták, hogy mirű mit végeznek? Krisztus Urunk êtörűte asztán a hatalmukat, hogy a nép köszt në őgyelögjenek úgy, hogy lássák űket.

(Földeák)

43. Hogyan jutott Cziczelle és Dávid a holdba?

Cziczölle mög Dávid úgy jutott a hôdba, hogy Cziczölle aszt kérte az Istentül, hogy ű mindég fijatal lögyön, soha së lögyön öreg, hogy mindég tánczolhason, Dávid mög mindég hegedülhessön. Az Úristen nem tutta máshuvá tönni, hogy mindég fijatal lögyön, oda tötte a hôdba. Igy osztán mikor a hôd mögújul, mögújul Cziczölle is.

Azûta Cziczölle mindég tánczol, Dávid mög hegedül; mög is lácczik (a hôdba), de nem jó belenézni, mert a ki akkô néz bele, mikor a hegedü húrja elpattan, az mögvakul.

(Kübekháza)

44. Cziczelle megvénült a holdban[7]

A hôdba Szen' Dávid van mög Cziczölle. Szen' Dávid muzsikál, a' mög tánczol. Szen' Dávid előtt mögláccczik az asztal is.

Az Isten aszt kérdöszte Cziczëllátul: Mit szeret legjobban? Aszt mögagygya. Cziczëlla asz'on'ta: tánczolni, Dávid mög: muzsikálni. Cziczëlla êfelejtötte aszt kérni, hogy mindég fijatal lögyön. Most mögvénült mán. Csak a csonytyaji vannak, zörögnek. Hallani is, ha a Babilon-toromba' tánczol.

Elöregödött, mán nem is látott Cziczëlla, mégis főmönt az Istenhön. Oszt' aszt kérdöszte, hogy mökkora a dijófa levele?

Monták, hogy akkora, mint a tenyere.

„Hálá Istennek! Mikô még én láttam, akkora vôt, mind ëgy szakajtó. Mikor akkora lösz, mind a cserösnyefa levele, vége lösz a világnak. Hát a vadrépa? Mikô a vadrépának êfogy a közepe, nem tunnak szégyönt az embërëk. Nincs is mán szégyön. Kevés szégyön van mán."

(Szõreg)

45. Isten rendelte Dávidot és Cziczellét a holdba

Dávidot mëg Cziczëllét kűtte ȧz ȧnynyuk, hogy mënynyenek ȧ templombȧ. Ők mëg bemëntek a kocsmába.

Mëktuttȧ ȧz anynyuk, hogy kocsmábȧ mëntek. Utánok mënt. Pirongȧtta őköt, ők mëg kilökték (az anyjokat). Akkô mëgátkozta őköt, hogy së menyország, së pokol, së csillag bë në vëgye. Mindënt êszámolt, csak a hôdȧt nem. Az Úristen osztán odarëndëlte őköt.

(Kiskunfélegyházáról Szőregre került embertől.)

[7] Áthúzott címsor: Közel a világ vége.

46. A hôdba Lucziár lácczik

Még az Úristen a fődön járt, addig Lucziár ült az Úristen székibe. Nem is akarta viszszaanni a széköt.

Mikor az Úristen Lucziárt lëhajtotta, az osztán belekapott a hôdba. A lácczik benne.

(Temesközlőrinczfalva)[8]

47. Luczifer a holdba kapott

Még az Úristen a fődön vôt, az anygyalok nagyon êkevéjödtek. Mikô osztán az Úristen főmönt, lëhajította űket. Akkô Luczifer belekapott a hôdba. Most is ott van. Mögláccczik benne.

(Temesközlőrinczfalva)

48. „Tejút" eredete

Árpád apánk ëcczör az édösanynyával álmodott, oszt az édösanynyának az emlőjibül mögerett a téj. Amőre a téj mönt az égön, âra mönt Árpád apánk is (a seregével). Az a téj lácczik az égön, azé hîjuk „Tejút"-nak.

(Oroszlámos)

49. Az „Országút" eredete

Az „Országút" azûta lácczik (az égen), mijûta Krisztus Urunk mönynyegbe mönt. Azon mönt föl, amelik a nagyobbik ág, az elhajlása mög azûta van, mikor a „Részög embör" nevü csillag szömköszt gyütt neki, Krisztus Urunk pedig kitért.

(Magyarszentmárton)

[8] A tartalommutatóban a cím: A hôdba Lucziár van.

50. Mijûta lácczik az êhajlás az égön?[9]

Mikô Krisztus Urunk Szent Pétörrê mönt, az „Országúton” tanáltak ëgy „Nyűves kutyát” (t.i. ilyen nevű csillagot). Szent Pétör befokta az ôrát, êkerűte. Krisztus Urunk csak mönt a röndös uton. Hogy továb’ möntek, látytya Krisztus Urunk, hogy ëgy „Részög embör” (t.i. csillag) dülöngél az úton, káromkodik, de éktelenül. Krisztus Urunk meszszirül kitért elűle.

Szent Pétör nem álhatta mög, hogy mög në kérdözze Krisztus Urunkat. Aszonta Krisztus Urunk: „Látod, Pétör! Az a »Nyűves kutya« sönkit së bánt, attul nem köl félni; de az a disznó mindönkivel kiköt, az elül ki köl térni.” Azûta lácczik az az út az égön (az elhajlás), a mijûta kitért Krisztus Urunk a „Részög embör” elű’.

(Szeged-Gajgonya)

51. Mi látszik az „Országúton”?

Mikô szent Pétör vak lovon járt, kocsin mönt szömköszt rá a „Részög embör”, lëdörgölte szen Pétör kocsijának az egygyik ôdalát. Akkô szóródott lë a szalma, ami lácczik az „Országúton” (t.i. a „Tejúton”).

(Szőreg)

52. Mióta látszik az „Országút” az égen?

A Czigány (nevű csillag) êmönt a „Szűrűrű” szalmát lopni. Lopott is jócskán. Vitte hazafelé, hanem a „Csősz” (nevű csillag) észrevötte. Mönt utánna. Most is mén, elébe akar kerűni, de nem bír. A mőre csak mönt, a „Czigány” mindönütt êszórta a szalmát. Azûta lácczik az „Országút” (az égen).

(Klárafalva)

[9] A lap hátoldalán, Kálmány: „Mé’ nincs a kutyának háza” című mese szövege szerepel, áthúzva [361. oldal].

53. „Hüvej-piczi” az „Ökör” fülében van

A „Dönczöl-szekérbe” ökör van fogva, három pár. A középső „Ökör”-nek a fülibe van, a „Hüvej-piczi” (nevű csillag). Onnan hujángat: Cselő, hajsz!

(Szőreg)

54. Mikô görbült mög a „Dönczölszekér”?

A „Czigány gyerök” az „Országúton” ült. Az „Ökrök” kitértek. Mikô mögcsavarodott a (szekér) rúgygya, akkô görbült mög a „Dönczöl”.

(Szeged-Madarásztó)

55. Mikô tört el a „Kisdönczöl-szekér” rúgygya?

A „Kisdönczöl-szekér” szinte szekér vôt, de fődűt. Mikô Krisztus Urunk teremtötte, oszt’ 7 árpakinyérrel, czeczhallal, mög a morzsalékkal mögrakták, azûta van êtörve a rúgygya is.

(Szeged-Gajgonya)

56. „Koszorú-csillag” elnevezése

A „Koszorú-csillag” 7 csillag. Az Boldokságos szűz Máriját mikô eljegyöszte szent József, akkô koszorúszták mög vele. Azé’ híjják „Koszorú-csillag”-nak.

(Szőreg)

57. „Szent Domonkos kertje”

A „Szent Domonkos kertyit” olvasó keríti. Két csillagbul áll a kapuja. Szent Domonkos vigyáz rá. Virágok vannak benne. Mikor a virágok hërvadoznak (az emberek erkölcstelen életet élnek), sírva monygya Szen’ Domonkos, hogy elhërvadoznak.

(Szőreg)

58. A „Paradicsom” az égen van

A „Paradicsom” most (mióta az embert kiűzték belőle) az égön van. Lácczik is: a csillagok a paradicsomfák mógygyára színte hajlonganak.

(Szőreg)

59. „Krisztus Urunk asztala”

A „Krisztus Urunk asztala” âra emlékösztet, mikor Krisztus Urunk a tanítványait mögvendégölte. Ojan szépen koszorúba’ vannak: ott lácczik 12 csillag, az a 12 tanítvány, a tizënharmadik pedig a Jézus.

(Szőreg)

60. „Császár asztala”

Vôt ëgy császár (az égen). Kimönt *a* rétre ebédölni. Mikor ebédölnek, látnak ëgy farkast, hogy mén feléjük. Akkor a császár fővötte a puskáját. Rálütt. Csak a lábát lűtte mög. Akkô mögén rálűtt. A fejibe lűtt. Mögdöglött a farkas. Azután a hintó után kötötték a farkast. Akkô fölűltek a kocsira, a kocsis mög a császár felesége mán fön’vôt. A császár is főtötte mán a puskát, de ű még nem vôt fönn. Osz’tán mögijettek a lovak a farkastû, ênyargaltak, a császár mög ott maratt. Lëült a császár az asztalhon. Látta, hogy gyün ëgy farkas. Mikô odaêrt a farkas, möglátta a császárt, szétszaggatta,

csak éppen a csizmáját hatta mög. Mikô mán nem győszték a császárt haza várni, êmöntek utánna oszt nem tanáták, csak éppen a csizmáját tanáták mög. Möntek továb, keresték, az asztalt mög ott felejtötték.

Azûta lácczik a „Császár asztala”. Most is ojan fényös. A legfényösseb csillag.

(Szőreg)

61. A „Két-árva – csillag” története

Ëgy kis gyerök (t.i. fiú) mög ëgy kis lány êmaratt az apjuktul, mög az anyuktul. Ëgymás mellett möntek mindég. Siratták az apjukat, anynyukat. A mőre möntek, vadgyümölcscsê éltek, úgy élősköttek. Nem adott nekik sënki sëmmit. Az Isten osztán magához szólította űket. Ott lácczanak az égön, hogy az embörök lássák, hogy az árváknak segíteni köl ëgymást. Űk a „Két-árva – csillag”.

(Szőreg)

62. A „Halászok” tizënöten vôtak

A „Halász-csillag” akkô lácczik tisztán, mikô a „Halász” (éjjel) halászni mén. Ha a „Keczés” addig mög nem fogi a „Halat”, még a „Halász csillag” fön van az égön, azután halászhat.

A „Halász-csillag” után mén a „Pálinkás-aszszony”, mög a „Hal-ficsér”. A „Ficsér”[10] mikô lëmén az ég ajjára, viszszafordû északnak, mer’ mán akkô mögrakodott.

Valamikô vôtak a „Halászok” tizenöten is, mos’ csak négy lácczik.

(Algyő)

[10] Fischer: halász.

63. „Kaszások”-ról

A „Kaszások” hatan vannak. A három első „Magyar-kaszás”. A „Magyar-kaszás”-ok kaszálnak. Úgy ôdalrul vannak a „Czigány-kaszás”-ok. Három „Czigány-kaszás” mindég elébe akarna vágni a „Magyar-kaszások”-nak, de nem bír.

(Szőreg)

64. A „Sánta-koldús”

A „Sánta-kûdús”-nak fijatal felesége vôt: a „Szépaszszony”. Vôt néki ëgy kis házacskája is. Èd darabég szépen éltek, boldogul. Hanem ëcczör csak otthatta a „Szépaszszony”, êmönt. A „Sánta-kûdús” otthatta a házacskáját, oszt êmönt (a feleségét) keresni. A felesége kitért az (Ország-) útbul, hogy mëg në tanája; de a Sánta-kûdús a nyomába jár. Látytya, az a fényös csillag (Antaresz), az a felesége. Elû mén, a’ mög (a Nyilasban levõ Kis,- vagy Törökországi Dönczölszekér rúdjának a csillaga) a Sánta-kûdús, mén utánna; de nem biri utôjérni, mert a „Tajigát” (=a Törökországi Dönczölszekér négy csillagot) së akari êhanni. Húzi magávâ. A felesége 10 kloftërrâ[11] előb van a Sánta-kûdúsná. A hogy’ halad a felesége, ojan sebössen mén a Sánta-kûdús is; de soha së biri utôjérni.

(Szeged)

65. A Plánéták állatok lettek

Mikor a plánéták az Istennel tusakottak, hogy majd ők lösznek az istenök, oszt’ a népet kormányozzák, akkor az Úristen szabad akaratra hatta űket. A mölik szarka képibe gyütt lë, az Isten möggátolta, hogy nem tud csak cserrögni. A majom (plánéta) aszt akarta, hogy embör képibe gyün lë. Mindönt mögtött (a mit az embör tösz), csak beszélni nem tud, mert az Isten meggátolta. (Gyála)[12]

[11] Klopter, kolopter: hosszmérték, kb. 2 méter.

[12] A tartalommutatóban és a jegyzetekben szereplő cím: Plánéták állatok lettek.

66. A vakondok czigányból lett

A vakondok czigánybul van, ojan fekete, mint a czigány. (Hogy lett czigányból?) Mikô az Isten a czigánt teremtötte, aszt kérte a czigány az Istentű, hogy az egész fődet agygya neki oda! Hát lögyön a tijed, durjad a möddig akarod, lögyé vakondok! A vakondok durja az egész fődet, elmén a szomszéd határba is. Igy lött a czigánybul vakondok.

(Földeák)

67. Isten lovat teremtett[13]

Mikor a lovat az Isten mökteremtötte, ojan futós vôt, hogy szélös e világon nem vôt mása; hanem az Ördög mögírílötte, mögvákta mind a nél lábát, hogy ű rajta ki në fokhasson szalanni; azûta a ló nem bír úsz szalanni, mind az Ördög.

(Egyházaskér)

68. A lovat az Ördög teremtette

A lovat az Ördög teremtötte, de nagyon futós vôt, kivötte az ízt a lábábû; kivötte, hogy në birjon szalanni, oszt a ló lábának az elejire a varfurmát[14] (az úgynevezett békát) odatötte, attû nem bir szalanni. Ha eszt az Ördög nem töszi, a ló sokkal futósab lött vôna, mind az Ördög.

(Ószentiván)

[13] Áthúzott címsor: A ló futóssága.

[14] Varfurma: var forma; rücskös, dudoros a bőr, mint a békáé.

69. Ördögbű van a ló[15]

A szögény embör kimönt szántani, kölest vetött; mikor elvetötte, a föld nagyon rügyes vôt: görönygyös, lëmönt a köles köszt, nem láthatott sömmit; akkô asz monta:

„No, ez az Ördögé!" Mikor később kimönt az embör, nagyon szép vôt a köles, mán akkô érött vôt, de az Ördög is mögjelönt, asz mondotta, hogy az üvé a köles, mert neki ajálta. Látta az Ördög, hogy ezön a szögény embör nagyon búsúl, aszonta neki:

„No, hônap röggel a möjőnk szöb lovon gyün ki, azé a köles!"

Hazamönt szögény embör és nagyon bánkódott. Felesége, mikor látta, hogy búsúl, kérdöszte, hogy mi az oka? Hát a szögény embör elmonta, hogy így mög így járt. A felesége osztán mögajálta, hogy ki mén ű is, csak bízza rá!

Mikor kiértek, az aszszony aszonta, hogy: „mos űj én rám!"

Csakugyan az Ördög is mögjelönt kettő, az ëgygyik lójé váltódzdzott; azûta van ló, Ördögbű van a ló. Ű mög ráűlt a feleségire, de úgy fordult a feleségivel, hogy a felesége arczal hátra vôt, de ű az Ördöggel szömköszt vôt. Akkor monta az Ördög, hogy: „Na mán látom, hogy neköd külön lovad van; mer az én lovamnak a feje van elő, de a tijednek a feje hátû van."

Igy oszt a szögény embör viszszakapta a kölest.

(Magyarszentmárton)

70. Ördögből lett a ló

Mikor az Úristen a szántást êrendölte, ojan ekét adott, hogy magától mönt, nem köllött hozzá ló.

Aszonta az Úristen az embörnek, hogy në báncsa, akár hogy mén, në nyújon hozzá. Odamönt az Ördög, láti, hogy az embör szánt, aszongya neki:

„Nem jô mén a, nem mén az igenyössen; hanem fordíd êre, akkô lösz igenyös a borozda!"

Az embör mögfordította az ekét, hozzá nyúlt, az eke mögált, nem mönt.

[15] Áthúzott címsor: A szegény ember kölese.

„No – aszongya az Ördög – maj hozok én neköd ojan nél lovat, hogy mén!”

Hozott az Ördög ojan négy lovat, hogy az embör nem bírt velük: Ördögök vôtak, nem lovak.

Az Úristen osztán elmönt az embörhön, láti, hogy nem bír a lovakkal az embör, mind a négy lábát kihasította a lónak, osztán csöndessebben möntek mingyá.

Akkô lött az Ördögbű ló, nem is köl hinni a lónak, mer Ördögbű van.

(Szeged)

71. Az Ördög lóvá változik

Vôt az Ördögnek ëgy fija, oszt’ elváltózott lóvá, ojan futós vôt, hogy az Ördög nem bírt vele. Asz’onygya: „Várj ëgy kicsit, maj mögsímogatom a lábod!”

Nem simogatta, hanem mögvakdosta a lábát, oszt’ nem bírt ú’ szalanni többet; akkô lött a lábán szömőcső,[16] azé nem bír ú’ szalanni, mint azelőtt.

(Egyházaskér)

72. Krisztus Urunk lóvá teremtette az ördögöt

Lovat az Isten nem teremtött, szamár vôt csak, ló nem volt. Az ördögök mög anynyira êszaporottak, hogy akár mőre mönt Krisztus Urunk, mindönütt Ördögöt látott.

Oszt az ördögök incselköttek az Istennel, úgy osztán Krisztus urunk lójé teremtötte; lók löttek; ojan is némölik, mint az ördög!

Akkô mán a lovak nagyon szaladóssak vôtak: – úgy szalattak, hogy mök së löhetött űket álítani –; Krisztus urunk osztán kis baltát vágott hozzájuk, oszt a kis balta a ló lábába ált mög.

„Látytya azûta mindëgygyik lónak a lábán mögläcczik a baltavágás!”

Akkô a ló mögatta magát, nem ojan szaladós.

(Ószentiván)

[16] Szömőcső: szemölcs.

73. Az ekéhez vágott ördög ló lett

Mikor az Úristen Ádámot a paradicsomba beröndölte, ott mindönt előadott adott neki: hogy élhet a hogy akar, csak az ű szavát tarcsa, a hogy ű parancsol.

Szántott az eke magától; még akkô ló nem vôt. Odamönt az Ördög, hogy hát higygye az ű szavát, në az Istenét, azé csak szánt az eke. Hitt neki (Ádám), oszt az eke mögált.

Akkor elmönt Ádám az Istenhön, monta neki: „Uram, teremtőm! az eke nem szánt továb."

Âra a szóra aszonta (az Úristen), hoty: „Hát mijé hitté a sátánnak? ha odamégy, a ki ott ál az eke mellett, vágd az ekéhön!"

Ádám odamönt oszt az ekéhön vákta az Ördögöt, úgy hogy ló lött belüle minygyá. Akkô monta az Úristen: „Fog be most aszt, húzza az ekét!"

Azûta a ló húzza az ekét.

(Egyházaskér)

74. Az ördög ló lett a kötőfék hozzá vágásától

Mikô az Isten mögteremtötte az embört, ekét adott neki. Az eke ojan vôt, hogy magától szántott. Aszonta az Isten:

„De mög në üzsd az ôdalát!"

Odamén az Ördög, kényszöríti, hogy üsse mög; de Ádám nem ütötte.

Odamönt az Isten:

„Jô jár-ë az eke?"

„Nem ügön jô jár! ide jár ëgy vörös embör, aszongya mindég: hogy üssem mög az eke ôdalát!

„No jô, Ádám! adok én nëköd ëgy kötőféköt, oszt vákd annak a vörös embörnek a fejihön, oszt ebbe a hámba fok be, legeltezsd, akkô mögüthetöd az ekét!"

Elmönt az Isten, odamönt az Ördög, mögén csak aszongya, hogy üsse mög a szögény embör az eke ôdalát… Ádám az ördöghön vákta a kötőféköt, befokta az Ördögöt, mögütötte az ekét, azûta az eke nem jár (magától).

Az Ördög pejló lött, befokta Ádám, azûta mindég ló húzza az ekét.

(Szeged)

75. Mióta van a lónak békája?

Mikô Ádámot az Isten a paradicsombû kiűszte, az Úristen ëgy ekét röndölt neki; azután ű szántogatott; ló nékű mönt az eke bátran. Odamönt az Ördög, monta neki, hogy üssön rá êre az ekére, akkô majd az eke könnyebben mén.

Ráütött az ekére, mingyá mögált, sëhová së mönt.

Azután az Isten lovat röndölt az eke elébe; az ekét a ló hírtelen kapta, a lábának szalatt a csoroszla, ettül kapta az örökös (béka) emléköt.

(Temesközlőrinczfalva)

76. Ádám vágja meg a ló lába szárát

Az Isten Ádámnak teremtött lót, Ádámnak sëmmi baja së vôt a lóvâ (eleinte); hanem mikô kiűszte az Isten a paradicsombû (Ádámot), a ló nagyon futós vôt.

Monta oszt az Úristennek, hogy nem bír vele; akkô monta (az Úristen), hogy vágja mög a lábaszárát, úgy nyőtt a békája (a lónak). Ádám osztán fődmíves embör lött.

(Temesközlőrinczfalva)

77. Mijûta vannak disznók?

Hërodës idejibe, mikô üldözték a zsidókat, ëgy aszszont elfoktak, de Szen Pétör mellé ált, lëborította teknyővel az erdő mellett, mert a zsidó aszszony terhös vôt, kérdözték, hogy mi van itt? Aszonta Szen Pétör, hogy disznó! Mikor mögnészték, disznó vôt 9 malaczával; azûta vannak disznók; azûta a tökéletös zsidó nem öszi a disznót, mert az édösanynyát nem akari mögönni.

(Magyarszentmárton)

78. A kígyó szép állat volt

Mikor az Isten Ádámot paradicsomba vezette; akkô mökhatta neki:

„Itt légy! paradicsom nyőj! emböri nemzet szaporogygyon!”

Az Ördög eszt mögírílötte, hoty hát neki sëmmi haszna nem lösz? Kígyó képibe bűnre csábította Évát; akkô átkoszta mög az Isten a kígyót; azelőtt a kígyó szép álat vôt: Éva a kígyóvâ jácczott.

(Egyházaskér)

79. Mióta nem megy a kígyó?

Mikor a kígyó mökcsalta Ádámot mög Évát, a Boldokságos Szűz mögátkoszta a kígyót, hogy në mönynyön; hanem mászszon és a földnek porát ögye.

(Magyarszentmárton)

80. Mióta átkozott a kigyó?

A ki kígyót lát, oszt nem üti agyon: az vétközik, a Szűz Márija êfordul tűle; mert az Istennek átkozott teremtménye a kígyó, mûta az Ördög kígyó képibe csalta mög az embört.

(Temesközlőrinczfalva)

81. Mióta nem veszi be a föld a kígyót?

Azelőtt a méhecske job vôt mind most. Ëccző aszonta Krisztus urunknak, hogy a kit mökcsíp: hajjon mög!

„Hajj mög të!”

Oszt azûta a méhecske mög is hal.

A kígyó is aszonta, hogy a kit mökcsíp: hajjon mög!

„Jô van, a kit të mökcsípsz, hajjon mög! de tégöd be në vögyön a főd!”

Nem is vöszi be; mikô mán ëgyün az idő, hogy el akar pusztulni: a kocsi útra fekszik, taposssák el.

(Csanádapácza)

82. Mijûta öszik az ökör ëgy pár óra hoszszájig?

Mikô Krisztus Urunk át akart mönni a sáron, a szamár átvitte, az ökör is készült átvinni, el is késérte. Krisztus Urunk aszt is mögáldotta, hogy ëgy pár óra alatt jô lakhasson, a lovat mög mögátkoszta, hogy soha së lakhasson jô. Öszik is az egész nap, nem úgy, mint az ökör.

(Szőreg)

83. A csuka miért szent hal?

A csuka külömös hal, szent hal. A csuka azé szent hal, mert a fejibe mögvan Jézusnak mindön kénzó eszköze: a lándsa, kalapács, söprű, a nádszál, a köröszt; ëgy szóval mindön. Ezt a zsidó nem szereti; e' szent hal.

(Szőreg)[17]

84. A macska Noé kesztyűjéből van

Mikor Noé bárkájában az egerek elszaporodtak, Noé megijedt: hogy kifúrják a bárkát, azt mondta az Isten neki: „Vágja a kesztyűjét a tűzhelyhez!"

A kesztyűből macska lett, úgy pusztultak el az egerek.

A macska Noé kesztyűjéből van.

[H. n.]

[17] A tartalommutatóban a cím: A csuka szent hal.

85. Isten megtompította a macskát

A macska ravasz állat; mindég asztat dúdolja a másiknak: hotyha estét mögéri, röggelre êfődeli a gazdát, vagy a gazdaszszonyát. De az Isten möktompította a macskát; mikô este gyün: êfelejti, mit dúdolt. Most mán hijába dúdolja a másiknak, mer êfelejti.

(Szőreg)

86. A fecske leányból lett

A fecske valami elátkozott leányból lett. Akármit mondtak neki, mindegy volt: nem bánt semmit sem. Akárhogyan szidták: nem fogadott szót; akkor azután alátkozták.

(Kövegy)

87. A kakuk átok alatt van

A kakuk az Úristentül a lekszöb ruhát kérte, nem ölégödött mög a magájéval; akkor az Úristen mögharagudott, az ördögtaréjt atta rá, azûta a kakuk mindég bánynya a töttit; szomorúan kakukkol; mert átok alatt van.

(Majdán)[18]

88. A páva eladta az Ördögnek a húsát

A páva az Ördögnek atta a húsát, azé ojan sovány. Aszonta az Ördögnek, hogy neki lögyön a lekszöb talla a baromfiak köszt. „Möglösz – monta az Ördög – de ad neköm a húsod!" Oszt oda ajálta; így lött neki lekszöb talla, félti is: mikô mén (a him) mindég aszt monya: „Típ, típ!" ha sënki së bánytya is, akkor is kijabál, hogy típik.

(Földeák)

[18] A 87. számú mese jegyzetében közli Kálmány a Tót és a madarak című állatmesét.

89. Miért nem mer a páva a lábára nézni?

Az Ördögnek ögyéb madara nincs, mind a páva: mer az Ördögnek elatta a húsát mög a lábát szép tallé; nincs is rajta hús, csak csont mög bűr. Hogy ê në bízza magát, csúnya lábat kapott. Nem is mer a páva a lábára nézni, mer ha mögnézné a lábát; mögdöglene.

(Temesközlőrinczfalva)

90. Az Ördög méhet akart teremteni

Mikô az Isten méhét teremtëtt, az Ördög aszonta, hogy ő's teremt ojant!

„Teremcs hát!"

Hozzá fogott csinálni; de a mit az Ördög teremtëtt méhét, nem bírt szálni.

Aszonta neki az Isten:

„Hát szálícsd!" De nem bírt sëhova szálni; akkô monta:

„His' légy!"

Azôta légy (a neve).

(Horgos)[19]

91. Mióta van légy?

Mikô az Isten méhecskét teremtött, aszonta az Ördög: ű's teremt ojat.

„Teremcs hát!"

Teremtött is méhecskét; hanem mikô el akart mönni az Istenhön, hogy majd elhíjja, aszonta:

„Itt légy!"

Akkô a méhecske mind légy lött; azûta van légy.

(Csanádapácza)

[19] „Hogyan kapta a légy a nevét" című változatát a 90. számú jegyzetben olvashatjuk.

92. Az Ördög legyet teremt

Mikô az Úristen méhet teremtött, az Ördög is hozzá fogott, hogy majd ű's teremt; de az üvé légy lött. Az Úristen êmönt hozzá nézni, hogy milyen a méhe? Oszt kérdöszte, hogy hun van a mit takarétanak, gyűtenek? Mögmutatta neki, kaptárba vótak; de nem vôt nekik takarétásuk sëmmi së, csak a hogy' bebocsátotta: ëcs csomóba, ott vôt mind.

„No gyere, nészd mög az enyimet!"

Êmönt, hát a méhek gyűtöttek akkô is: sok, szép sejt vôt, méz mög viaszk. Akkô az Ördög mökharagudott, fórukta a kaptárt, hogy mé nem takarétanak űk is. Az ű méhecskéje szétszá'lott, légy lött belüle, êgyütt az ide is, azûta van légy.

(Temesközlőrinczfalva)

93. Isten teremtette a legyet

Mikor az Isten teremtötte a világot, odamönt az Ördög, hogy majd ű jis teremt. Kérdöszte az Isten: „Mit teremtő, Ördög?"

Aszonta: „Legyet, akkorát, mint ëgy ló, oszt a kit mökcsíp, belehal."

„Nem úgy lösz a', hanem maj' teremtök én legyet is; de csak akkorát, hogy az aratókat hagygya alunni!"

Így teremtötte osztán ekkorára az Úristen a legyet. Jó is lött vôna! Az Ördög legye akkora lött vôna, mind ëgy ló, ha osztán mökcsípte vôna az embört, vége lött vôna.

(Szeged)

94. Legyes Margit a legyek királya

A legyeknek Margit aszszony a kirájuk. (Melyik Margit?) A legyes Margit, mikô mán van légy, akkô van ez a Margit (június 10.), a másik Margit télön van (január 28.), az mojos Margit.

(Magyarszentmihály)

Margit napja még nincs, addig nem tanál a háznál legyet, (de) mikô Margit napja van, Margit mindön konyhába ëgy kötővel eresz be. Ha be van csukva az ajtó, akkô nincsen anná a házná anynyi légy, mint a másiknál; azér nem jó Margitkô nyitva hanni a konyha ajtót.

(Torontálmonostor)

95. Szent Péter csak legyet teremt

Mikô az Úristen méhet teremtött, szent Péter is akart teremteni; de az üvébül légy lött.

(Oroszlámos)

96. Sárkány véréből van a gonga

A gonga (=kolumbácsi légy) megölné a marhát. Gatáján[20] megölték a sárkányt; juhász ölte meg; annak a véréből van a gonga: Sárkány véréből támadt.

(Kövegy)

97. Az Ördög tetűt teremt

A bolhát az Isten teremtötte, az Ördög mög kérte: hogy űs teremt ojant.

„No, hát teremcs; de nem tuccz!"

Osztán az Ördög csinálta; de csak tetűt csinált. Jobb is; mert ha a tetű is úgy tunna ugrálni, mint a balha; akkô sérelmes volna.

(Szeged)

[20] Gátalja, Temes vm.

98. Az Ördög bolhát teremt

Az embör elalunna, ha balha mög szúnyog nem vôna; így osztán az Isten mögengette az Ördögnek: hogy balhát mög szúnyogot teremcsön. Ojan is a balha mind az Ördög.

(Magyarszentmihály)

99. A szúnyog erejéről

A szúnyog az Istentül oj erőt kért, hotyha ű az embörre, vagy akármire szál, az minygyá hajon mög! Az Isten aszt határoszta néki: „No, hoty ha të ojan erőt kérsz, emböri-nemzet lekkisseb újját tögye rád, mindön csontod törjön öszsze!” Öszsze is törik, a mint az embör rátöszi a kezit a szúnyogra, vége van neki.

(Magyarszentmárton)

100. Szúnyog, Isten, Ördög

A szúnyog vôt (az állatok közt) a lekbüszkéb, de az Isten anynyira lëdëgrëdálta, hotyha nasz szél fúj, enyhejbe tarti (az Isten) űket, ott könyörög:

„Tarcsd bukor a legént!”

Mégis oj vitéz vôt, hogy asz mondotta az Ördögnek:

„Ej – asz’onygya – ha én nem vônék, fődetök së vôna! – mer én mikor nasz szél fúj, belekapaszkodok (a föld)be), hogy ê në vigye”; pedig attul fél, hogy űtet viszi el. Az Ördöggel veteködött.

(Magyarszentmárton)

101. A füst eredete[21]

Az Ördögnek mökhalt az anynya, az embörök a tűz körül űltek, odamönt az Ördög, aszonta: „Mökhalt az anyám, sirassátok!”

Az embörök aszonták: „Nem siratytyuk mink!”

„No, ha nem siratytyátok most, akkô maj siratytyátok még éltök mindég!”

Körösztül ugrott az Ördög a tűzön, (beleszellentett) mingyá keszdött naty füst lönni, azûta mindég siratytyák az ű édösanynyát, kivált ha vizes a fa.

(Szeged-Gajgonya)

102. Az Ördög hídat csinál[22]

A prágaji hídat az Ördög csinálta. Aszonta az Ördög, hogy a ki legelőször körösztülmén rajta, az üvé lösz. Várták, ki mén rajta körösztül? Éppen ëgy embör hajtott âra disznót, mán úgy vôt, hogy körösztül is hajti; de az Ördög nagyon mögharadudott, hogy ű csak disznót kapjon, në embört? Mikor az embör a híd közepin hajtotta, főkapta a disznót, úgy odavákta a híd közepire, hogy luk lött rajta, próbálták asztán becsinálni; de hijába’. A luk most is ott van a híd kellős közepin, aszt nem löhet becsinálni, vasrostéjt töttek rá (lyukra), vas rostéjjal használják.

(Deszkimajor)

103. Ördög találmányai

Az ördög tanáta ki a pipát, kártyát, puskát is, mög a kocsmát is. A pipát úgy tanáta ki, hogy dohánt ültetött, osztán ráűlt a (dohány-) bálra, csinált pipát is, úgy várta az emböröket; a ki âra mönt, mökkénálta vele.

[21] Áthúzott címsor: Az ördög anyját siratni kell.

[22] Áthúzott címsor: A prágai híd lyuka.

A kártyát is ű csinálta az elsőt oszt jácczott az embörökkel. A puskát mög mutogatta, hogy hogy köl vele lűni.

(Majdán)

104. Ördög csinálta az első malmot

Az ördög csinálta az első malmot, oszt a vízre tötték, de az ördög a búzaeresztőt nem tutta mökcsinálni; a czigány csinálta mög, úgy őrölt osztán.

(Majdán)

105. Az állatoknak adott parancs

Mikor az Isten az állatoknak kiatta a parancsot, hogy élik az idejüket el, – a szamárnak aszt hatta, hogy a paszúrszalmát is mögöheti idejibe és mindön munkától nem szabad vonyakodni, a mit parancsol a gazdája; a neve lösz neki szamár.

Mikor elmönt a szamár ëd darabon, êfelejtötte: mi lösz a neve? Viszszamönt mökkérdözni, akkor rászta mög az Úristen a fülit, aszonta: „Te szamár! a neved is êfelejtöd?" Akkor nyúlt mög a füle.

Azután êmönt a kutya; annak kiatta: hogy 10 évet élhet, zsírost mindön nap öhet. Akkor a kutya kért ëty kis czédulát errül: hogy mi jaz ű tönnivalója? Hogy csak tíz évet él; de mindön nap mögöheti a zsírost.

Nem akarta a szájába vönni a czédulát, hogy majd elázik, a farka alá szorította, hogy ott száraz hejt lösz. Akkor möntek a reformátusok parancsra, szömbe tanáták a kutyát, látták, hogy a kutya farka alatt van valami, a kutyát mögzavarták, hogy a levelet elvetötte; fölvötték, elolvasták; akkô aszt találták, hogy ölég lösz e nekünk, hogy mindön nap zsírost öhetünk; nem is möntek parancsra.

Akkô mönt a nyúl; a nyúlnak a vôt a kévánsága, hogy ű mindönfelé möhessön, mindönbű öhessön. Mög is atta neki az Isten, de csak félelöm mellett élhesse a világát: nyári paradicsom-létiért, télön nagy hidegöt szenvegygyön.

Êmönt a méhecske is, hát ű kévánta tunni, hogy ű hun keresse a kinyerit?

„Të a legjobb illatú mög a lekszöb virágokon kerezsd az élelmödet!”

„De hátha éntűlem aszt el akarik vönni? Agy néköm oj hatalmat, hogy a kit én mögszúrok, möghajjon!”

Asz monta az Úristen: „Jaj, néköd aszt nem athatom; mer én az én törvényömet mögszegném: mert én mindön álatomat az embör hatalma alá bocsátottam, neköm pedig drágáb az embör teremtményöm mindön álatokná; a mért të esztet kévántad, ha mögcsipsz valakit, të halsz mög!”

El is pusztul, mökhal, ha valakit mögcsíp a méhecske.

(Egyházaskér)[23]

106. Mé nem adott az Isten a marhának fölső sor fogat?

A tehén fájlalta, hogy az Isten nem adott neki fölső sor fogat, az Isten osztán kieresztötte űket legelni; a ló mög a tehén ëgymás mellé kerűtek; a ló csak csipkötte a füvet, aszonta:

„Én mög akarom teljessen rágni, në köjjön még ëcczör veszőnni vele!”

A tehén mög sodorította befelé:

„Maj ráérök én mögrágni”, aszongya, csak rakta befelé, oszt nécczör anynyit besodort a nyelvivê, mint a ló.

„Látod! – aszonta az Isten – ha fölső sor fogad is vôna, mind lëlegelnéd a többi elül.”

Igy osztán nem kapott fölső sor fogat. Azé kérődzik, osztán (a tehén, mert először nem rágja meg a takarmányt) mikô főböki (a lenyelt takarmányt), akkô rági mög, azé lakik hamarabb is jô, mint a ló.

(Szeged)

[23] Lásd még a 105. számú mese jegyzetében: Mijûta kijabájja a bíbicz, hogy bízik című monda.

107. Az ördög vetőmagja a konkoly

Mikô az Úristen a vetőmagot mögröndölte, hogy mivel éjjön a nép; akkor tiszta vôt a búza; abba konkoj nem vôt.

Az Ördög aszt írílötte, űs az ű magját beleszórta: a konkoj vôt a magja; azûta van konkoj.

Azé nevezzük: hogy az Ördög veti a konkojt.

(Egyházaskér)

108. Minek a jele a görcs a búzán?

Azelőtt mindön görcsön kalász vôt a búzán, de mikor az aszszony a gyerökit búzakalászszal tisztította mög, Krisztus Urunk mögharagudott, csak ennyit hagyott (a mennyi most látható); a görcs (a sok kalásznak) csak a jele.

(Aurélháza)

109. A búza kevesbbedése

Az öreg lán gyerököt születött. Ëcczör sütött kinyeret, a gyeröke mög piszkos volt, oszt aval a lángossâ tisztította meg, azér az Úristen nagyon mökharagudott, aszonta: hogy nem hágy sömmit (a kalászon búzát); Márija könyörgött, hogy az ű kutyája mög macskája részire hagygyon! Aszt a részt öszszük most; azelőtt végig kalász vôt a gabona (szára.)

(Magyarszentmárton)

110. Az asszony bűne és az Isten átka

Mikor Krisztus urunk a fődön járt, bű búzatermésök jártak; hanem vôt ëgy aszszonnak ëgy kis gyeröke, a gyerök sírt a bőcsőbe, az aszszony mög épen sütött: kiszakajtotta a lángost, rakta be; ëgygyiket betötte, másikat kivötte.

Nem bírt a gyeröksírástû maranni, fökapta a gyerököt (piszkos volt), mit kapjon hamarjába, a lángossal (tisztította meg).

Az Úristen úgy teremtötte a búzát, hogy három újnyi szélös kalászú vôt: ojan sarjadékkal álott, mind a repcze. Akkor az Úristen mögátkoszta a gyerököt, aszszont, hogy nem hágy neki; hanem csak ëgy kalászt, aszt is fölkapta a forgószél, a macska utánna kapott, visszarántotta.

Akkor monta az Úristen:

„Aval érjétök mög, a mit a macska viszszarántott."

(Szőreg)[24]

111. A búza két jele

A búzába van két jel. Mikor Krisztus urunk mönt át a vízön: tanát ël lovat és ësz szamarat. A ló legelt a búzán, mikô Krisztus Urunk aszonta neki: hogy vigye át a vízön! A ló aszonta: „Várjá, majd elősző jôlakok!"

„No, ögyél is, még utolsó perczödbe is!" Aval mögátkoszta.

Mikor a búzaszentölés ideje van, mög löhet látni a hun elharapta a ló: mindön sáson van ëgy szakajtás, a hun a ló elharapta.

Akkor osztán a szamár úgy vitte át, a mög a nádba harapott. Akkô monta Krisztus urunk: „Áldott lögyél të! Szemétdombon is kitelêj!"

A másik jel a búzának a székibe van. Az a jel van benne, mikor Krisztus urunk elváltosztatta a búzát, mert az aszszony aszt a tisztátalanságot tötte (hogy a gyermekét tisztította fel vele); akkô lött neki a székje fehér, azelőtt kék vôt és mind kalász vôt.

(Magyarszentmárton)

[24] A 110. számú mese jegyzetében lásd Miért csúnyít a macska a búzába? című monda.

112. A búzán Krisztus Urunk képe van

A búzán azûta van Krisztus urunk képe rajta, mûta a Veronika kendőjibe türűte magát. Akkor aszt monta hogy: „Örökűl szívetökbe tarcsátok, mökhagyom (a képemet) a könyeretökön (értsd a búzán) is!”

Azé nem szabad a kinyérre taposni.

(Szőreg)

113. Mióta ismeretes a dohány neve?

A dohányt az Ördög ültette, de a juhász së hogy së tutta, hogy miféle? – csak hogy gyönyörű szép vôt. A szamara bejárt a dohánba, az Ördög csuvárt (=csőszt)[25] álított oda, hogy be në ereszszön sömmi jószágot.

Az Ördög sönkinek së monta, hogy miféle, csak a csősznek monta mög (hogy dohánynak hívják), másnak sönkinek së. Vôt a juhásznak öreg anynya, a’ tutta ki, mer bemönt a dohánba, oszt mikô a szamár êbôdorgott oda: a dohánba, akkô monta a csősz: „Ejnye, mán a dohánba mögén beleereszti a szamarát!” A juhász öreg anynya mökhalotta, mögmonta a fijának, azûta tugygya mindönki.

(Magyarszentmihály)

114. A dohány levele öles volt

A dohány a tengörszigetökbe kelt ki legelsőb; akkor még másfél öles vôt a kóró, a levele öles. Mög vôt mondva: „Még a nevit ki nem tanálik, addig nem használhatik, nem tenyészhet!”

Az öreg aszszony monta, az Ördöngős vén boszorkány: „Maj kitudom én!”

Mézbe hempörgött, osztán mög tollba, úgy mönt oda a dohányhon; a dohányt akkô még az ördög őrizte. Az Ördöngős vénaszszony négykézláb beleugrált, mint a béka a dohányba. Az ördög möglátta, rákijátott: „Hiss te! lëtöröd a dohány palántámat!”

[25] Kálmány megjegyzése: Csanádpalotán csuvár.

Úgy tutták mög az embörök: hogy dohány a neve; akkô keszték tenyészteni; azelőtt nem vôtak dohánykertészök. Nem is őrzötte továb az Ördög; nem is nyől azûta ojan nagyra a dohán.

(Egyházaskér)

115. Mijûta rohad a dohán?

Mikor Dónát beteg vôt és sëmmiféle orvosság së használt neki, az Ördög odamönt a feleségihön, monta neki: „Möny ki a kerbe, van ott ojan fű, a kinek nagy levele van, száraszd mög és annak a füstyivel páröld!”

Az aszszonynak nagyon möktecczött, hogy igön szép virágja vôt; de a dohánt locsolni köllött, vizet pedig más hunnan köllött neki hordani és aszt mögúnta, kapta (rávizelt), hogy azáltal nevelkögygyön. Azûta rohad a dohán; azelőtt nem rohatt. Az embör osztán csakugyan möggyógyult tűle, az embörök pipálik is.

(Magyarszentmárton)

116. Szent Péter el akarta pusztítani a dohányt

Mikor Szent Pétör az Úristennel a fődön járt, mán akkô a dohán vôt a többi füvek köszt, mint más növevén. Hogy vándoroltak, szen Pétörnek igön befokta a köpönyegit; aszonta az Úristennek:

„Uram, teremtőm! csak ennek a fűnek a magját veszîd el, mer nagyon befokta a ruhámat!”

„Ó, Pétör! në báncsuk, mer drága fű e, ebbű fog élni nagy része a világnak!”

Úgy oszt mögmaratt a dohán.

(Temesközlőrinczfalva)

117. Ördög zöldsége

Az Ördög az Úristentűl aszt kérte, hogy ha főznek, oszt' az ételnek aszongyák:

„Ördög bújjon bele!" – abba (az ételbe) minygyá belebûhasson! De Krisztus Urunk aszonta: „Abba a zõcscségbe bûj bele, a möliket mög nem mosnak!"

Azé mög is mossuk a zőcscségöt.

(Szőreg)

118. A bor tulajdonsága

Mikor Nojé elültette a szőlő veszszőt, négy féle vérbe mártotta. Ëgy oroszlánvér, a másik disznóvér, a harmadik majomvér, a negyedik bárányvér; így a bor négyféle természetöt csinál az embörbe. Van a ki (tőle) ojan mind az oroszlán, büszke; sárba hever mind a disznó; buja, mind a majom; szilíd mind a bárány.

(Magyarszentmárton)

119. Mëddig nem koppant a fejsze a fábä?

Addig nem koppant; még mëg nem részëgítètte Nóvét a felesége; azûta koppan.

Az Úristen mëgjelëntëtte Nóvénak: hogy elpusztul a világ, csinájjon bárkát; aszt is mëgmonta neki, hogy në monygya sënkinek, hogy hova jár. A felesíge ëgyre kérdëszte: hogy hova jár? – De Nóvé csak nem akarta mëgmondani; nem is monta még mëg nem részëgítette.

A feleségit ojan bíbájos aszszon oktatta rá, hogy részëgícscse mëg Nóvét, monta neki, hogy főzzön árpát fazékbä, oszt annak a levit itassa mëg Nóvéval, akkor mëgmonygya.

Úgy oszt főzött neki árpát fazékbä és annak a levit itatta mëg vele, attul Nóvé mëgrészëgëdëtt oszt mindënt kibeszélt; azûta koppan mindég: azûtä májig is koppan a fejsze a fába.

(Magyarkanizsa)

120. Mijûta szigygyák az ácsok Szent Pétört?

Mikô Krisztus Urunk Szen Pétörrel a fődön járt, az ácsok mellett möntek el. Az ácsok káromkottak, mög dôgosztak is, nem is. Aszongya Szen Pétör: „Nészd Uram Teremtőm, hogy dôgoznak az ácsok, egész êlustulnak! – hogy köllene dôgot anni nekik, hogy në érjenek rá káromkonni?" Szen Pétör éppen bagôzott: „No, köpj âra a fára, minygyá lösz dôguk!" Szen Pétör ráköpött, minygyá görcs lött a fába. Azûta van görcs a fába, azûta szigygyák az ácsok Szen Pétört.

(Szőreg)

121. A fába a csomó az Ördög nevetlen újját jegyözi

Mikor az Úristen mökparancsolta Nojénak, hogy – nagy vízözön lészön – épícscsön ëgy bárkát: vagyis hajószekrént; mindönnap kimönt (Noé) dôgozgatni, de soha kopogás abba az erdőbe nem halacczott.

Ëcczör aszongya az Ördög Nojé cselégygyinek:

„Hová jár a gaszdád?"

„Én nem tudom."

„No, ha nem tudod, akkor a vizet mind ëcs csöppig mindön este kiöncsd, hogy në tanájjon a házná ëcs csöppet së!"

Azután fölébrett a Nojé, de nem tanát ëcs csöp vizet së. Mögindul az ű munkájához, mihánt bele vákta a fába a fejszéjit, ojan röngés lött: hogy az egész világba elhallacczott és akkor hogy próbálta a fát, a hejire tönni, sëhogy së paszszolt oda.

Az Atyaisten az anygyalával jelentötte neki: hogy nálad a forrás, mozsgyá mög! Mögmozsdott, sëmmi kopogás nem hallacczott.

Mikor Nojé êkészítötte a bárkát, aszonta az Isten neki: hogy egész családgyával hurczolkogygyon be! Be is hurczolkodott, de a szôgálója elmaratt, Nojé osztán mérgibe aszonta neki: „Hozzon az Ördög!"

Az ördög ott termött, elkapta (a szolgálót), bevitte, osztán (az Ördög) nem akart kimönni.

Alig vôt az ördög a bárkába ëd darabég, kifúrta a bárkát; Nojé mindönnel próbálta begyugni, de nem ért sömmit së, úgy osztán lëcsapta az ördög nevetlen újját, aval gyukta be a lukat, minygyá nem fojt.

A fába a csomó az Ördög nevetlen újját jegyözi; azé nevetlen új: nem birtak (neki) nevet anni.

(Magyarszentmihály)

122. Az Ördög szántása meglátszik

Pécsön fölű van ëgy högy, úgy hîják Harsányhögy – Pista bácsi már járt âra, – aszt a högyet az Ördög föl akarta szántani, föl is van ëd darabon; de az egészet nem bírta. Aszonta ëgy aszszonnak: hogy ű főszánti aszt a högyet: ha neki agygya a lányát. Az aszszon fölajálta a leányát, ha főszánti éféltű ëgy órájig kakason mög tyúkon; akkô êkapja a lányát.

Az Ördög osztán êkeszte szántani; mikô möglátta az aszszon, hogy nem sok hîja van, öszszecsapta a tenyerit, kukorékult, a kakasok utánna kukurékultak; akkor az Ördög az aszszony után vákta a küvet, êmönt. Most is möglácczik az eke mög az Ördög szántása is; így osztán nem kapta el a lánt. A Harsányhögyön ott laktak valamikor a Tündérök, a högy tetejin, ott vôt a Tündérvár.

(Egyházaskér)

123. Az örvény szent Péter vize

Mikô Krisztus urunk szen Pétörrê útazott a Tiszán, – főfelé möntek, – aszongya Szen Pétör:

„Nem löhetne az ëgygyik ôdalának főfelé, a másiknak lëfelé fojni?”

Aszongya Krisztus Urunk:

„Ha az ëgygyik ôdala főfelé fojna, a másik mög lëfelé, a hajósok úgy êbizakonnának, hogy nem löhetne velük bírni!”

De szent Pétör addig erősködött, még Krisztus Urunk mög nem tötte, hogy az ëgygyik ôdala főfelé fojt, a másik mög lëfelé.

Mikor osztán lëfelé gyütt Krisztus Urunk a Tiszán szen Pétörrê, a hajósok főfelé möntek, osztán még jobban káromkottak, mind azelőtt: ê vôtak bizakodva, hogy mos mán könynyen möntek főfelé.

Akkô bánta mög szen Pétör, hogy Krisztus Urunktul aszt kérte: hogy a Tiszának az ëgygyik ôdala főfelé fojjon, a másik mög lëfelé; akkô mán azon könyörgött, hogy: „Uram teremtőm! csak fojjon úgy, mind azelőtt!”

Krisztus Urunk osztán viszszafordította; de az örvént: a limánt möghatta a vízön, hogy a hajósok még nehezebben járjanak a vízön, mind azelőtt jártak. Az örvén a szent Pétör vize; mert az ëgygyik ôdala főfelé mén, a másik lëfelé.

(Szeged)

II.
VÍZÖZÖN MONDÁK ÉS TÖREDÉKEI

1. A bárka csinálása segítséggel[1]

Mikor az Isten mökparancsolta Nójénak, hogy csinájjon bárkát, Nojé asz mondotta, hogy ű nem képes asztat mökcsinálni.

„Maj küldök én néköd ëgy embört, a ki néköd mögmutatytya, hogy të asztat hogy' csináld!"

Az Isten naponta anygyal képibe mögjelönt, oszt mögmutogatta Nójénak: hogy csinájja a bárkát. Nójé háromszáz esztendejig csinálta a bárkát; a felesége nagyon óhajtotta tunni, hogy mőre jár (Noé), de mivel Isten möktiltotta, hogy sönkinek në monygya, Nojé nem is monta! Véktire a feleséginek a testvéreji készítöttek italt, a möliktül Nójé elalutt; a mikor az álombul fölébrett, Isten parancsolatytyárúl mökfeletközött és a feleséginek elbeszélte, hogy az erdő nyílás köszt a tengör partyán épít ëgy házat, mert ojan víz gyün, hogy az egész földön a népet eltörüli. Másnap röggel osztán Nójé kimönt a bárkához, lëtötte a humicskáját;[2] mikor a baltáját szokás szörint a fába vákta, a fa koppant; mögijett, mert a fa azelőtt nem koppant, mingyá észrevötte, hogy ű vétközött.

Az Istennek osztán imátkozott, könyörgött az ű bűnejijért, akkô ëgy anygyal mönt oda, adott neki ëgy gombojag fonalat; mökparancsolta, hogy kösse mög a végit, osztán vigye, ereszsze (a gombolyagot). Nójé neki is indult oszt eresztötte (a gombolyagot), de az anygyal elôtta a fonalat, így osztán a fonál húzódott Nójé után. Mikô mán Nójé egész lëeresztötte a gombojagot, akkor látta, hogy húzódik utánna a fonál. Hét esztenejig bójongott az erdőbe, mert viszsza nem birt mönni; akkô jelönt mög neki mögén az anygyal, mögmonta neki, hogy ez az Isten büntetése, a mé a feleséginek mögmonta hogy bárkát csinál.

Azután Nójé feleséginek a tesvérjei fölkeresték Nójét, hogy mi csinál? – tűnőttek, hogy ijen dolgon töri az eszit anynyi üdő ûta, a minek hasznát nem vöheti. Azután kigúnyólták Nójét, oszt bepiszkolták a bárkát. Mindaddig möntek nézni a többi embörök is a bárkát, hogy Nójé kéntelen vôt ott hanni. Akkor Isten ojan feképt eresztött a népre, a mibül mög nem gyógyul-

[1] Kálmány Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban (*Mythológiai tanulmány,* Szeged, 1883) című cikkéből az 53–58. oldalakon szereplő nyomtatott szöveget húzta meg és javította [átszámozva: 407–417. oldal, közülük a 408., 410., 412. és a 414. oldal áthúzva]. Első két meséjét innen közli.

[2] Humicska: holmicska, holmi.

hattak sömmi módon addig az idejig, még végre ëgy ijen beteg a Nójé bárkájába lévő csúnyaságba belekeverte magát: beleesött, a mijáltal azonnal möggyógyult. Azután az embörök a bárkát vékképpen kitisztították, mer orvosságnak elhorták.

Azután csakugyan elkövetközött az Istennek ígért bűntetése, a vízözön. Angyal által jelöntötte Isten Nójénak, hogy mos mán rakogygyon a bárkába, de még akkor is az atytyafijaji kinevették, hogy kibujdosott az erdőre közülük lakni. Bekövetközött azután a vízözön, az Isten mökparancsolta Nójénak, hogy mást sënkit be në vögyön az ű csalágygyán kivül. Mikor Nójé bemönt a bárkába, a felesége a tesvérjejit mökhítta, hogy mönnyenek űk is a bárkába. A mikor a víz mán ojan vôt, hogy mán lábalni alig löhetött, oda sijettek, de Nójé be nem eresztötte űket. Nójétúl még csak bemöntek vôna, de az oroszlán vôt a segedelmire; mert mikor látta, hogy Nójé küzd, az oroszlán álott az ajtóra, így osztán nem möhettek be a bárkába.

Isten mökparancsolta Nójénak, hogy csak az ojan álatokbúl vigyön be, a mölik a vízbe nem él mög; de az egér, mikor a lukja teli vôt vízzel, kigyütt és a bárkára mászott Nójé tutta nékül. Mikor Nójé möglátta az egeret, hogy rákcsájja a bárkát, lëhúszta a kesztyűjit a kezirű oszt vákta hozzá, a kesztyűbűl macska lött, a mölik azűta az ártalmas férgeket pusztíti, ępusztította az egeret is. Mikor a víz apatt, a bárka Řororát högyön ált mög.

(Magyarszentmárton)

2. Noé mozsdatlanul fogott a dologhoz[3]

Mikô Nojé a bárkát készítötte, mög vôt (az Istentől) parancsolva, hogy sënkinek mög në monygya, hogy mit csinál. Nojé osztán úgy csinálta, hogy sënki së tugygya mög, hogy huvá jár. A mellék tartományba vôt ëgy nagy erdőség, ennek a közepibe ëgy igön nagy högy vôt, annak a tetejibe csinálta Nojé a bárkát! Mikor a bárka készült az erdőbe a högy tetejin, mán akkô mindönféle álat mögjelönt a bárka környékin. Nézögették, de csak az álatok láthatták a bárkát, mert az ojan bárka vôt, hogy (az emberek közül) sënkinek së vôt látható. Az Úristen úgy prancsolta ki, hogy (Noé) sënkinek në mongya, még a feleséginek së monygya mög. Az is mög vôt parancsolva,

[3] Áthúzott címsor: Mèddig nem koppant Noénak a fejszéje a fábá?

hogy mindön röggel mögmozsgyon, mikor a munkára indul, mer ha mög nem mozsdik, be nem végezi (a bárka csinálást). Igy hát Nojé hozzáfogott a dologhon. Mönt mán a dolog jô, de sënki së tutta, hogy huva jár, mert Nojé mindég korán mönt, még nap fönkőtte előtt êmönt a bárkát csinálni oszt későn gyütt mög, sëmmi útytyát mög nem tapasztalhatták.

Az Ördög mindönáron mög akarta tunni, hogy huvá jár Nojé? – êjárt a feleségihön beszélgetni, kérdöszte tűle:

„Huvá jár a të urad?"

De a felesége së tutta, huvá jár Nojé, nem mon'ta mög neki, csak annyit tudott, hogy mindég még napfönkőtte előtt elindul, mög mikô êmén, mindég mögmozsdik. Aszongya az Ördög:

„Hát töd el a mozsdóvizit!"

Hogy eltötte a mozsdóvizit, Nojé nem mozsdott mög, úgy mönt ê mozsdatlanul bárkát csinálni. Mikor hozzáfogott a munkájához, egész haza halacczott a kopogás; akkô möntek nyomrú-nyomra.

Mán nem meszszi vôtak, mikô az Úristen angyalt kűdött, hogy azonnal mozsgyon mög, ha mássâ nem, a vizeletytyivê, mer minygyá vége a munkának.

Mihánt mögmozsdott, minygyá nagy köd ereszködött, nem tuttak së huvá së mönni, nem láttak a ködtű, möktévettek. A felesége asztán is êtötte mindön röggê a mozsdóvizet, de asztán sikeretlen lött, mert a vizeletytyivel mozsdott mög.

Mikô mán az Ördög látta, hogy hijába töszi el a (Noé) felesége a mozsdóvizet, babonaságot készítetött (Noé feleségével) árpábul mög komlóbul, hogy aszt itassa mög Nojéval, úgy majd nem tugygya elkészíteni a bárkát.

Háromszor félbe köllött neki hanni a bárka építésit, mert nem bírta az Ördög miatt mindön baj nékül elkészíteni és így száz esztendő került bele, mikor a bárka elkészült. Mikor esőzés álott be, negyven nap és negyven éjjel szüntelen szakatt és így mindönféle álat, a mölik a vízbe nem élhetött mög, a bárkához tolakodott. A népek még akkô is lakodalmaskottak.

Nojé osztán az állatokbû szött be a bárkába, de a legyet kihajtotta, hanem a légy bebût az álatok fülibe, csipte, onnét is kihajtotta. Mikor kinézött, akkô mán oda rakodott az ereszet alá száraz hejre; akkô monta, hogy légy, itt légy! Így osztán rajta maratt a légy, úgy híjuk azûta.

Odamönt az Ördög is, hogy ereszsze be! Nojé nem akarta beereszteni, de beszökött: az elefánt füle alatt kígyó képibe szökött be. Nem tuttak sëmmit së felűle, möddig a bárka majd kilukatt, akkor vötte észre Nojé, hogy

valami ellenség vagyon a bárkába. Minygyá vizsgálatot tartottak, mög is tanálták, akkô mán kifúrta a bárkát, hanem mökcsípték ű kelmének a gallérját, kidopták a bárkábû.

Mikô észrevötte Nojé, hogy a víz apad, holót eresztött ki mög galambot. A galamb öszsze-viszsza kódorgott, viszszamönt a bárkába. Mikô jô apatt mán a víz, Örményország högyejin álott mög a bárka, akkor ismét ëgy galambot bocsátott ki a bárkábû, a ki azután mán olajfaágat hozott a szájába, ekkor bizonyosnak álította (Noé), hogy mán a víz jô apad, kimönt a bárkábû.

Mindamellett, hogy körülnészte magát Nojé, szödögelődni keszdött; veszszőket szödött öszsze, hogy mögjegyözze a víz apadását; abbul (a sok leszúrt veszszőből) támatt a szőlő, így lött Nojénak szőlős kertye. Mikor kimöntek a bárkábul, Istennek hálát attak. Az Isten mögígérte, hogy többé vízözönnel nem bünteti mög űket, azért atta az égi szivárvánt; a pipát mög azé röndölte, mi által aszt jelönti, hogy tűz által fog a világ elveszni.

(Szőreg)

3. Csorgó szegek

Mikô a Nojé a bárkát épitötte, ër röggê, mikô fölkelt: nem mozsdott, szöget vert bele hármat ojat, hogy csurgott.

(Magyarszentmárton)

4. Noé nem akarja csinálni a bárkát[4]

Mikor Nóvét a felesíge mëgrészègítètte, a fejszéje azután mindég kopogott Nóvénak. A kopogásra az embërëk mëntek oda nézni, oszt kicsúfolták Nóvét, hogy mé csinájja (a bárkát). Be is piszkították a bárkát, a mikô Nóvé fël is hagyott vele. Az Úristen osz'tán oda kűdötte az angyalt, hogy csinájja (Noé a bárkát). Nóvé nem akarta csinálni:

[4] A szöveg nyomtatott anyagból való, a már hivatkozott cikk 57–60. oldala. Áthúzott címsor: Noé részegsége okozta a fejsze kopogását (lásd 1. jegyzet).

„Nem csinálhatom (be is piszkitották), hogy csinájjam?" Az angyal elmënt az Úristenhën, de az Úristen csak viszszakűtte Nóvéhon, hogy csinájja, nem lësz sëmmi baj! Az Úristen a népet mëggátolta aval, hogy sebëssëk lëttek, oszt a piszokkal mëgkenték magukat, akkô mëggyógyultak, úgy oszt tiszta lëtt a bárka, úgy csinálta meg Nóvé a bárkát.

(Magyarkanizsa)

5. Noé felesége átka folytán kopog a fejsze a fában

Mikô Nojé csinálta a bárkát, az Isten mögmonta neki, hogy sënkinek së mongya mög, hogy ű mit csinál. A felesége ëgyre kérdöszte, hogy huva jár, huvá útazik, vagy mit dôgozik? – de Nójé nem monta, hogy ű mit dôgozik. Ëcczör, mikor készűlt Nójé, hogy elmén, a felesége jis készűlt utánna, mönt is ëgy darabég, de Nójé elveszött. Azután az aszszony sírásra fakatt az erdőségbe, hogy nem tanáta a hitvössit, akkô monta, hogy átkozott lögyön az a fa, hogy hajjam mög: mére dôgozô?

Azûta kopog a fejsze a fába, azelőtt úgy járt az, mint a vízbe, mert a mi fát kivágott, úgy paszszolt, mind a kit csak oda köl tönni.

Akkô mönt oda az Ördög, a hogy ű tüzelt, kérdöszte: Mi' csinálsz, Nójé? Nójé az Ördögnek së monta mög. A hogy tüzelt Nójé, kapta az Ördög haragjába beleszellentett a tűzbe, azûta füstöl a tűz.

Mikor az Ördög êmönt, belevágott Nójé a fába, ojan csomó lött ott, hogy még a fejsze éle is kitört.

(Magyarszentmárton)

6. A be nem eresztettek

Mikô Nójé csukta be a bárka ajtaját: a légy mög a szúnyog mög a muslincza beszált, de Nójé nem akarta beereszteni űket, úgy osztán kinmarattak.

(Temesközlőrinczfalva)

7. Noé sast bocsájtott ki a bárkából

Nojé előbb sast bocsájtott ki, azután galambot. Mikô Nojë kigyütt a bárkábû, az Isten a szivárvánt atta.

A szivárvánt azé atta az Isten, hogy a világot nem vöszi el többet vízzel; a pipát mög azé atta, hogy inkább tűzzel vesz el a világ, mint vízzel; ez annak a jelönsége.

(Józova)

8. Mijûta nincs a galambnak epéje?

Mikor Nojë a bárkába vôt, kikűtte először a sast, az nem szált viszsza, mökpihent a fán, akkor eresztötte ki a galambot – a galamb fára nem szál' – sokájig köllött neki szálni, mökkorra a szárazra ért, êfakatt (szállás közben) az epéje; azûta nincs a galambnak epéje.

(Földeák)

III.
KRISZTUS MONDÁK

1. Krisztus Urunk lelket ment meg

Mén Krisztus Urunk Szent Pétörrel az országúton, ëcczör láti ám Pétör, hogy hajti az agár a nyulat, de nem biri elérni: „Nézd Uram, Teremtőm, minygyá eléri mán!”

„De hogy éri Pétör! az a nyúl: lélök, bűnös vôt mikô mökhalt; az agár mög az Ördög, de nem biri elfogni!”

Mikô mán jó mögzavarászta, szétveti Krisztus Urunk a lábát, a nyúl minygyá odamönt a lába közé; így osztán mögmöntődött.

(Szeged-Gajgonya)

2. Jóért jót ad

Mikor Krisztus Urunk a fődön járt, Szent Pétörrel ëgy nagyon szögény embörhön mönt hálni. A szögény embör adott nekik vacsorát is: nem volt neki, csak kinyere mög szalonnája, aval kénálta mög űket: Ögyenek! – ha ű nem hal mög tűle, űk së halnak mög!

Öttek. Krisztus Urunk látta, hogy mijen nagy a szögénység, az ágyba ëgy zacskó aranyat tött a párna alá. Röggel, mikô vetötte az aszszony az ágyat, möktanáta a sok aranyat, szalatt Krisztus Urunk után; de nem tanáta sëhun së, úgy oszt abbul a sok pézbül vött zsírt, lüsztöt, mindönt, a mi köllött a hászhon.

(Szeged)

3. Në erőtessék a lánt a legénhön

Mikô Krisztus Urunk Szen Pétörrê a fődön járt, tanátak ëgy szőllővenyögét; Szen Pétör lëtaposta a venyögét. Krisztus Urunk mög aszonta: „Vögyé fő” (a venyigéből!)

Szen Pétör ëgyre aszt kérdöszte:

„Minek ez Uram Teremtőm? – nem lösz evê sënki gazdáb, së nem segítünk evê a venyögévê sënkin së!”

Szen Pétör osztán mégis csak fővötte, êtötte.

Beértek a városba, ott lakodalom vôt. Krisztus Urunk héba-hóba bemönt a mönynyekzős házba, mikô odaértek, minygyá bemöntek a mönynyekzős házhon. Mindönkinek jó kedve vôt, csak a mönyaszszony sírt, nem szerette a vőlegént, a vőlegény gazdag vôt; de a mönyaszszonynak mindadán së köllött a vőlegény, mert ojan tutlák (csendes), bangaszájú vôt a vőlegény, a lány mög sürge[1] vôt. Az Úristen elültette aszt a venyögét az udvarba, mög is termötte a szőllőt, az Úristen csinált belüle bort, ojan erős bor vôt, hogy mind gajgonyássak (=részegek) löttek tűle, vékonyan paslantottak[2] a jó bortû, utojjára a násznép mind elalutt tűle, csak a mönyaszszonynak nem jutott belűle.

Az Úristen mikô mán aluttak, elkűtte a lánt haza az apjához, nem akarta, hogy mindég csíté-paté lögyön kösztük. Másnap osztán fölöndöröttek (=felérzettek), keresték a mönyaszszont. Az Úristen osztán monta nekik, hogy elválasztotta űket; azé në erőtessék a lánt a legénhön.

(Magyarszentmárton)

4. Krisztus Urunk és a szegény legény

Vôt a világon ësz szögén legén, êmönt útazni, vándorolni a nagy világba; útazásába beért ën nagy erdőbe; ojan nagy erdőség vôt: hogy mikô bejutott, as së tutta, hogy huvá mönynyön? Főmönt ëgy fa tetejibe, szétnézött, hogy mőre látna vagy templomot, vagy falut, hogy mönekülhetne az erdőbű. Hogy lëgyütt a fárû, hallott harankszót; mikor kiért az erdőbű, széjelnézött, meszszirül szólították:

„Gyere be, János fijam! gyere be, János fijam!”

Aval osztán âra mönt, a mőrül hítták. Mögén êkeszdi:

„Gyere be, János fijam! gyere be, János fijam!”

Bemönt a templomba.

A templom közepin paprikás hús főtt ëgy bográcsâ; a tűz körül ëgy öreg embör vôt, mindég csak aszt hajtogatta: „Gyere fijam önni ëgy kis paprikás/húst, mert të/belüled is fogok önni hônap!”

[1] Sürge: serény, fürge.

[2] Paslantani: pislogni, hunyorogni.

János mán êszeretött vôna usintani (= szökni); de nem löhetött, aszt felelte féltibe:

„Nem mögyök én mán apám; mer én mán jô laktam!”

Az Öreg embör asztán jólakott, lëheverödött. Vôt a sarokba 9 bírka, a kilenczediket mögnyúszta, a bűrit magára terítötte, az Öregnek kisütötte mind a két szömit. Az Öreg mikô fölébrett, elébe vötte a bírkát, hogy maj hajtya kifelé; a legén a bírkák közé mönt, ű vôt a legelső kimönni az ajtón, aszongya:

„No, mán apám! nem félök: hogy êpusztítô!”

Aszongya az Öreg embör:

„Aszt tudom, hogy okos vagyok; de még të okossab vagy!”

„No, ha ojan okos ken, akkô aszt a gyűrűt, a mík a kezin van, hajíncsa ide az újjamra!”

„Ó, fijam, hogy gondolod, hogy ijen vak létömre hajíncsam oda?”

„No, ha nem hajínti kend, në hajíncsa ken; sömmi baj!”

Aszongya az Öreg:

„No, hát tarcs ki az ujjadat!”

A gyerök kitartotta a kis újját igenyössen iráníyába; addig hajíngálta, hogy a gyeröknek az újjára ráugott a gyűrű. A gyűrű mindég asz kijabálta:

„Itt van! itt van!”

Az Öreg mög mönt a kijabálás után; a szögén legén mit cseleködött, odamönt a kút szájához, lëvákta az újját, belehajította gyűrűstül a kútba; mert a gyűrűt nem bírta lëvönni. A gyűrű még is csak aszt kijabálta:

„Itt van! itt van!”

Az Öreg embör belemönt utánna a kútba.

Mikor látta a legénke: hogy bemönt a kútba, viszszafordût, elébe vötte aszt a 8 darab bírkát, asz monta magába:

„Ez az Isten akaratytyábû van; ha az Isten nem akarta vôna, nem vôna bírkám! majd elmék én haza, fordítok ëgy-két krajczárt!”

A mint hajtotta hazafelé, tanálkozott Krisztus Urunkkal mög szen Pétörrel; mán mög is halatta űket, aszongya Krisztus Urunk szen Pétörnek:

„Eregy ahhon a szögén legénhön, próbáld mög, kérjé tűlle bírkát!”

Odamönt szen Pétör a szögén legénhön:

„Ó, të szögén legén, lönné ojan szíves, anná neköm ëgy bírkát!”

„Hon në annék, még ha ëgy vôna jis odannám, hiszën neköm is az Isten röndölte!”

Odadott neki ëgy bírkát.

Mikor odavitte Krisztus Urunkhon, aszonta Krisztus Urunk:

„Ha, aszonta, ha ëgy vôna jis idanná, eregy tróbára, kérd el tűlle mind a hetet!”

Aszongya szen Pétör:

„Halod-ë të szögén legén, lögyé ojan szíves; ad neköm eszt a 7 darab bírkát!”

„Nem bánom, neköm is az Isten röndölte, hát én az Istené szánom, hát vigye!”

Mögén viszszakűtte Krisztus Urunk szen Pétört, hogy kérdözze mög: mit kívánna az Istentül, ha úgy röndölne?

„Ugyan szögén legén, mit kívánná azé a jó tötytyejidé?”

„Mást nem kívánhatok: mint erőt, egésségöt mög lélöküdvösségöt!”

Aval elmönt viszsza szen Pétör Krusztus Urunkhon.

„Hát Pétör! mit kívánt a szögén legén?”

„Nem kívánt mást: erőt, egésségöt, lélöküdvösségöt!”

„Eregy viszsza, kérdöszd mög, hogy hát még mit kívánna az Istentül, ha anna!”

Viszszamönt szen Pétör:

„Hát mit kívánná még szögén legén az Istentül, ha anna?”

„Nem kívánok ögyebet, ha anna neköm ojan tarisznyát, hogy soha ki në fogyna belűle a péz!”

Mögatta neki az Isten. Viszszamönt szen Pétör Krisztus Urunkhon:

„No, Pétör! mit kívánt még a szögén legén?”

„Ojan tarisznyát, a mölikből a péz soha ki në fogygyon.”

„Eregy viszsza még ëcczör, kérdöszd mög, hogy mit kívánna még?”

Viszszamönt szen Pétör:

„Ugyan të szögén legén, mit kívánná még, ha az Isten anna?”

„Nem kívánnék ögyebet, hogy az Isten ojan tarisznyát anna: hogy a kinyér so së fogyna ki belűle!”

Akkor osztán mög vôt az egész kivánsága; elmönt haza.

Vôt neki otthun ëgy kis tesvérje; azelőtt a mint a szomszédba êjárt, a mit attak neki, mindönt szívessen elfogadott; mikor a bátytya hazaért, êmesélte: hogy vôt, mint vôt a sorja, minygyá nem válalta (a mit adani akartak). El keszte mesélni: hogy mijen tarisznyája van a bátytyának, hogy a péz nem vesz ki so së, a kinyér së fogy ki belűle so së.

A rablók mökhallották, écczaka rájuk möntek, agyonverték a pézijé (az öregebbet), a kis gyerököt mög közre fokták, hogy agygya elő a tarisznyát; de a fijú szabatkozott, hogy:

„Én nem is tudok felűle sëmmit së!”

„De neköd tunni köl, ha mög nem mondod: tégödet is agyonverünk!”

„Hát itt mög itt van a konyhába, ës sarokba a tányér mellett van fölakasztva.”

Úgy gondolták el osztán magukba, hogy nem jó lösz a gyerököt möghagyni; hátha ki fogja beszélni; így a fijút is elfődelték.

Ha a legént agyon nem verik a rablók, nem nyeri el a léleküdvösségöt: mert së nem dôgozott, mög el is kényősöttek.

(Szőreg)

5. Jutalmazás és büntetés

Mikô Krisztus Urunk Szent Pétörrê a Böge partyán járt, mönt a hídon átal, ott vôt ëgy jólelkű embör, odaköszöntek hozzá oszt a másik végin (a hidnak) ëgy csúnya részög embör mönt föl, szitta amasztat: aszt a jólelkű embört. Az Úristen belelükte a Bögébe aszt a jólelkű embört. „Ó Uram-teremtőm, mé tötted aval a jólelkű embörrel asztat?” „Jaj, Pétör ennek így köllött lönni! Mert ha a részög embör odamönt vôna, az is csak ojan bűnös lött vôna, mind amaz (a részeg) bűnbe gyütt vôna; de hát így hoty ha beleesött is, az Istenhön fohászkodott; akkor a részög embör is mögsajná’kodott rajta, hogy amaz beleesött a vízbe, mögtért.”

Mikor bújdostak, beértek ëgy faluba, kértek szálást ëgy házná, attak nékik hálást. Csak ép két fijatal vôt ottan; vôt ëgy kis gyerökük, aval addig jácczottak, még el nem aluttak. Jó vacsorát attak szen’ Pétörnek, mög az Úristennek (=Krisztus Urunknak), mög jó ágyat vetöttek nékik, lëfeküttek; de a két fijatal csak fön’ jácczott a fijukkal.

Mikor amazok is elaluttak, fölkelt az Úristen osztán mökfujtotta aszt a kis gyerököt. Röggel, mikô fölkeltek, síránkosztak, hogy mökhalt a gyerökük. Az Úristen mög szen’ Pétör a hogy’ möntek az úton, aszongya szen’ Pétör:

„Hát Uram-teremtőm mit csináltál evel a két fijatallal: azaz ëgyetlen fijuk vôt, aszt is elvötted tűlük?”

„Jaj, Pétör, ennek úgy köl lönni; mer mijûta e' mögvan, azûta nem imátkoznak; de hogy mostan mökhalt, az Istenhön fohászkonnak, imátkoznak."

Mögén a hogy' möntek, beértek ëgy faluba, szálást kértek ëgy jómódú gazdáná, attak vacsorát nékik mög jó ágyat vetöttek, lëfeküttek; de az Úristen möglátta; vôt nékik ëgy szép aran poharuk; mikor elaluttak, az Úristen fölkelt, elvette a poharat. Röggel, mikor világosodott, elmöntek; egyre monták, hogy maragygyanak früstökölni; de az Úristen csak sijetött. Szen' Pétör aszonta:

„Mi csináltál velük? Mijen jó ágyat csináltak, osztán elhoztad a poharukat!"

„Jaj, Pétör, ennek így köl lönni, mer abba nagyon kényös vôt mán, tërgyig ér a bűnbe" (az a gazda).

Mikor mögén möntek, betértek ëgy faluba ëgy hászhon, bemöntek ëgy nagyon gazdaghon szálást kérni; de az aszonta: nem athat, mer naszszörű vendégeji lösznek; de az Úristen anynyira könyörgött, hogy hagygya, mökhálnak űk az istálóba is! Aszonta az a jómódú gazda, hogy ott së térnek, mer nagyon sok lösz a ló, mégis anynyira könyörgött néki, hogy mökhálnak űk, a hun a tyúkok hálnak.

„No – aszongya – ott mökhálhatnak, vessenek a kis gúnyájukbul hejjet, a huvá fekszenek."

Röggel, mikor fölvirattak, az Úristen od'atta néki aszt az arany poharat, nagyon szépen mökköszönte az Úristen a szálást, hogy mökhatták hálni. Möntek az úton:

„Lád Uram Teremtőm, mit csinász, attû êhosztad, ennek mög od'adod."

„Jaj, Pétör ennek így köl lönni; mer e' mán nyakig vôt a bűnbe, de mostan mán nem lácczik ki ëgy hajszála së."

(Magyarszentmárton)

6. Krisztus Urunk és a kényesek

Krisztus Urunk szent Pétörrê ëgy faluba bekéreczködött ëgy jómódú gaszdáhon, vôt nekik 2 cselégygyük; de a kissebbet sokkâ jobban szerették, mind a nagyobbat. Jó ágyat vetöttek a 2 öregnek, lëfeküttek. Mikô elaluttak, főkelt az Úristen, fölérzöttek rá:

„Mit keres ken, öreg bácsi?”

„Ki akarok mönni!” Akkô fökelt, jó darabig kint vôt; mikô gondolta, elaluttak, Krisztus Urunk a kisebbet (=gyermeket) belehajíntotta a kútba. Röggel elmöntek, aszonygya szent Pétör:

„Uram, Teremtőm, mi csináltá aval a 2 cseléddel, hogy szerették aszt az ëgygyet, oszt belehajítottad a kútba?”

„Jaj, Pétör! ennek így köl lönni; mert az a kicsi is nagyon kényös vôt – mög a gaszdája is nagyon kényös vôt benne, – hogy úgy szeretik.” Mögén möntek, beértek ëgy faluba, bekéreczköttek ëgy hászhon, hogy annak-ë nékik szálást? Attak nékik szálást; hanem vôt annak a gaszdának szép öt aran tányérja, az Úristen mikô elaluttak fökelt; de ők is fölérzöttek:

„Mit keres kend, öreg bácsi?”

„Akarok kimönni!”

Kimönt az Úristen, jó darabig kint vôt mán, ők elaluttak, elszunynyattak. Mikor elaluttak, az Úristen kimönt, kihoszta az aran tányért. Mikor fővirattak, a kertön möntek lë, akkor az (azelőtt a kertbe eldugott) öt arany tányért fővötte.

„Lád, uram Teremtőm! mit csináltá, êvötted ettül az embörtül aszt az öt arany tányért, pedig jó szálást adott.”

„Ennek így köllött lönni, mert ojan kényös vôt: mán a bűnbe’ úszott.”

Mögén’ möndögéltek, betértek ëgy faluba, bekéreczköttek ëgy gazdához; de a gaszda nem akart nekik szálást anni; de addig könyörgött neki az Úristen, hogy mökhálnak ők az istállóba. Mikor lëfeküttt az öreg az istálóba, hajják, hogy ëccző zúgnak, mönnek az Ördögök, tüszszögnek; akor az Úristen fökelt, rájuk zárta az ajtót, mind mögfujtogatta gazdástul.

(Magyarszentmihály)

7. Jót büntet, hogy el ne bízza magát

Változat

Mikô Krisztus Urunk körösztül mönt vôna a vízön, gazdag embör gyütt rá szöm köszt négy ökrön, oszt Pétör szólt, hogy vigye át! Aszonta, ű nem hordoz kûdûsokat. Gyün oszt’ ëgy szögén embör két ökrön, az fővötte, átvitte. Jô kelvén (=formán) át së értek a tulsó partra, mán Pétör azon törte a fejit, hogy mivel bünteti mög Krisztus Urunk a gazdag embört, mög mivel

jutalmazza mög eszt a szögént, a ki átvitte űket, mög is kérdöszte Krisztus Urunkat a mint átmöntek a vízön minygyá. Aszongya Krisztus Urunk:

„Annak a gazdag embörnek adok még négy ökröt, mer ha mögdöglik (a négy ökre és nem lesz többje) káromkodik."

„Hát eszt mivel áldod mög?"

„Aszt a kettőt is elvöszöm tűle, hogy ê në bízza magát!"

(Magyarszentmárton)

8. Lökéstől földdé vált tusakodók

Az Úr Jézus mikor szen Pétörrê járkált a földön: gyütt-mönt, járkált a nagy világba, ëgy falu szélin látott két embört tusakonni mérögbül; azé tusakottak, hogy a nagyob keveseb bért kapott, mind a kisseb; ugyanëgy gazdáná vôtak. Mikor közel möntek, Pétör is möglátta:

„Nészd, Uramteremtőm! A két embör hogy tusakodik, veszekszik, mán egész rongyosak, csak nem engennek ëgymásnak! Ugyan Uramteremtőm! Csináj velük valamit; nagyon êvéröszték ëgymást."

Aszongya Krisztus Jézus:

„Maj közelödünk hozzájuk, maj csinálunk nekik valamit."

Mikor odaértek, aszongya Uramteremtőm Pétörnek:

„Erigy oda, a mölik feléd lösz, lükd mög, hogy elessön mind a kettő!"

Möglükte Pétör, mind a kettő elesött, röktön föddé váltak. Szen Pétör sajnálkozott rajtuk:

„Uram teremtőm! – Mé tötetted eszt én velem: két embör föddé vált? Sajnálom az esetöt." „Në sajnáld, Pétör, űket! Fődbű löttek, föddé váltak, eszt azért tötettem veled, hogy a látványosságon azok az élők, a kik látták, hogy veszeköttek, mög hogy föddé váltak, tanujjanak; hogy tanûság lögyön.

(Egyházaskér)

9. Mindön embör hajjon mög magájé

Mikô Krisztus Urunk a fődön járt szen Pétörrê, bemöntek ëgy kocsmába; ott mulatott ëgy fijatal embör. A mint beszélgettek: barácscságba gyüttek a fijatal embörrel. A fijatal embörnek nagy kedve kereködött, mökkinálta Krisztus urunkat is (borral). Krisztus Urunk aszonta szen Pétörnek, hogy:

„Ennek a fijatal embörnek mök köl halni!"

„Në hajjon mög uram, teremtőm, ez a jó fijatal embör! – Látod: nem bánt sönkit së, még bennünket is mökkinált."

Vôt a kocsmába ëgy nyomorék kûdús is, nem bírt mönni: csakúgy csúszott, mászott; aszongya Krisztus urunk:

„Nohát, jô van, Pétör! erigy kérd mög aszt a kûdúst: mökhal-ë ezé?"

Szen Pétör osztán odamönt a kûdúshon, monta neki: hogy hajjon mög azé a fijatal emböré, ű mán úgy is öreg, mög nyomorék! Aszonygya a kûdús:

„Hajjon mög mindön embör magájé!"

„Nohát látod Pétör! mök köl halni mindön embörnek magájé!"

(Magyarszentmárton)

10. Szent Venczel kécczör születött

Szent Venczel kertyibe a paré nagyon êhatalmasodott, nem bírt vele: ha ëgyet kivött, kettő nyőtt a hejibe, még vasárnap is szötte, írtotta. Ëcczör Krisztus Urunk âra mönt, möglátta, hogy Szent Venczel mi csinál:

„No, Venczel, të nem üdvözülsz, ha még vasárnap is dôgozol; hanem szöd öszsze aszt a (kiszödött) parét, áj ja közepibe oszt gyûcsd mög!" Szent Venczel osztán úgy tött, mindöne mögégött, csak a szíve nem égött mög, aszt oszt Szen Pétör a tarisznyába tötte. Továb möntek osztán, a hun rájuk estelödött, oda bekéreczköttek.

Vôt abba a házba ën nal lán; szörnyen nagyon jó szaga vôt szen Venczel szívinek, a lány övött belüle, felit mögötte, terhös lött tűle.

Krisztus Urunk mikô mászor mönt âra, mögén bekéreczködött; de az aszszony sírt-rítt:

„Hogy agygyak én maguknak hejet, a mûtkor is két ijen embör hált itt, oszt így mög így jártam!"

„Në sírjon kend szülém, majd jóra gyün mindön!” – monta Krisztus Urunk. A lány mög is szűlte a gyerököt: Szent Venczelt. Többet osztán vasárnap nem dôgozott, úgy üdvözűtt szent Venczel.

Szent Venczel kécczör születött.

(Szeged)

11. Mölik szent születött kécczör?

Mikor az Isten szent Pétörrel a fődön járt, útasztak űk ketten, êmöntek szűz szent Dorotytyához szálást kérni, ott mög is háltak. Röggel fökeltek, möntek, útasztak körösztölő szent Jánoshon: pap vôt. Éppen akkô vôt a búcsú ottan, âra igyekösztek, odaérkösztek. Körösztölő szent János aszondotta az Atyaúristennek:

„Nézze mijen kertye van néki, abba ësz szál gaz nincs!”

A hogy möntek végig az úton az Atyaisten, Szen Pétör mög körösztölő szen János, mikor möntek, ësz szál parét teremtött az Atyaisten. Mikorra viszszafelé gyüttek, térgyigérő vôt a paré. Az Atyaisten látta a parét, Pétör is. Körösztölő szent János hátû maratt, mögröstelte, kiszakajtotta a szál parét. A hogy fölszakajtotta, ottan maratt körösztölő szent János és égött talpon álva a ker’be.

Az Atyaisten elmönt azután a templomba, oszt elvégeszte a misét, mint körösztölő szent János (misézett volna). Itt a nép nem tutta, ki végzi a misét, gondolta, hogy körösztölő szent János. Mikô kigyüttek a templombû, a kert kapu is kinyílt, körösztölő szent Jánosnak mán csak a szíve lácczott (annyira elégett). Aszonygya Pétör:

„Uram Teremtőm, në had’ egész êfődelni!” „Vöd fő, Pétör a szívit, töd a tarisznyába!” Fölvötte Pétör, kivötte szívit, tötte tarisznyába. Akkô êtelt a búcsú nap, viszszaútasztak, mögén csak szűz szen Dorotytyához möntek, mögén szálást foktak kérni. Mög is háltak űk akkor éjel. Mikor röggel fölkeltek, kimönt szent Pétör, kimönt Atyaisten a szobából, szűz szent Dorotytya asz monta:

„Ugyan mivel él ez a két istenfélő embör?” – mögnészte a tarisznyájukat, fő vôt akasztva a szobába, kinyitotta a tarisznyát, nem tanát ögyebet, mint aszt a szívet. Mikô kivötte, kinyílt az ajtó, mögijett:

„Jaj, Istenöm, hova tögyem?” Nem bírta viszszatönni, befalta a szájába, lënyelte, ű születte mög körösztölő szent Jánost.

Ez a szent születött kécczör.

(Magyarszentmihály)

12. Mûta kopasz Szent Pétör?

Szent Pétör azelőtt nem vôt kopasz; hanem ëcczör ojan hászhon möntek be Krisztus Urunkal, a hun a gazdaszony éppen palacsintát sütött. Szent Pétör mög hogy nagyon éhös vôt, ojan szívessen nézött a palacsintára, hogy a gazdaszony észrevötte, adott szent Pétörnek; mer ű hátul mönt. El akarta gyugni, hogy Krisztus Urunk mög në tugygya, a kalap alá tötte.

Mikor az úcczán möntek mán, êgyüttek attul a háztul, Krisztus Urunk kérdöszte, hogy mit kapott? Kapott-ë palacsintát? Szent Pétör tagatta, hogy kapott. „No Pétör, ojan lögyön a fejed teteje, mint az a palacsinta a kalap alatt.”

Krisztus Urunk tutta, hogy a kalap alatt van a palacsinta, akkô ojan lött a feje: kopasz. Azûta kopasz szent Pétör.

(Magyarszentmárton)

13. Hogyan lett Szent Péter kopasz?[3]

Mikô Szen Pétör Krisztus Urunkal vándorolt, rozson möntek végig, az Úr Isten mönt elő, Pétör utánna, a rozs kétfelé hajlott, a fejit nagyon mögverte Pétörnek, Krisztus Urunk előtt pedig êhajlott. Aszonygya Szent Pétör:

„Uram Teremtőm, kopaszogygyon mög, a ki ebbül öszik elsőb, mer az én fejem mögverte.”

„Pétör, në átkozogy!”

Asztán êmöntek más faluba. Később viszszakerűtek. Pétör nagyon éhös vôt, Krisztus Urunk êmönt vele, a hun a rozs vôt, ott az aszszony sütött kinyeret, ëcz czipót szakajtott a szögényök számára. Mikô Krisztus Urunk

[3] Kihúzott címsor: Miért kopasz Szent Péter?

âra mönt Pétörrê, kigyütt az aszszony, szögényöknek nészte űket, a czipót odatta nékik. Krisztus Urunk osztán előmönt, Pétör mög utánna, nagyon éhös vôt, övött a czipóbul; ëcző a fejihön kapott, viszkedött a feje, a haja a kezibe maratt. „Uram Teremtőm, viszked a fejem!”

„No, Pétör, a magad átka fogott mög, të montad: A ki abbul legelősző öszik, kopaszogygyon mög!” Azé’ nem jó másnak roszszat kévánni.

(Magyarszentmárton)

14. A czipó

Ëcczör Krisztus Urunk Szen Pétörrel ojan házba mönt, a hun az aszszony kinyeret sütött, kaptak osztán czipót. Krisztus Urunk monta Szen Pétörnek, hogy hozza a czipót. Mikô möntek, Szent Pétör hátramaratt, oszt ötte a czipót; Krisztus Urunk tutta, hogy mi csinál Pétör, mindég mikor ëgyet falt, Jézus beszélt hozzá, Szen Pétör mög, hogy észre në vögye (Krisztus Urunk), a falatokat kidobálta. Jó darabon êmöntek, mikô Krisztus Urunk êkérte a czipót, hogy majd falatoznak; hát a czipó fél vôt mán akkor; de Pétör tagatta, hogy ű ötte mög. Krisztus Urunk osztán viszszakűtte az aszszonhon, hogy mongya mög neki, hogy aszt a búzát ű arassa lë; mert szép búza lött a falatokbul.

(Szeged)

15. Mé tart csak fél napig szen Pétörnek a nevenapja?

Ëcczör, mikô Krisztus Urunk mög Szen Pétör vándoroltak, Szent Pétör vôt a táskahordó, oszt kilopta a liba czombot a táskábû, Krisztus Urunk pedig kereste, hogy huvá lött a liba czombája? Éppen ëgy tó mellett möntek el, ott mög libák vôtak, hideg üdő vôt, a libák fé lábon ál’tak.

„Nészd Uram Teremtőm, hisz a libák fél lábon álnak.”

Krisztus Urunk tutta, hogy azé húszták föl a lábukat, mert hideg üdő van, aszonta:

„Jô van Pétör, ha të úgy tudod, esztán a te neved napja is csak fél napig tart!”

Így büntette mög Krisztus Urunk Szen Pétört, a mé kilopta a liba czombját, most csak fél napig tart a neve napja; mert Pálnak is akkor van.

(Térvár) [Újszentiván, Temes vm.]

16. Miért böjtöl a rácz a bocskorért?

Szen Pétörnek êveszött a bocskora, âra kérte Krisztus Urunkat, hogy büntesse meg a ki a bocskort êlopta. A bocskort a magyar lopta el; de elatta a rácznak, a ki nagyon mögörült neki, viseli is. Krisztus Urunk tutta, hogy a magyar lopta el; de nem akarta a magyart mögbüntetni, így atta föl a kérdést:

„Kit büntessünk mög, a kinél a bocskor van, vagy a ki êlopta?" Szen Pétör úgy okoskodott, hogy ha órgazda nem vôna, tolvaj së volna, aszt felelte:

„Aszt büntezsd mög, a kinél a bocskor van; tarcson évente heti bűtöt!"

Ebbe Krisztus Urunk is beleëgyezött, azé köl a rácznak Pétör Pál előtt a bocskoré bűtölni. Bűtöl is a' mindöné, még a bocskorájé is.

(Gyála)

17. A ki másnak vermet ás[4]

Jézus Szen Pétörrel a fődön járt, ëcczör a mint útasztak, beértek ëgy városba. A szélső házná ëgy nagy gazdag embör lakott, kértek tűle szálást: éjjeli szálást; de a gazdag embër félt nagyon.

„Athatnánk szívessen, de nem merünk, mer itt történtek ojanok, hogy attak nekik szálást oszt loptak, a végrű nem merünk szálást anni."

Aszongya Krisztus Urunk:

„Mégis agygyanak, legaláb, ha a szobába nem, az udvaron, ott is mökhálunk!"

Elgondolta az öreg embör mög az öreg aszszon, hogy mék së jó lösz így; hanem befekszik az öreg (t.i. Krisztus Urunk) az első házba, a másí-

[4] Kálmány törölte a hiányjeleket a szövegből.

kat mög odafektették a fejükhön az ajtóba, úgy oszt nem bírnak elszökni mindaketten.

Écczaka az embör nem bírt alunni. Odamönt az ajtóhon, a kûcslukon bekucscsantott; a mint benéz, látytya, hogy nagy világosság van oda be és mintha csörgést ha'lott vôna ben', főkőti az aszszont:

„Halod hé! annál az öregné sok péz van, hanem kêj föl és üssük agyon!"

Aszongya az aszszon:

„Addig nem bírjuk agyonütni, hanem elsőb ássé ken neki gödröt!"

Elmönt az embör, keszte ásni a gödröt; hát lëásta anynyira, hogy ű mán nem lácczott ki belűle. Ëcczör a gödör öszszenyőlt, az embör benne maratt.

Az aszszony csak vári, hogy maj gyün az ura! Röggel is van, mék së gyün az ura! Röggel a két útas elmönt és esztendő múlván kerűltek viszsza. Mögén színte elmöntek űk ahhon a hászhon, a hun attak nekik éjjeli szálást, mögén kéreczkönnek be, hogy ereszsze be űket! Akkor mán az aszszony nem szabatkozott, hogy ű feléjük lopnak.

„Adok – aszongya az aszszony – szívessen!"

Adott nekik jó vacsorát, vacsora között kérdözi Krisztus urunk az aszszont, hogy van-ë neki ura? Aszongya az aszszony: „Én nem tudom!" Krisztus Urunk kérdözi osztán:

„Hogy löhet a', hogy as së tugygya, van-ë ura, vagy nincs?" „Mán esztendeje, hogy êmönt écczaka, azûta nem láttam, hogy hova lött, nem tudom, még as së tudom, hogy él-ë, vagy hal?"

De csakis kérdöszte (Krisztus Urunk), hoty hát mijé mönt ê? „Asztat bátyámuram, nem monthatom mög sönkinek së."

„De néköm mégis mögmonthati, én nem mondom sönkinek!"

„Nem mongya ken?"

„Nem."

„Nohát bátyámuramnak mögmondom: mos esztendeje vôt nálunk két útas, ëgyikné vôt sok péz, aszonta az én uram, hogy üssük agyon a pézijé, én aszontam neki, hogy mönynyön elsőb ásson neki gödröt, azûta oda van."

Mögén kérdözi az öreg:

„Hát szeretné-jë mán látni?"

„Hon në szeretném az én hitvös páromat, jobban mögörülnék neki, mint a lelkömnek."

Krisztus Urunk osztán kimönt âra a helre, rálehölt és mögszabadította az embört. A mint rálehölt, minygyá szétnyílt a főd az embör mögszabadúlt, as së ásott többet másnak gödröt.

(Magyarszentmárton)

18. Szent Péter hibát talál a diófában

Mikô szen Pétör Krisztus urunkal útazott, êfárattak, – nagyon meleg vôt – ësz szép dijófa alá feküttek lë, mellettük szép nagy tökök vôtak. Szen Pétör főnézött a fára, látta, hogy mijen nagy fa, oszt mijen kis dijó van rajta, aszongya:

„Uram teremtőm! nészd, mijen gyönyörű szép nagy fa, oszt mijen kis gyömőcsöt attá rá, inkáb aszt a tököt attad vôna!”

Mingyár ëgy dijó az ôrára esött szen Pétörnek, akkô monta:

„Mégis csak jô teremtötted Uram teremtőm, hogy ijen kis gyömőcsöt attál rá; mer ha a nagy tök esött vôna az ôromra, a fejem szétmönt vôna!”

(Szeged)

19. Szent Péter egyedül lesz tehénpásztor

Krisztus Urunk szen Pétörê êszegödött tehérpásztornak, nem vôt sömmi dôguk, a tehenek szépen legeltek; látta Pétör hogy nincsen sömmi baj së, aszonta Krisztus Urunknak, hogy ű mán maga keresetyire mén.

„Jô van Pétör, ha asz gondolod, hogy úgy jobb lösz!”

Êszegődött tehénpásztornak. Mögvôtak ëd darabég (a tehenek) szépen; hanem ëcczör ëgy kivált, Pétör utána; möntű jobban szalatt Pétör a tehén után, a tehén anná jobban mönt; kérdöszték Pétört: huva szalad?

„Isten tugygya mög a tehén.”

Pétör osztán aszt (=a tehénpásztorságot) is ott hatta.

(Magyarszentmárton)

20. Szent Péter egyedül lesz ács

Mikô Krisztus Urunk Szen Pétörrê a fődön járt, ácsok vôtak, hozzá foktak dëszkákat fűrészölni; nem vôt fűrészük, hanem csak zsinóruk vôt. Aval a vörös grétával möggrétászták a zsinórt, kihúszták, a hogy a zsinórt lëcsapták, a dëszka azonnâ lëvált. Pétör utóvégre aszonta:

„Mit kénlódok én, job ha magam keresetytyin löszök!" – otthatta Krisztus Urunkat. Krisztus Urunk monta neki: „Në möny Pétör!"

Nem ért sömmit, Pétör csak elmönt, fogott fő fenyűket, hogy maj ű csapi ki zsinórral (s elfűrészeli); de neki nem vôt anynyi ereje, mint a jó Istennek, mert mikô csapta a fenyűt, nem esött lë a dëszka. Azután viszszamönt Krisztus Urunkhon.

„No, lád Pétör, csak viszsza szorûtá hozzám! montam në möny ê."

(Magyarszentmárton)

21. Szent Péter egyedül arat

Szen Pétör Krisztus Urunkal beált búzát vágni, aratni. Kimöntek, hogy majd aratnak, szen Pétör mingyá hozzá akart fogni aratni; de Krisztus Urunk asz'onta: ráérnek még: öttek, ittak, pihentek; a többi embörök mindönfelé arattak, Pétör félt, hogy elkésnek, rájuk ér a gabona; de Krisztus Urunk csak asz'onta, hogy ráérnek még. Ëcczör röggel főkelnek, látja Pétör, hogy asztagba van a búza.

Ha így mén az aratás, majd aratok én magam is, gondolta Szent Pétör, otthatta Krisztus Urunkat, maga szegődött el aratni, kikapta a kommencziót, övött, ivott, várta, hogy majd asztagba lösz a búza; de a búza ráért, hullott, Pétört osztán elverték.

(Egyházaskér)

22. Szent Péter elhagyja Krisztus Urunkat

Krisztus Urunk mikor lakatos vôt, Szent Pétörrê sárbul formált ű lakatot, kûcsot, mindönt, mikô kiformálta a kûcsot, lakatot, belelehölt, kész vôt a lakat. Ëcczör Szen Pétör nagyon mögharagudott az Úristenre:

„E', mit kíllódok én, êmék más hejre, keresök én magamnak!"

Ën nagy kapura lakat hibádzott éppen. Űs mökcsinálta a formát, mindön félekép rálehölt, de nem lött lakat. Utô végre mán várik a lakatot, nem győzik várni, mönnek Szen Péterhön, hogy kész-ë mán a lakat? Szen Pétör nem bírta elkészíteni, jô ênádalták (=verték); Szent Pétör êmönt Krisztus Urunkhon.

„No, lásd Pétör, hasztalan a të elméd, csakis én velem köl të néköd járni mindönfelé."

(Magyarszentmárton)

23. Krisztus Urunk és a kovács

Krisztus Urunk kérögetött, êmönt a kovácshon; de a kovács êkűtte. Mászô mikô âra mönt, lëesött a szamara lábárû a patkó, odaált a kovács elé, hogy engegygye mögpatkolni a szamarát! A kovács nem akarta mögengenni; de mikô látta, hogy Krisztus Urunk mikô mögfokta a szamár lábát, a szamár lába mingyá lëvált a csűgyitű, mögengette. Krisztus Urunk mögpatkolta, osztán kivitte, odatötte a hejjire, fölragatt; fölült a szamarára, mönt tovább. A kovács csak nészte:

„No, még ijet së láttam!"

Vitt oda jëgy gaszda két jó lovat, hogy patkojja mög; a kovács is kimönt, lëdarabôta mind a nyôcz lábát, tött rá patkót, kivitte, hogy majd odaragaszti, de nem ragatt oda ëgy së; a gaszda mög monta ám, hogy így lösz mög úgy lösz, ha a lova mögdöglik.

A kovács mögijett, szalatt Krisztus Urunk után, hîtta viszsza, hogy ragaszsza oda a ló lábát; mert így mög így járt.

Akkô monta Krisztus Urunk neki:

„Hotyha aszt akarod, hogy tënéköd segícscsenek: tés segícscsé, ha szögényembör gyün hozzád kérögetni, ugy-ë a mûtkô êkűtté!"

Akkor odaragasztotta.

(Temesközlőrinczfalva)

24. Krisztus Urunk és a béres

Mikô Krisztus Urunk a fődön járt, möntek Pétörrê, tanátak ëgy béröst, szántott négy ökörrê, fütyült, hátra tötte a kezit az ustorral, oszt ú sétált. Pétör aszongya:

„Nészd, Uram, Teremtőm, mijen jó kedve van ennek a bérösnek! Hátra tötte a kezit az ustorral, ús sétál, fütyül; rúlunk egész ê van felej'közve!"

„Mögálj Pétör, maj mingyá nem lösz ennek jó kedve!"

Akkô lött ën nagyon nagy eső, az eke ragatt, öszszeszötte a gaszt, az ökör nem mönt, a bérös kílódott. Mögén âra mönt Krisztus Urunk, aszongya Pétör: „Lád, Uram Teremtőm, hogy kílódik a bérös, hogy káromkodik, tégöd emlöget!"

„Lád Pétör, mos emlöget, mos nincs rúlunk êfelejközve."

(Földeák)

25. Mikor dôgoznak a magyar embörök legjobban?

Mikor az ëcczöri kocsis vitt 2 urat farsangolni, viszszagyüvőbe nem vôt masinájuk; az erdőbe mög az Úristen tüzelt Szent Pétörrel. Odamönt az ëgygyik úr tüzet kérni, aszt kérdöszte az Úristen:

„Mikor dôgoznak a magyar embörök legjobban? – ha eszt mögmondod, adok tüzet!"

Aszongya: „Áprilusba'."

Odavezette a fa mellé, tinójé váltódzdzott.

Azután a másik is elmönt hozzá kérni tüzet, az Úristen annak is aszonta:

„Ha mögmondod, mikô dôgoznak a magyar embörök legjobban? adok tüzet!"

Az is aszonta: „Áprilusba."

Akkor aszt is oda vezette a fa mellé, az is tinójé váltódzdzott.

Elmönt a kocsis is tüzet kérni, az Úristen attúl is aszt kérdöszte:

„Mikor dôgoznak a magyar embörök legjobban?"

A' mán aszt felelte: „Júniusba'."

Ennek mán adott tüzet mög od'atta a 2 tinót.

„Ezön esztendejig száncs, vess, mikô elmúlik az esztendő, hoszd viszsza!"

A kocsis osztán szántott, vetött, használta a két tinót; mikô elmúlt az esztendő, viszszavitte.

Az Úristen mögtötte, hogy mögén úr lött a tinóbul.

Elgyütt mán a kocsis jó darabon, akkor kijátott utánna a két úr, hogy várja mög! A kocsis mögvárta, aszonták neki: „Ugy-ë ütötté minket az ekévê!”

(Magyarszentmárton)

26. Krisztus Urunkat megharapja a kutya

Mikô Jézus a fődön járt, ëgy hejt két legén fekütt kint az udvaron, Jézus mög mönt az udvaron körösztű, az ëgygyik uszította a kutyát (Krisztus Urunkra), a másik mög aszonta:

„Në uszîcs’ hé! nem tudod, hogy mijen dologba jár!?”

A másik aszonta:

„A jóravaló nem jár mán ijen késő’!”

A nagy kutya rászalatt a Jézusra, a jobbik lába élit kiharapta.

A szép Jézus az udvaron körösztül mönt, ëgy hászhon, ott mög ësz szögény aszszony mosta a cselégygyeinek (=gyermekeinek) a fejit. Mikor a magájét mosta, csupa víz vôt a haja, lë vôt eresztve; Jézus mög csupa vér vôt. Aszonta neki Jézus:

„Vigyél el a szomszédba!” A szögény aszszony möksajnálta Jézust, nem úgy mint az a legény, a ki ráuszította a kutyát, minygyá kész vôt (vinni). A mint az aszszony lëhajlott, Jézus ráborult a hátára, hogy vigye; átvitte, lëtötte. Aszonta neki Jézus:

„Në féj sëmmit, maj mögemlögetöl még, mindönbe’ jó szöröncséd lösz, eregy haza!” Szöröncsés is lött az aszszony, mert akármibe fogott, rajta vôt az Isten áldása, utojjára nagyon gazdag lött. Jézus oszt âra a legénre, a ki nem sajnálta, ráuszította a kutyát, rálehölt, a legény möghalt, Jézus mög főszálott az égbe.

(Tápé)

27. Isten álgya mög a munkájába

Krisztus Urunk hálást kért ëgy aszszonytul, nem kapott; êmönt a szomszédba, ott osztán kapott vacsorát is. Röggel mikor Krisztus Urunk kászálódott, hogy mán mostan êmén, az aszszony éppen az ágyat vetötte, emelgette a dunnát, párnát, Krisztus Urunk êköszönt tűle: „Isten álgya mög a munkájába!”

Nem gyöszte asztán rakosgatni, az egész ház (= szoba) teli lött dunnávâ, párnávâ.

Úgy déltájba átmönt hozzá a szomszédaszszony, láti, hogy teli van a ház dunnávâ, párnávâ; de az aszszony még akkor is rakosgatta, mingyá kérdözi: hogy hun vötte eszt a sok dunnát, párnát?

„Ijes mög ijes embör vôt nálam; bekéreczködött az este, hogy möghálhatna-ë itt? Röggel, mikor êmönt, êköszönt, éppen az ágyat vetöttem, aszonta: »Isten álgya mög a munkájába!« Azûta nem győzöm rakosgatni, hogy lönne jobb? de csak nem fér a házba!”

„Mán ijen vendégöt én is szeretnék!” – monta a szomszédaszszony, pedig űnála vôt Krisztus Urunk először. Este osztán mögént êmönt Krisztus Urunk, akkô mán adott neki vacsorát is. Röggel, mikô Krisztus Urunk kászolódott, az aszszony kimönt dôgára, Krisztus Urunk elköszönt osztán tűle:

„Isten álgya mög a munkájába!” – neki jis aszt monta, de az aszszony éppen akkor (vizelt), teli lött az egész udvar, még a szomszédba is átfojt; a szomszéd ki nem bírta tanáni: hunnan gyün ez a sok víz? Átmönt az aszszonyhon, hogy mi csinál, talán kútat tisztít? Monta osztán, hogy járt.

(Szeged)

28. A telhetetlenség következménye[5]

Mikô Krisztus Urunk Szent Pétörrel a fődön munkálkodott, az Atya-Úristen kapát dobott lë nekik az égbül, hogy kapálják körű’ magukat a möddig a kapa elér. Szent Pétör ölégödetlen vôt (keveselte a földet), elmönt az erdőbe, hoszú kapa nyelet vágott, aval kapáta körű’ magát. Elgyütt az aratás,

[5] Kihúzott címsor: Az elégedetlenség következménye.

Krisztus Urunknak sok búzája lött, Szen Pétörnek kevés, Szen Pétör asztán búslakodott. Krisztus Urunk aszt monta neki, hogy még ëcczör csépöljék ki a szalmáját, úgy lött osztán Pétörnek is (elegendő) búzája.

(Földeák)

29. Miért kellett Krisztus Urunknak meghalni?

Mikor Jézust ítélték, hogy neki mök köl halni, mindönki aszt monta, hogy mök köl halni, csak az Ártatlanság monta, hogy nem köl, még a Szeretet is aszondotta, hogy mök köl! Akkô monta az Atyaisten:

„Ha így van, hîjuk elő Ádámot és Nójét a limbusbul!"[6]

Eléhítták Ádámot, azután Nójét; asz kérdöszte az Atyaisten: „Hát Ádám, mök köl lë az én szerelmes Szen Fijamnak halni?"

„Mög! Uram, Teremtőm úgy: kinyûtott karrâ, mint én nyúltam az almájé; addég én nem üdvözülök, még az ű szent vére az én fejem koponyájára nem csöppen!" Azután Nójét kérdöszte: „Hát Nójé, mök köl lë az én szerelmes szen Fijamnak halni?"

„Mök köl! szerelmes Atyám, úgy köl, mint mikor én az oszlophon voltam lánczolva!" – mert a fijaji mesztelen lánczolták oda (Noét).

Az Atyaisten beleëgygyezött, osztán mindön eszközöt: poharat, lándzsát, mindönt ű kűdözött lë az Anygyal által. Mikô feszítötték, né' szög vôt; kerűt a Faragó (= Fáraó) népibű' (= czigány) ëgy, az êlopott ëgygyet és esküdött, hogy ű nem vitte el, azé Krisztus Urunkat csak 3 szöggê feszítötték.

(Szőreg)

30. Miûta nem dôgozik a czigány?

Mikor Krisztus Urunkat fölfeszítötték a zsidók, négy szöget akartak beleverni, háromat bele is vertek: kettőt kezibe, ëgygyet a lábába, a negyediket a fejibe akarták beleverni, de a czigány âra mönt, êlopta a negyediket;

[6] Limbus: a pokol tornáca.

akkor mögáldotta az Isten a czigányt: „Szalagy aval a szöggel, të mán úgy is mögélsz abbul, ha nem dôgozol is!” Azûta nem is dôgozik a czigány, néha csinál szöget, patkót, de a’ nem dolog.

(Szőreg)

31. Miért szabad a czigánynak csalni?

Mikô Krisztus Urunkat főfeszítették, a czigány ellopott ëgy szöget, addig settenködött, még ê nem lopta. Keresték rajta; de a czigány elhazutta, hogy nem is vôt töb háromná; azé Krisztus Urunk lábába csak ëgy jutott. Akkô monta Krisztus Urunk, hogy hazugsággâ, csalássâ éjje a világát; úgy is éli, ha nem lop, csal, hazudik.

(Földeák)

32. A czigának szabad eskünni

A czigának szabad (hamisan) eskünni: mert mikô Krisztus Urunkat föl akarták feszíteni, nész szöget csináltak: kettőt a kezibe, kettőt a lábába.

Ëgy czigány addig kerűgette a szögeket: még ëgyet ê nem lopott. Kérdöszték a czigányt, hogy hun a szög? de elesküdöszte a szöget; azé a lábába csak ëgy jutott.

Az Úristen asztán mögengette nekik az esküvést. Esküszik is a czigány akár kő, akár nem.

(Magyarszentmárton)

33. Miért nem csinálhatták meg a negyedik szeget?

Négy szeget szántak Krisztus Urunknak, mikor keresztre feszítették; de csak háromat bírtak elkészíteni, a negyediket nem csinálhatták meg: mert a kohóban a tűz megfagyott.

(Kövegy)

34. A bor miért Krisztus Urunk vére?

Mikô Krisztus Urunkat fölfeszítötték, mikô mökszúrták, a vére kiföcscsent, a vére ëgy rácz aszszonnak az üngire ráföcscsent, aszt ott elásták, oszt' harmadnapra 3 tőke szőlő nyő'tt. Azé nevezze, hogy a bor Krisztus Urunk vére.

(Szeged-Madarásztó)

35. Mikor kapta nevét a koronafa?

Jézust mikô mökfeszítötték, a koronafávâ kötötték körű a fejit a zsidók, korona hejjött eszt töttek, a vastag tüskök belemöntek a fejibe; ezûta hîják koronafának eszt a tüskös fát.

(Földeák)

IV.
JELES EMBEREKRŐL

1. Markalf

Bölcs Salamon ojan kiráj vôt, hogy mindönt tudott; hanem Markalf után. Bölcs Salamon odamönt Markalfnak az édösatytya házához:

„Jó napot! ki van ide be?”

Hát a hogy léhajúlt, a lófeje bent vôt és űs benyûtotta a fejit, aszongya Markalf: „Ló feje, fél embör mög égy embör egészen.”

„Hát apád hun van?”

„Búza nevit változtatytya”, a mög a malomba őrölt.

Mászszor mögén kérdözi:

„Hát apád hun van?”

„Ëgy kárbul kettőt csinál: A búzájára jártak, elhancsikolta;[1] de a hancsikon nem mönnek, bejjeb kerülnek.”

„Hát anyád hun van?” „Édösanyám ott van, a mit mögfog, mögöli, a mit mög nem fog, êszalajti” (bolhászkodik).

Mászszor aszt kérdöszte tűle bölcs Salamon: „Hát anyád mit főz?”

„A ki a fazékba’ lë mög föl fől,” – paszúrt főzött.

„Hát a nénéd mi csinál?” „A tavaji örömit sirati” (mert megesett).

Bölcs Salamon hazamönt, ëcczör azután hordót csinált; de nem bírt sömmire së mönni, elkűtte az inassát Markalfhon, hogy maj kérdözi, hogy ű mi csinál, mongya mög, de jô oda halgasson, hogy mit mond Markalf? Csakugyan mingyá kérdöszte Markalf, hogy mit csinál a kiráj? „Hordót csinál.”

„Hatolna,[2] ha tunna!”

Haza mönt a kirájhon.

„No, mit mondott?”

„Aszonta: hatolna, ha tunna.” Mingyá hatolt és beletötte a feneket, azután pedig elmönt a kiráj Markalfhon, elvitte az ű házához Markalfot, mert ű a nélkül nem bir élni, asz mondotta a kiráj, hogy neki van ojan macskája, mikor ű öszik, a gyërtyát tartya a két lábával.

Aszongya Markalf:

„A macska a természetytyit nem hagygya; nem felejti a természetytyit.”

[1] Mezsgyét húzni vagy göröngyökből rakni. Hancsik: göröngy.

[2] Hatol: valahova nyomul, bebújik.

Markalf szödött öszsze három egeret. Bevitte, ëgygyet elereszt, a macska utánna néz. A kiráj mögpiszszenti a macskát. Mögén kapta, elereszti a másikat, a hogy a macskához közel elszalatt az egér, biz a macska êhajîtotta a gyërtyát és utánna szalatt, a kiráj mögharagudott:

„Erigy az udvarombû, rád së nészhetök." Kapta Markalf, két lábára, két kezire szita kérget kötött, ëgy kis hó esött, öszszejárta az udvart és azután bebût a disznóólba.

Röggel, mikor fölkelnek, ojan nyomot nem ösmert, hogy miféle álat löhet az, a ki ott járt az udvaron? a kirájnak jelentötték. A kiráj keresi mindönfelé nyomrû.

„No, ide vit be, a disznóólba!"

Hogy ű (Markalf) látytya, hogy a kiráj keresi fegyverel, lëvetköződött, háttal fordult az ajtónak, a kiráj bekukucskál, Markalf aszongya: „Ha nem nézhecz a szömömbe, nézzé (az ülepemre!)"

Igy Markalf elmönt haza, az édösatytya házához.

Ëcczör ijen idős embör, mint én, elmönt a bölcs Salamonhon, mökkérdözi, hogy mökhalt a felesége, ű ëgy lëánt vösz el, löhet-ë?

A kiráj aszondotta: „Én nem tudok sömmit, hanem amott szaladozik az úcczán ëgy gyerök, fogja aszt mökérdözni."

Elmönt az öreg oda, a gyerököt möktanájja, fogja a gyerököt kérdözni, hogy ű lëjánt akar elvönni, mint öreg embör.

Markalf aszongya:

„Fére öreg, mögrug a csikó!" Aval viszszamönt bölcs Salamonhon, hogy mit mondott a gyerök.

„No, öreg, a fijatal nem magához való."

Később Markalf elbujdosott, a kiráj nem tudott sömmire mönni Markalf nélkül, ëgy fazéknak a fenekin jó nagy lukat csinát, mökparancsôta a szolgájának, hogy tögye léczre oszt vigye városrul-városra, kijabája, hogy ki tugygya mökcsinálni, a ki mök tugygya csinálni, fogják mög, hozzák ű hozzá. A szolga osztán mönt falurul-falura, városrul-városra, a mint mög vôt parancsôva. Ëgy hejt sok embör vôt ëgy rakáson, a mint kérdözi, hogy:

„Ki tugygya mökcsinálni!"

Aszongya Markalf:

„Mond mög a gazdádnak: fordícsa ki, én akkor befôdozom!"

Hazamönt a szolga, mongya, hogy tanát: a ki asz monta, hogy ha a gazdád kifordítya, ű befodózza. „No, aszt köllött vôna mögfogni oszt êhozni, a vôt a Markalf."

Azután csináltatott bölcs Salamon: arany ekét, 4 arany ökröt, ustort, hajtót, mindönt hozzá aranbul, kűdösztette városrul-városra az arany ekét, hogy böcsűjjék föl, hogy mönynyit ér? Anynyira hurczolták városrul-városra, hogy sokra böcsülték.

Ëcczör osztán ëgy városon föltanálják Markalt, aszongya Markalf:

„Ha áprilisba, májusba nincsen eső, nem ér ëgy árpa czipót!"

Minygyá mökfokták Markalt, úgy vitték a Salamon kiráj házához, a nélkül nem bírt élni, hijába vôt a bölcsessége.

(Magyarszentmihály)

2. Világbíró Nagy Sándor ítélete

Vôt a világon ėgy embër, aki êmönt a gazdag komájához, hogy agygya oda neki a hat ökröt szántani.

A gazdag koma asz'on'ta:

„Nem bánom! Ha elsőb' êgyün ken' neköm hat napig szántani, a hetedik napon od'adom ken'nek."

Od'atta neki, a gazda koma oszt' kimönt szántani, a hetedik nap pedig, vasárnap délbe kieresztött, oszt mind a hat êszá't: daruk löttek. Akkor a szögén embör búsult, êmönt a gazdag komának mögmondani, hogy a hat ökör êszál't.

Asz'ongya a gazdag koma: „Hát mos mi' csiná'junk? Êmögyünk a Világbiró Nas Sándorhon."

Süttetött az aszszonynyâ ëgy kis poroját.[3]

Mönnek, möndögélnek, előtanának ëgy kocsmát, bemöntek. A gazdag koma a szép húst, bort, süteményöket hordatta magának; a szögény koma mög lėült az ajtóhon a sarokba; ūs kivötte a porojįcskįt, övött. A kocsmįrosné ott sürgött-forgott, mögkévįnta tūle a mįlét, oszt êmönt a gyeröke. Jô van. Főkênek, mönnek hároman Világbiró Nagy Sándorhon; mer a kocsmáros is mönt velük, mê a gyeröke êmönt. A szögény embör mög búsûtt, hogy űtet most úgy is fölkasztik.

Möntek, előtanátak ėn nagy templomot, oszt a szögény koma oda főmönt, hogy lė bukik a torombû. Lėbukott a szögény embör, oszt agyon-

[3] Poroja: málé.

ütötte az ott sétáló öreg barátot. Ű neki nem lött sèmmi baja sè. Mos mán, hozzájuk szegődött 3 barát is panaszra. Mönnek, möndögélnek, oda értek Világbíró Nagy Sándorhon. Velük mönt a 3 barát is, hogy agyonütötte a szögény embört, a barátot. Búsúlt a szögény embör, hogy mán úgy is vége lösz az életinek. Akkô bemöntek, elsőb a gazdag koma, aszt a kocsmáros mög a 3 barát, ők feleltek. Kikűtte űket Világbíró Nagy Sándor oszt asz monta: „Kűgyék be a szögény komát", osztán behítta a gazdag komát; a kocsmárost mög a 3 barátot. Akkô Világbíró Nagy Sándor asz monta: „Tè, gazdag koma, agyá a szögény komádnak hat hasas tehenet, akkô mögelleti a hat ökröt."

Aszonta a gazdag koma, ű nem agygya!

„No, ha nem adod, akkô agyá neki kilencz százast minygyá; de mög ad neki, mê ha mög nem adod, akkô tömlöczbe vetnek! Tè szögény embör hát e'vê a kocsmárossâ mi csinátá?"

„Hát kiűltem az ajtó háta mögé, oszt övögettem ègy kis poroját mög a mi vôt. Gyütt-mönt a felesége, êmönt a gyeröke."

„Tè kocsmáros" – aszonygya Világbíró Nas Sándor – „odadod a feleségödet, akkô lösz gyeröke!"

Aszonygya a kocsmáros ű nem adi!

„Akkô fizes három százast!"

„Inkáb' mögfizetöm a három százast!"

„No, szögény koma, hát ezökkê a barátokkâ hoj jártá?"

„Hát – aszonygya – főmöntem a toromba, hogy úgy is vége lösz az életömnek, lèbuktam, oszt agyonütöttem ègygyet."

„No, tè barát, erigy föl tís is a torom tetejibe, oszt' bukjá lè, e mög maj oda ál oszt üzsd agyon!"

Aszonygya a barát, ű nem mén föl.

„No, hát fizess neki három százast. No, tè?" – aszonygya a másik barátnak. Aszonygya, ű nem bukik lè, inkáb három százast ád neki.

Akkô aszonygya a harmadiknak: „No, tè?!"

Ű sè' mén fő, inkáb ád három százast. Osztán gazda lött a szögény embör.

(Szaján)

V.
ATILLA-MONDÁK

1. Óbuda elnevezése

Átilla mikor elmönt csatázni, addig az öcscsit itt hatta heltartónak. Az alatt az idő alatt Buda fölépítötte a várat, a vár kapúja fölé írta a nevit: Buda kivülrül, belül mög fölírta, hogy Atilláé a vár. Mikor Átilla eszt möglátta a vár kapun kívül, fölindult, hogy Buda neve van oda írva, mindön kérdés nékű êvákta a nyakát az öcscsinek; mikor szétnézött, akkor látta: hogy az ű nevire van építve a vár; mer belül a vôt írva, hogy Atilla vára; ráborult az öcscsire, akkor monta: Ó, Buda, Buda! mit töttem én most?! Azûta Óbuda, ezelőtt más vôt a neve.

(Egyházaskér)

2. Velencze keletkézete

Mikor Átilla Rómába ment, hogy meghódítsa, az útja Velencze felé vezetett; a velenczeiek akkor még a tengerparton laktak. Mikor meghallották, hogy Átilla Velencze felé gyün, a tengerbe czölöpökre házakat építettek, így menekedtek meg Átillától; mert oda nem bírt Átilla bemenni. Igy Velenczét Átilla nem is hódította meg.

Azóta a velenczeiek a tengerben laknak; ekkor keletkezett Velencze.

(Szeged)

3. Atilla és a fegyver

Mikor Atilla élt, akkor csinálták az első puskát, ëgy embör mögmutatta Atillának is, hogy ezután ijennê csatáznak, Atilla osztán monta az embörnek, hogy hát lűjön vele valamit, az embör körösztűlűtte a mit Atilla mutatott neki; akkor monta Atilla:

„Ha mán ijet is tunnak csinálni, vége a vitésségnek."

Fokta a puskát, beletötte a csövibe az újját, êtörte.

(Kukutyini major Deszk mellett)

4. Attila vára[1]

Pécskáról Szemlakra menve, balkéz felől sáncz nyúlik el, melyben még a mult század utolsó negyedében régi rom volt látható: Atilla vára romjai. Atillának, ki Dombegyházán (Csanádban) van eltemetve, Etele nevű szép leánya volt, kiért sokan rajongtak; de ő csak Solymos (vár) uráért epedt. Titkos szerelem fejlődött ki köztök; mert Atilla nem Solymos urának; hanem Szeged felől jövő hatalmasabbnak szánta, mit tudatott is leányával. Mikor Szeged felől érte jöttek, éjszakának évadján kiszökött a várból, Solymosnak vette útját; de a szülés fájdalmai elfogták, csecsemőjét az előtte levő dombba rejtette el, reggel azonban a kutya felkaparta, innen a neve a hosszú, nagy kaparásnak: Kaparás.

(Pécska, Virág Mihály 1875. Magyarpécska)

5. Zergő vitéz: Etele leánya kedvese

Pécskától Szemlakra vezető úton, a mint a városból kiérünk, jobb kéz felől van a kaparás, tovább menve Szemlak felé bal felől romokat: Atilla vára romjait találjuk. Itt lakott az Isten ostora Etele leányával, kit megszeretett Zergő vitéz, Máriaradna mellett elterülő Solyom várának az ura. Zergő vitéz viszon szerelemre talált, mit azonban ellenzett Atilla, jobb szerette volna a távolban: Budán lakó Endrőnek adni feleségűl.

Etele Kocsárd részéről áskálódást tapasztalt, mit legyőzni nem tudott, atyjától elszökött. Szökés közben a szülés fájdalmai fogták el s hol megszülte gyermekét, el is ásta; de másnap a kutya kikaparta, innen a neve: Kaparás.

(Pécska)

[1] Kihúzott címsor: Kaparás.

6. A kis- és nagy sáncz romjai Magyar Pécskán

Az idő által megviselve áll a mai napig Arad megye magyarpécskai határában a két sáncz romja, mely nagy-és kis sáncz név alatt ismeretes, hol a nép manapság is a sánczban talált pénznemek, koponyák, régi edények, fegyverek, a sáncz alatti téglából épült pincze s több ily régiségek felfedezésétől ösztönözve, a földbe rejtett kincsásással többször foglalkozik.

Ezen sánczok a szemlaki határban kezdődnek, hol az úgynevezett nagy sáncz van. Onnan húzódik az egy vonalban eső s vele párhuzamos kis sánczczal és ennek bástyáival egészen a palotai országútig. Itt a két szöllőhegy, azaz domb között feljáró utat kaparásnak nevezik.

A kaparás eredetének története

A nép monda szerint onnan eredt volna, hogy a nevezett sánczon a régi időben egy szittya vezér lakott volna s ennek lett volna egy leánya, ki a solymosi vár urával tiltott szerelmi viszonyban élt. De az atya az egybekelést ellenezte; sőt nem is engedte meg, miből az következett, hogy a leány a titkos szerelemnek is rabja lett s a nevezett vár urával Budára szökni készült; de a nevezett kaparáson szerelme gyümölcsétől szoríttatva, kénytelen volt kiséretével megállapodni.

Itt egy kisdedet szült és nem tudni mi okból, kísérőivel eltemettette. De azt egy arra menő kutya észrvette és kikaparta; innen származtatja a nép a kaparás nevet.

Még mai napig is megvan azon bal hiedelem és megparancsolja a gazda cselédjének: hogy a meredek lejáráson vigyázzon s ha valamit lát, meg ne ijedjen; mert a nagyszemű lány a kutyával ott viaskodik. Csak az a kár, hogy a történelem semmi említést sem tett mindeddig a magyarpécskai sánczokról.

(Magyarpécska)

7–8. Átilla halála és eltemetése

I.

Mikor Átilla az egész világot meghódította, Róma birodalomba ment, a pápa kijött elébe prosëczijóval;[2] egymásnak szólottak:

„Mi vagy te?”

„Én, Isten ostora vagyok.”

Átilla: „Hát te?”

„Én Isten szolgája vagyok.”

„Ha isten szolgája vagy, engedelmet adok!”

Mert két angyal volt a két vállán a pápának: megfenyítette, megrettentette Átillát, úgy tért vissza.

Dombegyházán elindult az orra vére Átillának, elesett, ott halt meg; esős idő volt. A helyet, a hova temették, egy regement katona egész éjszaka taposta. Hogy meg ne találják, kiszúrták a szemét, a ki ásta neki a sírt. Arany, ezüst, vas koporsóban temették el.

(Kövegy)

II.

Mikor Átillát eltemették, eligazították a fődet ëgy ezred katonasággal, a földet porrá vágatták, hogy sënki së tugygya mög, hogy hol fekszik Átilla. Mikor mán porrá vákták a fődet, akkor asz mondta az ezredös: „Ki tugygya mögmutatni, hogy hol fekszik Átilla?” Ëgy közembör rámutatott âra a hejre, a hol fekütt Átilla, az ezredös fejbe lüvette minygyár. Átilla Batonya és Arad köszt fekszik, Lévés körül valamelik pusztán halt mög, bélmérgezést kapott; mert mikor viszszatért a háborúbul, valamelik nemzecscség âra kérte a feleségit: hogy mérgezze mög. A kincsit halála után százötven esztendőre találták mög Nagyszentmiklós alatt ëgy pinczébe.

(Hódmező-Vásárhely)

[2] Prosëczijó: prosecció, processzió: körmenet.

VI.
MÁTYÁS KIRÁLY MONDÁK

1–2. Mátyás lesz a király

I.

Mátyás királ bérös (legény) vôt, szántott négy ökörrê, mindég imátkozott, mikô szántott. Kimönt a gazdája, kérdöszte tûle:

„Mé imádkozô të mindég Mátyás?”

„Én tudom, mé szôgálok az Istennek.”

Kérdöszte a gazdája: „Tüdod-ë mi újság van a városba?”

„Most akarják tönni a kirájt – monta a legénke – de a kit akarnak kirájnak tönni, ha a fejibe töszik a koronát, a korona maj kiszál, (mást akarnak királynak tenni) hanem mönynyön haza gazduram, mongya mög nekik, hogy lögyenek egész nyugott, én löszök a kiráj, hogy engegygyék a koronát az Isten hatalmának, maj mökkeresi a’; ki a kirának való.”

„Hunnan tudod të aszt Mátyás, ho të lösző a kirá?”

„Az éjjê Krisztus Urunk itt vôt nálam, asz monta: »No të szögén bérös, árva legén ijen híven szôgáltá të neköm, átaladom neköd a koronát, hônap délután négy órakô mán kiráji palotába löszöl, ha mög akarsz benne győzönni, szúrd lë az ustornyeledet, ha az kifakad, biztos löhecz benne!«”

Mátyás mikô fôviratt, még buzgóbban imátkozott, hogy ű mijen igéretöt kapott Krisztus Urunktul. Mikô kiviratt befokta négy ökrit, hozzá fogott szántani. Kételködött benne, Krisztus Urunk szavajit nem akarta êhinni, hogy ű hol löhessön kirá? – próbára lëszúrta az ustor nyelit, hogy Krisztus Urunk szava kitêjesödik-ë? Mikô kettőt fordût (az ökrével), mán akkô arasztos hajtások vôtak az ustor nyelin. Fölvötte az ustor nyelit, lëszötte rúla a hajtást, azért merte büszkén mondani, mikô kérdöszte a gazdája, hogy én löszök a kiráj.

„Akkô lösző të kiráj – mon’ta a gazdája –, mikor az ustor nyeled kihajt!”

Mátyás mögén’ lëszúrta, mán töb mint ëgy arasztos hajtások vôtak, mire kettőt fordûtak. Akkô monta a gazdája:

„No, mos má êhiszöm Mátyás!”

Délután három órakô lëszált a korona, Mátyás lött a kiráj; gyüttek érte, néllovas hintón, vitték kiráji palotába.

A vôt az igasságos kirá, mer’ mikô mönt az országba, oszt látta, hogy valaki nél lovon szánt, a másik mög kettőn, kifogott ëgygyet, annak atta, a kinek kettő vôt, hogy annak is anynyi lögyön, mint a másiknak.

(Földeák)

II.

Mátyás kiráj azelőtt bérös vôt; álmába angyal által vôt jelentődve neki, hogy ű lösz a kiráj.

A gazdájának hat ökre vôt, mikor szántott, mindég csára hajtotta az ökröket. Ëcczör, mikor a gazdájával szántott, êkeszdött az eső szitálni; aszongya a gazdája:

„Jó vôna mán frustukolni;[1] de mindönütt sár van!”

Aval Mátyás mögfordította az ekét, a vasra tötte a kinyeret, a tarisznyát mög a tézslára[2] akasztotta. Tíz óra körül löhetött az űdő, aszongya a gazdája:

„Ma kiráj választás van; hallod-ë Mátyás! még tés löhető kiráj.”

„Akkô löszök kiráj: mikor az ustor nyele kiződel.”

Belemönnek a másik borozdába, kiződelt az ustor nyele, a borozda közepin a fejire szált a korona, hogy Mátyás az ustorral csapott az ökörre; akkor ütődött fére a köröszt a koronán.

Este, hogy beértek, gyüttek érte, vitték az országházába az országházához. Mingyár möktanult írni, olvasni, ű lött a kiráj.

Mikor átvötte az ország kormányát, mivel hogy ű szent vôt, az Úristen neki szárnyat adott, nem is vôt ojan igasságos kiráj së azelőtt, së azután, nem is lösz!

Mikor 6 ökrön szántogatott az ëgyik, a másik mög 2 ökrön, oda mönt a kinek 6 ökre vôt:

„Szántogat ken öreg?”

Mögál az öreg, 2 ökrit elvitte, odatta (annak) a ki 2 ökrön szántogatott.

Mén tovább, látya, hogy a paraszt embör 6 lovon szánt, odamén, mingyá mongya:

„Jó napot agyon Isten, öreg apám!” 2 lovat mingyá kifogott, odatta a szögének.

Mátyás kiráj palotáján annyi ablak van, a hány nap van az esztendőben.

(Egyházaskér)

[1] Frustukolni: reggelizni.

[2] Tézsla: az eketaliga rúdja.

3. Mátyás király és a kovács

Mátyás kirájnak szárnya vôt, az Isten szárnyat adott neki, mert ű Szent vôt, mikor így télön a városba mönt, nagyon hideg vôt, mint most, a kovács előtt repült lë, bemönt a méhejbe, ott tüzelt a kovács: „Mi csinász të mestör?” – kérdöszte a kovácsot.

„Veröm a vasat, hideg van-ë?”

„Nagyon hideg van.” „Gyere be a szobába, ott meleg van!”

Bemöntek, a kovács széköt tött az asztalhon, Mátyás kiráj oda ült, ëd darabig beszélgettek, a felesége addig mög főzött kását: tejeskását, mazsolaszőlővel beszórta. Êkeszdenek önni, Mátyás kiráj mindég a mazsolát szötte, a kovács intött a feleséginek, hogy tögyön még rá mazsolaszőlőt; Mátyás kiráj csak a mazsolát szötte.

„Kását is ögyél!” – monta neki a kovács.

„Jó neköm a szőlő is!”

Mikor jô laktak, Mátyás kiráj êtünt; akkô nézött a kovács, hogy ki e?

Mátyás kiráj levelet írt a kovácsnak, hogy mönynyön hozzá vendégségbe a feleségivel; mög vôt parancsolva, hogy a feleségit is vigye.

Mikô elmöntek, koczoktat a kovács, beköszön; Mátyás kiráj fogagygya szívesen.

„Êgyütté? Gyere be!” Mátyás kiráj is széköt tött a kovácsnak, monta, hogy ëgy nagy kasztroj kását főzzenek, szinte azonképpen mökparancsolta, hogy mazsolaszőlővel szórják be; a kovács is a mazsolát szögye.

„Ugyë jó ez a kása?” – kérdözi Mátyás kiráj.

„Jó ám neköm a mazsolája is!”

„No, csak a mazsolát ögyed!” Mikô jôlaktak, aszongya Mátyás kiráj a kovácsnak:

„Mit kévánsz të a të jótöttödé, a mé neköm meleg szobát attá, mög önni?”

„Mit kéványnyak? Nem kévánok én tëtűled ögyebet, csak ad neköm aszt a mundérodat, a mik rajtad van!”

Mátyás kiráj neki atta.

Aszongya Mátyás kiráj felesége a kovács feleségénk: „Mit kévánsz të tűlem a mé az én uramat jô tartottad mikô nálatok vôt?”

Az aszszony nem kért sëmmit, Mátyás kiráj felesége csinátatott neki a susztërrâ ëgy pár papucsot, aranyos vôt; êbúcsúsztak osztán.

Mikô hazamöntek, a kovács járkált lë, föl a szobába, belenyult a mundérzsebbe, tele van aranynyal. „Látod, hé! mögélünk mink ebbül!” Az aszszony a zsebibül kihúszta az arany papucsot, de csak vasárnap vötte rá.

A kovács nem verte többet a vasat.

(Egyházaskér)

4. A kőleves

Mátyás királ szögény embörhön mönt, kért tűle ëgy kis levest; de a szögény embörnek még az së vôt, nem vôt sömmije së: „Nem alhatok, nincs sömmim së!”

„Nem köl ahhon csak ëgy kis kű, hozzanak be ëgy darab küvet, majd’ főzök én!”

Behosztak ën nagy küvet.

„Nem köl akkora, csak ëgy kicsi” – osztán adott nekik pészt, hozzanak a bôtbû lüsztöt, mög zsírt.

Mátyás királ hozzá fogott főzni, levest, kűlevest. Mikor mögfőtt, hítta űket önni, de nem möntek, csak maga övött Mátyás királ, levest, kűlevest; akkor êmönt, hagyott a fazékba nekik is, monta, hogy ögyék mög.

Mikor odamöntek, nézik a levest, hogy mijen az a kűleves, hát az ajja tele vôt aranynyal, mingyár tutták, hogy Mátyás királ járt náluk.

(Szeged)

5. Hogyan ajándékozott Mátyás király?

A szögény embör tanát ëgy nagyon na tököt, êvitte Mátyás kirájnak, odatta ajándékba; Mátyás kiráj mög pészt adott a szögény embörnek, anynyi pészt, hogy két ökröt vöhetött rajta, úgy oszt négy ökrön szánthatott; mert azelőtt is vôt két ökre.

A szomszégygya gazdag embör vôt, kérdöszte, hogy hun vötte aszt a két ökröt? A szögény embör êmonta, hogy így mög így: tanát ën nagy tököt, oszt Mátyás kirájnak atta ajándékba.

„Na, jô van! maj viszök én is valamit.”

Vôt neki ësz szép csikója, odatta Mátyás kirájnak ajándékba. Nézi Mátyás kiráj a szép csikót, ëcczör aszonygya:

„E mán csakugyan szép csikó, ijet még magam së láttam!” Odavezeti a gazdag embört a tökhön, hoty hát ű látott-ë mán ijen nat tököt?

„Na, mán ijet még magam së láttam!”

„Na, lögyön a magájé azé a csikójé!”

Mer Mátyás kiráj tutta, hogy gazdag embör nincs rászorulva a pézre, aszt a tököt atta néki, a möliket a szögény embertű kapott.

(Szegedre került kiszombori embertől jegyeztem le.)

6. Mátyás király és a síkárfű-árús[3]

Az öreg embörnek vôt ëgy kis darab fölgye, Mátyás kiráj életibe síkárfüvet termött. Az öreg szödögette a síkárfüvet és árulgatta, evel tengőtte az életit és gyermökejit. Az öreg mikô ásogatta a síkárfüvet ën napon tanát ëgy gyémánt/küvet, hazavitte a gyémántkövet, föltötte a gërënda alá a szobába. Ojan világosságot tartott a szobába, hogy nem köllött neki világbeli. Akor ëgy gazdag embör szomszégya vôt, átmönt hozzá este, möglátta, hogy micsoda világosság van a szobába; kérdöszte az a szomszígya, hogy: „Hun vötte aszt a küvet?”

Az öreg asz felelte: „A síkárásogatásokba tanáta a főgyibe.”

A szomszígya aszt monta: „Vigye el Mátyás kirájnak, a kiráj mögajándékozza, hogy nem köl neki síkárfüvet ásogatni.”

Az öreg betötte a zsebkendőjibe, elindult Budára, hogy elviszi Mátyás kirájnak a küvet. Mikor odaírt az első kapuhon, mögmutatta a küvet, hogy mit visz a kirájnak.

„Hun a leveled?” – kérdöszte a kapus.

„Nincsen, ëgy küvet viszök a kirájnak.”

Jô van, de a nagyedrészit agygya oda, a mit a kűjé kap, azé beereszti. Ugyan a második kapunál is a negyedrészt kövétölték, a harmadik kapunál is; oda ígérte. Akor bejutott a kiráj elébe a küvel. A küvet keszték böcsülni. Akkor kérdöszte a kiráj az öregöt, hogy mit kér a kűjé?

Az öreg aszt felelte: „Kétszáz botot.”

[3] Sikárfű: zsúrlófű, mosófű.

A kiráj aszonta: „Nem értöm! – hogyan ércsem, hogy kétszáz botot?”

„Rám verni! A negyed részit az első kapus kapja, a második kapus mögén a negyedrészit, a harmadik kapus mögén a negyedrészé eresztött be, annak köl odannom. A negyediket maj ëgy zsidónak eladom a pesti pijaczon.”

„Most mán értöm!” – monta a kiráj. Az öreg kért a kirájtul két katonát, hogy majd elagya az ötven botot. Csakugyan talált ëgy fijatal zsidót, a ki mögvötte 3 húszasé; mer ha’lotta, hogy a kiráj udvarába van, két húszast adott foglalót. Mikor bekerültek a kiráj udvarába, kérdöszte a kiráj a zsidót: „Hogy mögvötte aszt az 50 botot az örektül?”

A zsidó válaszolta, hogy mögvötte.

„Kifizette?”

„Ëgy huszas köl még az öregnek.”

„Fizesse ki, maj mög fogja kapni a botokat.”

A zsidó kifizette. Akkor a kiráj aszonta:

„Elő köl hívatni a 3 kapust!”

Akkor a kiráj kérdöszte a kapusokat:

„Mönynyijé eresztötték be az öregöt aval a kűvel?”

Aszonta mindëgygyik, hogy a negyedrészé. Akkor a kiráj kiparancsolta a derest, így az kapusokat kifizették. Mind a háromnak az ülepire verték a 200 botbul a mi ráesött. Akkor a zsidóra került a sor; a zsidó nem akarta válalni, hogy ű nem ojan botot vött. Aszonta Mátyás kiráj:

„De az öregnek nincs más botytya, csak ez! nagyon is eladó vôt!”

Igy a zsidó is kikapta.

Azután ajándékoszta mög Mátyás kiráj az öregöt, hogy nem köllött neki síkárfüvet szödögetni.

(Szaján)

7. József császár Temesközön

Mikor József császár az országba útazgatott, êre is járt, látta, hogy ëgy öreg embör maga kapálgat, kérdözi. „Mi dolog a, hogy maga ijen öreg léttire kapál, talán – aszonygya – nincsen cselégygye?”

„De – aszonygya – van 3; de mind a három mesterembör.”

„Miféle mestörök? – magyarázza ki! hogy magán nem segítenek.”

Aszonygya: „Ëgy szúró, a másik húzó, a harmadik világszaladó.”

„Fejcse ki eszt öreg, hogy miféle mestörök ezök?”

„Az első szúró, mert susztër, a nyúzó: a végrehajtó, a világszaladó: a bëtyár.” Azután viszszamönt az országhászhon, dühösségire a miniszterеinek, fölatta, hogy neki fejcsék ki, hogy miféle mestör az a három; de az öreg embörnek adott 99 arant, hogy még ű neki a képit szászor mög nem látytya, addig sënkinek ki në fejcse; mert ha kifejti valakinek, akkor feje vesztesége.

A miniszterök ebbe nagy gonba erettek, kérdözősköttek mindönkitül, nem tudott sömmit felűle, harmadik nap ëgy aszonta a kettőnek job néki, ha úgy elmén előre a trónrû, hogy sönki së tugygya és József császár csúfossan nem kergeti el!

Âra mönt a mőre az az öreg embör kapált, szögényes ruhába mögált az út szélön az öreg embörnél.

„Öreg apám, monygya mán! Halott-ë ojat, micsoda mestörök, az ëggyik szúró, a másik nyúzó, a harmadik világszaladó?”

„Hogy në?” – ű tugygya.

„Fejcse ki, a mit kér, asztat fizetök.” „De nem fejthetöm, mert József császár aszt hatta, még az ű képit szászor mög nem látom, në merjem kifejteni sënkinek së.”

„Öreg! a lekkönyeb: adok magának 100 darab arant, ha kifejti, mind a százon rajta lösz József császának a képe, és ha űs ide gyün, kérdözi, hogy mé fejtötte ki, csak 100 arant mutasson neki, akkô monygya neki, hogy mos, szászô látom, mivel mindëgygyik aran pézön rajta van a képe.”

Nagy örömmê viszszamönt az országhászhon, monta a két társának, hogy ű mán möktanûta; a fölséginek kifejtötték, hogy első, a szúró: a susztër, a második, a nyúzó: a végrehajtó, a harmadik a világszaladó: a betyár.

József császár elővötte az öreg embört, hogy merte mögmondani, még ű neki a képit szászor mög nem látta?

Akkor elővötte a 100 arant az öreg embör: „Itt látom fölségödnek szászor a képit, most százëcczör is látom!”

József császár még 100 arant ajándékozott az öreg embörnek.

(Magyarszentmárton)

8. Hogy osztotta be az életet az öreg ember?

Mikor Mátyás kiráj ëgy faluba bemënt, a falu véginél tanát ëgy nyolczvan esztendős öreg embërt; az öreg embër sírt.

Kérdöszte tőle Mátyás kiráj:

„Mijé sír? bácsikám!”

„Hogy në sírnék, mikor az apám mëgvert!”

„Él még öregëmnek az apja?!

„Él” – mondja az öreg.

„Szeretném látni! mijen embër?

Bemëntek az udvarra, mëgtanáták az apját. Köszönt Mátyás kiráj, aszonygya:

„Bácsikám! mé verte më eszt a fijút?”

Aszonygya: „Honnë? fikkomatta, rosz kölke! hogy mëgsértëtte az apámat.”

Aszonygya Mátyás kiráj:

„Mije? hát még a maga apja él?”

„Él ám!”

„Szeretném látni!”

Bemëntek a szobába, hát! ott ül az öreg. Mátyás kiráj aszonygya:

„Öreg! látom, maga ëlég öreg, hogy élt ijen szép időt? hogy osztotta be az életët!”

„Beosztottam az életët: háromat a hattal, hatot a kilenczel.”

Aszonygya Mátyás kiráj:

„Eszt më në fejcse sënkinek, még a képëmet nem látytya!”

Akkor eszt kérdëzte tőle Mátyás kiráj:

„Më tudna-jë fejni három bakkecskét?”

„Më!”

Avval elmënt Mátyás kiráj haza, aszonta azoknak az uraknak, a kik rangot kértek tőle, hogy fejcsék më neki, hogy osztotta be az öreg embër az életit: háromat a hattal, hatot a kilenczel. Ha më nem fejtik: a halál fijai! Avval az urak széjjelmëntek az országba keresni az öreget.

Ëcczër az ëgyik úr ráakatt az öregre, kérdëszte tőle:

„Nem tudná eszt më eszt mëgfejteni?”

„Më én, de nem fejtëm më ingyen!” – mongya az öreg embër. Addig alkuttak, hogy ezër aranyat fizetött az úr. Mikor az úr odatta az ezër ara-

nyat, odaténfërgëtt a másik, kérdëszte az öreg embërt, më̈g tudná-jë̈ fejteni eszt më̈g eszt?

„Më̈g én!” mongya az öreg embër, „ezër aranyé fejtëttem më̈g ennek is.” Odaténfërgëtt a harmadik úr is, ennek is ezër aranyé fejtëtte më̈g.

Mëntek osztán Mátyás kirájhon më̈gfejteni. Mikor më̈gmonták, hívatta Mátyás kiráj az öreget:

„Öreg! montam, hogy në fejcse më̈g, még az én képem nem látytya.”

„Uram! nem ëcczër láttam fëlségëd képét, hanem háromezërszër.”

Mikor kimutatta a háromezër aranyat, akkor elmonta Mátyás kirájnak, hogy fejte më̈g a három bakkecskét is. Háromnapos kënyérnél puhábbat nem ëvëtt, hatéves bornál fijatalabbat nem ivott és kilencz hónapba ëcczër hált a feleségével.

(Kis-Királyhegyes)

9. A nyolcz garas beosztása

Három nömös késérgette Mátyás kirájt, mindëgygyik szeretött vôna titulust kapni. A mint a tanyák köszt möntek, láttak ëgy béröst fölöstökömözni: kinyeret fölöstökömözött, aszt is feketét, az ökrök mög ötték a szép fehér szénát; aszongya neki Mátyás kiráj:

„Hogy van az, hogy az ökrök ojan szép, fehér szénát ösznek, të mög csak kinyeret öszöl, aszt is feketét! nem ád a gazdád?”

„Kevés a béröm – mongya a bérös – csak nyôcz garas van ëgy napra, abbul is csak kettő az enyim!”

„Hogy, hogy?” Mátyás kiráj kérdözi.

„Kettővel tartozok, kettőt sárba vágok, kettővel régi adósságomat fizetöm, neköm csak kettő marad.”

Mátyás kiráj osztán êmönt a nömösökkel másfelé; de möghatta a bérösnek, hogy addég mög në mongya sënkinek (a megfejtést), még csak az ű képit háromszászor mög nem láti.

A három nömös mindön áron titulust szeretött vôna kapni; de Mátyás kiráj aszonta:

„Még csak mög nem fejtik, a mit a bérös mondott, addég nem kapnak.”

Êmöntek a béröshön, hogy fejcse mög, hogy mit jelönt a mit Mátyás kirájnak mondott, hogy a pénzit sárba vági?

Aszongya a bérös:

„Fizessenek háromszáz aranyat, akkô mögmondom, nem is szabad aláb mögmondani, aszonta Mátyás kiráj addég mög në mongyam sënkinek, még az ű képit háromszászor mög nem látom.”

Kifizették.

„Kettővel tartozok – mongya a bérös – az apámat tartozok tartani, mert mán öreg embör: két garast ű rá szánok; kettőt sárba vágok; mert van ëgy eladó lányom, ha hônap êviszik, a mit rákőtök, akárcsak a sárba vágnám; kettővel mög az adósságomat fizetöm, törleszteni köl, hogy êfogygyon, így nem marad csak két garasom.”

(Szeged)

10. Mátyás király és a kis kakast felosztó szomszéd

2Mátyás királyhoz sokan folyamodtak különféle kérelmekkel. Egy ember kitüntetést szeretett volna kapni. Volt neki egy szép kis kakasa, elküldte a királynak, gondolta, hogy kap érte valami kitüntetést. Mátyás király el is fogadta a kakast azzal a feltétellel: hogy az ember is ott lesz az ebéden, mikor a kakast megeszik, és hogy ő osztja el a kakast, de úgy, hogy a ki ott lesz az ebéden, igazságosan kikapja a részét, a mi őt illeti; mert ha nem, akkor nem jutalmat, hanem büntetést kap.

Nem is kellett az embernek egyéb! Szörnyen megijedt, törte a fejét nagyon, búsult, hogy’ ossza el a kakast? Elpanaszolta a szomszédjának a baját. A szomszédja azt mondta, hogy ő el tudná osztani, hogy ő elmenne a királyhoz helyette. Az ember szívesen beleegyezett, hogy a szomszéd menjen el; mert már annyira törte a fejét, hogy megfájult bele.

Elment a szomszéd Mátyás királyhoz, megsütötték kakast ebédre, s az asztalhoz ültek. Ott volt a király, királyné, két fia, két lánya meg a szomszéd. Mikor behozták a kakast, mondott a szomszéd egy tréfás beszédet a sült kakas felett és elkezdte osztani.

Levágta a fejét, od’adta a királynak, mert:

„A feje a ház fejét illeti” – mondta az ember.

Levágta a nyakát, od’adta a királynénak, mert: „A nyaka a ház asszonyát illeti: a nyaka van a fejéhez legközelebb a kakasnak, mint a királyné a királyhoz.

Azután levágta a két szárnyát és od'adta a fiúknak, hogy: „Jobban tudjanak írni."

Levágta még a két lábát és od'adta a lányoknak, hogy jó tánczosok legyenek.

Mikor így elosztotta, azt mondta: „Most már mindenki kivette a részét, a mi őt illette, csak még én nem." Maga elé tette a mi megmaradt és megette.

Mátyás király csak nézte, hogy fizeti ki őket az aprólékkal az ember, s mikor a kakas java maradékját maga elé tette az ember, azt mondta neki:

„Nem tudtam, hogy ilyen okos! hogy bennünket az aprólékkal kifizet." A szomszéd azután megmondta Mátyás királynak, hogy nem ő az az ember, a ki a kakast küldte, ő csak annak a szomszédja.

Erre még nagyobbat nézett Mátyás király, megtetszett neki az ember. Megajándékozta és nekiadta a mit a másik embernek akart adni, a ki a kakast küldte: a kitüntetést is.

(Orosháza)

11. A kanász felel meg a kérdésekre

Mikor József császár uralkodott, vizsgálta az országot, bemönt ëgy városba, látta, a püspök lakásánál ki van írva arany betűkkel:

Bú nélkül, gond nélkül élök!

Azon gondolkodott, hogy ű császár és bú nélkül, gond nélkül nem tud élni és a püspök bú nélkül, gond nélkül él! Magához hívatta a császár a püspököt, megmonta neki, hogy merte kiírni, mikor ű császár és a nélkül nem tud élni, adott neki 3 föladatot 3 napi gondoskodásra, hogy aszt fejcse mög!

Ű elmönt haza; de nagy búsan kimönt az erdőbe, bánkódott. Aszonygya a kanász:

„Mit búsúl püspök ű ekszellenciája?"

„Ó', te – aszonygya – ús së segícs az én bajomon."

„Csak monygya, hát ha tunnék én is szólni!"

Mögmondta neki, mit mondott József császár: Hogy hán levél van a fán? mög hogy mönynyire van az ég a főthön? és mi különbség az Isten a szögény embertül?

Asz monta a kanász: mögfejti ű, maj fölőtözik a püspöki ruhába és mögfelel ű mindönöké! Fölőtözött a püspöki ruhába, elmönt József császárhon, mögfejtötte aszt a 3 kérdést. Aszonygya József császár:

„Hán levél van a fán?" „A mönynyi csumája van a levélnek!" monta a kanász.

„Jô van!" – mondta József császár.

„Mönynyire van az ég a főthön?" „A mönynyire a főd az éghön!"

„Mi különbség az Isten a szögény embörtül?" „Én vagyok, mer tënnap kanászlegény vôtam, ma mög püspök (=Isten helyettese) vagyok!"

Asztán elmonta, hogy „a püspök úr nem tutta kifejteni, én felölök mög hejötte". Akkor a kanász püspök lött, a püspök pedig kimönt a nyájhon.

(Magyarszentmárton)

12. Juhász bácsi

Mátyás király le s följárt az országban, hogy az ország bajait megismerje; az emberekkel szóba ereszkedett és szeretett ilykor fogós kérdéseket föladni. Egyszer egy patakon akart keresztülmenni, de nem tudta milyen mély? A patak mellett juhász hevert, aszt kérdeszte tőle:

„Juhász bácsi, meddig ér itt a víz" (A juh hány, bácsi? Meddig ér itt a víz?)

A juhász elértette, azután megfelelt neki: „Háromszáz kengyelvasig ér" (A juh háromszáz, a víz pedig a kengyelvasig ér).

Mátyás királynak megtetszett a juhász felelete, megajándékozta érte.

(Kukutyini major Deszk mellett)

13. Mátyás király és a juhász bojtár

Mátyás királ a hogy útazott, elestelödött ëgy nagy pusztába, nem tudott mán hová mönni, odamönt a juhászokhon, odaköszöntött:

„Agyon Isten jó estét, fijajim, agyatok szálást, hogy én itt mög bírjak hálni."

A juhászok éppen paprikást öttek: bírka hús, hítták Mátyás királt is, Mátyás király is oda ült a bográcsmellé. A mint öttek, láti, hogy a czupák a juhász előtt van. Mátyás király nagyon szerette a czupákot. Oda nyúlt a czupáké. A juhász a villával a kezire ütött, hogy në nyulkáljon más elé.

Jô laknak. Leterítöttek neki ëgy subát. Elalutt.

Röggel fökeltek. Mikô Mátyás király mozsdott, kigombolkódzott. Ott látták a mejjin a napot, hôdat, csillagokat. Mögijettek (a juhászok), hogy talán botránkosztak?

Készül, hogy mén mán. Aszongya a juhász:

„Maj frustukolunk elsőb!" Mátyás király odamén, öszik; még közel së mertek mönni (a juhászok). Aszongya a számadó bujtár: „Mingyá möktugyuk, kicsoda ez! Ugyan talán neheztel is, hogy a kezire ütöttem; de ez az igasság! Nem köl más elébe nyulni. Kicsoda maga?"

Mátyás király kigombolkódzott; akkô látták, hogy a király.

Elbúcsúzott, mönt a fődön ëd darabon, ekkô eltünt a föd végin. Nésztek, nem látták sëhun së: êtünt, êszált.

(Egyházaskér)

14. Mátyás király és a gulyás

(Ugyanaz más változatban)

A gulyás éppen vacsorázott, mikor Mátyás király odament, meghívta Mátyás királyt is. Mikor Mátyás király evett, a kanalával mindig a tarhó[4] fenekére nyult: nem hogy szépen a tetejéről kanalazta volna, a mint szokás; hanem mindig a fenekére nyult s összekeverte. Feljött még a savó is. A gulyás a kezére ütött, hogy nem tud szépen enni! Mátyás király azután nem evett. A gulyás biztatta, hogy csak egyen, nem sajnálja ő a tarhót; de egyen, a mint kell, ne keverje, hogy feljőjjön a savó!

Nemsokára levelet kap a gulyás, hogy menjen fel Budára a király elé. Megijedt a gulyás, hogy mi lesz most? Kocsira ült – akkor még nem volt vasút –, felment a feleségével, jelentette magát a portásnál, hogy itt van. Mátyás király azután behívta, kérdezte tőle, hogy megismerné-e azt az embert,

[4] Tarhó: aludttej.

a kinek a kezére ütött itt és itt, a mikor a tarhót ették? Mátyás király kiment, abba a ruhába öltözködött, a melyikben a gulyásnál volt, úgy ment be.

A gulyás megismerte, mondta, hogy ha úgy ette volna a tarhót, a mint kell, nem ütött volna a kezére.

Megint kiment, felöltözött a király ruhájába, bejött s megajándékozta a gulyást.

(Csanádapácza)

15. Mátyás király és a számadó bojtár

(Ugyanaz más változatban)

Mátyás kiráj mikor a késöket árûta, vándorolt. Ëccző bëtyáros ruhába êmönt ëgy tehéncsordáshon. Éppen paprikást fősztek. Mikô öttek, Mátyás kiráj a számadó bujtár elébe nyût; a bujtár a kés nyelit mögfordította, a kezire vágott. Mátyás kirájnak melege vôt, kigombolkódzdzott. A bújtár möglátta a mejjin az aran körösztöt és megijett nagyon.

Jô laktak. Mátyás kiráj êmönt haza. Kis idő mulva írt levelet a számadó bujtárnak, hogy mönynyön ê (hozzá); mer ha ê nem mén, vége az életinek. A számadó bujtár êmönt Mátyás kiráj elébe.

„Në féj fijam, nem lösz sömmi bántásod së, főszd mög eszt a gőböjt paprikásnak, csak vigyáz rá, a mölik úr a másik elébe nyúl, üssél a kezire!"

Úgy is vôt, êkeszdenek önni, nyúlkálnak ëgymás elébe, a számadó bujtár a kezükre vágott. Ëgy mingyá' kikapi a lëvorvertot, agyon akari (a bojtárt) lűnni. Mátyás kiráj akkor mögszólal:

„Pszt, nem szabad, emböségre tanítytya ez, a ki nem tud emböségöt!"

Mátyás kiráj még ajándékot is adott a bujtárnak.

(Magyarszentmárton)

16. Mátyás király és a pénzbeszedő

Mátyás kiráj Újszöged felül mönt vôna be a városba, de a hídnál a pészszödő nem hatta át mönni a hídon.

„Fizessön vámot, akkô möhet!"

„De nincs pézöm – monta Mátyás kiráj – szögény vándolló vagyok!"

Addég-addég osztoszkottak, hogy a pészszödő belelükte a gödörbe. (Vôt a híd végin kubikgödör.)

Mátyás kiráj a gödörbe van. Gyünne ki, de nem bír. Âra mönt ëgy aszszony, super aszszony, vitt az urának ételt. Oda hítta, hogy húzza ki! Húzná az aszszony, de nem bírja. Adott neki levest s monta, hogy a felit mögöheti, felit mög hagygya mög az urának. Mögötte a levest, elég is vôt, nem is kölött ögyéb, a felit asztán elvitte az aszszony az urának. Mátyás kiráj aszonta az aszszonnak, ha gyün viszsza, mönynyön âra, maj kap ëgy kis czédulát: levelet. Aval elmönt az aszszony.

Öszik az embör, ëcczör a szájába valami kemént érzött. „Ü! mi jez?" – hát, arany vôt.

„Hogy gyütt ez ide?"

„Hát ëgy vándollónak attam az útba ëgy kis levest. Ott vôt a híd végin gödörbe. Más nem töhette."

„Ennek valami embörnek köl lönni!"

„Aszt is monta, hogy ha mék viszszafelé, mönynyek âra, majd ád ëgy kis czédulát!"

Mén az aszszony hazafelé, êmönt Mátyás kirájhon is, Mátyás kiráj adott neki ëgy czédulát, hogy vigye be a várba, agygyák oda a legföjjebvalónak. Nézik a czédulát, minygyá szalannak létrájé, úgy oszt Mátyás kiráj kigyütt a gödörbű.

A pészszödőnek mög mögbocsátott, mert lëtérgyepült előtte, úgy kérte.

(Kukutyini major Deszk mellett)

17. József császár és a naplopók

Mikor József császár járt-kelt, ëgy városba útazott, hallotta: hogy mijen szigorún bánnak a szögén embörökkel: hogy 24 mög 48 órájig bezárik, ha valami röndetlenségöt követnek el. Az országhon má kieresztötte parancsolatba: hogy a szögény embört nem szabad bezárni akármi bűnt tösz, csak estétűl röggelig köl a fogságba tartani! Azután elmönt ű abba a városba, a hun a szögény embörök ittak, szögény napszámos ruhába, űs velük dëvërnyázott.[5]

[5] Devernyázott: mulatott.

Addig ittak, hogy utojjára öszszevesztek valami tíz, tizënketten. Űs kösztük. Bezárták mind a tizënkettőjüket ët tömlöczbe. Elgyütt röggel is, dél is, mék së eresztötték űket. Ha szóltak valamit, aszonták az örök: „Jó hejt vannak!”

Délután osztán kezdött József császár zörgetni az őröknek, hogy nyissák ki az ajtót. Azok piszkolták, hogy në zörögjön és jelöntötték a börtönésznek; hogy ëgy rab még gorombáskodást csinál.

A börtönajtót kinyitotta a börtönész. József császár adott neki ëgy lëpöcsétölt levelet, a börtönésznek. Bevitte a főuruknak, fölszakajtották, elolvasták; akkor látták, hogy József császár be van a napszámosokkâ zárva.

József császár a 12 szögény embört fölemelte az urak hivataljára, az urakat mög lëtötte viszsza, mind ëgy napszámos emböröket.

(Magyarszentmárton)

18. Mátyás király fát vág

Mátyás kiráj ojan kiráj vôt, hogy szögény embörnek őtözött, oszt vándorolt az országba, hogy lássa: mi hogy van?

Ëccző, mikô êfáratt, lëfekütt ëgy fa alá heverni. Möglátta ëgy pandúr, hogy hever: rávágott a kancsikávâ,[6] hogy mönynyön fát vágni! Mátyás kiráj vákta a fát, de mindëgyikre (a melyiket ő vágott,) ráírta: „Itt vôt Mátyás kiráj.” – Azután főmönt a városházára, mökkancsikászta az urakat, hogy: „Így köl a szögény embörrel bánni?”

Anynyit vágott rájuk, a hány darab fát fővágott.

(Szeged)

19. Mátyás király szerette az igazmondást

Mátyás király szeretett vadászgatni, egy ily vadászaton 17 éves fiatal emberrel nagy eső érte egy erdőben, közelében oly gunyhóban volt kénytelen magát meghúzni, melyben senki sem volt otthon. Mikor a szakadó eső

[6] Kancsika: korbács.

szünni kezdett, hazajött a gazda is s bosszús volt, hogy a leánya sincs otthon, csak az idegenek, leányát a szomszédba szorította az eső, csak mikor elállt, került elő. A gazda jómódú ember volt, lement a pinczébe, hozott fel a jobbikból s elkezdtek komázgatni. Ivás közben komának szólítgatta Mátyás királyt a gazda s panaszkodott, hogy milyen hitvány ember ez a Mátyás király. Valami ügye volt, a melyet nem a kedve szerint intéztek el s Mátyás királynak is elmondta. Mátyás király a gazda kifakadásaira megjegyezte, hogy:„Hátha nem is tud az ügyes bajáról Mátyás király semmit sem!" s azt is kivette szavaiból, hogy bíró szeretne lenni a gazda. „No, majd segítünk a baján – mondta Mátyás király – majd 10 nap múlva jöjjön fel Budára, majd segítek én, én vagyok Mátyás királynak az íródeákja." Míg a gazda Mátyás királlyal ivogatott, a fiatalok megszerették egymást, hogy mikor elbúcsúztak, Mátyás király észrevette, hogy nem idegenkednek egymástól. Tíz nap mulva azután felment a gazda a kijelelt helyre s felkereste Mátyás király íródeákját, akkor is vadászruhába volt öltözve s komának szólította csak úgy, mint otthon. Mátyás király megvendégelte, evés közben azután arra kérte Mátyás király íródeákját, hogy mutassa meg már a komasszonyt is, mit Mátyás meg is tett a komának, a kinél még senki sem mondta meg igazabban: mint bánnak az urak a néppel, ha valami ügyes bajuk van, csak hogy mikor Mátyás király íródeákja, a feleségével bejött, a koma megtudta, hogy nem az iródeákkal van dolga, hanem magával Mátyás királlyal, ki előtt leborult s bocsánatot kért, hogy úgy beszélt. Mátyás király azt mondta, hogy a miért úgy beszélt, megbünteti. „Vigye el ezt az irást az uraknak!" Kik azután elintézték az ügyes baját, birónak is megválasztották, ez volt a büntetés egyik fele, a másik fele meg, hogy 3 év múlva az a fiatal ember elvette a komának a leányát s vejem uramot megtette várkapitánynak. Igy hálálta meg Mátyás király a komának, hogy megmondta, a mi a szívén feküdt.

(Békés)

20. Mátyás király és a török császár

Mátyás kiráj mikô mönt a török császárhon, a török császár mökfokta Mátyás kirájt, becsukatta, de nem áristomba, hanem az ű szobájába. Hát ott mökkorra rögerre föl köllött vôna viranni, Mátyás kiráj szobájába viratt föl a török császár feleségöstül ëgygyütt.

Szétnéznek, hát látják, hogy Mátyás kirájnál vannak.

„Hallod të Mátyás, látom, hogy a szobádba vagyunk, të së báncs, én sëm bántottalak!" A török császár csak papucsba vôt, aszonygya Mátyás kiráj: „Ad ide néköm odájig a të jógodat, a möddig a papucsod êrugom, kész vagyok haza bocsájtani! a hun a papucs lëesik, odájig viszlek, ott lösz az én határom."

Mikor mönnek hazafelé, ott tanáták mög a papucsot a török császár kastéjja mellett. Az üvé odájig máma jis a magyaroké. Ojan mestörsége vôt Mátyás kirájnak.

(Magyarszentmárton)

21–22. Mátyás király orra

I.

Mátyás kiráj mikô be akarta vönni Bécsöt, êmönt Bécsbe szétnézni, mikor mán látta a mit akart, bemönt ëgy vendéglőbe önni: tojást övött, oszt fölírta ëgy kis czédulára:

„Itt vôt Mátyás kiráj, tojást övött, nagyon ízlött neki."

A némötök elolvasták, a kapukat mingyá lëcsukták, hogy ki në möhessön. Akkor mán Mátyás kiráj is észhön lapott, hogy baj lösz belüle. A mint mönt az ûczán, látott ëgy tót fuharost, mögvötte mindönit: a ruháját magára vötte, oszt ëgy kereköt hajtott maga előtt a kapun kifelé. A kapus nagyot ütött a hátára, aszonta neki: „Ha tót nem vôná, ki së eresztenélek: mert akkora ôrod van, mint Mátyás kirájnak!"

Harmannapra osztán bejis vötte Bécsöt.

(Szeged)

II. Más változat

Abba az üdőbe, mikô Mátyás kiráj Szögedön járt, szűk termés vôt. A mi termött is, kicsire maratt: csütkőre.[7] Nem vôt akkó Szögedön önnivaló, inség vôt. Mök tutták az urak, hogy Mátyás kiráj itt van a városba, aszt határoszták: hogy vele beszélni köl, hogy csinájon mán valamit, në lögyön inség.

[7] Csütkő: satnya.

A kapukat lëeresztötték, mökparancsolták: hogy sönkit së szabad kieresztení. Mátyás kiráj möktutta, hogy mög akarják fogni, hogy beszéljenek vele. Szörzött ëgy kereket mög ëgy rosz szűrkankót, oszt ahun lektöbben szoktak mönni, a szabatkaji kapun, ott mönt ki.

A kapu lë vôt csukva. Mikor ki akart mönni, a kapus kérdöszte, hogy mit akar aval a kerékel?

„Hozzuk a lüsztöt Szabatkárul, oszt êtört a kerekünk!"

„Pedig neköm nem szabad vôna kiengenni sönkit së!"

„Engegygyön mán, az Isten álgya mög! otthun maj möghalnak éhön!"

„Eregy no!" Aval ën nagyot a hátára húzott.

Így menekült mög Mátyás kiráj az uraktul.

(Szeged)

23. Mátyás király lustái

Mátyás kiráj három lustát látott egy fa alatt. Ott hevertek, a szájukat êtátották, hogy majd a gyümőcs beleesik. Lusták vôtak a fát mögrázni. Aszongya Mátyás kiráj az inassának: „No, ezöket hazavigyük, möghízlaljuk!"

Hazavitte, betötte űket ëgy házba, ott laktak. Hísztak is szépen; mert Mátyás kiráj jôtartotta űket: öttek, ittak, nem vôt sëmmi dôguk, egész nap hevertek. Mikor mán jô möghísztak, aszonta Mátyás kiráj az inassának, hogy mos mán kűgygye el űket, mos mán elmöhetnek. Mán mögúnta űket, de a lusták nem möntek. Aszonta az inas Mátyás kirájnak, hogy gyûcscsa rájuk a házat, máskép mög nem szabadul tűlük. Mátyás kiráj asztán rájuk gyûtotta a házat.

Mikor mán javába égött a ház, aszongya az egyik: „Ég a ház! Gyerünk ki!"

„Maj kivitet bennünket a kiráj, ha köllünk neki" – mongya a második.

„Nem rösteltök beszélni?" – aszongya a harmadik.

Mök së mozdúltak, bent is égtek mind a háromán. Így szabadult mög tűlük Mátyás kiráj.

(Szeged)

24–26. Mátyás király és a legényke

I.

Mátyás kirájnak vôt ëgy lánya; de nem akart az a lány sömmit së dôgozni.

Őszszel szánt ëgy özvegy aszszonynak a fija, négy ökrön. Së a ki vezeti az ökröt, së ustoros, de mén az ökör szépen. Mátyás kiráj mögál, nézni: hogy' hajthatytya az a gyerök, mikor së ustoros, së a ki vezeti. Aszongya Mátyás kiráj: „Jó napot agygyon Isten fijam!"

„Agygyon Isten kiráj űfölsége!"

„Szántogatô?"

„Szántogatok!"

„Hát nincs së ustoros, së vezető?"

„Nem köl annak ustor! A ki szép szóra nem hajt, az ustorra së hajt!"

„Ejnye aszt a gyerök jô tanálta el, a ki a szép szóra nem hajt, az ustorra së hajt! Fijam neköm van ëgy lányom, nem akar sömmit së dôgozni, mög birnád-ë tanítani?"

„Mög én, kiráj űfölsége!" A lány, a mint odavitték a legénykének a lakására, ült be a kuckóba. Hagyták, csak hagy üjjön a kuczkóba, de önni së attak neki. Ëgyre aszt hajtogatták, hogy: „A ki nem dôgozik, në ögyön!"

A lány elgondolta, hogy ez nem jô lösz így. Másnap korán röggel hozzá fogott takarétani konyhába, szobába. Akkor attak neki önni, azután nem ült a kuczkóba: dôgozott.

Belekerűt ebbe az időbe 3-4 hét, mire eszibe jutott Mátyás kirájnak, hogy jó vôna mán a lányát mögnézni, mi csinál? Mátyás kiráj fölőtözött kûdus-ruhába, maj kitugygya így.

Röggê korán odamén az ajtóra, lëvöszi a kalapját, imátkozik. A lán möghajja, hogy imátkozik, de nem hogy anna neki valamit, hanem fölvöszi a söprűt, háromat végig üt háthoszszába a kűdúsnak. „Mit csavargol itt? Én kirájlány vagyok mégis dôgozni köl. Még nem dôgosztam, nem öttem. Ha tés dôgozná, önnél!"

A mint elmönt haza, minygyá monta a feleséginek: „Nem hogy alamizsnát adott vôna, még a söprűvel is jô rám rakott. Aszonta, ha dôgoznék, önnék, nem csavarognék."

Ezön a kiráj mögörűt. Belekerűtt vagy 5-6 hét, elmönt feleségöstül megnézni a lányát. Írt a kiráj a legénkének, hogy êre a napra elmén, ű odahaza

lögyön. Elmönt a kiráj, kérdözi a lányát? „Vert-ë ez a legény?" „Nem bántott ëgy újjal së, még rosz szót së szólt!"

Úgy azután azonta Mátyás kiráj a legénkének: „No mán fijam, ha mán így mögtanítottad, lögyön a feleségöd!"

(Magyarszentmihály)

II. Más változat

Vôt a világon ësz szögény béröslegény, 6 ökrön szántott; az első 2 ökröt nem bírta szólítani, nem bírt szántani, még akkô divatba vôt a hosszúvégű fatézsla. Másnap ráakasztotta a tézslára a porczijó szénát; a két első mönt a széna után, a többi a két első után; âra mönt Mátyás kiráj: „Agyon Isten jó napot! szántogacz? Mé tötted oda aszt a porczijó szénát?"

„Tënnap sëhogy së bírtam boldogulni; de így haladok szépen."

„Ha të eszt a 2 ökröd tudod tanítani úgy, hogy dôgozik, van neköm ëgy húgom, tanícsd mög dôgozni, neköd adom: a të feleségöd lösz!"

„Möktanítom én aszt is!"

Mátyás kiráj elvitte a húgát a kis béröslegényhön. A lány a mint odamönt, mingyá fölült a patkára, egész nap ott ült.

Aszongya a kis bérös: „Édösanyám! készíjön mán frustukot, mer mán éhös vagyok."

Az anynya készítött frustukot, terítött is, de csak kettőre. A lány csak ül a patkán. Mikô kész vôt a frustuk, odaül a kis bérös az asztalhon. Látytya, hogy csak kettőre van terítve, asz kérdözi az anynyátul. „Édösanyám! hányan dôgosztunk?"

„Ketten fijam, ketten."

„No, édösanyám csak ketten öszünk!"

Este hazamén a legény. Tisztogat odakin az édösanynya, aszonygya neki: „Édösanyám, készíjön vacsorát, mer mán éhös vagyok!"

Mögén csak kettőre terített, odaül a kisbérös az asztalhon, látytya, hogy csak kettőre van terítve, asz kérdözi az édesanynyátul: „Édösanyám, hányan dôgosztunk máma?"

„Ketten fijam, ketten!"

„No, édösanyám, csak ketten öszünk."

A lány csak ül a patkán, csak nézi, hogy ösznek. Másnap röggel főkelnek. Kimén a gazdaszszony a konyhára: a lány mán ott van, söpri a konyhát. Aszonygya: „Öreg anyám, dolog-ë, ha kisöpröm a konyhát?”

„Dolog, lányom, dolog: nad dolog!”

Kisöprötte a konyhát, házat (=szobát), odamén a kemöncze szájához, szödi ki a hamut: „Öreg anyám! dolog-ë a, ha kiszödöm a pörnyét?”

„Dolog, lányom, dolog: nad dolog!”

Szétnéz a konyhába, látytya, hogy nincs víz, fogja a kantát: „Öreg anyám, dolog-ë a, ha hozok ëgy kanta vizet?”

„Dolog, lányom, dolog: nad dolog!”

Hozott ëgy kanta vizet. Fogja a szemetet, kérdözi: „Öreg anyám, dolog-ë a, ha kiviszöm a szemetet?”

„Dolog, lányom, dolog: nad dolog!”

Akkorára mán a legény édösanynya mögterített. Háromra terített; de mán akkor odamönt a lány is. Aszongya a kis legény anynya: „No, fijam, gyere be önni!”

Aszongya a kis legény: „Édösanyám, máma hányan dôgosztunk?”

„Hej, fijam, hároman dôgosztunk, hároman!”

„No, hát hároman öszünk!”

Mikor jô laktak, a lány is kimönt dôgozni, azután mindég möktanáta a dôgát.

Mikor Mátyás kiráj êmönt hozzájuk, látta hogy a húga dôgozik, még parancsolni së köl neki, magától möktanájja a dôgát. Aszongya: „Möktanítottad a húgomat dôgozni, neköd adom, lögyön a feleségöd, mög fele királyságomat is neköd adom!”

(Egyházaskér)

III. Más változat

Mátyás kiráj a mezőn járkált, ott tanált ëgy fijatalt a szekér mellett kenyerezni. Három ökör vôt a szekér mellett, a’ szénát övött, a negyedik fére vôt kötve, annak nem adott önni. Mátyás kiráj aszt kérdöszte:

„Ez az ökör nem a tijed?”

„Enyim az, Uram! de nem akar húzni, azért kötöm fére. Igy az előtte való ökör farkára kötök ëgy csomó szénát, az után iparkodik; így húz.”

Ekkor monta Mátyás kiráj: „Mög tudod az ökört is tanítani dôgozni?” – akkor monta: „Van neköm ëgy szobalányom, nem akar dôgozni, sëmmit, ha mögtanítod, 3 falut kapsz vele.”

A fijatal válalkozott, hogy ű möktanítya, ha a keze alá kerül. Ekkor monta Mátyás kiráj, hogy az aratás után vigyön Budára ëgy szekér búzát a várba, kérdözze a katonától, az őrtül, hogy hol lakik itt a nagyôrú Mátyás?” Föl is mönt a fijatal embör, ott tanáta az őrt, kérdöszte: „Hol lakik a nagyôrú Mátyás?”

Az őr mögboszszankodott, hogy fölségsértést követött el, a másiknak tuttára atta, hogy agya továb: hogy ëgy paraszt sértő szóval ilette a kirájt. Az őr tovább atta, a kirájhon jutott. Mátyás kiráj nem vötte sértésül, hanem aszonta: „Bocsássátok be!”

Bebocsájtották a fijatal embört. Mátyás kiráj bevezette a fijatal embört a szobájába, bemutatta neki a szobalánt, akkor is ott ült a székön. A lány csinos vôt, a fijatalnak möktecczött. Ekkor monta: ha az övé löhet, maj mögtanítytya ű dôgozni. A legén is csinos vôt, a lánnak is mögtecczött; öszszeesküttette a kiráj azonnal a várba. Mint mönyaszszonyát hazavitte az anynyához. Öreg aszszony vôt az anynya.

A fijatal elmönt dolgozni, aszonta, ha dolgozik valamit a mönyecske, monygya mög neki. Ëgy hetet várt a fijatal embör, a mönyecskének nem szólt azé, hogy nem dôgozott. Az anynyától mökkérdöszte, mikô hazamönt este, hogy a mönyecske dôgozott-ë valamit? Az anynya aszt felelte: „Még idájig sëmmit.”

Akkor a fijatal embör aszonta: „A ki dôgozott, gyűjön önni!”

A mönyecske is készült, hogy ű jis az asztalhon mén.

„Fijam, csak maragy! – itt az öszik, a ki dôgozik!”

Másnap ismét csak mökkérdöszte az anynyát: „Dôgozott-ë mán a mönyecske?” Válasz ismét az vôt: „Nem, még idájig sömmit!” Akkor aszonta: „Csak az öszik, a ki dôgozott!”

Harmadik nap mán a mönyecske asz kérdöszte az anyóssától: „Édös anyám! dolog-ë, ha a szobát kisöpröm?”

„Mindön dolog fijam, a mit csak csinálni köl!”

Azután kérdöszte: „Édös anyám! dolog-ë az, ha a kútra mögyök vízé?”

„Az is dolog fijam! Mindön dolog, fijam, a mit csak csinálni köl!”

Este a fijatal hazamönt, kérdöszte az anynyától a konyhába:

„Dôgozott-ë mán a mönyecske?” Asz monta:

„Dôgozott fijam! Má ma a szobát kisöprötte, takarított, vizet hozott.”

Ekkor az öreg aszszony bevitte a vacsorát, a fijatal ismétli:

„A ki dôgozott, gyüjön önni!”

Akkor a mönyecske is övött, nem monta a fijatal, hogy maragygyon hátra. Igy halatt, jobban, jobban, még az istállót is ű takarította. Az ökrök, tehenek ajját.

Tavasz felé Mátyás kiráj főkereste a fijatalokat, az aszszony akkor is dógozott: az istállót tisztította. Kérdöszte a kiráj tűle:

„A férjed hun van?”

„Nincsen itthun, de nem soká hazagyün.”

„Fijam, én pedig itt szeretnék nálatok maradni ebédre!”

„Jaj, fölségös kirájatyám! itt csak az kap önni, a ki dôgozik.”

[A kiráj asz monta:

„Dôgozok én! mi csinájjak?”

„Nem tudok én sëmmi dôgot anni!”

A kiráj széttekíntött, látott ëgynëhány túskót, aszongya:

„Van-ë fejszétök?”

„Van három is.”

„Agygyál csak ëgygyet!”

A kiráj el keszdött tuskót hasogatni. Akkorra a fijatal hazaérközött, möglátta a kirájt:

„Fölségös kiráj atyám! mi csinál?”

„Csak hallgass, fijam! në szôj, hogy feleségöd në szégyöjje mög magát. Én, mint kiráj, nem szégyöllök dôgozni, ű së szégyöjje a dôgot.”

Ekkor a három falut mögatta neki a kiráj, látta: hogy a dologtalant möktanította dôgozni.

(Szeged)

27. Mátyás király és a gyomorbajos püspök

Egy püspök panaszkodott Mátyás királynak, hogy nincsen étvágya, nem bir enni: gyomorbajos.

„Segítek én rajta, ha akarja – monta Mátyás király – kigyógyítom!”

A püspök beleegyezett. Mátyás király elvitte oda, a hol a szegény emberek kubikolnak. Adott neki talyicskát, szerszámot és azt mondta, hogy

csak kubikoljon a többi emberrel, majd visszajön ő akkor, mikor megjön az étvágya.

Otthagyta Mátyás király egy hónapig, mikor azután elment hozzá, kérdezte: „Van-e étvágya?"

„Az étvágyam megjött, csak az a baj, nincs mit enni!"

Visszaadta neki a hivatalját, oszt ez sem panaszkodott többet, hogy nincs étvágya.

(Kukutyini major Deszk mellett)

28. Az ingyen nem temető pap és Mátyás király

Mikor a szögény aszszonynak mökhalt az ura, êmönt a paphon, hogy temesse el; de ű nagyon szögény, nem bír fizetni. A pap aszonta: hogy fizessön, ha aszt akarja, hogy eltemesse. A szögény aszszony másocczor is êmönt a paphon; de a pap csak nem temette el. Sírva mönt a szögény aszszony az úcczán hazafelé. Âra mönt Mátyás kiráj, kérdöszte: „Mé sír?"

„Mökhalt az uram, oszt a pap nem temeti el, mer nem birok fizetni, nincs pézöm."

„Mönynyön el a paphon, kérdözze mög: hogy eltemeti-jë?"

„Vôtam mán kécczör, hijába is mék péz nélkû – aszonta – nem temeti el."

Mátyás kiráj adott a szögény aszszonnak ëgy aranyat, hogy agygya oda a papnak, mög adott pészt koporsóra jis, hogy kettõt vögyön: két koporsót. Majd ûs ott lösz a temetésön: vigyék ki a sírhon mind a két koporsót.

Az aszszony elmönt a paphon harmacczor is, odatta neki az aranyat.

„Á! tuttam én, hogy van neköd pézöd, csak nem akarsz fizetni, még aranyod is van!"

A pap osztán êtemette szépen: palásba. Mikô mán lëeresztötték a halottat a sírba, aszonygya Mátyás kiráj a papnak: „Të nem akartad ennek a szögény aszszonynak a halotytyát péz nékül êtemetni? Fogják mög a papot – monta az emböröknek – tögyék abba a másik koporsóba, temessék el űtet is!"

(Szeged)

29–30. Mátyás király és a kaszálás

I.

Mátyás kiráj mikor az országba lëfő-járt, gyüszmékölt, êvetődött a kaszásokhon is. Vagy öt, hat embör kaszált, a gazda, mög a barátya nészte, fölügyelt rájuk, hogy jô dôgozzanak. Éppen mikor Mátyás kiráj odamönt, mondogatta a gaszda, hogy csak halagygyon a munka, nem kő êmaradozni. Ëgygyik-másik hátra maratt, nem bírt a többivel haladni: estefelé vôt az üdő, akkô mán kifáratt.

Mátyás kiráj odaköszönt, intött a kaszásoknak, hogy hozzanak három kaszát. (Mátyás kiráj akkor mán tudott jô kaszálni.) Mingyár adott a gazdának mög a barátyának is, oszt monta: gyűjjenek utánna, ű kaszál elő. Ëgy röndöt lëvágnak, a másikat mög a harmadikat is. Aszongya a gaszda: ennek valami embörnök köl lönni, hogy nem hagy békit, hanem mindég bisztat bennünket, hogy csak kaszájjunk; de a barátytya aszonta, hogy ű mán nem kaszál, ölég vôt mán. Akkô Mátyás kiráj kigombolta a kabátyát, möglátták a kirájruhát. Aszongya a gazdának, hogy nem tud a barátyának segíteni, hogy êmarad? „No, még eszt a keveset lëkaszájjuk!" Mikor lëkaszálták, aszongya: „Ugy-ë, maguk nem szoktak kaszálni? Látytyák, azok az embörök egész nap kaszáltak, nem csuda, ha elmaradozik is ëgygyik-másik; mink mög egész nap pihentünk, mégis a barátytya êmaratt. Nem köl az embört azé bántani, ha mán kifárad, osztán êmarad a többitű."

A munkásoknak adott ëgy-ëgy aranyat. A gazda azután nem hajtotta anynyira a munkásokat, mikor mán êfárattak.

(Szeged)

II. (Az előző változata)

Kocsin útazott Mátyás kiráj. Nagyon meleg vôt, éppen aratás vôt. Aszongya a kocsisnak: „Nészd ezön a kocsin mijen meleg van, mënynyit szenvedök!"

Aszongya a kocsis: „Hát ha ott aratni kéne, a hun azok az embörök aratnak!"

„No, hajcs oda!" – monta Mátyás kiráj. A kocsis oda hajtott. Mátyás kiráj lëszált a kocsirul, odaköszönt, kérdöszte: „Nehéz-ë az aratás?"

„Bizon izzadunk!”

„Van-ë ölégségös élelöm, mög innivaló?”

„Önni, innivalónk van ölégségös; de nincs pihenő időnk!” – monták az aratók.

„No hát pihenynyenek, majd most én vágom a búzát; én is éltem vele valamikor.”

„Mit akar itt köztünk? – monták az aratók – még mök së tugygya fogni a kaszát!”

„Möjik a legjob kaszás, a mönynyön elől, én mög utánna!”

Attak neki kaszát. Mátyás kiráj hozzáfogott, anynyira hajtotta az első kaszást, hogy ëcczör aszonygya ám: „Uram, maga pihent embör, bele në vágja a lábomba a kaszát!”

De Mátyás kiráj csak hajtotta az első kaszást. Szöröncsére gyütt az uraság, az is monta Mátyás kirájnak? „El në vágja a sarkát!”

Akor nésztek az embörök, hogy mit tud ez az embör. Űk mög aszonták neki, hogy mit akar itt köztük.

Mikor êgyütt az uzsonyázás ideje, Mátyás kiráj is lëült uzsonyázni. Melege vôt, a fölső kabátot kigombolta, akkor ijettek mög, hogy baj lösz, a mé úgy beszéltek.

Mátyás kiráj oszt mökparancsolta, hogy az aratóknak elégségös pihenő időt köl adni. A kocsissa is mögvacsorázott, osztán elmöntek.

(Szeged)

31. A hosszúnyakú

Mátyás kiráj mög akarta tunni, hogy hogy’ dôgoznak a szőlőmunkások. Êszegődött űs szőlőmunkásnak szőlőt nyitni. De mindég êmaratt, nem bírt a többivê tartani; hanem vôt ëgy nagy embör, hosszúnyakú, az mindég kisegítötte.

Mikor êgyütt a szombat délután (Szegeden ekkor a szőlőben nem dolgoznak), kapták a fizetést. Mátyás kiráj az üvét odatta annak a nagy embörnek, a ki neki segítött, mög möghatta, hogy ekkor és ekkor gyűjön el ide mög ide Budára. Në kérdözzön sönkit, csak mönynyön be. Möghatta aszt is, hogy hátra në vesse a szavát.

A nagy embör ëd darabég gondolkozott, hogy mié mönynyön ű Budára. De csak êmönt osztán. Mátyás kiráj mán meszszirül mögüsmerte, hogy itt van a hoszszúnyakú embör, a ki ű neki segítött. Kimönt elébe, bevezette, oszt monta, hogy në nézzön sönkit së, csak ögyön, igyon.

Mikô vége vôt az ebédnek, azon'ta Mátyás kiráj a vendégöknek, hogy vesse mindönki a köntössit a nyakába ennek a hoszszúnyakú embörnek, hogy hány fér bele.

„No, hát vessük!" – monta ëgyik is, másik is. Oda vetötték. Éppen 12 vôt, anynyin vôtak. „No, most hunczut gazembör, a ki úgy vöszi el a köntössit, hogy ki nem váltja!" – monta Mátyás kiráj. Sënki së merte úgy elvönni, mindëgyik kiváltotta, a hoszszúnyakú embör szép pészt kapott, mög Mátyás kiráj is adott neki jócskán.

(Szeged)

32. Mátyás király és a cseh

Mikor nagy, magos cse gyütt Budára, hítta a magyarokat birkozni. Mátyás kiráj lárvát[8] tött fő, oszt odamönt a csehön, ráütött a (cseh) pajzsára a láncsájával, hogy ű kimén.

Mingyá lóra ültek. Mátyás kiráj (ojan hoszszú zsivár, sovány embör vôt) nekiszalatt a csenek, úgy kivákta a nyeregbű a láncsájával, hogy mindönki bámult rajta, hogy győszhette lë aszt a nagy erős embört. Éjjenöszték, kérdöszték, hogy kicsoda az a vitéz? Mikô lëvötte a lárvát, akkô látták, hogy Mátyás kiráj. Akkô monta a cse, hogy nem gyün ű többet ide, ha itt még a kiráj is ojan erős.

(Kukutyini major, Deszk mellett)

[8] Lárva: álarc.

33. A francia és a Mátyás király várnagya

Mikor a kirájok mög a fejedelmek gyűlésöztek, Mátyás kiráj nem győszte dícsérni a népit. Aszonta a franczija fejedelöm, hogy szeretne mán magyart is látni, hogy mijen? Mátyás kiráj minygyárt írt az ëgyik várnagynak, hogy őtözzön fő, mint szokás, oszt gyűjjön ê. A várnagy fölőtözött: bű gatyát, bornyú szájú ingöt, kostök-zacskót, pörge kalapot, árvalányhajt szörzött, oszt mögjelönt. Mátyás kiráj oszt monta: „Nohát, itt van!”

A franczija mög csak nészte, hogy mi csinál? Kiverte pipáját, nagyot köpött abba a szép szobába, de mán eszt a franczija nem álhatta ki szó nélkül, aszonta, franczijájul: hogy disznó az, nem embör! Aszonygya a várnagy: „Disznó az apád!”

Êre mingygyárt elhatároszták, hogy lóhátrul vívnak. A várnagy cselégye akkora kardot hozott, hogy alig bírta föladni. A várnagy mögforgatta a kardot, a franczija minygyárt pardont kijátott, de a várnagy úgy odavágott a kardal, hogy kétfelé vákta a fejdelöm válát, még a lova nyakát is levákta.

Mikor a franczijá mökhallották, mingygárt írtak Mátyás kirájnak, hogy kűgygye el aszt az embört a kardal Franczijaországba.

„A kardot elkűdhetöm – monta Mátyás kiráj; de az embör nem ér rá!”

„Hát kűgygye el a kardot, hogy lássuk!” – monták a franczijá. Mátyás kiráj oszt elkűtte; a franczijá mök së bírták forgatni; aszonták: „E nem az a kard!”

„A kard az a kard; de a kar nem az a kar!” – monta Mátyás kiráj.

(Szeged)

34. Mátyás király nem szeretett nagyobb urat magánál

Mikor háborúba mönt Mátyás kirá, ëgy faluba ott kvártélozták be, a hun kis baba vôt. Este êkezdött roszszalkonni, Mátyás királ mög nem szerette a gyeröksírást. Kérte, hogy másik kvártélt nézzenek neki, mer’, aszonta: „Magamná nagyob urat nem szeretök a házná!”

Úgy oszt más helre kvártélozták be.

(Szeged)

35. Mátyás király halála

Mátyás királ igasságos vôt. Aszt akarta, hogy az urak is dôgozzanak, në csak a szögény embör. Az urak osztán haraguttak rá.

Ëcczör az árnyékszékbe êbujtattak ëgy embört a köröszfa alá. Mikor Mátyás királ bemönt, oszt ráült, az embör a kardot alúrul főfelé beleszúrta.

Akkor monta Mátyás királ: „Szúrd, szúrd! most szúrod a magyarok igasságát!”

A harangok mingyá mögszólaltak.

(Kukutyini major Deszk mellett)

VII.
ÖRÖKÉLETŰEK MONDÁI

1. Rákóczi keresztje fordulása

Mikor a szögedi nagykocsisok kínt jártak fuvarozásba Törökországba, ëgyik kocsisnak kívánsága vôt Rákóczitul hírt hozni, hogy mijen tartományba lakik? Ázsiába lakott, rétségbe, sátorok alatt, ottan tanáta mög a kocsis. Mert a kocsis êmönt a török basához, mökkérte, hogy vezetné oda.

„Të oda möhecz, mert körösztény vagy, de én nem möhetök!" – monta a török basa. Akkor elkésértötte, oszt viszszamönt. Mikô belépött (a kocsis) a tartománba, addég kereste, még fő nem tanáta az öreg Rákóczit. Elmonta, hogy hova való: Kis-Magyarországba (mer Rákóczi vôt Nagy-Magyarországba).

Kérdöszte, hogy élnek a magyarok?

„Sénlődve vannak!" – aszongya a kocsis.

Akkô Rákóczi aszongya: „Gyere, ezön a högyön van ëgy fehér köröszt. Mikor ez fordul Kis-Magyarország felé, akkor bírunk mink tiktöket főszabadítani. Aszt mán én nem éröm; hanem az ivadékom."

A foradalomba mögindult Rákóczi, hogy êgyün segíteni a magyarnak, de a török nem eresztötte ki.

(Egyházaskér)

2. Rudolf trónörökös bujdosása

Rudolf a mult hétön (1892-ben) itt járt, itt is hált. Sokan látták, mikor a Bëga partyán sétált. Este osztán bekéreczködött ëgy gazdához. Attak neki vacsorát is. Aszonta, hogy neki mostan bujdosni köl, a mé harakszik a zsidókra; hanem majd êgyün az idő, mikor ű lösz a kiráj, akkor mögfordul mindön. Mos még nem töhet sëmmit: halgatni köl.

Ki vôt őtözve: rosz szűr vôt rajta, hogy mög në ismerjék. A gazdának is möghatta, hogy halgasson; në mongya sënkinek së, hogy itt járt.

(Magyarszentmihály)

3. Rudolf hazajövetele

Rudolfról azt tartja Vásárhelyen a nép, hogy külföldön tartozkodik, a szegények közt él; de ha nagy háború lösz, meg fog jelenni és vezetni fogja a magyar nemzetet a szabadsága kivívására. Megjelenése nagy lelkesedést fog előidézni a magyarságban; most is várják már.

(Hódmező-Vásárhely 1914. VIII. hónap)

LEGENDÁK

I.
SZENTEK LEGENDÁI

1. Matuzálëm kerítése

Matuzálëm öreg vôt mán, mikor êromlott a kerítése. Másikat köllött csinálni; csinált is mislingbül (= csalamádé).

Mikor csinálta, odamönt az Úristen, kérdöszte: „Mi' csinál?"

„Kerítést" – monta Matuzálëm.

„Mislingbül?"

„Mislingbül."

„Möddig tart?" – kérdöszte az Úristen.

„Êtart a möddig én élök."

Igaza is vôt, mert másnap mökhalt; csakhogy Matuzálëm tutta, hogy másnap mökhal, azé monta, hogy êtart a möddig én élök.

A mislingre, ha rásüt a nap, lëkonyul; azé mongyuk, hogyha valamit csinálunk, oszt nem soká tart:

Êtart addég, mint a Matuzálëm kerítése.

(Szeged)

2. Szent Jobb

Vôt a világon ëgy szögén aszszony, vôt neki ëgy fija, ol szögénségbe vôtak, hogy akkor tájba nem tuttak mást szörözni, hanem eszt a bocskortákot[1] szötte öszsze a fija, asztat főszték, aval éltek. A fijú hoty hát éhös vôt, kivött ëgy darabot belűle, mikor az édösanynya főszte; az édösanynya hogy möglátta, a kezire ütött, hogy në báncsa, hagy főjjön mög! Azután a gyerök êbúsulta magát, hogy ű szötte és ű neki nem szabad vönni.

Bús lött a gyerök, kapta, elmönt az anynyátul, bújdosott. Anynyira elmönt, hogy ëgy vadontat erdőbe ért. Alighogy oda ért, Ëgy Úr szömköszt érközött.

„Jó napot!". mondott az Úrnak a fijú.

Az Úrnak nagyon mögtecczött, kérdöszte: „Hová mégy të, fijú?"

„Bújdosok", monta neki.

„Hát fijam, minek hînak?"

[1] Ták: foltnak való bőrdarab.

„Én nem tudom, hanem maj haza szaladok az édösanyámhon, maj mökkérdözöm!”

Elszalatt az édösanynyához. Az édösanynya aszonta: „Tégödet minek hînak? Szent Jobb: váladon a csillag, mejjedön a nap, a homlokodon a hôd.”

Mikor viszszamönt, kérdöszte az Úr, hogy minek hînak? „Engömet Szent Jobbnak!” „Embör vagy fijam!” – adott neki ëgy marék aranyat, mög ëgy kardot, az a kard ojan kard vôt, hogy az e’lenségnek mingyá lëvákta a fejit.

No mosmán nem félt a fijú, elbujdosott hetedhét ország ellen. Mén, mén, möndögél, anynyira mén, hogy sok üdő várva lát ëgy házat, ég benne a gyèrtya. Aszongya: Ű bemén, akarmit ad a jó Isten! Ahogy bemén a szobába, ën naty tál van asz asztalon, a melett 12 tányér, 12 kalán. Itt a fijú éhös vôt. „No – aszongya –, akar mit ád a jó Isten, én jô lakok!” Hozzáfogott önni és jô lakott.

Mikor jô lakott, hova tugygyon lönni, bebujt a koczkóba. Ëcczör ëhun mönnek haza: a 12 Haramija, mingyárt Aran basa aszongya: „Embörök itt valaki járt, hanem addig nem öszünk, eszt föl köl keresni!”

Aval itten küldötte a legényöket széjjel, keressék mög! Keresték mindönfelé, nem tanálták, viszszamönnek, hát látytyák, hogy a kuczkóba van. „Hát të mit akarsz itt?”

„Én – aszongya – szögén legén vagyok, bujdosok, ha köllök, társ löszök!”

Itt az Aran basa aszonta: „Nem köl!”

A lekhitványabnak kardot attak, hogy fődejje el a legént. A legén hoty kimönt, mönnél előb lëvákta a Szent Jobb a nyakát, asz kurjantotta be: „Gyertök ki ëgygyenkínt minynyájan!”

Kimöntek. Mind a tizënegynek lëvákta a nyakát Szent Jobb, akkor bemönt aszonta az Aran basának: „Mökhagyom az életöd, mer nem gyüttek ëcczörre (a Haramiják), az én életöm is mögmaratt.”

Az Aran basát kapta, a tizënkettedik szobába vezette, ott vôt ëgy nagy kád, az alá lëborította, az ajtót bezárta, a kûcsot êhajította: „No, mos má éj, a hogy tucz!”

A fijú élődött ott möddig, möddig nem, ëcczör oszt beleúnt a magányos életbe. Ez alatt az üdő alatt mönt sétálni, előtanát ëgy olá papot. Ëgy ló hánkolócczik, de nagyba alatta. Szent Jobb nagyon mökszerette a lovat, odamönt a paphon, hogy hogy’ anná néki aszt a lovat? A pap aszt felelte: „Ëgy

véka aranyé." A fijú minygyá kifizette. A ló ott maratt, de nagyon szomorú lött: „Ó, édös gaszdám, mé attá értem csak ëgy krajczárt is. Fővittem vôna eszt a papot a levegőbe, mikô lëvetöttem vôna, lött vôna belüle ëgy mázsa szurok!"

Asz monta Szent Jobb: „Édös lovam, nem sajnálom érted, hattak a Haramiják öleget!" Igy a lova víg lött. Mönt vele jobra, balra. Ëcczör osztán beleúnt a magányos életbe. Az édösanynya nagy szögénségbe élt, êmönt az édösanynyájé'. Fölőtözött szép ruhába, vitt három zsömjét a kendőjibe, hogy az édösanynyát is jô tarti. Mikor mögérkeztek jó napot mondott az édösanynyának.

„Agygyon Isten, katona uram!"

„Hajja, szülém, lönne ojan jó: anna écczakára szálást?"

„Nem athatok, katona uram, nem tér itten el a ló!"

„Eltér itt a konyhába is!"

Aval, hogy ű odamönt, a kendőt lëtötte az asztalra. Még ű a lovát igazgatta, addig az édösanynya kibontotta a kendőt, hogy maj mögnézi, hogy mi van benne? Hát zsömjét tanát benne. Szent Jobb aszongya:

„Szülém! vôt-ë kennek fija, minő vôt?"

„Nem ijen embör vôt, mind maga; mer annak csillag vôt a válán, nap vôt a mejjin, hôd vôt a homlokán"

Akkor a fijú aszongya: „Nézze ken!" – mutati a mellit, vált, homlokát.

„Jaj! kedves fijam, të vagy?"

„Én ám; hanem êviszöm kendet a hun oj étellel élnek, mint a kendőbe vôt."

Az édösanynya nem akart elmönni: nem hagyi ű aszt a rosz házat! hová töszi? Anynyira, hogy mégis elvitte; fölültette a lóra. A ló a putri kéményin szált ki és mögrukta a putrit, hogy szemétdombbé vát. A fijú elvitte az édösanynyát az ű kastéjába. Ott vôt önni, inni, mindön, a mi köllött. Jó élése vôt az édösanynyának. Ëcczör a fijú mégis êgondolta: hogy nincsen az a sok, a mölik ê nem fogy, ha nem keresünk hozzá; kimönt vadászni az erdőbe, lűtt ëgy őzet; az édösanynya is neki örült, hogy az ű fija élelmet hoz haza.

Igy mönt ëgy jó darabég. Ëcczör, mikor a fija êmönt vadászni, mind a 11 szobába tisztogat az aszszon. Még ëgy szoba van: „Ejnye! az én fijam nem atta neköm csak a 11 szoba kûcsot, hát ennek hun a kûcscsa?"

Aval belülrül mökszólal az Aran basa: „Ha asszon vagy, hozzám való vagy; ha férfi vagy, jó tét helibe jót várj!"

Az asszon elkurjantotta: „Én hozzád való vagyok; de nincsen kûcs!”

„Maj lösz – aszongya az Aran basa – csak fordûj háromat a sarkadon! lösz annak kûcscsa, kinyílik az ajtó!”

„Jaj! hun vagy?”

„Itt vagyok a hordó alatt!”

„Nem birom én eszt fölemelni!”

„Fordûj háromat a sarkadon, mingyá lëpattog az abrincs!”

Úgy is tött, kígyütt alúla az Aranhajú basa, azután az aszonynyal nagy szerelmet tartottak ők ëgygyütt. Az aszszony végül asz mondotta: „Halod a fijamat fődeld ê; ha ê nem fődelöd, maj êfődeltetlek én, ha hazagyün!

„Jaj! nem birom én eszt; hanem töd të magad beteggé, monygyad, hogy itt és itt van ëgy kút, abbû hozzon neköd vizet. Az a kút ojan, hoty ha ëgy mérfődre mén, mán akkor magához szîjja és oda fagy a szájához!”

Az aszszony úgy is tött: beteggé tötte magát, mikor a fija hazagyütt; a fija minygyár kérdöszte: „Mit inna kend, mit önne kend?”

„Jaj, édös gyereköm, itt mög itt ëgy kútat álmottam; ha én abbul a vízbül innék, mingygyár jobban lönnék!”

A fijú minygyár nyergölte a lovát, vötte a kezibe a korsót és mönt. Mikor ők ègy méjfődre vannak, aszongya a lova: „Jô van, eregy, hozzá; hanem mikor az üdő itt lösz, akkô igyeköz a korsót mögmeríteni!”

Odamönt Szent Jobb a kúthon, odafagyott. A lova is neki índult, asztán ojan vastagon gyütt a tűzláng a szájábû, mind a dërëka. Mikor ez kiengesztelte, akkô ëcczörre mögmerítötte a korsót, a lova mög elrepült vele.

Itt mán az aszszon mög az Aran basa odaszámoltak, hogy nem gyün haza az ű fijuk. Ëccző kinéz, láti, hogy virákzik az almafa, aszongya az Aran basának: „Jaj, mán gyün a fijam!”

Akkor az Aran basa a tizënkettedik szobába bezárkózott. Mikô mén haza a fijú, az aszszony söpröget, hogy nincs mán sömmi baja.

„Jaj, édős gyerököm! én mán jobban vagyok; add ide aszt a vizet, majd êtöszöm!”

A fijú övött, ivott, kimönt vadászni.

Aszongya az Aran basának az aszszon: „Fődeld el a fijam, mer ha ê nem fődelöd, maj êfődellek én!”

Aszongya: „Hallod, nem birom êfődelni, hanem van itt mög itt két szőlőtőke a Vérhögy köszt. Az ëgygyik szőlő ojan, hotyha én ësz szömet mögönnék belüle, 100 embör ereje gyünne belém; a másik tőke pedig ojan, hotyha êkurjantya: »Jaj, visz mán!« – akkô azok a sok Nyilasok êfődelik.

Mert őrzik asztat anynyin, mind égön a csillag, mög kettővê több. Hanem töd magad beteggé, monygyad a fijadnak: itt, mög itt szőlőt álmottá; ha ű abbul hozna, mingygyá jobban lönné." A fijú hazamönt, az édösannya mög nagy beteg lött. Kérdi a fijú: „Mi baja kennek?"

„Jaj, fijam! në is kérdöszd, ús së birod të asz möktönni, mit én álmottam: hogy a más világon a Vérhögy köszt van szőlőtőke, ha én annak a szőlejibű ihatnék, minygyá jobban lönnék!"

Aval Szent Jobb fölnyergölte a lovát, elindult. A lova igenyüst bevitte az ű gazdájához: Szombat aszszonhon. Az ű neki, Szent Jobbnak, körösztanynya vôt. Monygya, mi járatba van.

„Jaj, körösztfijam, aszt nem birod të möktönni ezön a lovon; hanem az enyimön, az öregeb."

Itt azután a fijú ráhalgatott a körösztanynya szavára, azon útazott el.

Mikor ű odaért a Vérhögy alá, aszongya neki a lova: „Halod édös gasztdám, Szent Jobb: szorîd mög a terhellőmet[2] és a két kezed a kantáron, mintha onnan nyőtt vôna ki, a két lábod a kengyelvason, mintha onnan nyőtt vôna ki, …úgy mökfogódz rajta, a jobb kezeddel pediglen a mit mögfoksz, ê në ereszd, maj viszlek én!"

A hogy szált vele a lova, elérték a szőlőt, a mölikbül ha ësz szömet mögövött, 100 embör ereje mönt bele. Ebbű 3 fürtöt szakîtott. Mikor elérték a másik tőkét, mökkapta, tőkéstű főszakîtotta, s asz kurjantotta: „Jaj, visz mán!"

Itten a Nyilasok észrevötték, nyilasztak; de a ló vitte ám, a Vérhögy mög öszszecsapódott. A Nyilasok mind lënyilaszták Szent Jobb lovának a farkát.

Mikor ű lëért, hátranézött, hát nem volt a lovának farka ëcs csöp së. Efakatt sírva, hogy a körösztanynya mi csinál neki!? Aszongya a lova:

„Në rîj, csakhogy az életünk mögmaratt, maj kinyől az én farkam!"

Mikorra hazaértek, a lova farka csakugyan kinyőlt. Be is mönt a körösztanynyához. Aszongya neki a körösztanynya: „Eszt a három fürtöt had itt, emeszt mög vid a të ringyó édösanyádnak. Hanem, fijam, adok én neköd ëzs zsákot, töd oda nyergöd alá, s aszt mond akárki lögyön, ha öszszedarabol, csak tögye a lekkiseb tagod is abba a zsákba!"

Mén haza Szent Jobb, mögén kinéz az ablakon az édösanynya, látytya, hogy virákzik mán az almafa; mög elbujtatta az Aran basát.

[2] Terhellő: széles bőrszíj, heveder.

Hogy hazaért Szent Jobb, az édösanynya fönt vôt, eltötte ű a szőlőt az ágy fejibe. A fijú kimönt vadászni, az aszszony adott a szőlőbű az Aran basának:

„No, ha ê nem birod a fijamat fődelni, majd êfődeltetlek én vele!”

Aszongya az Aran basa: „Halod, nincs mán az az embör, a ki a të fijadat êfődejje; hanem tögyé föl vizet, hogy maj mögfürösztöd!”

Hoszszú haja vôt az Aran basának. Szakajtott belűle 3 arany hajszálat, hogy aval kösse mög a fijának a két hüvelykújját, hogy ê bírja-ë szakajtani?!

Hazamén a fijú, monygya az anynya: „No, édös fijam! eleget jártá, kelté utánnam, belepött a por, most mögfürösztelek!”

A fijú mönekűlt az anynyátul, hogy në (fürössze); de az édösanynya nem engedött. A fijú mökfürdött. Ëcczör asztán aszonygya az édösanynya: „Jaj, fijam! ijen mög ijen erős vôt édösapád: ha hátra tötte a kezit és öszszekötöttem a hüvejkújját, úgy elszakajtotta, mintha nem is lött vôna rajta sömmi!” Aval a fijú is mökpróbálta. Öszszekötötte a kezit az édösanynya sejöm czérnaszállal, a fijú mög szétszakajtotta.

„No, még écczör fijam!”

Akkô mán a 3 arany szállal kötötte össze. Húzi, de úgy égeti, mintha a tűz égetné: „Jaj, édösanyám, vögye kend lë, mer minygyá möghasad a szívem!”

„Nem, fijam, többet!”

Minygyá szól az Aran basának. Elé mén az Aran basa: „No, micsoda halállal halj mög?!”

„Akarhogy öszszedarabolsz, van a lovamon ëzs zsíros zsák, töd abba mindön tetemömet, töd föl a lovamra, a hova visz, veszszek ott!”

Letérbetyültette az Aran basa és öszszedarabôta. Akkor még az édösanynya is szötte a zsákba a testyit. Aval a lova vitte nasz szomorúan a Szombathon, a körösztanynyához, *és* lëdörgölte a kiskapuba.

„No, itt vagy mán körösztfijam, zsákba!”

Bevitte, nagy fürösztős teknyőbe beleöntötte, oszt aval a szőlővel, a kit ű ott hagyott a körösztanynyának, ragasztotta öszsze a testyit. Aval mögvákta ëgy veszszővel, aszongya: „Jaj, körösztfijam, de aluttá. Alugygyon el, a ki tégöd elôtott!”

Szent Jobb fölugrott: „Alugygyon el, körösztanyám!”

Asztán Szombat körösztanynya étette a körösztfijával aszt a szőlőt. Ëcczör aszonygya a körösztfija a körösztanynyának: „Van-ë kennek avas hája? Ëgy font sót hozzá!”

A körösztanynya adott néki. Szent Jobb a lovát főnyergölte, elíndult ű az édösanynyához.

Itt az édösanynya nagyba mulatott az Aran basával. Mikô Szent Jobb odamén, a szobába vannak mind a ketten: „No, kutya, a kezembe vagy!" Az Aran basa mögijett: „Csináj velem, a mit akarsz. Hanem az én lovamon is van ëzs zsák, töd tés is a csonytyajimat bele!" Szent Jobb kihîtta az Aran basát és öszszedarabolta, asztán beletötte a zsákba, bekötötte, főtötte a ló hátára; elvitte talán harmadik ház ellen, lëdörzsölte a lova, s ott maratt. Itt bemönt az édösanynyához, aszongya: „Gyé ken be!"

Ott minygyá tüzet rakatott: „No, édösanyám, tüzejjé ken!"

Még az édösanynya tüzelt, addig ű nyársra húszta a hájat. Sózi, süti, mikor mán nem löhetött csak fél font, aszonygya az édösanynyának: „Ugyan, édösanyám, nézzön ken rám szép szömmê!" Az édösanynya kimeresztötte a szömit: „No!"

E mög odavákta aszt a sűlt hájat a szöme közé. Kisütötte a szömit és vakon otthatta, ű mög êmönt remötének.

Szent Jobb még most is él, ha mög nem halt.

(Magyarszentmárton)

3. Szent András kécczör születött

Szent András kécczör születött a világra oj formán, hogy mikô mökhalt, eltemették, a szívirül kinyőlt ëgy virág. Azután mikô bemönt a kirájhon az a kôdús, a mölik lëszakajtotta a liliomocskát, nagyon mökcsapta a kirájkisaszszont az illatytya. Kérdöszte: „Micsoda virág löhet magáná?" – „A temetőbe tanátam ëty kis liliomocskát, hacsak a' nem!"

„Ugyan lögyön ojan jó, agygya ide neköm!"

Hogy odatta neki, beletötte a pohárba az ablakba. Hogy szép illatytya vôt, szagulgatta mindég. Ëcczör a lány tehörbe esött. Az apja, anynya nagyon tünőttek, s monygyák a lánynak: „Hogy és mikép?"

„Ó, atyám, hacsak ettül a lilijomtû nem. Itt nem vôt sënki êre."

Igy osztán, hogy gyerököt születött, és éppen Andrásra születött, Andrásnak is körösztölték. Mikô mán a gyerök löhetött ojan, hogy tudott beszélni, a kiráj mönt gyűlésbe, tanácstartásba. A gyerök nagyon ritt az öregapja után, hoty hát űs elmén. Igy, hogy az öregapja nem akarta vinni, valahogy

főhúzódott hátû a hintóba, és elmönt. Út közbe, a hogy mögáltak, a kocsin möglátytya, hogy ott van: „Gyere të sömmirevaló, hogy gyütté ide?”

Bevötte magához a hintóba, aval útasztak. Beértek ën nagyszörű faluba, ahol ëgy halottat vittek. Akkô aszonygya az öreg atytyának: „Atyám, szeretne-ë ojan halott lönni?”

„Hogy nem? Szeretnék! Lá’d mijen nagy díszszel, pompával viszik!”

„Bizon pedig ojan në szeressön lönni, mert magának hatalmába ál, mind ëgy kirájnak: szakajtassa föl a koporsót! Az a koporsó üres, örökké elkárhozott az a lélök!”

Mögén gyüttek másik faluba. Vittek itt is ëgy halottat ojan gyalulatlan koporsóba. Aszongya a kirájnak: „Szeretne jë ojan halott lönni?”

„Hogy szeretnék!? Lá’d, möjen szögényössen temetik!”

Aszongya asz’tán a fijú: „Szerethetne pedig ojan halott lönni, mert annak a lelke mönynyégbe van, testye mög a koporsóba! Magának hatalmába ál, szakajtassa föl a koporsôt, ha nem hiszi, ott a testye.”

Azután belekeveröttek ëgy erdőbe. Mikô möntek körösztül, ott ül ëgy medve, aszonygya: „Kiráj atyám, szeretnéjë oda tönni az ôrát, ahun az a medve ül?”

„Sömmirevaló! hogy tönném oda az ôrom!?”

„Oda töhetné, mer van ott ojan kazán arany, csak a bicskájává kanyaríjja mög a gyöpet, minygyá ott van!”

Akkô a kiráj csakugyan mögnészte, a peneczilussává[3] kanyarîtott, körű ott vót a tengör arany. Mikor elmöntek a gyűlésbe, a hun végösztek, a kiráj külön szobát röndöltetött a gyeröknek. Mikô a törvént tötték, a gyerök nagyon elsivalkotta magát. A többi urak kérdöszték, hogy micsoda gyerök löhet az? A kiráj aszt felelte, hogy neki van ëgy kisunokája, a’ rín! Az urak aszonták, ereszszék be az öregapjához, hal lögyön ben’! Igy oszt a gyerök játékba indult az asztal alatt. Ëcczör aszongya az uraknak: „A legalsó írást vegyék elő, a möliket lëszorongattak!” Akkor ütőttek mög az urak, hogy hunnan tugygya a gyerök, hogy az az igasságos? Igy oszt ârû töttek tanácsot. Akkor fejeszte ki az öregapja, hogy mint született ez a gyerök. Úgy tutták mög: Szent András kécczör született.

(Magyarszentmárton)

[3] Penecilus: bicska, finomabb zsebkés.

4. Szent Péter szolgálói

Mikô Szen Pétör a fődön járt az Úristen'nel, fogadott ësz szôgálót, amijent-ojant kapott. Mögmon'ta a szôgálónak, hogy főzön kását; de csak ësz szömet vessön bele a kotlába,[4] hogy a kutyának, mög a macskának is jusson! Aszt'tán elmönt Krisztus Urunkal szétnézni.

A szôgáló úgy gondolta, hogy jusson abbul az ësz szöm kásábul kutyának és macskának? Belevetött ëgy marékkal. Mikor a kása mögdagatt, még talicskával is horta kifelé a pörnyébe,[5] oszt atta a macskának, kutyának.

Mikor hazamöntek, Szen Pétör kérdözi:

„Cziczám, maczám, mit kaptatok?"

„Pörnyés kását!"

Elcsapta a szôgálóját. Fogadott másikat, s az is csak úgy tött. Mikor a harmadikat fölfogatta, a mán látta, hogy tele van az udvar pörnyés kásával. Tele még az út széle is. Ez a kislán szót fogadott, mikor szen' Pétör ennek is asz'onta, hogy csak ësz szömöt vessön bele! Keszdett a kása így is rityögni-rotyogni. A dagadó kását oszt' a cziczának-maczának minygyá kezdte ű is zsírozi-vajazi, agygya nekik a jó kását.

Mikor hazagyütt Szen Pétör, kérdözi a macskát:

„Czicza-macza, mit ötté?"

„Zsíros kását, jô tartott (a szolgáló)".

Aszt osztán mögtartotta Szen Pétör, mer szófogadó vôt.

(Magyarszentmárton)

[4] Kotla: főzőüst, bogrács.

[5] Pörnye: pernye, hamu.

II.
MÁRIA-LEGENDÁK ÉS ROKONNEMŰEK

1. Szent József botja

A Boldokságos Szűz Márija a fonyásávâ kereste a kinyerit. Mikô Jézus akart születni, Szent József öszszedarabôta a botytyát, aval tüzelgetött, világított, hogy világosság lögyön még mökszületött Jézus.

(Temesközlőrinczfalva)

2. Jézus Mária szívéből jött ki

Mikô Szent Anna aszszony férhön atta a Boldogságos Szűz Máriját, ék (= ég) színű ruhát vött neki. Szent Józsep nem tanáta méltónak magát a Boldokságos Szűz Márijához, mökszökött. Ëgy komrába tanáták mög, imátkozott és êmönt dôgozgatni. Osztán giliczét vitt Márijának. Szép énekkel vitte, úgy mönt Szent József Márijához.

Jézus Márija szívibül gyütt ki, mikor az énekre mögnyílt Márija szíve.

(Szőreg)

3. Futás Egyiptomba

Mikor Szent József meg a Boldogságos Szűz a kis Jézussal Heródes elől Egyiptomba futottak, erdőn kellett nekik keresztülmenni. Volt ott egy fa, a melyik kétfelé nyílt és a Boldogságos Szüzet meg a kis Jézust eltakarta, csak Szent József maradt kint. Hintón arra ment Heródes király és azt kérdezte Szent Józseftől: „Látott-e egy asszonyi állatot egy gyermekecskével?” „Akkor láttam, mikor ezt a fát ideültették.”

Akkor teremtette az Úristen oda azt a fát.

„Honnan jön?”

„Betlehemből.”

Úgy azután visszament Heródes a tartományába.

(Szőreg)

4. Mióta látszik Jézus képe a búzán?

A szántóvető embör kimönt êvetni a búzát. Alig hogy êvetötte, odamönt a Boldokságos szüz Márija szent Józseffel mög a kis Jézussal. Âra kérte a Boldogságos szüz Márija (a szántóvetőt): engegygye mög nekik, hogy a búzába êbujhassanak!

Aszonta a szögény embör: „Én mögengedöm, de még ki së kelt a búza, huvá bujnak?"

„Majd êbújunk mink. Csak hogyha a Heródes katonáji gyünnek, oszt kérdözik, hogy nem látott-ë, aszt mongya, hogy akkor látott (bennünket), mikor êvetötte a búzát."

Osztán bemöntek, jô be a szántásba, a szögény embör mög fórakodott a kocsira. A mint a kis Jézus bemönt az új vetésbe, elkeszdött (a búza) nyőlni, s akkorára nyőtt, hogy nem lácczottak benne.

A szögény embör a mint indult hazafelé, odaértek Heródes katonáji s kérdöszték: „Nem látott ijes, mög ijes népet?"

Aszonygya a szögény embör: „De láttam, mikor a búzámat êvetöttem."

Minthogy a búza mán akkô mög vôt érve, Heródes katonáji viszszafordûtak.

A búzán azûta lácczik az úr Jézus képe.

(Egyházaskér)

5. Szüz Mária jegygyűrűje

Mikor a Boldokságos szüz Márija a kis Jézussal Ëgyiptomba futott, êfáratt és lëült pihenni ën nagy fa hűvössibe. A kis Jézus mög a Boldokságos szüz Márija jegygyűrűjivê jácczott, oszt elejtötte. A madár fókapta a fődrű, fószát vele a fára. Akkô mán gyüttek Heródes katonáji, továb köllött mönni, nem kereshették a gyűrűt.

Heródes katonáji a nagy fa alatt möktanáták a jegygyűrűt, mer' a madár lëejtötte a fődre. Szép jegygyűrű vôt, ragyogott, s hogy ojan szép vôt, odatták Heródesnek. Mikô a kiráj fija házasodott, a Márija gyűrűjit atta a jegyösinek, de szöröncsétlenök lettek. (Miért?) Mer mikor a mönyaszszony az újjára tötte, minygyá êhalt: mintha mökhalt vôna, ê vôt rejtőzve. Akkô ku-

tatták, hogy miféle gyűrű? Később osztán kikutatták, hogy Márija jegygyűrűje vôt: azé löttek szöröncsétlenök, mer' jegygyűrűnek használták.

Betötték osztán szent István templomába. Most ott van Budán a szent István templomába 12 lakat alatt.

(Szeged)

6. Hol pihent Szűz Mária?

A hun csipkebukor alul fojik a víz, a mind orvosság, mert mikô a Boldogságos szűz Márija a fődön járt, mindönütt csipkebukor nyőtt, a hun mökpihent.

(Földeák)

7. Mûta hajlik lë a szomorúfűzfa ága?

Mûta a Boldogaszszony a (szomorú) füzfa alá ült, azûta hajlik lë űneki az ága. Lëhajult, úgy maratt.

(Magyarszentmárton)

8. Miért süt ki szombaton a nap?

Mikor a boldogságos Szüz Márija a kis Jézust mögfürösztötte, oszt tisztába tötte, a ruháját, a mit êkevert, kimosta, kitötte száranni a napra; akkô szombat vôt. Azûta figyejje mög akárki, mindön szombaton kisüt a nap. Még ha esik is, úgy déltájba, vagy délután, mögmutati magát.

(Szeged)

9. Elkártyázta a feleségét[6]

Vôt ëgy kiráj, ekártyászta feleségöstül ëgygyütt az egész vagyomot, azután elbujdosott; a felesége pedig viszszanyertt többet, mint két anynyit. Az aszszonybul nagyon istenös aszszony lött. A falu végin vôt ëgy Márija-képe, odajárt imátkozni, kérte a Boldokságos Szüzet, hogy az ű férjit vezérőjje viszsza.

Mikor az ura bujdosott, ëccző eltévett az erdőbe, asz monta: „Bárcsak az Isten, vagy az Ördög engöm innen kivezetne!"

Akkô mögjelönt neki az Ördög vörös nadrágba. Elébe ugrott, kérdöszte: mit akar?

„Vezess ki engöm innen, aszt adok, a mit kérsz!"

Az Ördög asz'onta: „Nem kérök ögyebet, ad ide a feleségödet!"

Ű kész, odagygya. Haza is mönt a kiráj és látta, hogy a nagy vagyom mögvan. Búsúlt, hogy ű mit ajált oda. Mikor elgyütt az üdő, két lovat nyergöltetött; ëgygyiket a feleséginek, a másikat ű neki. Aval a feleséginek asz parancsolta: „Készűjj a lóra!" Fölült az aszszony, möntek. A hogy a Márija képihön értek, asz'onygya: „Mögáj', itt van ëgy kis imácscságom, êvégezöm!"

Hogy az aszszony lëszálott, bemönt, imátkozott az Márija képe előtt, maga a boldogságos Szűz Márija kimönt, osztán fölűlt a lóra, az imádkozó asszony ura pedig asz gondolta, hogy az ű felesége. Mikô az Ördög möglátta, aszonta: „Në a nagyanyámat hoszd, hanem a feleségödet!"

Akkô Márija mögfenyítötte, az Ördög mög ijedtében ênyargalt, nem is követölte többet a feleségit.

Mikor a kiráj mönt viszsza, a feleségit akkor is ott tanáta térbetyülve. A kirájnak is möggyöngült a szíve, űs lëtérbetyűlt, imátkozott. Hazamöntek, éltek boldogul, többet nem kártyázott; még ma is élnek, ha mög nem haltak.

(Magyarszentmihály)

[6] Kihúzott címsorok: Elkártyázta a feleségét; Az Ördög nagyanyja.

10. Eleventen való temetés

Szüz Máriját kiráj akarta elvönni, de aszonta: „Në jis fáragyon, nem mék férhön.”

„Akkor lëtemetnek: a fődet rád hányik!”

Szüz Márija csak nem mönt. Akkor fődet hántak rá, oszt ëgy karót lëszúrtak, hogy möghajjon. Úgy halt mög, mert a szívin körösztűlmönt.

(Kukutyéri major, Deszk mellett)

HAZAJÁRÓ HIEDELMEK

1. Szépen süt a holdvilág

Nagyon sírt a lány, hogy elmaratt a kedvesitül. A kedvesse elmönt katonának. Levelet sosë kapott tűle; de aszt mökkapta, hogy möghalt. Szerette vôna látni és a Bíbájos-aszszony aszonta: „Ha kívánságod van, möglátha-tod; még el is mégy vele, ha kását töszünk fő!”

Mikor főtt a kása, mögerett a fövése, lassan monta:

„Gyün mán! gyün mán!” Osztán: „Minygyá itt lösz mán! Szöd öszsze a pogygyászodat, minygyá itt lösz mán!”

Mikô a konyhaajtón belépött, aszonta (a holt szeretője) „Gyüsz velem?”

„Honnë mönnék, mikô vártalak várva!”

„Hát gyerünk!”

Mikô kimöntek a faluból, aszonygya a kedvesse:

„Szépen süt a hôdvilág,
Hôt az elevennê jár,
Félsz-ë babám?”

„Hoty félnék,
Mikô veled mék!”

Szüntelen kérdöszte a temetőjig. Mikô a temetőbe értek, a sírgödör ô-dalán nagy luk vôt, aszonta a holt az elevennek: „Erigy lë, ebbe a lukba búj lë!”

„Én a világé lë nem mék. Előre erigy të, të tudod a járást!”

Lë is mönt a hôt; de ez nem mönt lë, nem atta lë a pogyászát, hanem mög vôt rivadva, rivattan szalatt; fényösségöt látott a temetőcsősz-házba, bemenekült, ott mög éppen halott vôt, beült a kuczkóba.

A hôt az ablakra mönt: „Hôt ad ki az elevent a kuczkóbû!”

A kik virasztottak, mögijettek, hogy mi lösz most? Mikor először szôt, a hôt mögmozdult, másocczorra a job kezit eresztötte lë, azután a jobb lábát; harmacczor mikô szôt, szépen fölült, a virasztók szétszalattak, a kakas el-kukuríkulta magát, a holt lëdült, vissza, ahogy vôt. Kivűrül mög a másik aszonta:

„Köszönd a jó Istennek, mer kezembe adott vôna a társam!”

Mikor a csőszék halotját eltemették, a lány is kimönt a pogyászájé, hogy maj hazaviszi: hát a ruhája ízzé-porrá vôt hasígatva. Rá ëgy hétre ű is mökhalt.

(Egyházaskér)

2. Szoptatni járt haza

Mökhalt ëgy aszszon, szépen kiterítötték, másnap viradóra eltakarították. Akkor écczaka mán hazamönt 11 óra tájba szoptatni a gyerökit. Mikor mökszoptatta, oszt êringatta, 12 óra tájon aszongya: „Jaj! hát mostan êmögyök: a kicsikém elalutt."

De nem halotta sënki së, hogy jó écczakát! mondott.

Másik écczaka mögén elmönt haza úgy 11 óra tájba. Mögén mökszoptatta a kicsikéjit, elringatta, és 12 óra tájba jó écczakát mondott, de ezt nem halotta sënki. Igy mönt fél esztendejig, mire az embör valamit észrevött. Elmönt a szomszégyáhon és elmonta, hogy hazajár az aszszon.

„Lesse ken mög, ájjon oda az ajtó mögé, oszt ha látytya ken, mongya ken: Mindön lélök az urat dicsérje!"

Az embör szót fogadott, oda ált az ajtó mögé, várta a feleségit. Hazagyün a felesége 11 óra tájba, mingyá szoptatytya a kicsikéjit, asztán elringatytya. Akkô monta az ura: „Mindön lélök az Urat dícsérje!"

„Én is dícsérném, ha löhetne!"

Az embör kérdöszte: „Micsoda hátramaradásod van?"

„Eszt a kicsikét ajnározgattam; hanem ez a kicsike harmanapra mög fog halni. Mikô pedig möghal, csakis mellém köl temetni. Szépen föl köl ötösztetni. A mi ruhám van, ki köl osztogatni a szögényöknek és két tinót lë köl vágni, mög ëgy akó bort a szögényöknek anni!"

Az embör úgy tött, az aszszon még ëccző hazamönt mökköszönni.

(Temesközlőrinczfalva)

3. Ördög a hazajáró képében

Nagyon szerette a halottat; a szabó hazajárt, örűtt a felesége; mer még otthun vôt, segített neki varni is. A szabónénak az édösanynya a szomszécságba lakott, nagyon vígnak látta a lányát: „Mi az oka, hogy të ojan víg vagy, e'dig mindég sírtál?"

Akkor nap nem monta mög a lánya még. Este mikô hazamönt, mögén hozzá foktak varni; mikor vartak, az aszszony a gyűrűt elejtötte, lënyult érte, hogy fővöszi, látta, hogy lókörme van, mögijett, kiszalatt; de még akkô járt 7-8 nap hozzá, akkor monta el az anynyának, hogy mit látott ű. Az

anynyának vôt êrű ëty kis tudománya: errülvaló füvet szödött, tëmondád[1] fűnek monták, abba a fűbe mökfürösztötte az anynya a lányát, űs elmönt oda hálni, hogy në féjjön a lánya. 9 órakor mögzörgetik az ablakot, monták a gonoszok: „Köszönhed az anyádnak, hogy mögorvosolt!”

A tëmondád fűtül nem löhetött neki bemönni.

(Egyházaskér)

4. Papért menő halott

Ëgy aszszonnak vôt ëgy fija, akárhogy kérte, nem bírta rá vönni, hogy möggyónyon, azon könyörgött:

„Csak addig mög në halnék, – aszt érném mög – hogy a fijam mögygyónna!”

De mégis möghalt. Halomása után hazagyütt éjel: bekopoktatott a parokjára, hogy gyűjön a tisztelendő úr gyóntatni! A pap osztán főkészült, êmönt gyóntatni; kivezette a házig:

„No, itt a beteg!”

Kopoktatott az ablakon, êtünt. A fija kinézött az ablakon, a pap kérdöszte, hogy:

„Itt a beteg?”

„Itt nincsen beteg!”

„De hogy nincs! – a pap mongya – ide vezetött ëgy öreg asszon, nem is tudom, huvá lött, êtünt; ereszszön mán be, ha mán êgyüttem, esik az eső, në ázzak lë!”

Csak úgy szakatt az eső; a fija osztán beeresztötte. A mint beszélgettek, a pap kikérdözött mindönt, hogy s mint? Az öreg aszszon fija osztán êmonta, hogy ű még sosë gyónt, nem is fog.

„De hogy nem! – monta a pap – hiszën most is gyónt, azé kérdösztem ki mindön bűnit, hogy a szencségöt ebbe az esőbe, në vigyem viszsza; mos mán áldozzon mög! Hát e kicsoda?”

[1] Temondád fű: boszorkányfű; vadon termő piros ebszőlő, édeskeserű csucsor; hajtását gyógyításra használják.

A falon vôt ëgy kép, a mint ránézött, mögüsmerte, hogy az az öreg aszszon vezette ide, aszongya. „Ez az öreg aszszon vezetött ide, hát az hun van?”

„Ez mán möghalt, ez az anyám!”

„No, mán ez vezetött ide, még aszonta: ez az a ház, ebbe van a beteg!”

Mögáldozott, osztán a pap êmönt; még röggê së vôt, mán ott vôtak a papná hogy húzzák a Szenlélök harangját, mer a kit az écczaka gyóntattak, haldoklik; mög is halt: az anynya hazagyütt a sírjábû, hogy a fija gyónynyon mög; mer mán ű jis mökhal nemsokára.

(Szeged)

JEGYZETEK

Jegyzetek

(A többször idézett műveket a gyűjtő, illetőleg a mű rövidített, e helyt ritkított betűkkel szedett nevével jelelem.)[1]

Arany László Magyar népmese-gyüjteménye. Budapest, 1901.
Benfey Theodor: Pantschatantra. Leipzig. 1859.
Buch Max: Die Wotjäken. Stuttgart. 1882.
Dähnhardt, Oskar: Natursagen. Leipzig u. Berlin. 1907.
Erdélyi János: Népdalok és mondák. A Kisfaludy-társaság megbizásából. Pest. 1846.
Ethnographia. A magyar néprajzi társaság értesítője. Budapest, 1890–
Gaal György: Magyar népmese-gyüjteménye, Pest. 1857.
*Gesta romano*rum Katona Lajos kiadása. Budapest. 1900.
Goncerbach, Laura: Schicilianische Märchen. Leipzig. 1872.
Grimm Brüder: Kinder und Hausmärchen. Berlin. 1822.
Hahn Grichische und albanesische Märchen. Leipzig. 1864.
Halász: *Népköltési Gyüjtemény a Pite Läppmark arjeplongi egyházkerületéből. (Svéd-lapp nyelv V. =Ugor füzetek, XI.7.) Budapest, 1893*.[2]
Haltrich Josef: Deutsche Volksmärchen aus is […][3]. Wien. 1882.
Haupt Leopold und Johann Ernst Schmaler Volkslieder der Wenden. Grimma. 1843.
Hunfalvy Pál: Reguly Antal hagyományai. Pesten. 1864.
Ipolyi Arnold: Magyar mythologia. Pest. 1854.
Istvánffy Gyula: Palócz mesék a fonóból. Liptószt.miklós. 1890.
Kalevala. fordította Barna Ferdinánd. Pest. *1871. és Vikár Béla, Budapest*[4]
Kálmány: K. Koszorúk az Alföld vad virágaiból. Arad. 1876–
Kálmány: Sz. Szeged népe. Arad. 1881–
Köhler: Kleinere Schriften. Weimar. 1898.
Köhler Aufsätze über Märchen und Volkslieder. Berlin. 1894.
Kőváry László: Száz történelmi rege. Kolozsvár. 1852.
Krauss Friedrich: Sagen und Märchen. Leipzig. 1884.
Kriza János: Vadrózsák. Kolozsvártt. 1863. *(II. kiad. MNGy XI–XII. kötet)*[5]

[1] A jegyzékben Kálmány aláhúzásait mindenütt dőlt betűkkel írtuk. A pontosított jegyzéket összeállította Raffai Judit, lásd kötetünk 517–518. oldalán.
[2] Sebestyén beírása.
[3] Kálmány olvashatatlan beírása.
[4] Sebestyén kiegészítése.
[5] Sebestyén kiegészítése.

Kuhn Adalbert Märkische Sagen und Märchen. Berlin. 1843.
Kúnos Oszmán-Török népköltési gyüjtemény. Budapest. 1889.
Kúnos Török népmesék. Budapest, 1889.
M.N.Gy: Magyar népköltési gyüjtemény. A Kisfaludy-társaság megbizásából szerkeszti Arany László, Gyulai Pál, Vargha Gyula, Sebestyén Gyula. Budapest. 1872–1912.
Majláth János gróf: Magyar regék, mondák és népmesék. Pest. 1864.
Merényi E. Eredeti népmesék. Pest. 1861.
Merényi S. Sajóvölgyi népmesék. Pest. 1862.
Merényi D. Dunamelléki népmesék. Pest. 1863.
Munkácsi Vogul népköltési gyüjtemény. Budapest. 1892.
Munkácsi Votják népköltészeti hagyományok. Budapest. 1887.
Pap Gyula Palócz népköltemények. Sárospatak. 1865.
Poestion. Lappländische Märchen. Wien. 1880.
Rochholz, E. L: Deutscher Unterblichkeitsglaube. 1867.
Schleicher August. Litanische Märchen. Weimar. 1857.
Schott, Arthur und Ernst. Walachische Märchen. Stuttgart. 1845.
Schullenburg, Willibald. Wendische Volkssagen. Leipzig. 1882.
Sklarek, Elisabeth. Ungarische Volksmärchen. Leipzig. 1901.
Stier. Ungarische Volksmärchen. Pesth. 1857.
P. *Szathmáry* Károly. Magyar rege-világ. Bpest, 1872.
Vogl Johann: Die ältesten Volksmärchen der Russen. Wien. 1841.
Voycicki Polnische Volkssagen und Märchen. Berlin. 1839.
Waldan Alfred Böchmisches Märchebuch. Prag. 1860.
Wuk Staphanovitsch Karadschisch, Volksmärchen der Serben. Berlin. 1854.

Rövidítve fordulnak elő ezeken kivűl:
évf. =évfolyam
l. =lapszám, ha számjegy után
j. =jegyzet van, különben
k. =kötet
l. =lásd.
m. =mese.
sz. =szám.
v.ö. =vesd össze.

A hol a mű megjelelése nélkül csak a számjegyet idézem, Ipolyi Arnold gyüjteményének adata értendő.

1–2. Komáromi szép lány. Csellel rászedett, tengerbe ugró leányról tud az újgörög ballada: „A szép leány vára” is: Olcsó könyvtár, 884. szám 98. lap; de a mi Komáromi szép lányunk első sorban a román: „Szándu leányá”-val hasonlítandó össze: Moldován 48. lap. A temetés-rendezést majdnem szóról-szóra megtaláljuk Kriza: Kicsi nemeslegény töredékében: M.N.Gy. III. k. 42. lapján. A ruhák szegről való lehullásról szóló versszakaszt lásd: M.N.Gy. I. k. 149.; ugyanott a VII. k. 10. lapján; Kálmány: Sz. III. k. 1., 214. lapján. Részletesebben az Ethnographia XXV. évf. 36–38. lapján van róla szó.

3. Piros szép Istvánné. A gyermeköket eladó, egymástól többé-kevésbbé eltérő népköltési termékek[1] változatait lásd M.N.Gy: VIII. k. 553. lap 1–2. sz., Kálmány: Sz. II. k. 171. l. 4. sz. jegyzetében, az Ethnographia XXI. évf. 206. lapján, Herrmann I. k. 352. l, melyben a vőlegény bánatában agyonlövi magát; a mienkben, mint Szögvári Katiczában, Kálmány: K. II. k. 61. l. kardjába dől. Különös, hogy esküvőre mennek; vagy nem török: hanem Török János?!

4–5. Kitánczolás. Csáki bíró lánya. *A szöveg dallama két alexandrint foglal össze; de recitativ jellege megengedi, hogy ütemei egy, sőt két szótaggal is megbővüljenek. Ez a pongyolaság az oka a gyakori szövegromlásnak is.*[2]
Változatai: M.N.Gy. VII. k. 549. l. 10. sz. jegyzetében, Pap: 10. l., Kőváry: 25. l., Kálmány: Sz. II. k. 1. III. k. 207. l., Ethnographia XVII. évf. 234. l.–; XXI. évf. 238. l.; a VII. évf. 444. l. pár sor híjával a most közlött Csáki bíró lánya van. Egyházaskéren tudni akarják, hogy: „12 Ördög tánczoltatta, oszt élös borotva mönt a czipőjibe.”

Felsorolt balladáink egy része, mint Fodori Katicza, még az Ördögöt szerepelteti; lásd M.N.Gy. VIII. k. (Sebestyén) 553. lapján az 1-2. számú jegyzetet. Nem ismeretlen az Ördögnek az emberek leányaival való érintkezése egyéb hagyományainkban sem: a 12 sz. világteremtő mondában az apai részről a czigány az Ördögtől származik, a 3. sz. hazajáróban az Ördög a holt férj képében jelenik meg az özvegynél; lásd még M.N.Gy: XIII. k. 40. 31. sz. jegyzetét: Az Ördög szeretőjét és Bendebukkét.

6. Révészök nótája. Lásd Kálmány: Sz. III. k. 215. lapján a 3. számú és a M.N.Gy. VIII. k. 561. lap 11. számú jegyzetét a fokozatos igérgetés tekintetében. A tejben való fürdés M.N.Gy.: XIII. k. 12. számú jegyzetében van elősorolva.

[1] Sebestyén javítása.
[2] Sebestyén kiegészítése.

7. Pista gujás bujtár. A „Gazda uram” kezdetű műdal népies átalakítása, népiesedő változata Kálmány: Ko. I. k. 156. lapján van; v.ö. M.N.Gy. VIII. k. 561. lap 11. sz. jegyzetével. A mult század hetvenes éveinek második felében kezdett e nem népies változata az Alföldön terjedni:

Hej, gazduram, gazdaszszonyom! az egekre kéröm:
Szép Juliskát feleségűl agygyák ide néköm!
Azér, hogy én szögény vagyok, mint a féle árva…
Kelmed sė gyütt, kelmed sė gyütt, kelmed sė gyütt hat ökörrel e czudar világra.

Hotyha pedig eszt a kis lányt énnéköm nem agygyák,
Úgy elmögyök, maj möglátytyák: hogy híröm sė hajják.
Ez a kis lány, barna kis lány hėrvadásnak indul,
Engöm pedig, engöm pedig, engöm pedig maj kifognak a szőke Tiszábul.

(Csanádapácza)

8. Áspis kígyó. Gyüjteményeinkben megjelent magyar töredékes változatai Kálmány: Sz. II. l. 173. lap 10–11. számú jegyzetében vannak felemlítve; idegen és magyar változataival Herrmann I. k. 34. lapján van összehasonlítva, hol német fordítása, és u.o. I. köt. 109. lapon a dallama is megvan.

9. Az asszony verve jó. Változatai a M.N.Gy. XII. k. 319. lapján vannak elősorolva. Eredetileg úgy látszik annak szolgált tanulságul: hogy a házasuló milyent ne vegyen el; ma már Kálmány: K. II. k. 89. lapján levő, a most bemutatott, még inkább Abafi kéziratban levő változata után itélve, az a tanulság: hogy az asszony verve jó; azért kapta ezt a nevet adatunk; ezt magyarázza a M.N.Gy. VI. k. 444. l. 6–7. sz. mese jegyzetében elősorolt változatok kakasa is, hogy az asszony verve jó s „A dió, mogyoró törve jó, Az asszony, az asszony verve jó” kezdetű népdal is.

10. Három árva. Változatai M.N.Gy. XII. k. 347 sz. jegyzetében vannak feltüntetve. Adatunk Kálmány: Sz. II. k. 11. lapján levő megvilágítására szolgál: miért mossa meg benne a felkelő anya a gyermekeit könnyében stb.; mert csak a sírpartra jöhetett ki, nem mint a dánban: Külföldi lant II. k. 118. l., ki haza mehet; habár a magyar néphiedelem is tud hazajáró anyáról. A 2. számú a hazajárók közt: szoptatni járt haza.

11. Szép Ilona. Változatai M.N.Gy. III. k. 427. lap 6. sz. jegyzetében vannak felemlítve s az Ethnographia XXI. évf. 135. l. egymás mellé állítva. Szép Ilonánk románczos indoklású befejezője M.N.Gy. VIII. k. 580. l. 34. sz. jegyzetében van elősorolva.

12. Gyáva vitéz. Változatai Erdélyi: III. k. 26. l., M.N.Gy. XII. k. 7. sz. jegyzetben vannak elősorolva; a Kríza féle változat Bartalus VII. k. 6. lapján is megvan. V.ö. a Czinöge madárral: Kálmány: Sz. III. 216. l. 5. sz. jegyzet, melynek felesleges s hibás vers szakasza a M.N.Gy. VI. k. 78. lapján is megtalálható.

13–14. A végig kikosarazott kérő. Töredékes változatát az Ethnographia XVIII. évf. 233. l. hangjeggyel közli, a milyen alakban az Alföldön Magyarszentmihályon ismerik.

15. Barna kis lán. A 9. sorát v.ö. a 78. sz. katona dal jegyzetével.

16. Szűcs Mari. Lásd a M.N.Gy. I. k. 571. l. 57. sz. jegyzetét, u.o. III. k. 102. VII. k. 3. l – Kálmány: K. II. k. 69.; Sz. III. k. 7., 216. l. és az Ethnographia XVI. évf. 274. l. – A 6. vszak Erdélyi II. k. 46. l., a 7. vszak Csáki bíró lánya némely változatában fordul elő; mint Kálmány: Sz. III. k. 208. l., M.N.Gy. VII. k. 16. lap s feljebb a 4. számúban. A 4. vszakaszban azt mondja: nincs édesanyja; a 7. vszakaszban pedig átkozza az anyát, ki alatt mostoha, vagy nevelő anya értendő.

17. Rúzsa Sándor. Változatai a M.N.Gy. VIII. k. 568. l. 37. számú jegyzetében vannak elősorolva. (Versszakaszait a nép gúnyolódásra is felhasználta, mint eme adat mutatja.)

18. Szegény legény. Töredéke Kálmány: Sz. II. k. 26. lapján van.

19. Gyuri Bandi. Változatai Kálmány: Sz. I. k. 171. lapján a 13. sz. jegyzetben vannak elősorolva.

20. A sopronyi kisaszszony. Töredékje a M.N.Gy. I. k. 232. lapján található.

21. Albërt Jóska. Vesd össze a M.N.Gy. I. k. 238. lapján levővel.

Dalok

I. Szerelmi dalok

1. Irásos ember elmés, végig ellentmondó feleletű szerzeménye, milyent a M.N.Gy: XI. k. 471. sz. dalának második szakaszában találunk, melynek azonban az alább közlött 90. számú változata minden kérdésre igenlőleg felel.

3. Első fele a M.N.Gy: XII. k. 482. sz. jegyzetében van elősorolva. Első sora találkozik u.o. VI. k. 98. l. levő dallal.

4. Az első vszakasz változata M.N.Gy: II. k. 240. lapján van; a refrain Erdélyi: II. k. 77., III. k. 90. l.

5. A két első sor M.N.Gy: II. k. 183. l. Bartalus: V. k. 76. l. és eme változatban van:

Jaj, de szépen zöldelik az erdő;
De még szëbben zöldelik a mező,
Jaj, de szépen gyönygyelik a harmat;
Barna kis jány maragyá magadnak.

(Pécska)

Nem különben a 9. számú pusztai dalunkban alább.

7. A szakaszok bekezdő sorát Erdélyi: II. k. 45. l. M.N.Gy.: I. k. 275. l. találjuk; v.ö. a 39. számú szerelmi dallal.

8. Első sora M.N.Gy: VII. k. 176. l. a gőzös kereke van feketére festve. Kálmány: K. I. k. 138. l. és alább a 70. sz. katona dallal találkozik.

9. Vesd össze a 17. számú dallal.

12. A második vszakasz utolsó sora változatai M.N.Gy. XII. k. 22. számú jegyzetében vannak feltüntetve; a vers szakaszok bekezdő sora megvan eme dalban:

Azért, hogy a szita rosta sűrű,
Az újamon arany gyűrű;
Ha nem arany, rézkarika,

El nem hallak, kedves babám, soha.
Azért, hogy a szita, rosta kerek,
Én vagyok a bëtyár gyerek;
Hat fekete lovon járok,
Azé, azé szeretnek a lányok.

(Csanádapácza)

Vesd össze a 13. számú katona dal jegyzetével.

15. Az első vszak utolsó sora megvan alább a 25. számú dal első szakaszában.

17. Találkozik a 9. sz. szerelmi dallal.

18. A csók ragyogása Kálmány: Sz. I. k. 179. l. 54. sz. jegyzetben van feltüntetve.

19. Változata Erdélyi: III. k. 39. l., Bartalus III. k. 70. l., M.N.Gy: I. k. 373. l.

21. Az első vszak pár bekezdő sora változata: Kálmány: K. II. k. 241. lapjának 22. sz. jegyzetében és Sz. II. k. 183. l. van.

22. Bevezető sora az ország szerte ismeretes: Elvágtam az ujjam, jaj de fáj kezdetű dallal találkozik, Schoen: 34. sz. jegyzet.

23. Változata M.N.Gy: I. k. 292. l., Bartalus: II. k. 30. l. Az ötödik sorát beleszőtték betyárdalba:

Elveszött a lovam
Czitrusfa erdőbe,
Lëszakatt a ránczos csizmám
A nagy keresésbe.

Megvan mán a lovam,
Be is vagyon zárva,
A szögedi istálóba
Szól a csöngő rajta.

Üsmeröm a lovam
Csöngő szólásárû
Üsmeröm a kedves babám
Büszke járásárû.

Üsmeröm a csöngőt;
Mert vôt a kezembe,
Ëgy üdőbe, kedves babám,
Rab is vôtam érte.

(Egyházaskér)

25. Az első vszak bekezdő sora változatai Schoen 91. sz. jegyzetében vannak elősorolva és a 15. sz. dalban feljebb.

26. Első vers szakasza megvan Szakál Lajos (Czimbalom. Pest, 1868.) 84., Kálmány: Sz. II. k. lapján; a második és harmadik vsz. változatai Erdélyi: II. k. 80., III. k. 87. l.; M. N.Gy. XII. k. 446. sz. jegyzetében vannak felemlítve.

27. Az első vszak. Erdélyi: II. k. 28. l., Színi: 129. l., Bartalus: V. k. 61. l. található.

28. Változata Szeged népe: II. k. 192. lap 16. sz. jegyzetében van említve, minő a következő is:

Kis pej lovam mögérdemli a zabot,
Kécczör mökkerülte Magyarországot;
Harmacczor is mög akarta kerülni;
De a császár nem akarta engenni.

(Egyházaskér)

A világ megkerülése a M.N.Gy: XIII. k. 20. sz. jegyzetében van említve, adatunk már erről tud, mi bizonyíték, hogy a róla szóló kozmogoniai mondát mi is ismertük hajdan.

30. Lejegyeztük eme változatát is:

Fëlmënt a kis kecske a fára,
Ződ ágat szakajtott szájába;
Igy babám, úgy babám, úgy lësz jó,
Mindën embërnek a másé jó.

(Pécska)

Kezdő sora találkozik Kálmány: Sz. I. k. 179. l. 37. számú jegyzetben jelzett […][3]

[3] A sérült lapról hiányzik a szöveg vége.

31. Az első vszak bekezdő sora Csapó: I. f. 11. l., Erdélyi: II. k. 93. l. 91. l., M.N.Gy: VI. k. 81. 157., XI. k. 45. l., Kálmány: K. I. k. 41. l., Bartalus: II. k. 91,. VI. k. 54. l., Mátray: II. f. 77. l., Thaly: Adalékok I. k. 225. l.; a második vszak Kálmány: K. II. k. 247. l.

33. Találkozik a következő számú dallal.

34. Az első vszak utolja változatai Erdélyi: I. k. 51. l., Kálmány: K. II. k. 234. l. 13. sz. jegyzetben, Schoen 75. sz.m Bartalus: VII. k. 197. l.; a második vszak változatai Kálmány: K. I. k. 90. l., M.N.Gy: VII. k. 131. l. V.ö. Csapó IV. f. 37. l. és a megelőző dallal.

36. A második vszak harmadik sora Kálmány: Sz.II. k. 34. 185. l.

37. Az első versszakasz változata M.N.Gy. VI. k. 221. l., Kálmány: Sz. II. k. 201. lapjának a 12. sz. jegyzetében van megjelelve; a második […][4] vszak két első sora Erdélyi III. k. 9. l., M.N.Gy: II. k. 99. 119. l., a harmadik vszak két első sorát v.ö. a 16. és a 34. sz. katonadallal.

39. Az első vszak kezdő sora M.N.Gy. I. k. 275. l., Bartalus: IV. k. 52. l., Székely I. f. 85. lapján van; a második két első sora Erdélyi: III. k. 24. 52. l., Mátray: II. f. 101. l., M.N.Gy: II. k. 152., VI. k. 237. l., Bartalus: IV. k. 52. l., Székely: I. f. 18.84 lapján; v.ö. fentebb a 7. sz. szerelmi dal jegyzetével.

41. Az első versszakasz Csapó II. 31. l., Erdélyi II. k. 91. l., M.N.Gy: II. k. 157. l. közölte.

42. Az első vszakasz Csapó: IV. f. 7. l., Kálmány: K. II. k. 239. lapon a 120. sz. j.; a második vszak találkozik Kálmány: Sz. I. k. 26. l.

44. Az első sor M.N.Gy: XI. k. 213. lapján van.

45. Első sora a 17. számú katonadalban található; a második versszakasz változata M.N.Gy. VII. k. 100., VIII. k. 572. l. a 35. számú jegyzetben; Kálmány: Sz. II. k. 39. l.

46. A második szakasz két utolsó sorát Kálmány: K. II. k. 235. l. az 50. sz. jegyzetben, Bartalus: IV. k. 33. lapján találjuk.

[4] Kálmány olvashatatlan kihúzása.

47. Első szakaszának a két utolsó sora: M.N.Gy. I. k. 249., VII. k.161. l., Bartalus: I. k. 50. l., Székely: I. f. 91. l., Kálmány: Sz. III. k. 41. l., második szakasza: M.N.Gy: VI. k. 400. l. 22. sz. jegyzetben, Bartalus: III. k. 66. l. Írásos ember alakítása a következő változat:

Ha mögüntál kis angyalom szeretni,
Szabad neköd más szeretőt keresni.
Igy is van aval az embör;
A kit szeret, annak nem köl;
Kaczagj babám, hogy igazán szeretlek.

(Szeged)[5]

49. Vesd össze a M.N.Gy: VII. k. 72. l. 118. számúval s Kálmány: Sz. III. k. 268. l. legelső adatával.

51. Az első sora találkozik Csapó I. f. 12. l.; Pap: 27.; M.N.Gy: VII. k. 235. l.

52. Az első vszak. változata M.N.Gy.: VI. k. 407. l. 73. sz. jegyzetben és v.ö. alább a 78. sz. dallal.

53. A második versszakasz két első sora Kálmány: K. I. k. 94.,106., 115. l., Erdélyi II. k. 5., 55., 175. l., M.N.Gy. VI. k. 399. l.

54. Az első sor változatát Kálmány: Ko. II. k. 235. l. 33. sz. jegyzetében, Sz. III. k. 230. l., M.N.Gy: VI. 63., 232., VIII. k. 300. l., Bartalus. VI. k. 38. l., Schoen: 76. sz. dalban találjuk.

55. Az első vszak utolsó sorainak a változatai M.N.Gy: XII. k. 476. sz. jegyzetében vannak megjelelve; de az első sorában: 11 helyett 111 teendő. (A második vszakasz utolsó sora helyett Magyarszentmártonban: „Csak huszonnyôcz órájig”-ot dalolnak.

57. Az első vers szakasz változata Erdélyi: I. k. 343. l., Szini: 26. l., M.N.Gy: II. k. 167. l., Bartalus: IV. k. 14. l., Kálmány: Sz. III. k. 254. lapján található.

58. Két utolsó sora: Kálmány: K. I. k. 98., 116., 146. l.

[5] Az idézett dalszöveg ceruzával áthúzva.

59. Két első sora Erdélyi: II. k. 127. l. A teljesülést kizáró feltételek, mint más népeknél, jobbára a balladaneműekben fordulnak elő, s többnyire a vissza nem jövetelt jelzik velök. A magyarban ily feltételek: az asztalpad alját kaszáló fű hajtása, a tűzhely tetejét fodormenta folyása; a kapu félfáját rozmaringszál fojása, Kálmány II. k. 19., III. k. 19. l., hol – mint M.N.Gy. VIII. k. 360. l., az egy szem búza száz kereszt termése is fel van említve. Az ablakban kék ibolya, az asztalon bazsarózsa, a konyhában petrezselyem termése Kálmány: K. II. k. 54. l. van; a Tisza visszafelé folyása u.a: Sz. II. k. 29. lapján található. Nem lehet ide számítani a szárazfa kizöldeléseket, minő a:

Látod-ë të rúzsám
Aszt a gyufaszálat;
Ha ez a gyufaszál kivirágzik;
Akkor löszök párod.

(Szeged);

mert nem csak a kötetlen beszédű hagyományainkban: Kálmány: Sz. II. k. 172. l., de a balladában ugyanott és a dalban is: u.a. K. I. k. 118. l., kinyílik a szárazfa.

60. A második szakasz Csapó: IV. f. 9. lapján van.

61. Az első vszak változata Erdélyi: I. k. 103. l., Szini 83. l., M.N.Gy. II. k. 244. l., Kálmány: K. I. 78., 106.; Sz. III. k. 223. l.; a második versszak MNGy: II. k. 481., VII. k. 123. l., Kálmány: Sz. III. k. 223. l.; a harmadik vszak első sora találkozik a M.N.Gy: XI. k. 242. l. és a következő dallal.

62. Változatai Kálmány: K. II. k. 238. l. 98. sz. jegyzetében vannak elősorolva; az utolsó sorát v.ö. a megelőzővel.

63. Változatai Kálmány: Sz. III. k. 250. l. 52. sz. jegyzetében vannak felemlitve.

64. Az elejét Csapó: I. f. 10. l., Erdélyi: II. k. 7. l., M.N.Gy: VII. k. 142. l., XII. k. 349. sz. jegyzetében keresd; a refrain Kálmány: K. II. k. 236. l. 75. sz. jegyzetben, MNGy: VIII. 244., VI. k. 78. l.

65. Vesd össze alább a 68. számú dallal.

66. Változata Erdélyi: II. k. 92. l. l., M.N.Gy: VI. k. 124. l. van.

67. Az első vers szakasz két első sora Erdélyi: III. k. 19. 34. l., Kálmány: K. I. k. 145., II. k. 131., Sz. I. 39., 42., II. k. 60. lapján van.

68. Utolsó sorát lásd a megelőző 65. számú dalban.

69. A második vszak bekezdő sora Bartalus: VI. k. 123. l., Kálmány: K. I. k. 63. l., Sz. III. k. 62. l. V.ö. alább a 72. sz. dallal és Schoen 151. sz.

70. Második sora találkozik Kálmány: Sz. I. k. 180. lap 7. számú jegyzet 2. szakaszban elsősoroltakkal, M.N.Gy: VII. k. 185. l., Bartalus V. k. 21. l.

71. A második vszak Bartalus V. k. 20. l., a harmadik versszakasz változata:

Csipkefa jis kihajtott az úcczára,
Ráhajlott szögén huszár csákójára;
Csipkefa jis sajnájja a bimbóját;
Ez a kis lány siratytya a babáját.

(Egyházaskér)

72. Az első sorát lásd a 69. számú dalban.

74. Az első sora a deákokra alkalmazva M.N.Gy: XII. k. 430. sz. jegyzetben megjeleltekben.

75. Változata M.N.Gy: VI. k. 102. lapján van.

78. Bekezdőjét lásd fentebb az 52. számú jegyzetben elősorolva; ismeretes eme változata is:

Në szeg mög a piros almát, mögrohad,
Në szomorîd a szívemet, möghasad;
Addig szomorítod az én szívemet:
Még síromba be nem zárnak engömet.

(Szeged)

79. Az utolját v.ö. Kálmány: Sz. I. k. 28. l.

80. Az első versszak Schoen 84. sz. jegyzetében, Bartalus V. k. 41. l. V.ö. M.N.Gy: XII. k. 392. sz. jegyzetével, a Végigmentem kezdetű szakaszszal és az Ethnographia XXIV. évf. 250. l. található sorokkal.

81. Első sora Kálmány: Sz. III. k. 231. lapján van.

82. Vesd össze a következő dal második versszakaszával.

83. A második versszakaszt vesd össze M.N.Gy: VII. k. 59. XI. k. 238. l. és a megelőző dallal.

85. Az első versszakasz Erdélyi: I. k. 72., III. k. 55. l., Bartalus: II. k. 52. l., M.N.Gy: VII. k. 275. l.

86. Találkozik Csapó III. f. 11. l., Erdélyi: I. k. 58. l., M.N.Gy. VII. k. 65. l.

89. Amerika is kezd már a népköltésben szerepelni, van párja is eme változatban:

Fecském, fecském, édes fecském,
Vid del az én levelecském.
Vid del, vid del Amerikába,
Töd a rúzsám ablakába.

Ha kérdözi: honnan gyüttél?
Kinek a póstása löttél?
Mond mög, hogy ëgy bús árva szívtől,
A të régi szeretődtől.

(Egyházaskér)

90. Változata M.N.Gy: XI. k. 471. számú dala, melyben a kétértelmű hal helyett a gutta van alkalmazva. A hal szó kétértelműségét tréfás szólásában is felhasználta a nép, mint „Nem hal a czigány a vízbe" (Szeged), t.i. ott is hal. Lásd feljebb az 1. számú jegyzetet és alább a 11. számú betyárdal jegyzetét.

91. Első versszakaszának két utolsó és a másodiknak a két első sora változata Kálmány: Sz. II. k. 44. l., Bartalus VI. k. 30. l., M.N.Gy: VII. k. 274. l., XII. k. 478. számú jegyzetében van feltüntetve, hol a Székely idézetében sz. helyett l. teendő.

92. A második vszak változata M.N.Gy: VII. k. 558. lapjának 236. sz. jegyzetében; első sora Erdélyi: I. k. 59. lapján van.

94. A második vszak Kálmány: K. I. k. 81. lapján van.

95. Változata Kálmány: Sz. II. k. 186. lapján az 51. sz. jegyzetben vannak elősorolva.

97. Az első vszak változatait M.N.Gy. XII. k. 411. sz. jegyzetében látjuk jelezve, de Erdélyi II. k. 67. l. helyett M.N.Gy. II. k. 69. l., Székelynél az sz. helyett l. teendő.

98. Töredékesen Kálmány: K. II. k. 116. lapján van.

100. A második versszakasz változatait lásd a M.N.Gy: VII. k. 533. l. 87–94. számú, XII. k. 24. számú jegyzetében elősoroltakat.

101. A második versszak változatait lásd Schoen 143. jegyzetében elősorolva.

102. Találkozik Erdélyi: II. k. 103. lapján levővel.

103. Első vszakasza két első sora Erdélyi II. k. 16. l., a második versszak változata Schoen 145. sz. jegyzetében megjeleltek és Erdélyi III. k. 66. l.

105. Változatai Csapó: IV. f. 11. l., Kálmány: K. I. 200. l., M.N.Gy. XII. k. 93. sz. jegyzetében elősoroltak.

106. Első sora Kálmány: K. II. k. 241. l. 34. sz. jegyzetében, M.N.Gy: VI. k. 117. lapján van.

107. Az első sorát Kálmány: K. II. k. 132. l., M.N.Gy. VIII. k. 244. lapján találjuk; v.ö. Erdélyi I. k. 387, II. k. 15., 139. l., Kunsági: 37. l.

108. Az első hat sora Erdélyi II. k. 22., III. k. 11. l., Szini 58. l., Bartalus IV. k. 80. l., Kálmány: Sz. II. k. 37. lapján van.

109. Az első vszak Kálmány: K. II. k. 239. l. 118. számú jegyzetében említettekben, M.N.Gy. VI. k. 103., 411. l., VII. k. 83. lapján található.

110. Az első versszakasz Kálmány: K. I. k. 112. lapján van.

II. Katona és hazafiúi dalok

1. Népiesedő változata Erdélyi I. k. 365. lapján található: A magyar bandérista dalnak, 1848-ban katona toborzónak használták. A csalmát emberem beszéd közben csalmagnak ejtette; stéztovál=tétováz; de az Atillából kinyölt ész-t illetőleg nem boldogultam, emberem, atillából kinyőltél-t is mondott. Jelen alakjában a török korszakból maradt ránk, tatár korból eredő dalnak egy vén anyóka emezt erősítgette:

Jaj, Istenöm! mit csinájjak?
Szalagygyak-ë, vagy mögájjak?
Ha szaladok, utôérnek,
Utôérnek, mökkötöznek.

Szalattam, de utôértek;
Jaj, de nagyon mökkötösztek!
Tekíncsetök az egekre,
Në üssetök a fejemre!

(Kiskundorozsmáról Szegedre kerülttől.)

Elmondta, hogy a dal szerint: az elfogottat kínzás után kivégezték a tatárok. E versszakaszokat betyárokra alkalmazza jelenben a nép, Kálmány: K. II. k. 85. l.

2. Az első versszakasz második sora Csapó II. f. 83. l., Erdélyi II. k. 211. l., Szini 27. l., Bartalus VII. k. 81. lapján; a harmadik szakasz Erdélyi II. k. 173. l., Szini 106. l; a harmadik vszak két utolsó és a negyedik két első sora Erdélyi I. k. 365. l., a negyedik vszak a megelőzőben van. A bajúszadást említi, mit a gyermekek egymásnak úgy adnak: hogy a bajúsz helyén a bőrt két újjal két felé húzzák. (Szeged)

5. A M.N.Gy: XI. k. 382. dala második versszakaszának népiesedő változata; lásd a jegyzetét a XII. k. 440. lapján.

6. Első versszakaszának változata. M.N.Gy. II. k. 190. l., Kálmány: Sz. I. k. 39. l., a második vszak két első sora M.N.Gy. II. k. 190. l. van.

7. Két utolsó sora M.N.Gy.: I. k. 296. l., Kővári 34. l., Kálmány Sz. III. k. 47. l. található.

8. Az ötödik sora Csehoj István betyárdalában és változataiban fordul elő: Kálmány: K. II. k. 72., Sz. III. k. 202., 206. l., Bartalus: III. k. 111., VII. k. 179. l.

9. A rózsa, a házasságkötésre számító szeretkezés jelképe, azért hervad, mert a huszár csárdás, s mert ilyen, a házasságkötésre nem számító szeretkezés virága: a viola, nyílik.

10. Vesd össze M.N.Gy: VII. k. 334. l., Kálmány: Sz. II. k. 49. lapján levővel.

11. Pár sor hijával Kálmány: Sz. III. k. 50. lapján van.

12. Az első vszak kezdő sora Kálmány Sz. III. k. 50. l., a második vszak első fele M.N.Gy. VII. k. 178. l., Kálmány: K. I. k. 137. l., és a következő számú dalban van.

13. Az első vszak Schoen 45. sz. dalában; első sora Székely I. f. 102. l. 3. sz. jegyzetében elősoroltakban, M.N.Gy. VI. k. 44., VII. k. 107. l., Kálmány: III. k. 240. l., és feljebb a 12. sz. szerelmi dal jegyzetében felemlítettekben; a második versszakasz eleje Kálmány: K. I. k. 151. l., a harmadik vszak elejét feljebb a 12. számú dalban, az utoljját Kálmány K. II. k. 70., 71. l. és a következőben:

Ződ erdőbe aszt kijátytya a rigó:
Katonának beiratott a biró,
Az Isten is katonának teremtött,
Még a kutya pap is annak körösztölt.

Eregy haza édösanyám, në sirass,
Van még otthun kisebb öcsém, neveld aszt!
Fölnevelöm, de nem Ferencz Jóskának,
Inkáb adom ződ erdőbe bëtyárnak!

(Magyarszentmárton)

14. Az első sor változatai Schoen 91. sz. jegyzetében, a M.N.Gy. VIII. k. 225., 357. l., alább a 23. sz. dalban.

16. Az első versszak első sorát Kálmány: K. II. k. 241. l. 27. sz. jegyzetében, Sz. III. k. 224. l., M.N.Gy. VI. k. 95. l., Bartalus: III. k. 71. l., Schoen: 100. sz. alatt; a második vszak két első sorát Erdélyi: I. k. 355. l., M.N.Gy: II. k. 178., VII. k. 162., 183., VIII. k. 265. l., Pap: 37. l, Kálmány: K. I. k. 143. l. és alább a 34. számú dalban; két utolsó sorát feljebb a 37. számú szerelmi és alább a 34. sz. katonadalban; a harmadik vszak két első sorát Erdélyi: II. k. 56., 123. l., Színi: 140. l., Kunsági 37. l., Bartalus: II. k. 30. l., M.N.Gy: XI. k. 109. l., Kálmány: K. I. k. 144. lapján találjuk.

17. Az első versszakasz két első sora M.N.Gy. VII. k. 176. lapján van; első sora a 45. számú szerelmi dalban.

18. Az első vszak két első sora Kálmány: K. I. k. 164., Sz. II. k. 184., III. k. 65., 250., 254. l., s alább a 27. sz. katonadalban.

19. A harmadik sora Csapó III. f. 55. l., Pap 54. l., M.N.Gy. II. k. 42. l., Kálmány K. I. 145., II. k. 127., Sz. I. 32. l.; Székely: II. f. 28. l.; alább a 41. sz. dalban.

21. Az első vszak két utolsó sora találkozik Kálmány Sz. I. 47. l., a harmadik versszak változata M.N.Gy. II. k. 183., XII. k. 297. l., Erdélyi 11. k. 105. l., Bartalus IV. k. 47. l., Kálmány: K. I. k. 140., 143., 144. lapján van.

22. A harmadik sor találkozik Schoen 193. sz. dalával.

23. Első vszakaszának változatait lásd Kálmány K. II. k. 233. l. 11. számú jegyzetében, Sz. II. k. 186 l., Bartalus III. k. 71., VII. k. 87., 181. lapján; a második vszak második sorát lásd feljebb a 14. sz. jegyzetben.

24. Az első versszakasz Erdélyi III. k. 7. l., Kálmány: Sz. III. k. 224. l.; két utolsó sora Erdélyi: II. k. 144., Szini 43. l., M.N.Gy: I. k. 309. l., Bartalus IV. k. 124. l.

26. A második vszak két utolsó sorát v.ö. az alább levő 29. sz. dal második és a 76. sz. harmadik vszak első sorával.

27. A két első sor változatát lásd feljebb a 18. sz. katonadal jegyzetében; a második vszak töredékét Székely I. f. 61. l. és a következőben:

Fölszántatom a szajányi halastót,
Vetök bele legén magot virágnak,
Vetök bele legén magot virágnak,
Ha' szakajjon mindön kis lán magának;
Én is szakajtottam ëgyet magamnak,
De a császár elvitte katonának.

(Szaján)

29. Az első versszakasz találkozik Kálmány: Sz. I. k. 181. l. 13. sz. jegyzetében jeletekkel; a második versszak két utolsó sora M.N.Gy. II. k. 146. l., Kálmány: K. I. k. 53. l. van, az első sora feljebb a 26. sz. dalban.

32. Az első vszak első fele Erdélyi I. k. 397. l. Kálmány: K. I. k. 137. l. M.N.Gy. VI. k. 118. VII. k. 179. l. a második vszak első fele Bartalus III. k. 34. [l] V. k. 32. VII. k. 75. l. Kálmány: Sz. III. k. 34. K. II. 238. lapjának a 98. sz. jegyzet 9. versszakaszában elősoroltakban; az utolsó fele a M.N.Gy. XII. k. 484. sz. jegyzetében felemlítettekkel találkozik.

33. Első sorát Kálmány Sz. I. k. 68. lapján közlötte.

34. A második vszak feljebb a 16. számú jegyzetében, a harmadik vszak Erdélyi I. k. 355. l., M.N.Gy. VII. k. 183. l., a negyedik vszak két első sora Erdélyi II. k. 111. l., Színi 84., Kálmány: K. I. 78., 106. l., Sz. III. k. 223. l., M.N.Gy. II. k. 244. l.

36. Az első vszak első felét lásd a M.N.Gy. XII. k. 407. sz. jegyzetben; a második vszak eleje a MNGy: I. k. 282. l., VIII. k. 269. l., Kálmány: Sz. III. 51. lapján.

37. Népiesedni kezdő dalunk első versszakaszát Kálmány: II. k. 240. lapjának 11. sz. jegyzetében találjuk.

38. Első sora Székely I. f. 111. lapjának 125. sz. jegyzetben van elősorolva; a refrain M.N.Gy. I. k. 249. l.

39. Vesd össze Kálmány: K. II. 240. l. 14. sz. jegyzetében közlöttekkel.

40. Az utolsó sorát Egyházaskéren így is dalolják: „Kosút is gyün a magyar koronával."

41. Az első sora Kálmány: Sz. III. k. 249. lapjának 22. számú jegyzetében van említve; Szegeden ily alakban is ismeretes:

Êkészült mán Szöged alatt a vasút,
Rajta sétál Magyar Lajos, nem Kosút,
Ki van tűzve három színű lobogó,
Vigyáz németöt, mer szorul a bugyogó!

A második vszak két első sorát lásd feljebb a 19. és a következő számú dalban; az utolját v.ö. Csapó III. f. 55. l., Erdélyi: I. k. 351., Szini 39. l., Bartalus II. k. 26. l., Kálmány Sz. I. k. 32. l., III. k. 51. l.

42. Töredéke Kálmány: Sz. I. k. 181. lapján van, az első vszak két utolsó és a második két első sorát lásd a megelőző dalban; a második vszak két utolsó sora Kálmány: Sz. I. k. 181. l., III. 242. l., K. II. k. 242 lapjának 47. sz. jegyzetében, M.N.Gy: VII. k. 177. l. és alább a 62. 63. 64. számú dalban van.

43. Két utolsó sorát lásd alább a 47. sz. dal két utolsó sora jegyzetében említve.

44. Bekezdő sorát M.N.Gy. VII. k. 157. l., Bartalus: V. k. 10. l., Kálmány: Sz. I. k. 35., 44. l., III. k. 249. lapjának 30. sz. jegyzetében közlötte; a második vszak két első sorát lásd Kálmány Sz. I. k. 182. lapjának 19. számú jegyzetében.

45. Az első sora találkozik Schoen 167. sz. dalával; a negyedik vszak első felét Kálmány: Sz. I. k. 50. III. 56. l.; két utolsó sorában a tüzértemetés ismeretes sorát alkalmazta a huszárra; az ötödik vszak. változat […][6]

46. Az első versszak eleje Kálmány: K. II. 131. l., az utolja u.a. Sz. II. 52. l., második vszak első sora Kálmány K. 232. l. 37. számú jegyzetében, harmadik szakasz változata u.a. Sz. I. 43. l.; negyedik vszakasz u.a. Sz. I. k. 44. l., a hatodik versszakaszt v.ö. Erdélyi III. k. 36. l., M.N.Gy. II. k. 477., VI. k. 18., VII. k. 307. l., Kunsági 5. l., Bartalus I. k. 39. l., Kálmány: Sz. I. 42., III. k. 20. lapján levővel.

47. Az első szakaszt Kálmány: Sz. I. k. 51. l.; a másodikat u.a. K. II. 131., Sz. I. k. 42. l.; a harmadikat u.a. K. II. k. 131. l., a negyediket u.a. K. I. 149., Sz. I. k. 37. 39. l., M.N.Gy: VI. k. 117. l. és alább az 50. sz.; az ötödik vers szakasz változatát M.N.Gy II. k. 146. l., Kálmány: K. II. k. 131. és I. k. 39., 42. lapján találjuk és feljebb a 43. sz. dal két utolsó sorával vesd össze.

48. Az első sora Kálmány: Sz. I. 182. l. 26. jegyzetben a Bartalus II. 74. l. kihagyásával.

49. Három első versszakasza Kálmány K. II. 130., 131. lapján van közölve.

50. Az első vers szakasz két utolsó sorát lásd feljebb a 47. számú jegyzetben.

53. Az első vers szakasz változata M.N.Gy: VI. k. 106. l., Schoen 141. sz., az <u>ághajlást</u> vesd össze: Erdélyi II. k. 92. l., M.N.Gy. VII. k. 549. l. 2. sz. jegyzetében idézettekkel; a második versszakasz első fele M.N.Gy. III. k. 417. l. 2. sz. jegyzet,

[6] A töredezett lap alján az utolsó sor nem olvasható.

Kálmány: K. I. k. 148. l., II. k. 128. l., Sz. I. k. 49. l., III. k. 58. lapján, s eme szép dalban:

Sárga csikóm, sárga,
Réz a patkó rajta,
Most akartam
Kökény szemű, kis lány
Hozzád járni rajta,

Rólad gondolkozni,
Véled mulatozni
Megfujták a
Sárgaréz trombitát,
El kell masírozni.

El kell masírozni
Idegen országba,
Itt kell hagyni
A kedves babámat
Más legény karjára.

(Gyopáros)

Az utolja M.N.Gy: VIII. k. 288., Kálmány: Sz. III. k. 245. l., 250. l., Ko. I. k. 132. l.; a negyedik vszak eleje Erdélyi I. k. 62. l., II. k. 35., III. k. 45. l., 162. l., Szini 145. l., Pap 43. l., M.N.Gy. I. k. 293. l., II. k. 106. l., VII. k. 79. l., 88. l., XII. k. 289. l., Kálmány: K. I. 141. l., Sz. III. 17. l., 18. l., 24. lapján. A nem várt eseményt jelző, kézből való kanálkiesés a szlávoknál a királyt kijelelő korona leszállásakor fordul elő: Ethnographia XVII. évf. 137. l. Figyelmet érdemel a beszélő madár is, lásd M.N.Gy: XIII. k. 65. sz. jegyzetét, Az aranyhajú gyermekekét.

54. A második vszak utolja Kálmány Sz. II. k. 53. l., a harmadik vszak u.a. Sz. I. 42. 51. l., a negyedik két utolsó sora u.a. K. II. 131. lapján van.

55. Első vers szakasza Kálmány: Sz. I. k. 49. l., II. k. 52. l., III. k. 61. l., a harmadik szakasz u.a. Sz. I. 47. l., a negyedik versszak u.a. Sz. I. k. 51. l., az ötödik szakasz két első sora u.a. K. II. k. 132. l., az utolja u.a. Sz. III. k. 53. l., a hatodik versszakasz első fele M.N.Gy. VI. k. 121. l., VII. k. 175. l., Kálmány: Sz. I. k. 45. 50. l., II. k. 45. l., az utolja M.N.Gy. VI. k. 121. l., Kálmány: Sz. I. k. 50. 51. lapján található.

56. A harmadik szakasz kezdő sora Kálmány: Sz. I. k. 46. l., M.N.Gy. VIII. k. 575. lapjának 41. jegyzetében van elősorolva.

57. Második vers szakasz utolja változata Erdélyi II. k. 153. l., M.N.Gy. VI. k. 86. l., VII. k. 98. lapján van.

59. Az első vers szakasz első sora Kálmány: K. II. k. 84. l. a második vszak utolja u.a. K. I. 149. l.

60. Az első sora Kálmány: K. II. k. 126. l., Sz. I. k. 48. l., közepe találkozik Kálmány: K. II. k. 127. lapján levővel.

61. Az első sort v.ö. M.N.Gy. I. k. 236. l., VIII. k. 568. l. 38. sz. jegyzet, Kálmány: K. II. k. 82. l.

62. Az első szakasz két utolsó sorát feljebb a 42. számúban találod.

63. A második szakasz közepe a 42. számúban keresendő.

64. Az első versszakasz két utolsó sora Kálmány: Sz. III. 249. lap 36. sz. jegyzetében; a második vers két első sora feljebb a 42. szám, a harmadik szakasz két első sora Kálmány: Sz. III. k. 242. l. van.

66. Első fele M.N.Gy. VII. k. 162. l., Kálmány: Sz. III. k. 246. lapján található.

67. A második vszak első sora alább a 78. sz. dalban van, két utolsó sorát v.ö. Kálmány: K. II. k. 126. 131. l., Sz. I. k. 42. l., M.N.Gy.: VI. k. 123. 130. l., VII. k. 306. l. közlöttel.

68. Az első vszak Kálmány: K. I. k. 138. lapján van.

69. Az első vszak változata Schoen 75. sz. dala, Kálmány: Sz. I. k. 32. l., második vszak változata M.N.Gy. VI. k. 157. l., VII. k. 160. l., Schoen 212. sz., az ötödik szakasz eleje Erdélyi: II. k. 12. l., M.N.Gy. 104. l., VI. k. 95. l., VII. k. 30. l., Kálmány: Sz. III. k. 226. lapján van.

70. Lásd a 8. számú szerelmi dal jegyzetét.

72. Két utolsó sorát vesd össze Erdélyi: I. k. 363. l.

74. Találkozik a pusztai dalok 2. számú dalával.

76. A harmadik versszakasz első sora M.N.Gy. VI. k. 202. l., v.ö. feljebb levő 26. számú versszakasza két utolsó sorával.

78. Az ötödik sora feljebb a 67. számú dalban van. A második versszakasz két első sora v.ö. M.N.Gy: VI. k. 31. l. és a balladaneműek közt a 15. számú 9. sorával.

III. Pásztor-és betyárdalok

1. Utolsó sorát vesd össze M.N.Gy: VIII. k. 306. l *A dallam ismerete nélkül egyenetlen ritmŭsunak tetszik.*[7]

2. Első sora találkozik a katona dalok 74. számú dalával.

3. A dallam ismerete nélkül ez is egyenetlen ritmŭsŭnak tetszik.[8]

4. Pár utolsó sora Bartalus VI. k. 13. l., M.N.Gy. VIII. k. 563. lapjának 20. számú jegyzetében, u.o. XII. k. 21. sz. és 62. sz. jegyzetében elősoroltak, hol Kríza 68. sz. helyett 58. sz. veendő.

6. A harmadik sorát Kálmány: K. II. k. 138. lapján találjuk.

7. Az első versszakaszt v.ö. Csapó I. f. 32. l., Mátray II. f. 81. l., M.N.Gy. VII. k. 13. l., VIII. k. 212., 295. l., Kálmány: K. II. k. 137. l., Bartalus III. k. 109. l., IV. k. 109. lapjával. *L. jegyz. + Ethnnogr.*[9]

9. Két első sorát lásd feljebb a 5. számú szerelmi dal jegyzetében, lejegyeztük a következő változatot is:

Jaj de szépen esik az eső,
De még szöbben virul a mező,
Közepibe legel a gula,
Gyüvő őszre löszök rëguta.

(Magyarszentmihály)

[7] Sebestyén beírása.
[8] Sebestyén beírása.
[9] Sebestyén beírása.

11. Patkó kétértelmű szavunk hasonmása a dalban szerepelő csillag szó, lásd M.N.Gy: VI. k. 422. lap 21. jegyzet nem népies dalát, s az Ethnographia XXII. évf. 380 lapját és fentebb a 90. számú szerelmi dalt.

13. Az eleje Csapó IV. f. 20. l., Kálmány K. II. 85. l., Sz. III. 68. l., Bartalus VI. k. 87. lapján.

14. Két első sora változata M.N.Gy VI. k. 174. l. található.

15. Két első sora M.N.Gy. VIII. 287. lapján van.

17. Az első vszakasz változata Erdélyi III. k. 65. l., M.N.Gy. XII. 154. sz. jegyzetében van említve.

IV. Bordalok

1. Az első versszakaszt átvették a betlehemesek, lásd Kálmány: Sz. II. l. 102. l., s a M.N.Gy: VIII. k. 518. lapján a 8. számú jegyzetet.

3. Az első versszak változatát M.N.Gy: VIII. k. 578. l. 19. sz. jegyzetében találjuk.

4. A versszakaszok két utolsó sora Kálmány: Sz. I. k. 56. l.; a második vszak két első sora u.a. K. I. k. 173. lapján van.

6. Az első vszak két utolsó sora Kálmány: K. II. k. 153. l., 245. l. 1. sz. jegyzetében van megjel[öl]ve.

8. Kŭm =koma.[10]

9. Erdélyi. I. k. 165. lapján bátorság-adásra van mondva az egymásra való köszöntés; egymásra barátságból szoktuk a bort köszönteni.

10. Változata Kálmány: K. II. k. 157. lapján van.

[10] Sebestyén beírása.

V. Tréfás és gúnydalok

1. A többitől elütő módon való dalolásáért közöljük. Változata Erdélyi II. k. 220. l., Szini 83. 117. l.

2. Az utolja változatát Kálmány K. I. 204. l., Kövári 45. lapján találjuk.

3. A lopással való gúnyolódást lásd Kálmány: K. II. k. 248. l. 49. sz. jegyzet, M.N.Gy VII. 234. lap.

4. Változatai Kálmány Sz. I. k. 178. l. 3. sz. j. és M.N.Gy. XII. k. 394. sz. jegyzetben vannak elősorolva.

5. Az első versszakasz változata Csapó: IV. f. 11. lapján van.

8. Az első versszakasz Schoen 231. sz., a második vszak két első sora, a harmadik és negyedik vszak változata Erdélyi III. k. 93. l., 178. l., Bartalus VII. k. 129. l., a negyedik szakasz utolja a gyermekjátékokba is beleszövődött Kálmány: Sz. I. k. 87. l.

9. Töredéke Kálmány: Sz. I. k. 63. lapján található.

10. A második versszakasz változata Erdélyi I. k. 255. l.

11. A rácsos kapu, rácsos ablak műdal gúnyos magyarázata: Antal Iván: Versek. Zilah. 1911. 11. lapján hasonló kezdetű műdalának.[11]

12. A komáromi induló másik gúnyos alakítása Kálmány: K. I. k. 32. lapján van.

13. Az 1849. év után Temesközön szerb vojvodáról álmodozókat gunyolja.

14. Változata Schoen 215. számú dala.

15. Az első sor Székely II. f. 18. lapján van. *V.ö. Zsilinszky Mihály: Csongrád vármegye története, III. k. 504. l.*[12]

[11] A jegyzet ceruzával áthúzva.
[12] Sebestyén kiegészítése.

VI. Vegyes dalok

1. Vesd össze az első sort M.N.Gy. VI. k. 108. lapjával.

2. Lásd Bartalus IV. k. 40. l. és M.N.Gy. VI. k. 394. l. 5. sz. jegyzetét, melyben a dal helytelenül van értelmezve. Mikor még a káposztának bodor a levele, vagy mint a változatában van: borul a levele, ekkor hajlik is; a levél borulása-hajlása nélkül a simalevelű káposztánál nincs érés. Ha a dal azt mondja borul, hajlik, bodor a káposzta levele; azt mondja, hogy még nem érett, mint a milyen a kis lány a szeretőtartásra; de majd lesz a káposzta érett: símalevelű, a kis lány is lesz majd idővel érett a szeretőtartásra, s akkor lesz is szeretője. Ez van a dalban képes beszédben elmondva.

3. Az első vszakasza Kálmány: Sz. III. k. 13. l., M.N.Gy: VI. k. 103. l., VIII. k. 206. l., 574. l. 26. sz., XII. k. 467. jegyzetben elősoroltak, hol Székelynél sz helyett l olvasandó.

4. A második szakasz M.N.Gy. VII. k. 50. lapján van.[13]

7. Az első vszak változata Erdélyi III. k. 191. l., Szini 186. l. Más változata:

Rozs kenyérből igazán, igazán pirítani nem lehet,
Gyenge a lány igazán, igazán férjhez adni nem lehet;
Meg kell kérdni igazán, igazán a leánytól:
Van-e kedve igazán férjhez menni magától.

Barna kis lány, igazán, igazán a konyhában mosogat,
A babája igazán, igazán az ajtóban kopogat.
Ne kopogtass, csak gyere! magam vagyok idebe;
Fáj a szívem igazán a régi szeretőmre.

(Szeged)

Lejegyeztem eme változatát is:

Rozskenyérből igazán, csakugyan pirítani nem lehet,
Gyenge a lány, igazán, csakugyan férjhez adni nem lehet;
Meg kell kérni, szépen kérni a lánynak a jó édesanyját:
Adja nekem igazán, csakugyan feleségül a lányát!

[13] A jegyzet ceruzával áthúzva.

Szőke kis lány igazán, csakugyan a konyhában mosogat,
Barna fattyú igazán, csakugyan az ajtaján kopogtat.
Ne kopogtass, csak gyere be! magam vagyok idebe,
Nem haragszik igazán, igazán terád az édesanyám.

(Gyopárosi-szöllők)

8. Két első sora Erdélyi: III. k. 5. l., Kálmány: K. I. k. 110., Sz. III. k. 63. lapján van.

9. A teljesíthetetlen feladatokat ugyanolyan feleletekkel a történetszerű mesék 1. sz. jegyzetében említettük.

10. Az utolsó sora találkozik Kálmány: Sz. III. k. 78. l., M.N.Gy: XI. k. 40. lapján levővel.

11. Az első sora Bartalus I. k. 42. l., IV. k. 114., 117. lapján található.

14. Utolsó sora a Fábiján Pista nótájában: Kálmány: K. II. 71., 72. l., Sz. I. 9. l., Schoen 196. sz. dalában, M.N.Gy: II. k. 65. l.; két utolsó sorát vesd össze a következő adat első sorával.

15. Eredetéről Zsilinszky Mihály: Csongrád vármegye története III. k. 504. lapján szól, hol közölve is van belőle. Első sorát a megelőző dallal vesd össze. […][14]

Mesék

I. Elegyes mesék

1. Nyîj ki rúzsa! Az 1001 éj elterjedt meséje: IV. k. 384. l. Die Geschichte von Ali Baba und den vierzig Räubern. A varázsló ígékről lásd Heinrich: 127–138. l., még inkább Gonzenbach: 79. sz. jegyzetét. Az első részt vesd össze M.N.Gy. X. k. (Horger) 407. l. A nagy rabló banda.

2. Prëcsó. Vesd össze M.N.Gy. XIII. k. (Ipolyi) 438. l. Pipa Misó jegyzetével és a 3. számúval. Péter kétszeres kikapása M.N.Gy:I. k. 500. l., Kálmány: Sz. II. k. 145. l.,

[14] A következő 566. lap hiányzik.

Müller: 161. lap. A halál kijátszása az oda ragadással: M.N.Gy. II. k. (Török) 436. l. és a következő 3. sz. adatban. […][15]

3. Az öreg katona. Lásd M.N.Gy: VIII. k. (Sebestyén) 595. lapján az 5. számú és a megelőző jegyzetet. A mindegyre dagadó húst vesd össze a Szentek legendái 4. számú adatában levő túlontúl szaporodó kásával és a jegyzetével. A kiérdemelt hármas ajándékról M.N.Gy: XIII. k. (Ipolyi) 94. sz. jegyzetében van szó; előjön a megelőző 2. sz. mesében és a 4. számú Krisztus-mondában.

4. Nagyöhetű János. Nagyehetőnek van festve Arany: 170. l. Babszem Jankója; még inkább Merényi: S. I. k. 1. lap Az ólombarát-ban a mása, s M.N.Gy: IX. k. 294. l. nagyehetője a Borsszem Jankóban. A pokolból-hozatalt M.N.Gy: XIII. k. (Ipolyi) 88. sz. jegyzetében: Mádaj-éban lásd.

5. A furfangos asszony. Változatát Benfey: I. k. 145. lapján, mint novellát közli.[16]

6. Paprika Jancsi. Találkozik M.N.Gy. IX. k. (Berze Nagy) 574. l. 38. számú jegyzetében elsőroltakkal, még inkább ezek német változatával: Grimm 45., 37. sz. mesével. Köhler I. k. 68., 107., 109., 196. lapján említi változatait.

9. Nyírták. Változata M.N.Gy: III. k. 354. lapján van: Mondjad hát: széna; vesd össze Wuk 37. sz. meséjével: Ein bőres Weib. és a következő 10. 11. 12. számúval.

13. Kinek köszönt a czigány? Lásd Schott 38. sz. meséjét és jegyzetét.

II. Állatmesék

1. Ki a legelébbvaló? Változata a votjákoknál van, mely meséjökbe bele van olvasztva a 7. számú állatmesénk: Dähnhardt III. k. 49. l. Állatból férjhezmenő leány lesz a 38. számú világteremtő mondatöredékben is.

2. A medve és a szúnyog. Változata Merényi: E. I. k. 187. l., A medve és a farkas. Idegen változatai közül legjobban egyezik a szász: Haltrich 86. sz. (Der Wolf und

[15] Kálmány olvashatatlan kihúzása.
[16] Ceruzával kihúzott jegyzet.

das Menschenkind)[17] adatával; lásd Grimm: 72. sz. meséje jegyzetében közlötteket. Mesénkben az ember szó használata figyelmet érdemel.

3. A bolha és a bögöj. Változata M.N.Gy. IX. k. 545. l., A légy meg a bolha. Az oláh légy is a nevetéstől pükkedtszemű; de már a bolha a sok éjjeli ugrálástól púpos: Dänhardt III. k. 19. lap. 13. szakasz b.) pont.[18]

5. Állatok versenyfutása. Lásd Dähnhardt IV. k. 68. l.; a 71. lapon a 35. sz. lengyel változatban sündisznó fut a nyúllal versenyt, mint a derekegyháziak szerint.

6. Miért haragszik a róka a nyúlra? Vesd össze Dähnhardt III. k. 142. l. 3. számú közleményével.

7. Mióta haragszik a kutya a nyúlra?
8. Mijûta haragszik a kutya a nyúlra?
Változata: Kálmány: Sz. III. k. 170. l., s alább a 9. 10. sz. állatmese. Dähnhardt: III. k. 324. lapján közli a Magyar Nyelvőr-féle változatot is. A votjákoknál: Dähnhardt 49. l., a nyúl háromszor is kérdezi Istentől, hogy ő e a legerősebb? Isten megharagszik, fejszét vág a nyúl után, mellyel levágja a nyúl farkát; v.ö. a Dähnhardt III. k. 48. l. 4. sz. adatával is. Mi a votják hagyományból két állatmesét alakítottunk, az 1. és 7. számút.

13. Mióta nem akar találkozni a tetű a bolhával. Változatát a következő számú állatmesében találjuk.[19]

15. Mióta nem ereszti el a macska a madarat? Vesd össze Schlei[ch]er 100. lapján közlött adattal. A madár szóra megjegyzük, hogy az Alföldön sok helyt a népnél verebet jelent, éppen úgy, mint az ember szó a különös foglalkozás nélkül való parasztot. Ha pap, katona, asztalos stb. megy az úccán, nem mondja, hogy itt megy egy ember; hanem: Itt megy egy pap, katona stb. A madárról érdekes tudni, hogy 1820-ban a Vogel család Csanádapátfalván Veréb, Csanádpalotára származva Madár, Pécskán pedig Vereb lett.

16. A róka mög a kispacsirta. Változata Kálmány: Sz. II. k. 131. l., ahol kap a róka a fiókákból. A pacsirta kedves állatja népünknek, adatunk az érzéséhez megfelelőbb. V.ö. Dähnhardt IV. k. 279. l. 2. fejezetben közlöttekkel.

[17] Szórendi javítás, valószínűleg Sebestyéntől.
[18] A jegyzet ceruzával áthúzva.
[19] A jegyzet ceruzával áthúzva.

17. A róka és a macska. Az elárulást lásd a 18. számú állatmesénkben.

18. A róka és a farkas. A hal dúrást lásd a 20. számú állatmesében; Dähnhardt IV. k. 225. l. II. szakaszában; a halfogást Merényi: E. I. 169. l; Köhler I. k. 106., 197. l., Dähnhardt IV. k. 219. l. I. szakaszban; a vert viszi veretlent Kálmány: Sz. II. k. 227. l. 11–12. jegyzetben, s a következő 19. és 20. számú mesében fordul elő; lásd Dähnhardt IV. k. 254. lapját az idegen változatokra, az édesség dézsmálását a keresztelés ürügye alatt Dähnhardt IV. k. 242. l. VIII. Habbaus–Ganzaus szakaszának 2. számával vetendő össze.

19. A róka mög a farkas. Lásd Kálmány: Sz. II. k. 227. l. 11–12. jegyzetét; az árulást feljebb a 17. sz.; a vert viszi veretlent a megelőző 18. számú jegyzetben.

20. A róka, a farkas és a halász. Változata Kálmány: Sz. I. k. 200. l. 23. sz. jegyzet s a 18. sz. állatmese.

21. A róka és a nőstény varnyú. A magát élettelennek mutató róka szárnyas állat fogását lásd Kálmány Sz. II. k. 133. l.; Dähnhardt IV. k. 281. l–2. számú adatában.

24. A róka és a farkas csikót vesz. Vesd össze Toldy 61. l. „Az lóról és az oroszlánról" szóló mesével.

25. A farkast a tűz leégette. Az elégetéssel mindig kapcsolatos a tűzhordás eszméje, mondja Dähnhardt az Ethnographia XVI. évf. 162. lapján, s a meseirodalomban a tűzért, világosságért való küldése az állatoknak elterjedt: Dähnhardt III. k. 92. l. 3. fejezet; eredetileg a mi farkasunk is a szalma és gyújtó helyett tüzet, világítót látszik hozni.

26. A macska és a kis egér. Eltérő befejezéssel Arany 197. lapján van: A macska és az egér. Lásd M.N.Gy. IX. k. 581. l. 85. számú: A kis kakas jegyzetét.

27. Mijûta nem csoportoznak az egerek? Hasonnemű Aesopus ismeretes meséje; a békák királykérése Toldy 43. lapján: A békákról és az ő királyukról; Dähnhardtnál a IV. k. 271. l.

28. A szárnyasok királyválasztása. Már a 13. század második felében versbe foglalta héber nyelven Baradja Nikdam rabbi: Wolf: I. k. 2. l.; Dähnhardt IV. k. 160. l.; a 6. fejezetben ismerteti, hol a bagolyféle őrzésről is szó van; az állatok áldomása: Kálmány: Sz. II. k. 139. l., 227. lapján fordul elő.

29. Mé húzi a róka a farkát? V. ö. Dähnhardt IV. k. 200. l. 1. sz. közleményével.

30–31. Mióta szagolja egymást a kutya? Lásd Dähnhardt IV. k. 135. l. 3. szakaszt. A 31. változat ugyanott 137. l. 7. sz. közleménnyel egyezik. A 30. sz. adatunkban szóba hozott hús mennyiséget lásd Dähnhardt IV. k. 113. l. 1. sz. meséjében.[20]

32. Mé nincs a kutyának háza? Az esztek kutyája télen nyárra, nyáron télre mondja a ház elkészítését. Dähnhardt III. k. 203. l. 3. szám; de már az az okoskodás, hogy télen összehúzza magát, kicsi kell, nyáron pedig kinyújtozkodik a kutya, nagy ház kell, ekkor azért nem épít, ez az okoskodás a déli szlávokéra vall: Krauss II. k. 45. l. Warum der Hund kein Haus hat.

33–34. Lakáscsere. Kinek hol jobb, oda megy. A lakáscserét lásd Dähnhardt III. k. 215. l. VI. szakaszában; adatainkat v.ö. ugyanott a 216. l. 3. sz. eszt közleménnyel.

35. Iczinkó-piczinkó kis macska. Töredéke Arany 273. lapján van: Iczinke-piczinke; v.ö. a 36. számú állatmesével.

36. Eregy pokolba! lásd Arany 117. l. A farkas tanya; Kálmány: Sz. I. k. 150. l. A haramia tanya meséjét; Köhler I. k. 50. 187. 424. lapját.

37. Miûta vannak az egerek szörteszéjjel? Az egerek királyának szöllőtermesztés parancsa leginkább a Rózsa meg Viola-féle mesékben (M.N.Gy: IX. k. 149. l. s jegyzete) előforduló nehéz feladatok közül való.

43. Huszan ludak. A ludak beszédjét lásd Kálmány: Sz. II. 227. lap 14. sz. jegyzetben.

44. Az ember hálátlan. Változatai M.N.Gy. XIII. k. (Ipolyi) 28. számú jegyzetében vannak elősorolva. Közleményünk népünknél a nagyon is kedvelt Haller Hármas Istoriaja útján terjedt el; lásd a Gesta romanorum CXIX. részt, hol szinte hiányzik a keleti népek lopottnak mondott köve: Benfey: I. k. 71. §; de hogy megvolt benne, bizonyítja a benne szereplő, nálunk már nagyon is kevés vizet zavaró kő.

45. Előre ivott a medve bőrére. Változata Heltai Gáspár 90. sz. fabulája.

46. A macska és a pap. Vesd össze a vogul: Veréb énekkel, Munkácsi: Vogul. IV. k. első füzet 322. lapján. Nálunk a gyermek-versikékben maradt fenn.

[20] A jegyzet ceruzával áthúzva.

48. Az oláj és a béka. Változatát lásd Grimm 7. sz. meséjében. Földeákon ugyanebben az állatmesében opty-nak ejti a béka a 8-at, s mielőtt oda vágta volna a pénzt a békához az ember, a béka: Optyė-tyė-tyė-tyė kiabálásával hozta ki a türelemből. Lásd a 49. számút is.

49. A szűcs és a béka. A hangutánzást lásd Kálmány: Sz. III. k. 92. lapján közlött 54. sz. adatban. A türelemből kivevés megvan a megelőzőben is.

Mondák

I. Világteremtő és alakító mondatöredékek

1. Az ördög homokért megy. Töredékünk régibb változata Hunfalvy: Reguly 119. lapján van; a mai, Munkácsi: Vogul. 160. l., összevetőleg Dähnhardt 1. l.; Kálmány: Vil. 5. lapján van róla szó.

2. A világot czethal tartja. Magyarszentmihályon már – mint egy 16. századbeli bogomil kéziratban van, – négy világtartó czethalról tudnak: Strausz 20. l.

3. Szent József termett. A voguloknál „Tundra-halom (zsombék) lakóhelye az ősi istenpárnak" Munkácsi: Vogul I. k. kiegészítő füzete 176. lap.
A termést illetőleg a fán való termés[21] a figyelmet érdemlő; mert népköltésünk egyik ősmaradványa, hogy nálunk az erősek, kiválóak, mint: Atilla, Szent Anna, a pünkösdi királyné fán termettek: Kálmány: K. II. k. 173. l., Sz. I. k. 105. l.; Atilláról pedig Egyházaskéren tudják, hogy „Atilla fán termött mind a gomba." A voguloknál is az erősek teremnek a fán Munkácsi: Vogul I. k. 131. l., 85. l., 86. l. Vesd össze az altai és perzsa teremtő mondával: Dähnhardt: I. k. 4. l., 8. lap.

4. Évát Isten alkotta. Macska lopja el a csontot a portugál, belga mondában is, Dähnhardt I. k. 120. l.; rendesen azonban nálunk is, mint a votjákoknál a kutya, csakhogy nálunk fehér, a votjákoknál fekete. Dähnhardt II. k. 103. l., Kálmány: Vil. 23. lap. V.ö. alább a 10. 11. sz. jegyzettel.

6. Ki fonyta a sövényt? Változata Kálmány: Sz. III. k. 179. l. A sövényhez való támasztást, vagyis az anyag szárítást lásd Dähnhardt I. k. 91. l., Kálmány: Vil. 26. lapján.

[21] A piros vagy fekete tintával aláhúzott szavak, sorok általában Kálmány kiemelései, a piros ceruzás aláhúzások Dégh Lindától származnak.

7. Jézus ébresztötte föl Illést. Mordvin változatát Dähnhardt I. k. 95. l. közli, melyben a sátán szinte nem bir lelket adni, lásd még Kálmány: Vil. 11. l., s a gnoszticizmust, a bolgárokat, vogulokat s az említett mordvinokat Dähnhardt: I. k. 92–95. l.; nem különben a következő számú hagyományt: az Ördög lelket, életet nem bir adni. Adatunkban s egyik változatában, Kálmány: Vil. 12. l., rugással költi fel Jézus Ádámot; szegedi változatában Krisztus Urunk a lóganajt rugja meg, mondván: „E mög lögyön tót!", mit versbe foglalva is feltaláltunk.

8. Illést mög Énokot Luczifer furmálta ki. Lásd a megelőző és következő adatot.

9. Mióta vannak ördögök? Lásd alább a 40–41. sz. jegyzetet.

10–11. A horvát eredete. A rácz eredete. A hangutánzást a bolgároknál találjuk Dähnhardt: I. k. 126. l. VI. szám és a következő változatban: A czigány eredete. A kutya nem bírt ganajozni, Krisztus Urunk mondta Péternek: hozza ki a fúrót s furja ki vele a kutya (ülepét); mikor fúrta, a fúró elkezdett:

„Faraó, faraó"-t csikorogni s fekete ganaj jött ki a kutyából:

„Hát ebbül mi lögyön?" – kérdezte Péter.

„Lögyön belüle faraó, úgy is azt monta a fúrú: faraó, vagyis czigány; szórd szét!"

Péter szétszórta, a czigányok is szét vannak szórva, szétszórtan élnek, fekete volt, a czigány is fekete. (Szeged.) V.ö. feljebb a 4. számúval: az asszony is kutyából való.

12. A czigány származása. Szláv változata Dähnhardt I. k. 318. lapján van. A szlávok mint különöst: az Ördög feketeségét, erkölcsét, jellemét látták a czigányban; nekünk a lány szabad természetben való lakása ragadta meg a figyelmünket. Az emberek lányával vétkező angyalokról M.N.Gy. XIII. k. 31. számú jegyzetében van szó. A czigány eredetére nézve v.ö. a megelőző jegyzetben levő, magyarosabb szinezetű változattal, melyben a kutya, demiurg szerepel. Kálmány: Vil. 23. l. –

13. Az Ördög szája tátva van. A lelket nélkülöző Ördögről lásd feljebb a 6. számút.

14. A támadás keletkezése. Lásd Dähnhardt I. k. 95. l. V. fejezet, Kálmány: Vil. 24. l.

16. Az embernek szárnya volt. Lásd Kálmány: Vil. 33. l. A szálló képességgel ma is ruház fel népünk jeleseket, szenteket: 3. számú Mátyás királyról szóló adat.

17. Az ember körömmel fedett volt. Elterjedt hiedelem, lásd Dähnhardt I. k. 226. l., s az ott idézett helyeket.

18. Mióta van Ádám csutkája. Dähnhardt I. k. 208. lapján: Die verbotene Frucht alatt számtalan változatot sorol fel.

19. Mióta van bajusz? Lásd Dähnhardt I. k. 228. lapján: Woher stammt des Mannes Bart? Kálmány: Vil. 44. l.

20. Mitől nyőlt a bajusz és a szakál? Lásd a megelőző jegyzetet.

21. Mé nem adott az Isten az aszszonynak szakált? Ma gúnyolodónak mondható; változata Dähnhardt I. k. 229. l. – másként szól.

22. Mióta kell a gyermek gondját viselni? Az oláhoknál Müller: Strafe des Ungehorsams-ban szinte az engedetlenség az ok, a miért a nyakában kell az anyának viselni gyermekét. Lásd a következőket.

23. Mióta nem jár mindjárt születése után a gyermek? A mongolok szerint a világ végén lesz, hogy az éjjel születetett gyermek a tűz körül bír szaladgálni, de csak reggel: Kálmány: Vil. 39. l.

24. Jézus születése után bírt volna járni. Igy változnak át idővel hagyományaink, ebben már Isten helyét szent József foglalja el; lásd a megelőzőket.

25. Mióta telhetetlen az ember? Változata: M.N.Gy: I. k. 493. lapján A kalász eredete, Kálmány: Vil. 34. lap. Dähnhardt: I. k. 212–214. lapig.

26. Mióta elégedetlen az ember? Lásd a következőt.

28. Ádám két öles volt. A magasságról Dähnhardt I. k. 242. lapján van szó.

29. Ki mit kapott az Istentől? Vesd össze Kálmány Sz. III. k. 177. lapján levő A szent föld elnyerése-vel.

30. Isten tanítja az embereket. lásd Kálmány: Vil. 13. l. Az angyalok bukását, alább a 40–41. számút.

31. Mióta van fogó? Az 1001 éjben a tüzes vasat a tüzből mezté kézzel kivevő kovácsról van szó, a nélkül, hogy magát megégetné: [?] VI. k. 328. l. Die Geschichte von dem Schmied, der das Feuer anfassen konnte ohne Schaden zu nehmen.

32. Miért dolgozik a kovács sokat? Vesd össze M.N.Gy. VIII. k. 477. l. – Miért dolgozik a paraszt sokat?-változattal, melyben Péter demiurg szerepet játszik, mint a szászoknál, Müller: 162. l. Sankt Peter und die Schmiede-ben.

33. Mióta fél az asszony a férfitól. Lásd Kálmány: Vil. 44. l., Dähnhardt I. k. 229. l.

34. A fehércseléd a férfinak engegygyön. Kálmány: Vil. 41. 42. lapján szól a változatáról.

35. Jövendőt mutató tűkör. A tűkörről lásd Köhler I. k. 334. lapját; szó van a különböző tükrökről M.N.Gy: XIII. k. 17. számú jegyzetében; Kálmány: Vil. 43. lapján.

36. A pálinka főzést az Ördög tanította. A mordvaiaknál sört főzni tanítja az Ördög az embert: Kálmány Vil. 15. l.; a pálinkafőzést a gabona kevesbbedéssel: Dähnhardt I. k. 264. lapján, alább a 2. sz. vizözön mondában az ital készítés.

37. Az első gyilkosság. Lásd Kálmány: Vil. 48. lapját.

38. Mé monygyák emböri nemzet, aszonyi álat? Változata a bolgároknál van: Strausz 35. lapján. V.ö. a 19. sz. állatmesével. Az asszonyi állatságot lásd feljebb a 4. számú jegyzetben, M.N.Gy. XI. k. 19. l., Bátori Boldozsár-ban is annak van nevezve.

39. Miből lettek a kísértetek? Lásd Dähnhardt I. k. 354. lapján az első zu S. 246. felirást. A viatkai hiedelem szerint is Isten parancsolja angyalainak a lehányatást, s a milyen helyre estek, a szerint lettek manók; Ethnographia V. évf. 266. lap. V.ö. a következő 40–41. számúval.

40–41. Az égből lehajigált angyalok állapota. Luczifer csata indítása. Dähnhardt I. k. 133. l. Der Sturz der Teufel van a lehányatásról szó; lásd feljebb 30. 39. számút.

43. Hogyan jutott Cziczelle és Dávid a holdba. A fiatalság megtartására találó a megújulni szokott holdba való elhelyezés. Dávid van a holdban a zsidó felfogás szerint is: Dähnhardt I. k. 320. l., de mi két lényről tudunk benne; Klárafalván úgy tudják, hogy két czigány gyermek osztozkodik benne: Kálmány: A hold. 16. l.

44. Cziczelle megvénűlt a holdban. A megelőzővel ellentétes; lásd a jegyzetét.

45. Isten rendelte Dávidot és Cziczellét a holdba. A vasárnapi templom mulasztókat lásd Kálmány: A hold. 17. lap.

46–47. A hôdba Lucziár lácczik. Luczifer a holdba kapott. Vesd össze Dähnhardt: I. k. 294. l. Die sündigen Engel.

48. Tejút eredete. Lásd Kálmány: A csillagok (13. lapon), németűl az Am-Ur-Quell von Fr. Krauss IV. Band. 27. l. van.

49. Az országút eredete. A csillagok 13. l. van szó róla.

50. Mijûta lácczik az êhajlás az égön? Lásd Kálmány: A csillagok. 16. lap.

51. Mi látszik az Országúton? A szalma szóródást Kálmány: A csillagok 13. lapján; Szent Péter vak lovát Kálmány: Vil. 18. l., Dähnhardt: II. k. 83. l. c. pont.

52. Mióta látszik az Országút az égen? Változata Kálmány: Sz. III. k. 181. Az országút eredete.; A csillagok: 16. l. A bolgároknál: Strausz: 26. l. – az országútat koma szalmájának hivják, mi a czigányt mondjuk komának.

53. Hüvejpiczi az ökör fülében van. Lásd Kálmány: A csillagok. 18. lap.

54–55. Mikor görbült mög a Dönczölszekér. Mikor tört el a Kisdönczölszekér rúgygya? Kálmány: A csillagok. 20. lap.

58–59. A paradicsom az égön van. Krisztus Urunk asztala. Kálmány A csillagok. 24. lap.

63. Kaszásokról. Kálmány: A csillagok. 21. lap.

64. A sánta koldús. Kálmány: A csillagok. 23. lap.

65. Planéták állatok lettek. A planétákat Isten leengedi jönni az égből, de meggátolja, hogy beszélni tudjanak, s kormányozhassák a népet; állatok lesznek a vogulok-nál is. Munkácsi: Vogul. I. k. első füzet 128. lap.

66. A vakondok czigányból lett. A kozákoknál csaló fiúból lett a vakondok Ethnographia XVI. évf. 161. lap; a bolgároknál mezőre: szabad életre vágyódó – mint a czigányok – pap fiúból u.o. VII. k. 216. l.

67. Isten lovat teremtett. A ló futósságának lassítását lásd Dähnhardt I. k. 240. l; alább a 75–76. sz. jegyzet.
A voguloknál Mos-xum a hat lábú jávor fölös lábait vágja le, hogy ne legyen olyan gyors, minő volt, s az ember elejthesse. Munkácsi: Vogul. II. k. második füzet 225. lap. A ló békája eredetét lásd Dähnhardt: I. k. 239. l. –

68. A lovat az Ördög teremtette. Józovai hiedelem szerint az Ördög nem bír lovat teremteni: Kálmány: Vil. 9. l.; a finneknél is csak Isten segítségével, mint legtöbb adatunkban: Dähnhardt I. k. 155. lap. Kálmány: Vil. 11. l. –

69. Ördögbű van a ló. Az oroszban az Ördög mindenféle álattá változhatott; de az Isten oly módon áldotta meg, hogy mindig ló maradjon: Dähnhardt: I. k. 240. l.

70. Ördögből lett a ló. Lásd a megelőző jegyzetet.

72. Krisztus Urunk lóvá teremtette az Ördögöt. A lappoknál Isten fenyőfa ágat vág a farkas után, hogy ne legyen oly futós s farok lesz belőle, nálunk kisbalta foglalja el a fenyőág helyét és békája lesz a lónak: Dähnhardt: I. k. 341. l. L. Zu S. 152. IV.

73. Az ekéhez vágott Ördög ló lett. Egyházaskéren Szent Péter vágja az Ördögöt az ekéhez, s két ló lesz belőle, Kálmány: Vil. 31. lap.

74. Az Ördögből ló lett a kötőfék hozzá vágásától. Dähnhardt I. k. 238. lapján angyal hajítja a kötelet, s ennek a szavára fogja be Ádám a lóvá lett Ördögöt.

75–76. Mióta van a lónak békája. Ádám vágja meg a ló lábát. Lásd Dähnhardt I. k. 239. l. – és a 67. sz. jegyzet.

77. Mijûta vannak disznók? Vesd össze Kálmány: Sz. II. k. 142. lap. A törökök is azért nem esznek disznóhúst: mert az ős anyjuk disznó volt – Ethnographia VII. évf. 211. l. V.ö. Dähnhardt II. k. 102. l. Das Schwein fejezetével.

78. A kígyó szép állat volt. Lásd Kálmány: Vil. 46. l. Dähnhardt I. k. 216. l. Die Bestrafung der Schlange szakaszt, s a következő 79–80.

79. Mióta nem megy a kígyó. V.ö. a megelőző jegyzet idézeteivel: a zsidók is tudják: hogy a kígyónak lába volt.

81. Mióta nem veszi be a föld a kígyót? A méh kivánsága, mint csípés a törököknél is megvan: Mészáros 106. lap; lásd a 105. számúban alább és v.ö. a 99. számúval. Idegen változatai Dähnhardt IV. k. 266. l. –, hol a mienk, mint Äsop-mese szerepel. Adatunkban a csípés a kígyóra is van alkalmazva; lásd Kálmány: Vil. 46. l., s Dähnhardt IV. k. 269. l.

82. Mijûta öszik az ökör ëgy pár óra hosszájig. V.ö. az eszt változattal Dähnhardt II. k. 91. lap, c. pont. V.ö. Kálmány: Vil. 37. l.

83. A csuka miért szent hal. Elterjedt adat, lásd Dähnhardt II. k. 227. lapon Der Hecht; magyarázata keresztény színezetű, milyen volt eredetileg? A voguloknál csuka alakjában járkum=óriás élt. Hunfalvy: Reguly 139. l.

84. A macska Noé kesztyűjéből van. A bolgároknál pap vágja az ördögből lett egérhez a kesztyűjét, s lesz belőle macska, Strausz 53. l., mit v.ö. alább az 1. sz. adattal, a vizözön mondák közt Dähnhardt I. k. 273. l.

85. Isten megtompította a macskát. Az állatoknak az ember ellen való fordulását a bűn elkövetése után: Kálmány: Vil. 46. lapján. Az elfelejtést, illetőleg a szamár nevének elfelejtése ismeretes: alább a 105. számú adatban is megvan. A mongoloknál a veréb felejti el reggelre a fészek készítését: Dähnhardt III. k. 202. lap.

86. A fecske lányból lett. Lásd Dähnhardt II. k. 250. l. –

87. A kakuk átok alatt van. A rügeni kakuk a lakással nem volt megelégedve, Isten azután mondta, hogy keressen; de nem talál, ma is hazátlan; Dähnhardt: III. k. 172. lap 2. szám; oka van tehát adva: miért toj más madár fészkébe. A magyar kakuk még hallani sem szereti ma már, hogy más madár szép, mit elénk tár eme állatmese:

A tót és a madarak
Mikor a tót a szőlőbe (=szöllőhegyen) járt, lëült ëgy fa alá pihenni, ott övött is, mög êvégeszte a dôgát is, a büdösbanka mög a kakuk a fárû nészte; mikor osztán fökelt (a tót), a büdösbanka lèszált, tanát magának önnivalót, a hun a tót pihent; akkor monta:

„Jó tót vôt, jó tót vôt!”

A tót mökhallotta, viszszafordult, elkeszte a büdösbankát dícsérni:

„Ejnye, de szép madár! ejnye, de jó madár!”

Akkor monta a kakuk:
„Ka-ka tót! ka-ka tót!”
Ezé a tót mögharagudott, aszonta:
„Ha mögfognám, mögmögënnám; mög ki….nám, mögmögënnám!”

(Szeged)[22]

88–89. A páva eladta az Ördögnek a húsát. Miért nem mer a páva a lábára nézni. Lásd Kálmány: Vil. 47. lap. Dähnhardt I. k. 196. l. Hogy a pávának rút a lába, a pulyka is tudja; mert mikor inderkednek vele, hogy „Szëbb a páva, mint a pulyka!” – aszt feleli: „Rút a lába (t.i. a pávának,) rut, rut, rut.” (Szeged)

90. Az Ördög méhet akart teremteni. Lásd a következő változatokat. A torontálmonostoriak szerint: a légy a nevét Noétól kapta:

Hogyan kapta a légy a nevét?
Nojé mikô vötte be az állatokat a bárkába, a légy is be akart mönni; de ű neki aszonta Noé: „Légy, itt légy!”
Azûta hîják légynek.
V.ö. Dähnhardt I. k. 167., 268. l.

91. Mióta van légy? Változatában a lengyeleknél az Ördög méh teremtéséből darázs lett. Dähnhardt I. k. 167. l. a.

92. Az Ördög legyet teremt. A voguloknál is Munkácsi: Vogul I. k. 163. l.

93. Isten teremtette a legyet. Lásd Dähnhardt I.k 166. l. – A szegediek szerint az öreg leány kívánta a legyet, bolhát, hogy dolga legyen. Kálmány: Vil. 40. l.

94. Legyes Margit az legyek királya. A légynek a konyhába való eresztését vesd össze Dähnhardt: I. k. 198. lap. 5. számú lengyel adatával.

95. Szent Péter csak legyet teremt. Megvan az osztrákoknál: Dähnhardt: I. k. 176. l. 5. szakasz c. pont.

96. Sárkány véréből van a gonga. Az oláhoknál van meg: Schott 36. szám. Gonga = kolumbácsi légy.

[22] Az egész mese ceruzával áthúzva.

99. A szúnyog erejéről. Változata feljebb a 81. számú méh kivánsága, s alább a 105. számúban.

102. Az Ördög hídat csinál. Lásd Schulenburg (Willibald: Wendische Volkssagen und Gebrauche. Leipzig 1880.) 187. lapját.

104. Ördög csinálta az első malmot. A rutheneknél Ethnographia VIII. évf. 432. lapon Isten van a czigány helyett.

105. Az állatoknak adott parancs. A szamárnak a neve elfelejtését: Kálmány: Sz. II. k. 140., Vil. 14. lap, feljebb a 85. sz., M.N.Gy. I. k. 495. l; a hosszú fülére nézve v.ö. a bolgárok adatával: Strausz: 59. l.; a kiváltságról szóló czédulát lásd Dähnhardt IV. k. 110. l. –
A méh kivánsága: Toldi 222. l. A méhről és Jupiterről, feljebb a 81. számban. Krisztus Urunkkal van összehozva a bíbicz kiabálása:

Mijûta kijabájja a bíbicz, hogy: bízik.
A bíbicz azelőtt nem kijabálta, hogy: bízik, bízik! csak azûta, mijûta nem köllött neki a kosár hal. Krisztus Urunk látta, hogy a bíbicz nem bir halat fogni, aszonta neki, hogy mindön hétre kap ëgy kosár halat, a lösz az ű porczijója; de a bíbicz aszonta: hogy: bízik, hogy többet fog; nem köllött neki a kosár hal; de bizon még anynyit së fog, még az apró békát is mögöszi, hogy jô lakhasson. Azûta szomorú a bíbicz, ha vizet lát, lëszál, oszt kijabájja, hogy: bízik, bízik.

(Szeged)

106. Mé nem adott az Isten a marhának fölső sor fogat. Vesd össze a ceyloni és a Magyar Nyelvőr 13, 283. l. adatával, mely szerint az ökör a szarvért a felső fogsort adta a lónak. Dähnhardt III. k. 125. lap.

107. Az ördög vető magja. A francziák szerint az Ördög is búzát akart vetni; de az övéből konkoly lett. Dähnhardt: I. k. 171. lap.

108. Minek a jele a görcs a búzán? Lásd Kálmány: Vil. 34. l., s a következő jegyzetet.

109. A búza kevesbbedése. Vesd össze Munkácsi: Votják. 54. l. Az sszonynak bűne. Dähnhardt: I. k. 213. lapjával – a megelőző 108. és a következő 110. számú.

110. A búza két jele. A ló büntetése. Kálmány: Sz. II. k. 228. l. 18. sz. jegyzet, Dähnhardt II. k. 87. l. Die Sage von Jesu Fluss übergang. V.ö. ugyanott 24. lapon a lüttichi, az 58. lapon a 6. számút. A lángossal illetlenül bánás megvan a palóczoknál: Ethnographia XXI. évf. 358.l., a szlávoknál kalács foglalja el a lángos helyét. Ugyanott VII. évf. 346. lap.

Miért csúnyít a macska a búzába?
A szegedi tanyákon, Átokháza környékén úgy tudják, hogy akkor volt jó világ, mikor a búzaszalma tövig kalásszal volt tele. Mikor azonban az asszony meg nem engedett módon bánt a lángossal, Isten a búzaszalmáról egészen fölig lehúzta a kalászt, csak a felsején hagyott egyet, azt is a kutyák és a macskák számára. A népek (=emberek) azután a kutyát és a macskát kérték meg, hogy ők úgy sem tudnak belőle ételt készíteni, adják nekik azt a kevés búzát! A kutya azonnal átengedte; de a macska azt mondta:

„Nem adom, inkább bele csúnyítok, hogy az emberek ne használhassák!" Úgy is tesz ma is, ha búzát talál.

112. A búzán Krisztus urunk képe van. A búzán való kép keletkezését lásd alább a 4. számú Mária legendában.

113. Mióta ismeretes a dohány neve? Vesd össze a következő 114. számú adattal.

114. A dohány levele öles volt. Változata Kálmány: Sz. III. k. 179. l. A tollas asszony: M.N.Gy. II. k. 436. l. A halál és a vén asszony-ban, s adatunkban változatával. Dähnhardt: I. k. 194. l. Die Frau als Jedervogel.

Vesd össze a megelőző 113. számúval és feljebb a 19. számúval [elegyes mesével].

118. A bor tulajdonsága. Változata Kálmány: Sz. III. k. 180. lapján. Hagyományunk megegyezik a bolgárokéval: Dähnhardt I. k. 308. lap, náluk a majom vér hiányzik; e hagyományt jelen alakjában Haller Hármas Istoriája hatásának tulajdonítjuk, v.ö. Gesta romanorum CLIX. részével.

119. Meddig nem koppant a fejsze a fába? Lásd Kálmány: Vil. 53. l., Dähnhardt I. k. 269. l. A részegítő ital készítését feljebb a 36. sz. jegyzetben.

120. Mijûta szigygyák az ácsok szent Pétört? Változata Kálmány: Sz. II. 141. l. a csomó eredetét a fában lásd Dähnhardt II. k. 174. l. Entstehung der Knorren im Holze, s a következő 121. számút.

121. A fába a csomó az Ördög nevetlen újját jegyzi. Lásd a megelőző jegyzetet.

122. Az Ördög szántása meglátszik. Változata M.N.Gy. VIII. k. 599. lap. 8. sz. jegyzetben. A kakas szó erejét lásd M.N.Gy. XIII. k. 120. számú jegyzetben. A dubricsoni oltár keletkezésében és az 1. sz. hazajáró hiedelemben.

123. Az örvény Szent Péter vize. Kálmány: Vil. 19. lapján, a magyarkanizsai változatban halászok vannak a hajósok helyett. A víz párhuzamos folyásáról tudnak a finnek is, Dähnhardt: I. k. 80. lap; lásd u.o. I. k. 79. l. – a huron mondát s Dähnhardt következtetéseit.

II. Vizözönmondák s mondatöredékek

Vízözönről szóló hagyományainkat Kálmány: Vil. 49–65. l. vetettük egybe rokonaink hasonnemű adataival, Dähnhardt I. k. 257. l. – kimutatja: hogy a vizözönnek egy apokrif elbeszélésével a főbb vonásokban megegyeznek az orosz, lengyel, magyar, votják, irtisz-osztják vizözönről szóló néphagyományok.

8. Mijûta nincs a galambnak epéje? A pilseni hiedelem szerint is szállás közben fakadt el a galamb epéje: mikor Krisztus keresztje előtt szállt el: Dähnhardt II. k. 225. l. 3. szám.

III. Krisztusmondák és hasonneműek

1. Krisztus Urunk lelket ment meg. A bűnös lelke a nyúlba megy a zsidó felfogás szerint is: Medicei: A zsidóknak szokási és szertartási. 238. lap.

3. Ne erőtessék a lánt a legénhön. Dähnhardt Rasches Wachstum des Getreides fejezete alatt, az I. k. 62. sz. lapján b.) alatt ily hirtelenül termő szőlőről tesz említést; búzára alkalmazva a Mária-legendák 4. sz. alatt van a változata.

4. Krisztus Urunk és a szegény legény. Az óriás megvakításáról M.N.Gy. X. k. 458. lapján a 26. sz. jegyzetben van említés és a beszélő gyűrű nélkül, Gaal: III. k. 195. lapján. Bindner Jenő az Ethnographia XXIII. évf. 78. lapon: Polyphemos a népmesékben czikkében foglalkozik vele. Ipolyi kéziratban levő, a beküldő nevét és a lelő helyet nélkülöző 519. számú meséjében a nagy kolerában kipusztult faluból a megmaradt három testvér a falubeli disznókat a vásárra hajtja, s az erdőben, hol megpihentek, a legfiatalabb kiáltására: hogy van-e valaki az erdőben? – vissza-

kiáltanak; a másodszori kiáltásra egy, a homlokán nagy szemmel bíró óriás terem ott, kinek házába mennek hálni. Nagy, rakott tűz mellett kikérdezi: melyik a legöregebb, kit a két kisebbnek kell nyársra húzni. Az óriás megeszi, s még egy ökröt is elfogyaszt. Mikor a legkisebb fiatalabb bátyját forgatja, a tűzhányó lapátot megtüzesíti és a szundikálni kezdő óriás szemét vele kisüti. Azután jön a bírkabőrben való szabadulás: őt is kiveti a falon az Óriás. A beszélő gyűrű hajítás azért történik, hogy megemlegesse az Óriást. Végre a levágott ujj vízbe vetése s az Óriás belefulladása következik.

Adatunk második része a valóság látszatát adja az egésznek, mintha valóban megtörtént volna; a benne kifejezett nézetet vesd össze a következő számú mondákkal: A kiérdemelt Krisztus-ajándékról lásd az Elegyes mesék 3. sz. jegyzetét. Szemkisütésről tud kötetünk 2. számú adata a Szentek legendái közt.

5–6–7. Jutalmazás és büntetés. Krisztus Urunk és a kényesek. Jót büntet, hogy el ne bízza magát. Katona Lajos az Ethnographia XI. évf. 45. lapján szól róla, megjelelve a változatokat. A nép, mint önálló, külön mesét mondja el. Adataink a mese idegenszerűsége mellett szólanak; több mint valószínű: Haller János: Hármas Istoriája után jutott a nép közé, mit több adatunknál ismételnem kell. Nagy Sándorról s Trója veszedelméről örömest beszélnek, kedves olvasmányuk. Tudok községet, hol e művet kézről-kézre adták.

Az elkényesedettekről való okoskodást lásd a megelőző 4. számú adatban.[23]

10–11. Szent Venczel kécczör születött. Mölik szent született kécczör? Vesd össze az Ethnographia XIV. évf. 482. lapján levővel, melyben a félegyháziak szöllő venyigét gyujtatnak meg paraj helyett; lásd továbbá a szentek legendái közt a 2. számút.

12. Miûta kopasz szent Pétör? Változatait Róna-Sklarek: 301. lapján a 31. számú jegyzetben közli. V.ö. a következő 13. számúval.

13. Hogyan lett szent Péter kopasz? Lásd a megelőző jegyzetet.

14. A czipó. Úgy a palócz: Ethnographia XXI. évf. 302. l. A gomba, mint a külföldi változataiban, a kiköpött falatokból gomba lesz: Dähnhardt II. k. 108. l. Más változatában Szegeden kenyérmorzsát köpködtetnek Péterrel, belőle is gomba lesz. Magyar változata s legtalálóbb is: Kálmány: Sz. II. 142. l.: Mibül lött a gomba?

[23] Az 586. oldal és az ott szereplő jegyzetek 5–23. számig áthúzva. A következő lap teteje sérült, így a felső két sor nem olvasható, ezen a lapon folytatja az előzőleg kihúzott jegyzetek leírását, ez utóbbi bővebb, az ismétléseket kihagyva közöljük.

15. Mé tart csak fél napig szen Pétörnek a neve napja? Változatai M.N.Gy: III. k. 459. l. 5. számú jegyzetében.

19. Szent Péter egyedül lesz tehénpásztor. A tehén után való szaladás M.N.Gy: I. k. 503. l., Dähnhardt II. k. 188. l. Sankt Peter mit der Geiß. Hihetőleg ide vezetendő vissza az a szólás: „Isten tudja mög a tehén, mőre mén a szögény legény." (Szeged)

20–21–22. Szent Péter egyedül lesz ács. Szent Péter egyedül arat. Szent Péter elhagyja Krisztus Urunkat. A csodát tenni akaró felsülés tekintetében egymás változatai; v.ö. a következő 23. számúval.

23. Krisztus Urunk és a kovács. A lóláb levágást: [lásd] M.N.Gy: VIII. k. 598. lap. 7. számú jegyzetében; a többi változatai közt van a finneké is: Dähnhardt II. k. 168. l. 2. szám. A németeknél azonban van emlékezet, hogy egy kovács oly ügyes volt, hogy mielőtt megpatkolta volna a lovat, a lábszárat levágta, s mikor a patkót ráverte, visszetette a helyére. Meier E. Deutsche Sagen, Silten und Gebräuche aus Schwaben 293. l.; mi azt jelzi, hogy a boldog korszakban a kovács náluk úgy patkolt, nem kellett vesződnie; ide vezetendő vissza a monda, ma már csak Krisztus Urunk tud így patkolni a hagyományokban.

24. Krisztus Urunk és a béres. Ha a káronkodó emlegetést nem gúnyból mondja Krisztus Urunk el nem felejtkezésnek, akkor összevetendő M.N.Gy. VIII. k. 598. lap 6. sz. jegyzetében említettekkel, s az Ethnographia XXI. évf. 358. lapján közlött palócz adattal, melyek az erza-mordvin teremtő mondára Ethnographia V. évf. 268. l., s változataira emlékeztetnek, melyekben Isten megköveteli: hogy az ő nevét emlegessék.

29. Miért kellett Krisztus Urunknak meghalni? A szegellopás megvan a következőkben: 30–31–32. Allegoriás mondánk első része nagyon szent beszéd színezetű; ez vagy hasonnemű olvasmányok útján hatolt a nép közé vagy szentbeszéd útján.

31. Miért szabad a czigánynak csalni. Dähnhardt II. k. 293. l. 2. szám a.) pontban van a változata; a bolgároknál juhász lopja el a szeget: Strausz: 68. l.

32. A czigának szabad eskünni. Lásd Dähnhardt: II. k. 217. l. 3. számút, mely kisoroszi adat szerint a vásáron van a czigánynak megengedve hamisan esküdni.

34. A bor miért Krisztus urunk vére? A kisorosziaknál Krisztus urunk vércseppjének nevezetik a májfüvet: Dähnhardt: II. k. 299. l. b.) pont.

IV. Jeles emberekről

1. Markalf. Ismertetése M.N.Gy: VIII. k. (Sebestyén) 592. lapon az 1. számú jegyzetben, hol változatairól is szó van, v.ö.: ugyanott a XIII. k. (Ipolyi) 76. sz. jegyzettel: Az aranyekéjével, melyben teljesíthetetlen feladatok, ugyanolyan feleletek is előfordulnak; lásd a 9. számút is a Vegyes dalok közt. Salamon macskáját Köhler: I. k. 69. lapján említi.

V. Atilla-mondák

1. Óbuda elnevezése. Lásd Petz: 54. lapját.

2. Velencze keletkezése. Szeged mellett Tápén 1879 előtt a Tisza vize szélében czölöpökre épített házak is voltak. Szegeden is láttunk czölöpökön álló fagunyhót, Velenczét is így építtette fel a nép képzelete. V.ö. adatunkat Petz: 65. lapjával.

3. Atilla és a fegyver. A népnél az idő távolság: Atilla és a puska feltalálása, nem számít; de a puska más fegyver helyét is foglalhatta el.

4. Atilla vára. A néptől hasztalanul kérdezősködtem, olvasott embertől írtam le. Gyanús volt előttem az az állítása, hogy régi öregektől ekként hallotta. Azonnal Dugonics Etelkájára gondoltam, figyelembe véve, hogy Dugonics czélzatossággal írta meg Etelkáját s mégis Rókával rossz hírbe keverteti. Eszembe jutott Atilla udvarának Hildegundája is; de ez Valterrel szökik. Rá három évre ismét lejegyeztem emberemtől; ekkor meg bonyolult adatot: Zergő vitézt, Etele kedvesét kaptam. Ezután öt évre vele irattam le s megkaptam Kaparás eredetének történetét: a kutyával viaskodó, nagyszemű leányt. A voguloknál, ha az anya gyermekét, hogy elpusztítsa, agyonnyomja, a holt gyermek nagyszemű ugatóvá válik. Munkácsi: Vogul, II. kötet második füzet s 283. lap.

7–8. Atilla halála és eltemetése A szegediek a Tiszát bocsájtják Atilla sírjára, hogy meg ne találják, éjszaka fáklyafénynél temettetik el s a kik a sír ásásánál, a Tisza ráeresztésénél közreműködtek, kivégeztetik.
Haláláról egyik, nem népies, tréfás vőfény köszöntő a túrós lepény dícséretébe szövi Atilla halálának okát:

„Átila is mönynyegzője napján túrús lepént öve,
Úgy jô lakott vele, hogy mögszakatt bele.”

(Szeged)

VI. Mátyás király mondák

1–2. Mátyás király lesz. Lásd Ipolyi mythologiája 11. lapján közlött adatokat, melyek szerint a királyválasztás isten dolga, mi hagyományunkban ki is van fejezve. V.ö. M.N.Gy: VIII. k. (Sebestyén) 484. l. Mátyás királyról és az Ethnographia XVII. évf. 127. 140. l.; ugyanott XX. évf. 269. l. A cseh heraldika magyar vonatkozású mondái értekezésben mondottakkal. A ruthénok: u.o. XXII. évf. 236. l. – a sajátságukhoz alakítják. A szárazfa kizöldelését lásd 59. számú szerelmi dalunk jegyzete utolján. Dähnhardt II. k. 265. l. Der grünende Stab. A vasasztalról Ethnographia XX. évf. 269. lapján van szó; Az ember szárnyáról lásd a következő jegyzetben.

3. Mátyás király és a kovács. Az ember szárnyáról lásd 16. számú világteremtő monda-töredékünket s a 2., 13. sz. Mátyás király-mondát. A göcseiek Toldit ékesítik fel szárnnyal: Ethnographia XIV. évf. 440. l.

4. A kőleves. Kálmány: Sz. II. k. 217. l. kőlevesfőzéssel vádolják a boszorkánynak mondottat.

5. Hogyan ajándékozott Mátyás király? Már Kiss: 1. l. A különös megajándékoztatás, s Jókai: 11. l. A nagy tök és a négy ökör név alatt közli csekély eltéréssel. Lásd még Merényi: E. I. k. 143. l. A kerek kő.

6. Mátyás király és a síkárfű-árús. A bot eladást lásd Jókainál a Róka fogta csuka stb. adomában, melyet Jókai arab eredetűnek mond; de mint Joannes Bolte u. Georg Polivka: Ammerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. Leipzig; 1913. I. k. 63. lapján látható, el van terjedve, s Jókai adata minden alakítás nélkül feltalálható a szlávoknál.

7. József császár Temesközön. Többször fogjuk tapasztalni, hogy a nép egyes adomáit nem kizárólagosan egy emberre alkalmazza, hanem összeköti többel is, mint ezt a jelen hagyománynál látjuk, melynek változataiban már Mátyás király szerepel: Jókai 15. l. A három kérdés; szinte így Szegeden, hol a mestereket szeretik kicserélni. Van, a ki a kapálgató öreg ember fiait így tudja: egyik volt koldus=barát=kolduló/szerzetes; másik volt gyilkos=orvos, mert gyilokkal dolgozik, vág; a harmadik nyúzó=végrehajtó; ennek a helyét némelyek hamarkárosítóval=ügyvéd, töltik be.

A király képe mását látja a következő 8. számú hagyományban, Gonzenbach: 50. jegyzetében említett adatokban; Hahnnál: 23. sz.

8. Hogy osztotta be az életet az öreg ember? A király képe mását látja a megelőző 7. sz. [alatt] felsoroltakban. Töredéke M.N.Gy. VI. k. (Vikár) 319. sz. lapján van.

9. A nyolcz garas beosztása. Változata Tóth VI. k. 203. l. A király és a favágó név alatt van közölve.

10. Mátyás király és a kis kakast felosztó szomszéd. A kakas felosztásról Gonzenbach 1. számú meséje jegyzetében és Köhler: I. k. 351. l. szól.

11. A kanász felel meg a kérdésekre. Változata Kiss: 27. l., van: A Tzinkotai Mester; v.ö. a szász változatával: Haltrich 190. l.: Der Burghűter und seine kluge Tochter, hol a bajt okozó felirás a templomon van. Köhler: I. k. 458. l., II. k. 87., 267., 492. l. említi. Anderson Walter foglalkozik vele, mintegy 400 változatot összegyüjtött már. Bekezdője M.N.Gy: VI. k. (Vikár) 317. l.; befejezője Zingerle: Kinder und Hausmärchen aus Sűddeutschland. Regensburg. 1854. 121. lap. Der Gescheidte Bauer-ben van.

13. Mátyás király és a juhászbojtár. Változata a következő 14–15. számú. A szegediek halpaprikást etetnek vele s a halász – mert elébe nyúl az ízletes falatért – fakanállal üt a kezére.

Férfin a nap, a hold, csillag-féle jegy a Szentek legendái 2. sz. adatában fordul elő; az ember szárnyáról lásd a 3.sz. Mátyás király-monda jegyzetét; a megismertetésre szolgáló kigombolkozásnál a göcseieknél kereszt a jel: Ethnographia: XIV. évf. 439. l., ugyanaz a 15. sz. adatban is alább. Alább a 29. számú adatban királyruha az ismertető jel; a 30. sz. változatban nincs említés téve róla.

14. Mátyás király és a gulyás. Lásd a megelőző jegyzetet; a ruhaváltoztatás a M.N.Gy. XIII. k. (Ipolyi) 482. lapján található.

15. Mátyás király és a számadóbojtár. Lásd a megelőző 13. számú jegyzetet.

17. József császár és a naplopók. Az adomáknak nem kizárólagosan egy személyre való alkalmazását lásd fentebb a 7. számú jegyzetben. A szigorúnak híresztelt bánásmódot vesd össze a következő 18. számú adattal. Dëvërnyázni=napot lopni.

18. Mátyás király fát vág. Lásd Kiss: 22. l. A kolozsvári Biró-t, közlötte Tóth is: I. k. 115. l.

20. Mátyás király és a török császár. A más helyen való fölviradás M.N.Gy: XIII. k. (Ipolyi) 479. lapján is megvan.

21–22. Mátyás király orra. Lásd Jókai: 13. l. A király orra, Tóth: is közlötte I. kötet 102. lapján.

23. Mátyás király lustái. Tóth: I. k. 137. lapján perzsa mesének mondja. Félszázaddal ezelőtt Szegeden Mátyás királyt rábeszélés nélkül hallottam a házat a lustákra gyujtani.

28. Az ingyen nem temető pap és Mátyás király. Változatában a göcseieknél: Ethnographia XIV. évf. 438. lapján szinte Mátyás király van feltüntetve, mint jószívű adakozó; de már Szegeden Alsóváros on Rózsa Sándor a hires betyár foglalja el Mátyás király helyét, kit szinte adakozónak tüntet fel a nép; hanem vele már nem parancsoltat két koporsót vetetni; egyszerűen a sírgödörbe temetteti az ingyen temetni nem akaró papot. Elevenen eltemetésről lásd Ipolyi: Magyar mythologiája 168. lapját és a 10. számú Mária-legendát. Adománk első fele a hálás halottak meséjéből való; lásd MNGy: IX. k. (Berze Nagy) Szegény János meséje jegyzetében felsoroltakat; az idegenek Köhler I. k. 5., 39., 67., 80., 220., 424., 441. lapján vannak említve. A hálás halottak másik feléből nálunk hálás állat lett. Vesd össze Köhler: I. k. 27. lapján levő dán mesét az M.N.Gy.: XII. k. Csihán király urfi mesével, a jegyzetében nevezettekkel és ugyanott X. k. 289. l. Rogozin királlyal, melyben éppen az nincs feltüntetve, hogy miért akar mindenáron a macska hálás lenni. Nekünk e szerint az említett dán mese helyett két mesénk van.

31. A hosszúnyakú. Vesd össze Kiss: 10. l. Szesztenai történet-tel a köntös nyakbahajítást; Mátyás király kapál Garai: Mátyás király Gömörben költeményében is.

32. Mátyás király és a cseh. Hasonlít Mátyás és Holubar-hoz: Tóth I. k. 67. lap. Csakhogy Mátyás király nem hosszú zsívár (=sovány) ember volt. Abafi: Figyelő 1876. évf. 350. lap.

35. Mátyás király halála. Vesd össze Kálmány: Sz. III. k. 303. lap, Mátyás király bűbájos volt adatával.

VII. Örökéletűek mondái

1. Rákóczi keresztje fordulása. Ipolyi Magyar mythologiája 356. lapján feltámadott Rákócziról szól az adat lelőhelye megnevezése nélkül. Az örökéletűekről lásd az Ethnographia: XIX. évf. 12. l. – közlött értekezést azzal a megjegyzéssel, hogy a múltban is voltak örökéletűekről szóló mondáink s a jelenben sem ismeretlenek népünknél, miről tanúskodik a 3. számú, Rudolfról szóló töredékünk, mely újabb keletű, csak mióta Rákóczit holtnak tudja a nép, azóta fordult Rudolfhoz, mint nemzetünk szabadítójához.

Legendák

I. Szentek legendái

2. Szent Jobb. Változatai M.N.Gy: XIII. k. (Ipolyi) 71. számú jegyzetében: Donátban vannak említve. A vagdalódzó kardról u.o. a 16. számú jegyzetben van szó; az ajándékozást vesd össze szinte az M.N.Gy: XIII. k. (Ipolyi) 71. sz. jegyzetével: a Krisztus ajándékaival. A nyakleszeldelést u.o. a 96. számú jegyzetben említettekkel. A szemkisütésről szó van a 4. számú Krisztus-monda jegyzetében; a bűvös vesszők M.N.Gy. XIII. k. (Ipolyi) 1. számú jegyzetében vannak elősorolva. A nap, hold, csillag-féle jegyek a M.N.Gy. XIII. k. (Ipolyi) 65. sz. jegyzetben, a tizenkét aranyhajú gyermekében felemlített adatokban, Férfin a Nap, hold, csillag-féle jegyek előjönnek fentebb a 13. számú Mátyás király-mondában is. Szentnek mondja hagyományunk a mesehőst, mert az imént említett hármas jegy van rajta; azért soroztam adatunkat a legendák közé.

3. Szent András kécczör születött. Kétszer születetteket találunk a Krisztus-mondákban, lásd a 10–11. számú jegyzetét. A halottból virágnyőlés M.N.Gy: XIII. k. (Ipolyi) 40. sz. jegyzetében van említve; a teherbeesés csodája ugyanott a 2. számú jegyzetben, s az imént említett 10. 11. számú Krisztus-mondában fordul elő.

4. Szent Péter szolgálói. A kása túlontúl szaporodását lásd Grimm 103. sz. meséjében: Der süsse Brei, és vesd össze a 3. számú Elegyes mese mindegyre dagadó húsával.

II. Mária-legendák és rokonneműek

3. Futás Egyiptomba. Változatai Dähnhardt II. k. 40. l. Schutzpenden de Bäume. Útvesztőbe vivő feleletek az üldözés közben való átváltozáskor adott feleletek közt: M.N.Gy: XIII. k. 21. számú jegyzet. Dähnhardt II. k. 61. l. – s a következő 4. számúban.

4. Mióta látszik Jézus képe a búzán? Változatai Dähnhardt II. k. 61. l. Rasches Wachstum des Getreides; s a 112. sz. világteremtő mondatöredék.

5. Szüz Mária jegygyűrűje. Az elhalást okozó gyűrű a hófehérke-féle gyűrű: M.N.Gy: XIII. k. 50. sz. jegyzet; a madár gyűrűelvivése a Hunyadi-féle hollót juttatja eszünkbe. Tóth: I. k. 49. l. A hollónak pedig a népek hagyományaiban a fényes tárgyakkal volt összekötését lásd Dähnhardt III. k. 550. l. idézett adatokban.

6. Hol pihent Szüz Mária? Lába nyomán virág kél Dähnhardt II. k. 258. l. Blumen, die unter den Füssen der Mutter Gottes aufblühten szakasz.

7. Miûta hajlik lė a szomorúfűzfa ága? Változata Kálmány II. k. 139. l., Dähnhardt II. k. 36. lapján vannak.

8. Miért süt ki szombaton a nap? Lásd Dähnhardt II. k. 30. lapját.

10. Eleventen való temetés. Ily temetés a Mátyás királyról szóló 28. számú mesében.

Hazajáró hiedelmek

1. Szépen süt a holdvilág. Igy kezdődő töredékünk M.N.Gy. I. k. 207. lapján van, jegyzetében szó van próza változatairól is, melyek közül az 569. l. – közlött baranyairól azt hiszem: a beküldő nem jegyezte le az utolját, t.i. hogy nemsokára a leány is meghalt, mint a változataiban találjuk; éppen ezért vettem fel e hiedelemszerű adatot. A kakasszó erejét lásd a 122. számú Világteremtő mondatöredék jegyzetében. (M.N.Gy: XIII. k. (Ipolyi) 532. l. 120. sz. elősorolt adatokban.)

2. Szoptatni járt haza. Kötetlen beszédű változata a dán három árvának: [Kálmány: Sz. II. k. 172. l.] Külföldi lant: II. k. 118. l. Az édes anya.

3. Ördög a hazajáró képében. Mesés ballada változata az Ethnographia XIX. évf. 297. lapján van. V.ö. M.N.Gy: XIII. k. 40. sz. Az ördög szerető.

Raffai Judit

Kálmány Lajos

Kálmány Lajos *Alföldi gyüjtés* című kézirata – amint arról Sebestyén Gyula Kálmányhoz írt levelei tanúskodnak – több mint száz évvel ezelőtt, 1914-ben már kiadásra kész állapotban várta, hogy a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozat részeként megjelenjen.[1] Kálmány Lajos, a vidéki pap ekkor már a magyar folklorisztika megbecsült, kiemelkedő kutatója volt. Közel negyven év aktív néprajzi gyűjtőmunka állt mögötte, számos – a nemzetközi folklorisztikában is ismertté lett – tanulmány,[2] hét önálló népköltészeti kötet megírása és egy népköltészeti kiadvány szerkesztése kapcsolódott a nevéhez.[3] Pályatársai a tudományos életben többnyire a dicséret hangján írtak róla: „Kálmány Lajos, nyelvhagyományaink legbuzgóbb és legszerencsésebb gyűjtője és feldolgozója" – olvashatjuk az *Ethnographia* 1890-es lapjain;[4] „Kálmány legmegbízhatóbb gyűjtőink közé tartozik"– vélekedett a fiatalabb generációhoz tartozó Jankó János;[5] „Legrégibb, legbuzgóbb, legérdemesebb élő hagyomány-gyűjtőnk", írta róla Herrmann Antal.[6] Munkáiról – főleg összehasonlító, elemző tanulmányairól – kevésbé pozitív véleményeket is megfogalmaztak. Katona Lajos, a kor egyik kiemelkedő folkloristája a kedd asszonya kapcsán így írt Kálmányról:

[1] Sebestyén Gyula levelei Kálmány Lajoshoz. Somogyi-könyvtár, Szeged. MS 26/2068.

[2] Kálmány L. 1885, 1887, 1891/b, 1893/a, 1893/b.

[3] Kálmány L. 1877, 1878, 1881, 1882, 1892/a, 1914/a; Kálmány L. (szerk.) 1914.

[4] 1890-ben az *Ethnographiá*ban a *Vegyes irodalmi hírek* között néhány sor szerepel Ipolyi Arnoldnak a közeljövőben megjelenő, Kálmány Lajos által szerkesztett népköltészeti gyűjteményéről. A rövidke írás szerzőjét nem jelölik. (*Ethnographia* 1890. I. 120.)

[5] Jankó J. 1896. 226.

[6] Herrmann A. 1916. 9.

„A nélkül, hogy e szorgalmas gyűjtőnk kritikátlan következtetéseivel és összehasonlító tapogatódzásaival csak a legkevésbbé is egyetértenénk, azt mégis hálával kell elismernünk, hogy az ő fáradhatatlan utánjárása nélkül ennek a néphitbeli alaknak s a hozzája fűződő érdekes babonáknak alighanem teljesen elkallódott volna minden nyoma…”[7] A fenti idézetekből jól érzékelhető, hogy kortársai Kálmány Lajos néprajzi gyűjtőtevékenységét, pontosságát értékelték sokra. Ennek köszönhetően az autodidakta pap a 20. század első negyedében a magyar folklorisztika, a Magyar Néprajzi Társaság egyik legmegbecsültebb tagja volt.

Kálmány Lajos élete

Kálmány Lajos 1852-ben született Szegeden. Apja szegény felsővárosi tímárcsaládból származott, maga is e mesterséget folytatta; anyja egy kucorai ruszin mészáros lánya volt, aki férjhezmenetele után jött Szegedre.[8] A család hivatalos neve Kálmán volt, a Kálmány vezetéknevet a folklorista csak írói névként használta, Péter László szerint a név népi ejtése alapján alakította ki.[9] Elemi iskolái elvégzése után 1862-ben iratkozott be a szegedi piarista gimnáziumba. Ez az intézmény számos akadémikust, neves tudósembert nevelt.[10] Az ottani szellemiség kimondottan kedvezett a néprajzi érdeklődés kialakulásának, az intézet falai közül több, a néprajztudományban jeleskedő kutató került ki. Elsőként Dugonics Andrást kell megemlíteni, akinek tevékenysége a későbbi generációk gondolkodására is kihatott. Dugonics örökségét „…a szegedi kegyes oskola megszakítás nélkül, híven őrizte – Nátly József gyűjtötte először a szegedi tájszavakat. A Dugonics-kultusz megalapozójának, Csaplár Benedeknek tanítványaiból többen is a magyar népköltészet gyűjtői lettek. […] Antunovich Iván, Kálmány Lajos, Lőw Immánuel mellett az Ipolyi Arnold Magyar mitológiájához és Czuczor Fogarasi nagyszótárához adatokkal szolgáló Debreczeni Jánost; a palócok kutatóját, Pintér Sándort; a magyar díszítőművészet föltáróját és

[7] Katona L. 1905. 2.

[8] Kálmány Lajos életrajzának részletes leírását Péter László kutatásaiból ismerjük. Péter L. 1952/a, 1952/b, 2008.

[9] Péter L. 2008. 67.

[10] Péter L. 1996. 3.

terjesztőjét, Huszka Józsefet; a szerb népzenekutató Kornelije Stankovićot számon tartja a tudománytörténet…"– írja Péter László, és a szegedi piarista diákok felsorolásából nem hiányzik Bálint Sándornak, illetve Ortutay Gyulának a neve sem.[11] Itt alakult ki Kálmány Lajos és osztálytársa, a későbbi főrabbi, Lőw Immánuel között a holtig tartó jó barátság.[12] Kálmány Lajos a gimnázium befejezése után, akarata ellenére, anyja utasítására a papi hivatást választotta. Temesvárra került teológiai tanulmányokra. Az ekkori temesvári papnevelde fontos központja volt a korabeli délvidéki egyházi oktatásnak. Az itt tanuló papnövendékek a latin és a német mellett – az intézményen belül működő Magyar Egyházirodalmi Iskolának köszönhetően – a nemzeti kultúrával is megismerkedtek.[13] A szeminárium vezetése fontosnak tartotta továbbá a leendő papok tudományos (többnyire történelmi) érdeklődésének kialakítását is. Ennek a szellemiségnek köszönhető, hogy az akkori Délvidéken szolgálatot teljesítő papok közül többen a magyar tudományos élet aktív szereplői lettek. Kálmány Lajos is ezt a hagyományt folytatta 1875-ben történt pappá szentelése után. Első káplán állomáshelye az Arad megyei Pécska volt, itt kezdte meg népköltészeti kutatásait. Egyházi feletteseivel való összeütközése miatt innen 1877-ben áthelyezték Csanádapácára, ezzel megkezdődött folyamatos állomáshelycseréje. Nyugdíjaztatásáig tizenöt, többnyire a szegedi nagytájhoz kapcsolódó településen töltött be szolgálatot, sehol sem tudott sokáig megmaradni vagy egyházi feletteseivel, vagy a település vezetőivel kialakult konfliktusai miatt. Ezzel is összefüggött, hogy csak 1894-ben lett káplánból plébánoshelyettes, majd 1898-ban megkapta plébánosi kinevezését. Egyházi szolgálata során több alkalommal is volt betegszabadságon. Péter László kutatásaiból ismerjük Kálmány állomáshelyeit, azaz tartózkodásának helyét és idejét *(1. táblázat)*.[14]

[11] Péter L. 1996. 2–3.
[12] Péter L. 2008. 37–47.
[13] Szekernyés J. 2002. 8–9.
[14] Péter L. 2008. 129. Péter László felsorolását tovább pontosította Miklós P. 2002. 13.

1. táblázat.

Állomáshely		**Időszak**
Pécska	Káplán	1875. augusztus 15.–1877. április 14.
Csanádapáca		1877. április 15.–1878. március 31.
Battonya		1878. április 1.–1878. október 25.
Szeged	Betegszabadság	1878. október 26.–1879. január 31.
Szeged-Rókus	Káplán	1879. január 31.–1879. március 23.
Szaján		1879. március 24.–1880. december 20.
Törökbecse		1880. december 20.–1881. április 30.
Apátfalva		1881. április 30.–1882. augusztus 9.
Szőreg		1882. augusztus 10.–1885. október 15.
	Betegszabadság	1885. október 16.–1885. november 30.
Csanádpalota	Betegszabadság Káplán	1885. december 1.–1886. december 15.
		1886. december 16.–1887. február 15.
Mezőkovácsháza		1887. február 15.–1887. április 30.
Csóka		1887. május 1.–1891. szeptember 9.
Magyarszentmárton		1891. szeptember 10.–1892. március 31.
Németelemér		1892. március 31.–1894. április 30.
Csanádpalota	Plébánoshelyettes	1894. május 1.–1898. június 30.
	Plébános	1898. július 1.–1910. november 15.
	Agyvérzés érte	1906. augusztus 1.
	Nyugdíjas	1910. november 15.–1910. december 31.
Szeged	Nyugdíjas	1911. január 1-től haláláig

Kálmány Lajos munkásságának folklorisztikai jelentősége

Kálmány Lajos népköltészeti kutatásainak megkezdésében jelentős szerepet játszott Abafi-Aigner Lajos (1840–1909), akinek a segítségét *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból* címmel megjelent első népköltészeti kötete bevezetőjében meg is köszöni.[15] Abafi Kálmánynak írt leveleiből – amelyeket Péter László jóvoltából ismerünk – kitűnik, hogy Abafi pontos, a korabeli folklorisztikai módszerek szerinti instrukciókkal irányította Kálmányt.[16] Hasonló kollegiális kapcsolatba került később Hunfalvy Pállal, Herrmann Antallal és Sebestyén Gyulával is. E szakmai barátságok, a munkáiról megjelent pozitív és negatív kritikák, a folklorisztikai szakirodalom fokozatos megismerése és az állandó terepmunka folyamatosan fejlesztették Kálmány Lajos folklorisztikai tudását. Péter László szerint „…szőregi, csókai, magyarszentmártoni és németeleméri káplánkodása (1882–1894) volt az ő elméleti tanulmányainak ideje".[17] Mindenesetre a *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból* két kötete után a *Szeged népe* köteteiben és az időközben közölt tanulmányokban már pontosan körvonalazódik Kálmány Lajos kutatói egyénisége.[18] Eszerint gyűjtéseinek egyik mozgatója az a szándéka volt, hogy felhívja a figyelmet az alföldi népköltészet gazdagságára. „Látva az idegen népektől elszigetelten élő székelyeknek az ősöktől öröklött kincsekhez való ragaszkodását, a mennyire módomban volt, hasonló helyzetben élő magyarokat kerestem fel az Alföldön, hogy a nép ajkán élő nyelvhagyományokat segítsek megmenteni az enyészettől" – írja.[19] Erdély és az Alföld párhuzamba állítása leginkább a gyűjtött balladaanyag esetében lett nyilvánvaló. Bálint Sándor szerint Kálmány Lajos munkásságának köszönhetően „…kétségtelen, hogy a Székelyföld és Moldva balladakincse mellett Szeged a legjelentősebb, archaikus balladaőrző magyar tájunk, amely kitörölhetetlen képét őrzi a középkor és törökvilág balladai párlatának, hagyatékának".[20]

Az alföldi népköltészet előtérbe helyezése mellett Kálmány Lajos tudatosan egy nagytáj területén folytatta a kutatásait: Szegeden és a szegedi

[15] Kálmány L. 1877.
[16] Péter L. 2008. 73–74.
[17] Péter L. 2008. 101.
[18] Kálmány L. 1877, 1878, 1881, 1882, 1892/a.
[19] Kálmány L. 1912. 38–39.
[20] Bálint S. 1978–1979. 549.

kirajzású bánsági területeken. „Tudtommal ez az első eset, hogy meghatározható, magyar törzsekből más tájékra hajtott népágat részletesen ismertetünk" – írja.[21] Nemcsak állomáshelyein gyűjtött, hanem a környező szegedi kirajzású településeken is.[22] E kutatói koncepciója kialakulásában – amely a *Szeged népe* köteteiben kísérhető legjobban nyomon – szerepe lehetett a Kálmány által többször idézett Szentkláray Jenőnek, a korszak egyik kiemelkedő történészének, akivel mint pártfogó felettesével Kálmány folyamatosan kapcsolatban állt, és aki maga is foglalkozott a Délvidék betelepítésének történetével épp Kálmánynak a szegedi nagytáj területén végzett kutatásaival egy időben.[23]

Mind az alföldi, mind a szegedi identitás hangsúlyozásával összeköthető Kálmány fontos gyűjtői elve – amelyet kutatói jellemzőjeként is kezelhetünk –, miszerint fontosnak tartotta a népköltészeti változatok nyelvjárási jelölését, azaz a gyűjtött anyag kiejtés szerinti írásmód szerint való lejegyzését. Kálmány e területen is folyamatosan fejlődött, míg a *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból* első kötetében ez a törekvés még nem minden szövegleírásnál érvényesült, később a hangtani pontossággal való lejegyezés a névjegyévé vált. A szövegek leírásánál a nyelvi pontosságból fakadhatott, hogy szakítva a korabeli normákkal, a lejegyzésnél a változatok szöveghűségét is elengedhetetlennek tartotta: nemcsak a tökéletes szöveget kereste, hanem az előadást is mutató egyéni variánst. Számos bírálat is érte emiatt, „mit hogyan kap, úgy ad – minden kritika nélkül" – írta 1881-ben a *Szeged népe* első kötetéről Benedek Elek, akinek e véleménye teljes egészében a korabeli irodalmi kánon elvárásait tükrözte.[24] Berze Nagy János a fenti idézet után több mint három évtizeddel a *Hagyományok* köteteinek bemutatásakor már másképp fogalmaz, de véleménye azt tükrözi, hogy a folklorista feladata még ekkor is a tökéletes változat lejegyzése. „Az előadás nyelve mindenütt lehetőleg helyi színezetű, a stílus azonban még a legjobb darabokban is meglehetősen száraz, sovány és vértelen. Ezen pedig csodálkoznunk kell, mert tudnivaló, hogy az Alföld magyar népénél a világ egyetlen népe sem tud szebben elbeszélni. […] E stílusbeli fogyatékosságnak

[21] Kálmány L. 1882. V.

[22] Kálmány Lajos gyűjtési területének pontos jegyzékét Péter László közölte több alkalommal. Péter L. 1952/a, 1952/b, 2008.

[23] Szentkláray J. 1882.

[24] Benedek E 1881. 892.

nyilván ott rejlik a gyökere, hogy a gyűjtő a hagyományokat attól jegyezte le, aki éppen elmondta neki."[25] Pedig Kálmány épp a *Hagyományok* első kötetének bevezetőjében adja meg a választ a gyűjtött szövegek stílusáról: „…míg a fonográfot annyira nem tökéletesítik, hogy vele a nyelvhagyományokat könnyű szerrel megörökíthetjük, addig a meséket sem jegyezzük le úgy, a mint kellene. A hangsúlyozást nem is említem, ezt még csak úgy, a hogy meg lehetne jelelni; de egyebet nem vethetünk hűen papirosra. Többnyire másképpen meséli, ha szabadon, egyfolytában – a mint szokta – mondja el és másképpen, ha meg kell neki várni a lejegyzést. A szaggatott előadású mesélés – mikor a mese közben meg-megáll: időt kap magát akként kifejezni, mint nem tudta volna, ha nem leírásra mesél – a válogatott kifejezések létrehozója, no meg hogy sokszor az irodalom nyelvén, vagy mint ők mondják, urasán iparkodnak elmondani. Mondjam-e, hogy hatással van a mesemondóra, ha tanult embernek mesél? urasán akar beszélni. Mindez pedig a szülője annak, – a mi megtörtént velem – hogyha az ember betűről-betűre irta is le az elmondása után az adatot, a mikor lenyomatva megjelent a meséje s felolvasták előtte, hogy így mondta-e? a felelet az volt: hogy ilyen formán, de nem egészen így."[26] Kálmány Lajos egyik legnagyobb érdeme, hogy a korabeli tudományos normákat tükröző kritikák ellenére ösztönszerűen a terepi gyakorlatból ismert szóbeliség törvényszerűségei irányították gyűjtéseit és kötetei szerkesztését. E tudás hozadéka, hogy figyelmét a terepmunkák során már nemcsak a szövegekre összpontosítja, hanem annak előadójára is. Az 1914-ben kiadott *Hagyományok* első kötetében tizennégy szöveget közöl egy egyházaskéri mesemondótól, habár annak személyéről semmit sem árul el.[27] A második kötetben viszont – amelynek a *Borbély Mihály mondása után* alcímet adta – Borbély Mihály egyházaskéri mesemondó ötvenegy szövegét teszi közzé.[28] Ennek az 1913-ban a bánáti Egyházaskéren végzett gyűjtőmunkának a célja az volt – úttörőként a magyar mesekutatásban –, hogy egyetlen mesemondó „teljes" mesekészletét rögzítse. Erről a kötetről Berze Nagy János is többé-kevésbé pozitívan vélekedik, és felismeri benne a terepen otthonosan mozgó folklorista munkáját. „Néhány szót kell szentelnünk a Bevezető

[25] Berze Nagy J. 1915. 94.
[26] Kálmány L. 1914/a. VIII.
[27] Kálmány L. 1914/a. I.
[28] Kálmány L. 1914/a. II.

azon mondatának is, mely szerint, »a magyarnak nemcsak nótája, hanem meséje is van«. Ezt t. i. Kálmán arra hozza fel, hogy »embere« egy meséről azt mondotta, hogy az »nem az ő meséje«, mert nem ő szokta mesélni, hanem egyik társa. Kálmánynak ez kitűnő megfigyelése. Ilyet csak az tud meglátni, ki a néppel mintegy közös életet él."[29]

Kálmány Lajos gyűjtői módszeréről keveset tudunk. Igaza volt Berze Nagynak, a fennmaradt történetek arról árulkodnak, hogy Kálmány teljes odaadással vett részt néprajzi terepmunkáin, és ilyenkor valóban együtt élt a falusi emberekkel. Legutóbb, 2013-ban Hajnal Viktornak sikerült Kálmány Lajos legendás egyházaskéri (verbicai) néprajzi gyűjtéséről egy visszaemlékezést lejegyeznie: „Apáméktú hallottam én, hogy itt gyűtött. Ott vót, ahun az iskola vót, úgy hítták a ház gazdáját, hogy Cseh Péter. De nem lakott ott mán sénki, csak a Krisztina néni. Cseh Krisztina. Oda járt, ott tanyázott a Lajos mikó kigyütt. Nem lakott az itt, csak mindig mikó kigyütt Vérbicára, akkó mindig ott vót. […] Olyan vót az öreg (Borbély Mihály), hogy léűt, oszt ha valamit mondtá neki, akkó képes vót meséni órahosszakat. Babszömjankót, ökörszöm Jankót, mög ilyen fenéket. Cérnabara gyöpszélin lakott az öreg. Begyütt ide, mikó mög vót beszéve, hogy gyün a Kálmány, oszt akkó nyomták vég nékű ott a Krisztina nénine. Azt mondta az én apám, hogy napszámot fizetött (Kálmány Lajos) me az öreg nem ért rá, hogy csak meséjjön. Nemtudom hogy gyüttek űk ketten össze. De mindönki mondogatta, hogy Borbély Miska mesemondó."[30]

A népmesegyűjtés területén elért eredményei mellett Kálmány Lajos nagyon sokat tett a magyar mondakutatásért is. A korabeli kutatókhoz hasonlóan őt is foglalkoztatta a magyar mitológia, a magyar ősvallás kérdése. Kortársai, illetve a későbbi kutatók e téren a munkáiban nem az összehasonlító, elemző részt értékelték sokra, hanem az általa közölt szövegeket. Mitológiai irányú kutatását Nagy Ilona foglalta össze: „Kálmányt nem a magyar mitológia megírásának vágya sarkallta: egyszerűen összegyűlt keze alatt az anyag, mert rengeteget gyűjtött. Észrevette, amit előtte senki, hogy a világ keletkezéséről és a rajta történt változásokról epikumok élnek a népköltészetben, és ezeket szóról szóra, a legteljesebb hűséggel kell lejegyezni. Bizonyára érdekelték ezek a szövegek és később már tudatosan kérdezte felőlük saját híveit, akik a papjuknak el merték mondani a Szent-

[29] Berze Nagy J. 1915. 105.

[30] Hajnal Viktor egyetemi hallgató gyűjtése és lejegyzése. Adatközlő Mihók István.

írástól messze kanyarodó történeteket. Kálmány rendszerezni kényszerült anyagát, és az anyag kínálta rendszert fogadta el. Ha előbb épít fel egyet, bizonyára úgy kezdi, mint Ipolyi, Istennel, és sorra veszi a maga alkotta rendszer többi tagját. Kálmány azonban a szövegeiből indult ki, és rájött, hogy a teremtéssel foglalkozó szóbeli hagyomány alapja a Biblia: a Bibliához kötődő szövegekből tehát a Bibliát akarta rekonstruálni."[31]

Kálmány mitológiai tanulmányai a Magyar Néprajzi Társaságban történt felolvasása után elsőként német nyelven jelentek meg.[32] Ezek voltak azok a munkák, amelyek jelenlétét a nemzetközi folklorisztikában is biztosították.

Hogy Kálmány Lajos rendszerező kutató volt, azt nemcsak mitológia tanulmányai bizonyítják, hanem a szövegek publikálása kapcsán írt jegyzetei is. Ezekben több alkalommal szól népköltészetünk természethez köthető motívumairól (almáról, hollóról, daru madárról, gerlicéről stb.), sőt a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában található *Mese és dalkatalógusok* című kéziratában a *rigó,* a *fecske,* a *liliom,* a *gyöngyvirág,* a *tulipán* címszavak szerint próbálja összefoglalni népdalaink jellemző motívumait.[33] Kálmány rendszerben való gondolkodását mutatják a köteteiben található szövegbesorolások is. Rendszerezési módja ma is áttekinthető. Voigt Vilmos szerint a „…19. század végétől legjelentősebb gyűjtői és publikálói gyakorlatot a vidéki pap, Kálmány Lajos alakította ki. A néphez közel férkőző gyűjtő, akinek elve az, hogy a folklorista ne válogasson, ne a maga ízlésével helyettesítse a folklór alakulástörvényeit. Gyűjtött egyetlen tájegységről, egyetlen adatközlőtől, és például állatmese-publikációi arra is vallanak, hogy valamilyen rendszerezett útmutató nyomán dolgozott. A szóbeliség filológiájához ő jutott legközelebb (ehhez az is hozzásegítette, hogy máshol már meglevő szövegekhez keresett párhuzamokat, illetve gyakran zilált szövegű alkotásokat is közölt), sok apró tapasztalatát azonban nem tudta általánosítani önálló textológiai tanulmányokban."[34]

[31] Nagy I. 1991. 938.
[32] Kálmány L. 1891/b.
[33] EA 2794.
[34] Voigt V. 1880. 33.

Kálmány Lajos emlékezete

Kálmány Lajos 1919. december elején hunyt el szegedi otthonában. Elhalálozásának pontos dátuma nem ismeretes, a magányosan élő nyugdíjas pap halálát napokig nem vette észre senki. Temetésének körülményeit Móra Ferenc írásaiból ismerjük: „December 7-én, vasárnap délután temették a »nótás papot«, de néhány rokonát nem számítva, a papon, kántoron kívül az úgynevezett társadalmat csak három író-ember képviselte a koporsó körül. Nádtetejű félház tenyérnyi udvaráról volt a temetés, zuhogó esőben; a koporsótól öt lépésre szemétdomb; rothadt kukoricaszárból ágyazva padló a sárba, hogy a halottvivők ne káromkodjanak olyan nagyon, mikor a koporsót kiviszik az utcára; a nyitott kapuban két öreg asszony, rongyos kolduskák, sopánkodnak a világ folyásán s azt mondja az egyik:

– Tudja lelköm, ha legalább korelát, vagy valami dögveszödelmet adna mán az a fölségös úristen, hogy halottmosogatónak elvöhetné magát az embör valamőre…

Tudós, akinek egész életében a néplélekben való áskálás volt a mestersége, soha stílusosabb környezetben nem hagyta még el a világot, mint Kálmány Lajos. Díszőrséget azoknak a keserűsége szolgáltatott az utolsó úthoz, akik tudták, hogy mekkora értékeket jutalmazott ebben a dísztelen végben a magyar élet.”[35]

Móra Ferencnek a néprajztudomány nemcsak a Kálmány Lajos utolsó útjáról szóló beszámolót köszönheti, hanem egyben a folklorista pap életrajzának első összefoglalását is, illetve azt, hogy megmentette az utókornak Kálmány hagyatékát. „Nincs fantázia, amely elképzelhetné azt az elhagyatottságot, a melynek közepette a legnagyobb magyar folklorista utolsó éveit leélte. A mikor én a temetés után az irodalmi hagyaték megmentése végett megjelentem a lakáson, a könyvek, a kéziratok térdig borították a két szoba padlóját és a konyhát. De könyvek és írások hevertek a szekrények tetején is, az ágy alatt is, a kanapé alatt is, szalmatörek és fosztott toll közt s a mi könyvkedvelő teremtése van a jó istennek a könyvskorpió és a patkány közt, az mind otthagyta a nyomát. […] Két önzetlen társammal, Szalay József dr. kerületi főkapitány és Cs. Sebestyén Károly tanár úrral és két könyvtárnokjával három nap dolgoztunk estétől reggelig a dohos és kiszellőztethetetlenül pipabüzös szobákban, míg valamennyire szer-

[35] Móra F. 1919. 94–95.

be-számba szedtük a hagyatékot, a mely sokkal gazdagabbnak bizonyult, mint a mennyit vártunk."[36] A hagyaték kéziratokat, füzeteket, cédulákat tartalmazó része – mint azt Forrai Ibolya kötetünk elején leírta – Budapestre, a Néprajzi Múzeumba került, míg Kálmány Lajos levelei, bejegyzéseit gazdagon tartalmazó könyvei Szegeden maradtak, legnagyobb részük a Somogyi-könyvtárban, ahol könyvtára napjainkban is rekonstruálható a Móra által összeállított Kálmány-hagyaték könyvjegyzéke alapján.

Móra Ferenc ezt követően is több alkalommal részt vett a későbbi Kálmány-megemlékezéseken. A Magyar Néprajzi Társaság Folklore Szakosztálya 1920 nyarán Szegeden Kálmány Lajos emlékezetére szervezett ünnepséget, ahol a folkloristára Móra Ferenc előadásával emlékeztek, majd Kálmány Lajos sírját is megkoszorúzták.[37] Ezt követően, 1921-ben Móra Kálmány-emlékbeszéde újra elhangzott Szegeden, a Dugonics Társaság felolvasó ülésén.[38]

Kálmány Lajos emlékének életben tartói, munkásságának elemzői – Móra Ferenchez hasonlóan – a későbbiek során is a szegedi tudományos élet szereplői közül kerültek ki. Elsősorban Bálint Sándort, Ortutay Gyulát és Péter Lászlót kell megemlítenünk. A Kálmány-életmű újraértékelését elsőként Ortutay Gyula végezte el, amikor 1940 márciusában *Kálmány Lajos és a modern néprajzi gyűjtés* címmel tartott szegedi magántanári előadásában Kálmány Lajos kutatói módszerével foglalkozott.[39] Emellett Ortutay tevékenységének köszönhetően Kálmány Lajos egyházaskéri, Borbély Mihály meseanyagát tartalmazó kötete az Ortutay Gyula nevéhez köthető, „magyar" vagy „budapesti" iskolaként ismert egyéniségkutató módszer előzményeként kezelt, mintaadó kötete lett.[40]

Ezt követően mind nagyobb figyelmet fordítottak a Kálmány-örökségre. 1946-ban Szegeden megalakult a Kálmány Lajos Kör, amely egyetemi és főiskolai hallgatók csoportosulásaként Kálmány Lajos emlékének ápolását, illetve életművének föltárását is feladatául jelölte.[41] Ebben a munkában kiemelkedett Péter László tevékenysége, aki a kör által elindított *Tisza-*

[36] Móra F. 1919. 95.
[37] Madarassy L. 1921. 152.
[38] Banner J. 1943. 185.
[39] Ortutay Gy. 1941.
[40] Ortutay Gy. 1940.
[41] Péter L. 2008. 12–21.

táj folyóiratban beszámolt Kálmány hagyatékáról.[42] 1947-ben a Kálmány Lajos Kör és a Szegedi 48-as Bizottság Kálmány Lajos lakóházán (Oltványi utca 2.) emléktáblát helyezett el. 1949-ben a Kör tagjai részt vettek a Kálmány halálának harmincadik évfordulója alkalmából rendezett emlékkiállítás megrendezésében is, ennek kapcsán a hagyaték feltérképezése is megkezdődött.[43] Az 1949-ig tevékenykedő, rövid életű Kálmány Lajos Kör kitűzött feladatai közül kevés valósult meg, viszont a Körhöz tartozó Péter László ezt követően is folytatta Kálmány Lajos életművének föltárását. Péter 1952-ben jelentette meg a számos forrást, köztük a Somogyi-könyvtárban őrzött levelezés feldolgozását is felhasználó Kálmány-életrajzát.[44]

1949-ben, Kálmány halálának harmincadik évfordulója alkalmából a Magyar Néprajzi Társaság Szegedre szervezte vándorgyűlését, ahol a Kálmány-hagyaték rendezésének és kiadásának kérdése is napirendre került. Ezt követően Ortutay Gyula, a néprajztudomány korabeli ideológiai és szakmai vezetője a hagyaték feldolgozását és kiadásának megvalósítását beépítette a néprajztudomány ötéves tervébe.[45] A munkában Ortutay Gyula mellett Acsádi György, Dégh Linda, Katona Imre és Kovács Ágnes vett részt, illetve később Péter László is bekapcsolódott. A kéziratok rendezése után körvonalazódott, hogy a *Kálmány Lajos Népköltési Hagyatéka* sorozat létrehozásával műfajok szerint rendezve „…a Folklore Munkaközösség ötéves terve értelmében öt év alatt a következő köteteket fogja elkészíteni: I. Történeti énekek és katonadalok, II. Alföldi balladák, III. Mondák és legendák, IV. Népmesegyűjtemény, V. Mítosz és hiedelemanyag".[46] A tervezett sorozatból csak az első két kötet jelent meg: 1952-ben Péter László Kálmány-életrajzával, Dégh Linda bevezető tanulmányával, valamint Dégh és Katona Imre jegyzeteivel a *Történeti énekek és katonadalok* című munka, valamint 1954-ben az *Alföldi népballadák* kötet Ortutay Gyula gondozásában, aki a sorozat főszerkesztője is volt. Az első kötet bevezető tanulmánya szerint a sorozat az aktuális modern kritikai kiadások szabá-

[42] Péter L. 1947.

[43] A Somogyi-könyvtárban lévő Kálmány-levelezés áttekintését Péter László és Katona Imre végezte el (Péter L. 2008. 73.), a budapesti Ethnológiai Adattárban lévő hagyatékot Dégh Linda vette számba (Dégh L. 1952. 79.).

[44] Péter L. 1952.

[45] Ortutay Gyula 1949-ben ismertetett programja mind ideológiai, mind szakmai szempontból új szakaszt indított el a magyar néprajztudományban (Ortutay Gy. 1949. 22.).

[46] Dégh L. 1952. 80.

lyai szerint készült,[47] viszont a megjelent két munka szerkesztési elve sem a kísérőtanulmányok, sem a szövegeket követő jegyzetapparátus, sem a szövegek átírása tekintetében nem volt egységes. A kötetekben Kálmány *Alföldi gyüjtés* című kéziratából is számos szöveget közöltek. Dégh Linda tanulmányában indoklást is olvashatunk arról, hogy miért nem a szerkesztett formában lévő *Alföldi gyüjtés* kézirat kiadásával kezdték meg a Kálmány-hagyaték közrebocsátását: „Folklorisztikánk mai fokán […] már nem tarthatjuk kielégítőnek azt az elvet, hogy különböző területekről, különböző meg nem nevezett adatközlőktől vegyes népköltési anyagot publikáljunk. […] Ez a tisztán esztétikai szempontú válogatás formális és ma már tarthatatlan, mert semmiféle társadalmi-történeti-néprajzi tanulságot 1–1 kötet összeállításából levonni nem lehet" – írja Dégh.[48] A sorozat köteteiben a „társadalmi tanulságok" keresése biztosította, hogy a bevezető tanulmányok, a szövegek válogatásának elve és a jegyzetek magukon viselték a kor ideológiáját. A sorozat első kötetét meghatározó gazdag jegyzetapparátus a filológiai utalások mellett a folklóralkotások társadalomtörténeti elemzésére is vállalkozott, lehetőséget teremtve ezáltal a marxista retorika használatához. A *Történeti énekek és katonadalok* című munka megjelenése a néprajztudományban sajátságos ideológiai vitát generált, amely Banó István, a mű kritikusa és a kötet kiadásában munkálkodó folkloristák, ezen belül is leginkább Dégh Linda között zajlott az *Ethnographia* hasábjain.[49] A vita már kezdeti stádiumában eltávolodott a Kálmány-hagyaték problémakörétől, és – ahogy azt Tompos Krisztina nemrég megjelent tanulmánya bizonyítja – a vitát a szakmai és az ideológiai ellentétek mellett a személyes konfliktusok irányították.[50]

A *Kálmány Lajos Népköltési Hagyatéka* két kötetének megjelenése után a sorozat nem folytatódott, viszont a Kálmány-hagyaték egyes szövegei már gyakran megjelentek korabeli (többnyire a sorozat összeállításán dolgozó folkloristák által szerkesztett) műfaj-antológiákban és összefoglaló jellegű munkákban, illetve a már publikált folklóralkotásokat újabb és újabb kiadványokban közölték újra.[51]

[47] Dégh L. 1952. 80–81.

[48] Uo.

[49] Banó I. 1952.; Dégh L.–Katona I.–Péter L. 1952.; Banó I. 1953.

[50] Tompos K. 2012.

[51] A teljesség igénye nélkül: Ortutay Gy. 1955.; Ortutay Gy.–Katona I. 1956. II.; Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960.; Ortutay Gy–Kriza I. 1968.; Kovács Á. 1974.; Vargyas G. 1976.; Bálint S. 1978–1979.; Bodor A. 1999.

Ezt követően Kálmány Lajos örökségének hatása egyes kutatásoknál is jól észlelhetően jelen volt. Elsősorban Bálint Sándornak a szegedi nagytáj területén végzett, Kálmány munkáiból kiinduló kutatását kell megemlítenünk,[52] illetve Katona Imrének a mai Szerbia, akkori Jugoszlávia területén Tóth Ferenc és Beszédes Valéria bevonásával kezdeményezett, Kálmány Lajos nyomában folytatott terepmunkáját.[53] Ez utóbbiról Voigt Vilmos a következőket írja: „Az Újvidéken, majd Budapesten nevelkedett író és folklorista, Tóth Ferenc az 1970-es évek elejétől kapta feladataként a Kálmány által egykor közölt népköltési alkotások utóéletének, esetleges megmaradásának a kutatását. Elsősorban ugyan a balladák és egyéb verses szövegek érdekelték, ám csakhamar kiderült, hogy élnek Borbély Mihály gyermekei, sőt maga Borbély is csak 1953-ban halt meg éppen az egykori Kálmány-gyűjtés helyszínén Egyházaskéren (Verbicán). Minthogy a hírek szerint szinte haláláig mesélt, akár gyűjteni is lehetett volna tőle, még akkor is, amikor már mint »hagyományt« említették…”[54] Ezt követően Borbély Mihály gyermekei és a falubeliek mesekincsének összegyűjtését 1974-ben – Katona Imre irányításával – Beszédes Valéria végezte el, majd ezt az anyagot Borbély Mihály meseanyagának újraközlésével együtt jelentették meg.[55]

Mindezek mellett a Kálmány életrajzára, egyes állomáshelyeken eltöltött éveire vonatkozó történeti kutatások is folytatódtak. Elsősorban Péter László említett munkáira kell utalnunk, akinek több mint hatvan éven keresztül szívügye volt a Kálmány-hagyaték sorsa, és akinek kutatásait a Kálmány-életmű körüli kérdések irányították.[56] Mellette Miklós Péternek a Kálmány csanádpalotai éveire vonatkozó történeti forrásokat feldolgozó munkáját,[57] illetve a folklorista csókai tevékenységét bemutató Olajos Laura tanulmányát kell megemlítenünk.[58]

[52] Bálint S. 1978–1979.

[53] Tóth F. 1975.; Katona I.–Bori I.–Beszédes V. 1976.; Beszédes V. 1978.

[54] Voigt V. 1999. 370.

[55] Katona I.–Bori I.–Beszédes V. 1976.

[56] Péter László Kálmány Lajosról írt tanulmányai, közleményei – összegezve ilyen irányú tevékenységét – egy kötetbe szerkesztve 2008-ban jelentek meg (Péter L. 2008.), majd 2009-ben napvilágot látott Péter László szerkesztésében a *Magyar hitvilág* címet viselő, Kálmány tanulmányait tartalmazó kötet (Kálmány L. 2009.).

[57] Miklós P. 2003.

[58] Olajos L. 2008.

Kálmány Lajos emlékének életben tartása az elmúlt évtizedekben a szövegközlések és kutatások mellett számos további formában is megvalósult. Emlékezete terepmunkájának helyszínein is aktívan él. Több településen – szülővárosában, kutató- és állomáshelyein – szobor és emléktábla jelzi tevékenységét. Ezek közül csak néhányat emelünk ki. Szőregen 1982-ben leplezték le a plébánia falán, az egykori kápláni szoba ablaka mellett a tudós pap domborműves emléktábláját. Egyházaskéren 1997-ben helyezték el a templom falán a folkloristára emlékező márványtáblát az első Kálmány Lajos- és Borbély Mihály-emléknap alkalmával, a rendezvényt azóta is minden évben megszervezik. Szajánban és Csanádpalotán 1999-ben, Kálmány Lajos halálának 80. évfordulóján állítottak emléktáblát. Szeged város 2002-ben Kálmány születésének 150. évfordulója alkalmából a Dóm téren lévő Nemzeti Emlékcsarnokban emeltetett mellszobrot a folkloristának. A szoboravatást konferencia is követte, amelynek anyaga a *Szeged* nevű folyóiratban jelent meg.[59] Legutóbb, 2011-ben Szentmihályon avattak emléktáblát a tiszteletére. Végezetül meg kell említenünk, hogy a Vajdaságban Kálmány Lajosról nevezték el az ottani magyarok legnagyobb, a régió egészére kiterjedő népmesemondó versenyét, amely 1994 óta minden évben a zentai Thurzó Lajos Művelődési Központ szervezésében kerül megrendezésre.

[59] Barna G. 2002.; Forrai I. 2002.; Miklós P. 2002.; Péter L. 2002.; Szekernyés J. 2002.

BEVEZETŐ A JEGYZETEKHEZ

Kálmány Lajos *Alföldi gyüjtés* című kézirata 1914-ben a Kálmány és Sebestyén Gyula között folytatott levelezés szerint a korabeli elvárásoknak megfelelően nyomdakész állapotban volt.[1] Ha nem is összegzésnek készült, a kézirat sok tekintetben reprezentálja a folklorista egész életművét. Kálmány Lajos a kötet összeállításakor az addigi kötetekben még publikálatlan gyűjtéseiből válogatott, így részben 1872 és 1914 között folytatott terepmunkájának, azaz több mint negyven évnek az eredményét tette közzé. Talán nem véletlen, hogy a kötetben található szövegek között hangsúlyosan megtalálhatjuk azokat a népköltészeti műfajokat, amelyeket a néprajztudomány leginkább jelentősnek tart a Kálmány életműben. Ilyen az itt olvasható egyedülálló ballada-, állatmese-, eredetmagyarázó monda- és legendamese-anyaga. A kötet szerkesztése még száz évvel ezelőtt megtörtént. Kálmány és Sebestyén már csupán apróbb nyomdai javítások elvégzésére készült. Mivel a jelen forrásközlés sem kívánt a korabeli közlésmódtól eltérni, ezt a szerkesztési elvet tartottuk tiszteletben a kötet irodalomjegyzékének, jegyzeteinek kiegészítésekor is. Ezért Kálmány irodalomjegyzékében és jegyzeteiben csak a leglényegesebb hibákat javítottuk, valamint az egyes hivatkozásokat pontosítottuk lábjegyzetben. Külön közöljük Kálmány javított irodalomjegyzékét, amely a jegyzetekben említett, de a felhasznált irodalomból kimaradt művek felsorolását tartalmazza. El kell mondanunk, hogy ennek összeállításában nagy segítségünkre voltak Kálmány könyvei, amelyeket – mint már említettük – Kálmány Lajos örököseinek adományaként a szegedi Somogyi-könyvtárban őriznek. A könyvekről az átvételkor jegyzéket készítettek; Móra Ferenc vette leltárba a Kálmány halála után megmaradt 290 darab könyvet. Ez a könyvjegyzék, valamint Kálmány ceruzás bejegyzéseit tartalmazó könyvei segítették a csak szerzőre és oldalszámra hivatkozó jegyzetek megfejtését. Persze hi-

[1] Kálmány Lajos levelei Sebestyén Gyulához. Somogyi-könyvtár, Szeged. MS 25/2017.

vatkozott olyan munkákra is, amelyek ebben a jegyzékben nem találhatóak meg. A korabeli kutatókkal folytatott levelezésekből tudjuk, hogy sok esetben kölcsön is kért könyvet, sőt könyvtárak könyvállományait is igénybe vette munkájához. Előfordult, hogy nem sikerült megfejteni, pontosan melyik műre gondolt Kálmány egyik-másik jegyzetében.[2]

Kálmány Lajos kéziratából az elmúlt száz évben többször közöltek balladákat, népdalokat, meséket és mondákat. A kötet összeállításakor ő maga szintén addig gyűjtött anyagaiból is válogatott, így a kéziratba beépített korábbi tanulmányaiban megjelentetett szövegeket is. Ezek egy része az *Ethnographia* hasábjain olvasható,[3] illetve az itt közölt mondák közül néhány megjelent német nyelven Herrmann Antal *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* című folyóiratában,[4] majd magyar nyelven a *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkában,[5] illetve újra németül Heinrich Wlislocki összefoglaló jellegű művében.[6] Kálmány Lajos halála után az *Alföldi gyüjtés* kéziratából kiemelt szövegek közlése – mint erre már utaltunk – a 20. század ötvenes éveiben kezdődött meg. A *Kálmány Lajos Népköltési Hagyatéka* című sorozaton kívül is közöltek az *Alföldi gyüjtés* kéziratából folklóralkotásokat. A 20. század második felében gyakorlattá vált, hogy a magyar folklóranyagot bemutató gyűjteményekben, például a népmesekutatók által összeállított, többnyire folklorisztikai igényű, de népszerűsítő jellegű népmese-antológiákban mindig közöltek Kálmány Lajos által gyűjtött népmeséket, nemegyszer az *Alföldi gyüjtés*ből.[7] A Kálmány-szövegek publikálása később is folytatódott.[8] E szövegközlések adatait az általunk készített jegyzetekben közöljük.[9] Igyekeztünk rávilágítani az egyes publikációk esetében a szövegeken belüli eltérésekre is.

[2] Ilyen Kálmánynak az Olcsó Könyvtár 884. számú kötete 98. oldalára való hivatkozása. Az Olcsó Könyvtár 884. számú kötete Coppée Ferenc *Henrietta* című, franciából fordított beszélyét tartalmazza, és a kötet csupán 95 lapból áll.

[3] Kálmány L 1891, 1892, 1912, 1914/a.

[4] Kálmány L. 1891.

[5] Kálmány L. 1893.

[6] Wlislocki, H. 1893. 90–115.

[7] Ortutay Gy. 1955.; Ortutay Gy.–Katona I. 1956. II.; Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960.

[8] A teljesség igénye nélkül: Ortutay Gy.–Kriza I. 1968.; Kovács Á. 1974.; Vargyas G. 1976.; Bálint S. 1978–1979.; Bodor A. 1999.

[9] Mindenütt igyekeztünk feltüntetni a szöveg első közlését.

Ezek az összehasonlítások azt mutatták, hogy maga Kálmány is változtatott a leírás tekintetében a szövegein, leginkább hangtani jelenségek esetében, de arra is találtunk példát, hogy a szövegek illetlennek számító szavait szalonképesebb szinonimákkal helyettesítette. A tartalmi eltéréseket a jegyzetekben pontosan feltüntettük.

A jegyzetek a balladák, a mesék és a mondák tipológiai meghatározásit is tartalmazzák. A mesék ilyen típusú osztályozását már Kovács Ágnes elvégezte. Ezek sok esetben nem egyeznek a *Magyar Népmesekatalógus,* illetve a nemzetközi mesekatalógusok rendszerével. Az ilyen eltéréseket szintén jelöltük.

KÁLMÁNY LAJOS PONTOSÍTOTT IRODALOMJEGYZÉKE

Arany László Magyar népmese-gyüjteménye. Budapest, 1911.

Benfey Theodor: Pantschatantra. Fünf Bücher indischer Fabeln. Märchen und Erzählungen. I–II. Leipzig, 1859.

Buch, Max: Die Wotjäken, eine ethnologische Studie. h. n., é. n.

Dähnhardt, Oskar: Natursagen. Eine Sammlung naturdeutender Sagen, Märchen, Fabeln und Legenden. I–IV. Leipzig–Berlin, 1907–1912.

Erdélyi János: Népdalok és mondák. I–III. Pest, 1846–1948.

Gaal György: Magyar népmese-gyüjteménye. Kiadták Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc. I–III. Pest, 1857–1860.

Gesta Romanorum Katona Lajos kiadása, Heller János fordításában. (Régi magyar könyvtár 18.) Kolozsvár, 1900.

Gonzenbach, Laura: Sicilianische Märchen. I–II. Leipzig, 1870.

Grimm Brüder: Kinder- und Hausmärchen. Jena, 1812.

Hahn, Johann Georg von: Griechische und albanesische Märchen. I–II. Leipzig, 1864.

Halász Ignác: Népköltési gyüjtemény a Pite Lappmark arjepluogi egyházkerületéből. (Svéd–lapp nyelv V., Ugor füzetek, XI. 7.) Budapest, 1893.

Haltrich, Josef: Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen. Wien, 1882.

Haupt, Leopold–*Schmaler,* Johann Ernst: Volkslieder der Wenden in der Ober- und Nieder-Lausitz. I–II. Grimma, 1841, 1843.

Hunfalvy Pál: Reguly Antal hagyományai. I. A vogul föld és nép. (A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyve 12.) Pest, 1864.

Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia. Pest, 1854.

Istvánffy Gyula: Palócz mesék a fonóból. Liptó Szt.-Miklós. 1890.

Kalevala. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferdinánd. Pest, 1871.

Kálmány Lajos: K. Koszorúk az Alföld vad virágaiból. I–II. Arad. 1877, 1878.

Kálmány Lajos: Sz. Szeged népe. I–III. Arad, Szeged, 1881, 1882, 1891.

Köhler, Reinhold: Kleinere Schriften zur Märchenforschung. I–III. Weimar, 1898–1900.

Köhler, Reinhold: Aufsätze über Märchen und Volkslieder. Berlin. 1894.

Kőváry László: Száz történelmi rege. Kolozsvár, 1857.

Krauss, Friedrich S.: Sagen und Märchen der Südslaven. I–II. Leipzig, 1883–1884.

Kriza János: Vadrózsák. Kolozsvár, 1863.

Kuhn, Adalbert: Märkische Sagen und Märchen. Berlin, 1843.

Kúnos Ignác: Oszmán–török népköltési gyűjtemény. I–II. Budapest, 1887–1889.
Kúnos Ignác: Török népmesék. Budapest, 1889.
Majláth János gróf: Magyar regék, mondák és népmesék. (Kazinczy Ferenc fordításában kiadta Kazinczy Gábor.) Pest, 1864.
Merényi László: E. Eredeti népmesék. Pest, 1861.
Merényi László: S. Sajóvölgyi eredeti népmesék. I–II. Pest, 1862.
Merényi László: D. Dunamelléki eredeti népmesék. I–II. Pest, 1863–1964.
Munkácsi Bernát: Vogul népköltési gyűjtemény. I–II. Budapest, 1892, 1910.
Munkácsi Bernát: Votják népköltészeti hagyományok. Budapest, 1887.
Pap Gyula: Palóc népköltemények. Sárospatak, 1865.
Poestion, J. C.: Lappländische Märchen. Wien, 1886.
Rochholz, Ernst Ludwig: Deutscher Unsterblichkeitsglaube. Berlin, 1867.
Schleicher, August: Litauische Märchen, Sprichworte, Rätsel und Lieder. Weimar, 1857.
Schott, Arthur und Albert: Walachische Märchen, Stuttgart–Tübingen, 1845.
Schulenburg, Wilibald: Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. Leipzig, 1880.
Sklarek, Elisabeth: Ungarische Volksmärchen. Leipzig, 1901.
Stier, Georg: Ungarische Volksmärchen. Nach der aus Georg Gaals. Pesth, 1857.
P. Szathmáry Károly. Magyar rege-világ. Budapest, 1872.
Vogl, Johann N.: Die ältesten Volksmärchen der Russen. Wien, 1841.
Woycicki, K. W.: Volkssagen und Märchen aus Polen. Berlin, 1839.
Waldau, Alfred: Böhmisches Märchenbuch. Prag, 1860.
Karadžić, Vuk Stefanović: Volksmärchen der Serben. Berlin, 1854.

A KÁLMÁNY LAJOS IRODALOMJEGYZÉKÉBŐL KIMARADT MŰVEK JEGYZÉKE

Anderson, Walter: *Kaiser und Abt. Die Geschichte eines Schwanks.* (FFC 42.) Helsinki, 1932.
Antal István: *Versek.* Zilah, 1911.
Arany László–Gyulai Pál: *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részéről.* (MNGY I.) Pest, 1872.
Bartalus István: *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény.* I–VII. Budapest, 1873–1896.
Berze Nagy János: *Népmesék Heves- és Jász- Nagykun- Szolnok-megyéből.* (MNGY IX.) Budapest, 1907.
Binder Jenő: Polyphemos a népmesékben. Adalékok Hechman Oszkár Polyphemos-mesékről szóló könyvéhez. *Ethnographia* 1912. XXIII. 78–93.

Bolte, Johannes–Polívka, Georg: *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm.* 1. Leipzig, 1913.
Kecskeméti Csapó Dániel: *Dalfüzérke.* I–IX. füzet. 1844–1846.
Csöregi Ferenc: Karácsonyi kántáló versek. *Ethnographia* 1908. XIX. 297.
Dähnhardt, Oszkár: A természetrajzi meséről. *Ethnographia* 1905. XVI. 158–166.
Damó István: Népmesék. *Magyar Nyelvőr* 1884. XIII. V. 283.
Ernyey József: A cseh heraldika magyar vonatkozásu mondái. *Ethnographia* 1906. XVII. 129–140.
Fábián Gyula: Palócz Krisztus-mondák. *Ethnographia* 1910. XXI. 302–308, 357–361.
Garay János: *Garay János összes munkái.* I–V. 1886–1887.
Gönczi Ferenc: Göcseji mondák Mátyás királyról és Toldiról. *Ethnographia* 1903. XIV. 438–440.
Greve, Felix Paul (Übersetzungen in deutscher Sprache): *Die Erzählungen aus den tausendundein Nächten.* Leipzig, 1907–1908.
Heinrich Gusztáv: *Német balladák és románczok.* Budapest, 1905.
Heller Bernát: A Kiffhäuser-mondafaj magyar vonatkozásai. *Ethnographia* 1908. XIX. 12–24.
Heller Bernát: A Mátyásmondabeli vasasztal. *Ethnographia* 1909. XX. 269–271.
Heltai Gáspár: *Esopusi meséi.* (Régi magyar könyvtár 4.) Budapest, 1897.
Horger Antal: *Hétfalusi csángó népmesék.* (MNGY X.) Budapest, 1908.
Jókai Mór: *A magyar nép adomái.* Második 150 új adomával bővített kiadás. Pest, 1856.
Kálmány Lajos: *Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. A hold nyelvhagyományainkban.* Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XVI. 5. Budapest, 1887.
Kálmány Lajos: *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban. Mythologiai tanulmány.* Szeged, 1893/a.
Kálmány Lajos: *A csillagok nyelvhagyományainkban. Néprajzi tanulmány.* Szeged, 1893/b.
Kálmány Lajos: A Patkó-nóta kétértelműségéről. *Ethnographia* 1911. XXII. 380–381.
Kálmány Lajos: Dalfejtő népszokás. *Ethnographia* 1913. XXIV. 250.
Kálmány Lajos: Ballada a török világból: Komáromi szép lány. *Ethnographia* 1914/b. XXV. 36–38.
Kálmány Lajos (szerk.): *Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye.* (MNGY XIII.) Budapest, 1914.
Kanyaró Ferencz: Székely balladák. *Ethnographia* 1906. XVII. 232–242.
Katona Lajos: A remete és az angyal. *Ethnographia* 1900. XI. 145–154.
Kecskeméti Csapó Dániel: *Dalfüzérke.* I–IV. füzet. 1844–1846.

Kis János: *Kellemes időtöltésre való elmés nyájasságok, ugymint egynéhány regék Mátyás királyról, válogatott anekdoták és külömb-külömbféle kérdések és feleletek. Rész szerint külföldi rész szerint kézben kevéssé forgó magyar munkákból összeszedettettek s közrebocsátattak Zaidnak és az emberi indulatok tükörének kiadója által.* Sopron, 1806.

Kodály Zoltán: Balladák. *Ethnographia* 1907. XVIII. 38–41, 108–112, 153–156, 230–234.

Kőváry Béla: *Göcseji népdalok.* Pest, 1876.

Kriza János–Orbán Balázs–Benedek Elek–Sebesi Jób: *Székelyföldi gyűjtés.* (MNGY III.) Budapest, 1882.

Kriza János: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény.* I–II. (MNGY XI–XII.) Budapest, 1911.

Kunsági: *Sárréti daloskönyvecske.* Pest, 1870.

Külföldi lant. Magyar költők műfordításai külföldi remek irókból. I–II. Kiadja Heckenast Gusztáv, Pest, 1862.

Mailand Oszkár: *Székelyföldi gyűjtés.* (MNGY VII.) Budapest, 1905.

Mátray Gábor: *Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye.* I, II, III. füzet. Pest, 1852–1858.

Medicei Pál: *A zsidóknak szokásai és szertartásai, mellyeket ugyan a zsidóságból megtért Doktor Medicei Pál olasz nyelven kiadot, és azon nyelvről deákra forditat első Remete szt Pál szerzetesbeli T.P. Rosthy Miklós…* Pécs, 1783.

Melich János: Irodalom. Cesky Líd. *Ethnographia* 1896. VII. 343–348.

Mészáros Gyula: *Csuvas népköltési gyűjtemény*. Budapest, 1909.

Moldován Gergely: *Román népdalok és balladák*. Kolozsvár, 1872.

Moldován Gergely: *Koszorúk a román népköltészet virágaiból*. Kolozsvár, 1884.

Munkácsi Bernát: A szegedvidéki magyar világteremtés regetörténeteinek változatai. *Ethnographia* 1894. V. 264–272.

Müller, Friedrich: *Siebenbürgische Sagen*. Wien, 1885.

Náray Albert: Mihály-Gerge népköltészete. *Ethnographia* 1910. XXI. 235–240.

Nemes Mihály: Bibliai tárgyú mondák a talabor-völgyi ruthén népnél. *Ethnographia* 1897. VIII. 431–436.

Petz Gedeon: *A magyar hunmonda.* Budapest, 1885.

Sebestyén Gyula: *Dunántúli gyűjtés.* (MNGY VIII.) Budapest, 1906.

Schoen Arnold: *Palóc népdalok*. Budapest, 1911.

Strausz Adolf: Világteremtési mondák a bolgár néphagyományban. *Ethnographia* 1896. VII. 196–218.

Strausz Adolf: *Bolgár néphit*. Budapest, 1897.

Szakál Lajos: *Czimbalom. Eredeti népdalok, és rokonnemű más népies versezetek*. Pest, 1868.

Székely Sándor: *Szerelmi népdalok.* Kiadta Abafi Lajos. Pest, 1875.

Szémán István: Mátyás király a magyarországi ruthén népmondában. *Ethnographia* 1911. XXII. 236–240.
Szini Károly: *A magyar nép dalai és dallamai.* Pest, 1865.
Thaly Kálmán: *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*. I–II. Pest, 1872.
Toldy Ferenc (szerk.): *Régi magyar mesék, beszélyek és erkölcsiratok.* (Magyar prózairók a XVI. és XVII. századból. I.) Pest, 1858.
Tóth Béla: *A magyar anekdotakincs*. I–VI. Budapest, 1898–1903.
Török Károly: *Csongrádmegyei gyűjtés.* (MNGY II.) Pest, 1872.
Vikár Béla: Népballadáink összegyűjtéséről. *Ethnographia* 1896. VII. 441–447.
Vikár Béla: A „Szűcs Marcsa" balladáról. *Ethnographia* 1905/a. XVI. 273–290.
Vikár Béla: *Somogymegye népköltése.* (MNGY VI.) Budapest, 1905/b.
Vikár Béla: Ösköltészetünk élő emlékei. *Ethnographia* 1910. XXI. 129–138; 201–210.
Wolf, Johann Wilhelm: *Deutsche Hausmärchen.* Göttingen–Leipzig, 1851.
Wolf, Johann Wilhelm: *Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde*. I–IV. Göttingen, 1853, 1855, 1859.
Zingerle, Ignaz und Josef: *Kinder- und Hausmärchen aus Süddeutschland.* Regensburg, 1854.
Zsigmond Konrád: Krisztus-mondák. *Ethnographia* 1903. XIV. 480–483.
Zsilinszky Mihály: *Csongrád vármegye története.* III. Budapest, 1900.

JEGYZETEK

Balladák és rokonneműek

1–2. Komáromi szép lány (Törökrabolta lány 29)[10]
Kálmány Lajos ezt a szöveget jegyzetekkel együtt 1914-ben az *Ethnographiá*ban is megjelentette (Kálmány L. 1914/b. 36–38.). Adataira utal az itteni jegyzetekben is, habár nem említi a szöveg publikálását. Sebestyén Gyula és Kálmány levelezésében is találunk utalást az *Ethnographiá*ban való közlésre. Sebestyén Gyula 1914. február 15-én a következőt írja: „A Komáromi szép lány cz. balladához írott jegyzeteket megkaptam. A szöveg ezzel megtoldva találón szép közlemény lesz. Talán még azt is hozzá lehetne adni, hogy mutatvány a szerző »Alföldi gyüjtés« cz. kötetéből, mely a Kisfaludy-Társaság Magyar Népköltési Gyüjteményében fog megjelenni.”[11] Ezt a javaslatot Kálmány elfogadja, ugyanis a közléséhez kapcsolódó rövid írásában megjegyzi, hogy ezt a balladát mint a sajtó alá készített *Alföldi gyüjtés* című kötet előzetesét már bemutatta a Kisfaludy Társaságban 1911. szeptember 6-án (Kálmány L. 1914/b. 37.). Az *Ethnographiá*ban közölt adat szerint Kálmány a balladát Magyarszentmihályon (Torontál m.) gyűjtötte.
Az itt közreadott szöveg helyesírásában és néhány részletében különbözik az *Ethnographiá*ban szereplő szövegtől. Kálmány a kéziratban közölt szövegbe zárójelben szómagyarázatot illeszt be. Emellett a kéziratból kimaradt a „Fekügy’ lė hát mellém komáromi szép lány!” sor után az *Ethnographiá*ban megtalálható rész: „Pofonvákta vas kesztűvê. Foj a piros vére ôra-száján”, illetve a kézirat szövegének utolsó négy sora helyett az *Ethnographiá*ban csak egy mondat szerepel: „Akkô beleugrott a Dunába.” (Kálmány L. 1914/b. 37.).
Az *Ethnographiá*ban közölt szöveget kiegészítve a Kálmány kéziratában szereplő utolsó sorokkal, a nyelvjárási jellemzők és helyesírás tekintetében átírva mint a törökrabolta lány típusának egyetlen magyar változatát Vargyas Lajos többször közölte (Vargyas L. 1960. 192–193.; 1976. II. 313.). Az *Ethnographiá*ból való balla-

[10] A balladáknál – a Vargyas Lajos-féle osztályozás szerint – a cím után zárójelben közöljük a ballada típusszámát (Vargyas L. 1976).
[11] Somogyi-könyvtár, Szeged. MS 26/2068.

dát Ortutay Gyula és Kriza Ildikó (Ortutay Gy.–Kriza I. 1968. 270–271, 744–745.), Vargyas szövegközlését Bálint Sándor publikálta újra (Bálint S. 1978–1979. 557–558.).

3. Piros szép Istvánné (Nászmenetben haldokló menyasszony 13.)
A ballada szövegét először a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó első kötetben, jegyzetekkel ellátva közölték (Kálmány L. 1952. 147–149.), majd a második kötetben is megjelent (Kálmány L. 1954. 21, 230–231.). Az e közlésekhez írt jegyzetekben a halva talált menyasszony típusával rokonítják. Maga Kálmány is ezt a típust kereste, erre utal Sebestyén Gyulának 1915. szeptember 29-én írt levelében a Gyulai Pál által Gyalun (Kolozs m.) gyűjtött, *Boriska* címmel ismert (halva talált menyasszony típusú) balladára való utalása: „Az ismert balladatöredékek közt – hogy csak egyet említsek – Gyulai Boriskáját is reményem van teljes alakjában lejegyezni."[12]

4. Kitánczolás (Halálra táncoltatott lány 26.)
Első közlés: Kálmány L. 1954. 70, 236–238.

5. Csáki bíró lánya (Halálra táncoltatott lány 26.)
Első közlés: Kálmány L. 1954. 74–75, 236–238.

6. Révészök nótája – *Rákócziné* (Révészek nótája 72.)
Első közlés: Kálmány L. 1952. 159–162. Az első közlés újabb közlései: Ortutay Gy. 1955. II. 147–149; Ortutay Gy.–Kriza I. 1968. 481–484, 759; Bálint S. 1978–1979. 564–565; Bodor A. 1999. 151–152.

7. Pista gujás bujtár
Első közlés: Kálmány L. 1954. 180, 254.

8. Áspis kígyó (Szeretet próbája 69.)
Első közlés: Kálmány L. 1954. 60–63, 236. Másodközlés: Ortutay Gy. 1955. II. 116–120.

9. Az asszony verve jó (Gőgös feleség 66.)
Első közlés: Kálmány L. 1954. 80–81, 237.

10. Három árva (Három árva 6.)
Első közlés: Kálmány L. 1954. 50–51, 234. Az első közlés újabb közlése: Vargyas L. 1960. 176–177; 1976. II. 81–82.

[12] Uo.

11. Szép Ilona (A gúnaras lány 81.)
Első közlés: Kálmány L. 1954. 88, 240.

12. Gyáva vitéz (Gyáva szerető 71.)
Első közlés: Kálmány L. 1954. 94–95, 241–242. Az első közlés újabb közlése: Ortutay Gy.–Kriza I. 1968. 470–472, 758.

13–14. A végig kikosarazott kérő
Első közlés: Kálmány L. 1954. 91, 92, 241.

16. Szűcs Maris (A meggyilkolt fonólány 123.)
Ennek az új stílusú balladának a szövegét először a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó második kötetben közölték. E közlés mellett található jegyzetek szerint a ballada utolsó előtti versszaka a Halálra táncoltatott lány (26) típusú balladából került ide (Kálmány L. 1954. 201, 256–257.).

17. Rúzsa Sándor (Verekedés fog lenni 127.)
Első közlés: Kálmány L. 1954. 135–136, 247.

18. Szegény legény
Az itt közölt szöveg magyarszentmártoni változatát a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó második kötetben *Szögén legén* címmel közölték (Kálmány L. 1954. 184–185, 255.), majd *Szegény legény* címmel megjelent a *Magyar népköltészet* második kötetében is (Ortutay Gy. 1955. II. 294–295.). Mindkét közlés jegyzeteiben utalnak rá, hogy a Kálmány-hagyatékban ugyanennek a balladának több változata és azoknak több másolata is megtalálható. Az apróbb eltéréseket tartalmazó, majdnem azonos variánsok Kálmány gyűjtőmódszerével magyarázhatók, miszerint a néhány szavas eltéréseket mutató változatok lejegyzését is fontosnak tartotta.

19. Gyuri Bandi
Első közlés: Kálmány L. 1954. 181–182, 254.

21. Albërt Jóska
Első közlés: Kálmány L. 1954. 152–153, 248. Másodközlés: Ortutay Gy.–Kriza I. 1968. 637–638, 777.
A rabénekekben szereplő motívumok alapján összeállított Vargyas Lajos-féle mutató szerint a Kálmány által gyűjtött szöveg a 99+100+34+21+46+101 számon jelzett rabének-motívumokból tevődik össze (Vargyas L. 1976. II. 734.).

Dalok

I. Szerelmi dalok

A *Ző'd erdőbe' aszt kijátytya a rigó* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 400–405. E közlés szerint a katonanótát Kálmány Magyarszentmártonban gyűjtötte, és ezt a változatot idézi a 13. számú katonadal jegyzetében.

66. *A faluba verbuválnak* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 247. Másodközlés: Ortutay Gy. 1955. I. 307.

67. számú szöveghez tartozó 75. jegyzetben található a 87. oldal hátlapjára írt rászedett ördög-mese szövege. A göndörfarkú malac típus (ATU 1036) töredékes változata és a Párbaj a sövényen keresztül (ATU 1083A) típus kombinációja.

76/II. *Beburût, beborût, be is sötétödött* (A meggyilkolt fonólány 123. – balladatöredék)
Első közlés: Kálmány L. 1954. 205, 256–258.

89. A *Ha kimögyök, ha kimögyök Délamerikába* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 723.

II. Katona- és hazafiúi dalok

1. Az *Előttem csak hat határ* kezdetű dal szövegét az átírásból fakadó néhány apróbb eltéréssel a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó első kötetben közölték (Kálmány L. 1952. 214–217.).

2. A *Ha, ha, ha, ha, ha, ha, ha* kezdetű dal Gyopáros-Kerektón gyűjtött változatát közölték a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó első kötetben (Kálmány L. 1952. 218–221.). A két variáns közötti tartalmi eltérés csupán a harmadik versszak utolsó sorában tapasztalható, *A kinek nincs, finganak maj annak* sor szerepel az 1952-ben közölt szövegben.

3. A *Mögfognak, êvisznek katonának* kezdetű dal szövegét a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó első kötetben jegyzetekkel ellátva közölték (Kálmány L. 1952. 340.). Ebben a közlésben a második és a harmadik sor ismétlése *Czinderös, czinderés* formában szerepel, holott a kéziratban egyértelműen *Czinderös, czinderös* változat található.

4. A *Katona vagyok én* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 523–524.

5. A *Panganét az oldalamon* kezdetű dal szövegének elő közlése: Kálmány L. 1952. 241–242.

6. A *Felment Kossuth a budai hegyre* kezdetű dal másolatát vagy változatát a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó első kötetben közölték (Kálmány L. 1952. 302–304.) mint az MNGY XVII. tervezett kötetének részét. Ez a szöveg ö-ző nyelvjárásban található, kezdősora így szól: *Fölmönt Kosút' az budaji högyre*. Ez az eltérés vagy Kálmány apró eltéréseket mutató változatlejegyzéseivel, vagy az által készített másolatokkal magyarázható.

7. A *Kanizsa jis gyászba borût:* kezdetű, a szabadságharc idejére utaló dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 287.

9. A *Kinyílt a viola* kezdetű, Nagy Sándor '48-as tábornok csapatára utaló dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 288.

10. A *Kossuth Lajos befogatta hat lovát* kezdetű, a szabadságharc idejére utaló dal szövegét a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó első kötetben közölték. Az itt szereplő jegyzetekben utalnak a történet monda alakban való meglétére is (Kálmány L. 1952. 309.). Ugyanezt a szöveget később Bálint Sándor is közölte (Bálint S. 1978–1979. 529.)

11. A *Még Aradná szépen szólott a banda* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 292.

13. Az *Azért, hogy én szögény legény vagyok* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 436–437.

14. A *Harmatos a kukuricza levele* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 464.

15. A *Szeptembörre a szőlőnek mök köl érni* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 465.

16. A *Párdány város szép hejön van* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 440–441.

17. A *Ződre van a gőzkocsi befestve* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 635.

18. A *Ha felülök a gőzös tetejére* kezdetű dal szövegét a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó első kötetben jegyzetekkel ellátva közölték, eszerint a gyűjtés helye Magyarszentmihály (Kálmány L. 1952. 533.).

19. A *Húsz esztendős magyar legény vagyok én* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 423.

20. A *Kanizsaji vendéglőbe mulattam* kezdetű dal szövegét a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó első kötetben közölték (Kálmány L. 1952. 557–558.).

21. A *Visznek, visznek már fëlfelé* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 335.

22. A *Mikor értünk Stájerország szélire* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 336.

25. Az *Októbërnak harminczadik napjába* kezdetű dal szövege a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó első kötetben is szerepel, ahol azt Kálmány gyűjtőfüzetéből közölték. E másolat szerint a szöveghez a kéziratunkban nem található, harmadik versszak is tartozik: *Októbërnak dërëkán, / Sír a rúzsám az ágyán / Búnak hajtya a fejit / A rúzsáját katonának elviszik.* A hagyatékot feldolgozó munka jegyzetei szerint Kálmány ezt a versszakot – tudván róla, hogy önálló dal, amely szervesen nem kapcsolódik az előzőekhez – elhagyta a szöveg átmásolásakor (Kálmány L. 1952. 470–471.).

26. A *Kis gunyhóba lakok* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 673.

27. A *Ha fölülök kis pej lovam hátára* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 535.

28. Az *Ezörnyôczszázötvenëgyben* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 321.

29. A *Kis pej lovam a födeles rajcsúrba* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 649–650.

30. A *Kedves, édes/anyám, de rosz' lehet magának* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 543.

31. A *Kapitány úr arra kérem* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 663–664.

32. Az *Édös/anyám, minek az a bű gatya* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 431–432.

33. A *Mit érdemöl az az édös/anya* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 420.

34. A *Sárga lábú kis pacsírta* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 525–526.

36. Az *Este jött a parancsolat* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 538–539.

37. A *Honnan jösz te oly bánkódva, jó pajtás?* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 348–350.

38. A *Három alma meg egy fél* kezdetű szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 308.

39. A *Rongyos a nadrágom* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 305–306.

40. A *Temesváron három szignát felhúztak* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 307.

41. A *Makó alatt elkészült már a vasút* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 311.

42. A *Ballagok én Szöged várossa felé* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 427–428.

43. A *Mögúntam mán Szemmártonba' lakásom* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 337.

44. A *Ha bemögyök a vizitáczijóra* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 414–415.

45. A *Kitötték az vörös zászlót lobogni* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 360–361.

46–47. Az *Ezörnyôczszázhatvanhatnak havába* és az *Ëgy sír vagyon hatvanhatnak mögásva* kezdetű dalok szövege a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó munkában egybeolvasztva, egy dalként közölve jelent meg (Kálmány L. 1952. 358–359.).

48. A *Ha nem hiszëd, hogy katona vagyok* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 551.

49. Az *Ezörnyôczszázhatvanhatodik évbe* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 354–355.

50. A *Júniusnak huszonharmadikán* kezdetű dal szövegét elsőként a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó első kötetben publikálták, a kéziratban szereplő tagolástól eltérve, az utolsó két sort külön versszakba helyezve közölték (Kálmány L. 1952. 365.).

51. Az *Ezernyolczszázhatvanhatban hajnalba* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 363–364.

52. Az *Elvitték a babámat Plëvnába* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 371.

53. Az *Újszögedön az erdőbe* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 387–388.

54. Az *Édesanyám édös téjjel nevelt kend* kezdetű dal szövegét először a Kálmány Lajos népköltési hagyatékát feldolgozó első kötetben közölték (Kálmány L. 1952. 378.), majd később Bálint Sándor is közzétette (Bálint S. 1978–1979. 531.).

55. A *Tisza Kálmány a riadót fujatytya* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 379–381.

56. A *Bosnya felű gyün ëgy hajó terhössen* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 391.

57. Az *Anyám, anyám, édös, kedves anyám* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 494–495.

58. A *Hej! huszár vagyok, nem bakancsos* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 615–617.

59. A *Két/felé hajlott a gesztönye ága* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 537.

60. A *Gyászba borût a becseji Nagyûcza* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 588.

61. A *Jaj, de poros az öcsödi köves úccza* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 561–562.

62. Az *Ókanizsa, de mögszomorítottál* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 556.

63. A *Húz rá czigán, szakagygyon el a húrod* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 490.

67. *A szöbönyi kaszárnya* kezdetű szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 530–532.

68. *Az árokban csipkebokor reszket* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 550.

69. A *Kiskőrösi bíró udvarába'* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 501–502.

70. A *Feketére van a gőzös befestve* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 503–504.

72. *A baka, a baka végig/mén az ú'czán* szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 640–642.

73. A *Komisz kinyér, nincs benne só* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 603–604.

74. A *Kesej lábú lovat kaptam előre* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 631.

75. A *Kis kalapom felakasztom a szegre* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 549.

76. Az *Őrmestör úr! én marodit jelentök* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 653–654.

77. A *Szeged felöl megy a vonat Pes' felé* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 513–514.

78. A *Temesvári kikötőbe* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 700–701.

80. A *Pokróczomnak négy sarkára* kezdetű dal szövegének első közlése: Kálmány L. 1952. 680–681.

III. Pásztor-és betyárdalok

13. A *Nem loptam én életemben* kezdetű dal elő sorai megegyeznek A betyár utazólevele (109) típusú betyárballada egyes változatainak kezdő strófájával. (Vargyas L. 1976. II. 679.)

Mesék, mondák és rokonneműek

Mesék

I. Elegyes mesék

1. Nyíj ki, rúzsa! – ATU 954 (AaTh 676 Szézám, nyílj ki! + AaTh 954 Negyven rabló)[13]

2. Prëcsó – ATU 791 + ATU 330 (AaTh 791 Krisztus és Szent Péter éjszakai szálláson + AaTh 330 A katona túljár az ördög eszén)

3. Az öreg katona – ATU 750B + ATU 330A + ATU 330 (MNK 750B I* Krisztus megszaporítja a szegény ember ételét + AaTh 330A Krisztus és a varga /I./ + AaTh 330 A katona túljár az ördög eszén /II, III./)

4. Nagyöhetű János – ATU 650A (AaTh 650A Erős János)

5. Ki fizet? – ATU 1406 (AaTh 1406 A vidám asszonyok fogadnak)
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 533–535, 1077.

6. Paprika Jancsi – ATU 700 (AaTh 700 Hüvelyk Matyi)

8. Ördög és a német – ATU 1199 (AaTh 1199B A hosszú ének)

9. Nyírták – ATU 1365B (AaTh 1365B Nyírták-e vagy vágták?)
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 485–486, 1076.

10. Az asszony követelése – ATU 1365E (AaTh 1365F* „Mondjad hát: széna!”)

11. Ki viszi haza a kasztrojt? – ATU 1351 (AaTh 1351 Ki szólal meg először?)
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 475–476, 1075.

12. Kész a szakajtó – ATU 1365E (AaTh 1365L* Hál’ istennek, elkészült a kosár!)

[13] A cím mellett először a nemzetközi népmese-katalógus típusszámait közöljük (Uther, H. J. 2004.), majd zárójelben a *Magyar Népmesekatalógus* szerinti típusszámokat és típusmegnevezéseket, vagy ennek hiányában a Berze Nagy János *Magyar népmesetípusok* című munkájában megadott adatokat.

13. Kinek köszönt a czigány? – ATU 298A* (AaTh 298A* Kinek köszönt a cigány?)

14. Taraczk írtás – ATU 93 (MNK 93*$_2$ Tarackirtás)
A szöveg a *Magyar parasztmesék* II. kötetében (Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 359, 404–405.), majd a *Magyar népmesék* III. kötetében is megjelent (Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 485–486, 1076.).

II. Állatmesék

1. Ki a legelébbvaló – ATU 2031C (AaTh 2031C Az ember a leghatalmasabb lényt keresi a leányának férjül)

2. A medve és a szúnyog – ATU 157 (MNK 157*$_1$ Ki az erősebb az embernél is [A szúnyog])
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács 1960. III. 976–977, 1096.

3. A bolha és a bögöj – ATU 282B* (AaTh 282B* A légy és a bolha beszélgetése
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 1017, 1098.

4. A hal vetekedése a disznóval – ATU 137 (AaTh 137 A hal és a disznó vetélkedése)

5. Állatok versenyfutása – ATU 275A (AaTh 275A* A nyúl és a sün versenyfutása)
Első közlés: Ortutay Gy. 1955. III. 605, 641.

6. Miért haragszik a róka a nyúlra? (MNK 275D* Miért haragszik a róka a nyúlra?)

7. Mióta haragszik a kutya a nyúlra? – ATU 200C* (AaTh 119A* Miért haragszik a kutya a nyúlra?)
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 956, 1095.

8. Mijûta haragszik a kutya a nyúlra? –ATU 200C* (AaTh 119A* Miért haragszik a kutya a nyúlra?)

9. Miûta haragszik a kutya mög a macska a nyúlra? – ATU 200C* (AaTh 119A* Miért haragszik a kutya a nyúlra?)

10. Mióta zavarja a macska a nyulat? – ATU 200C* (AaTh 119A* Miért haragszik a kutya a nyúlra?)

13. Mióta nem akar találkozni a tetű a bolhával? – ATU 282C* (AaTh 282C* Miért haragszik a tetű a bolhára?)

14. A bolha és a tetű pusztulása ATU 282C* (AaTh 282C* Miért haragszik a tetű a bolhára?)

15. Mióta nem ereszti el a macska a madarat? – ATU 234A* (AaTh 234A* A részeg madár)
A szöveg a *Magyar népköltészet* III. kötetében (Ortutay Gy. 1955. III. 602, 641.), majd a *Magyar népmesék* III. kötetében is megjelent (Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 1004, 1097–1098.).

16. A róka mög a kis pacsirta – ATU 56A (AaTh 56A A róka azzal fenyegetőzik, hogy kivágja a fát)
Első közlés: Ortutay Gy. 1955. III. 603, 641.

17. A róka és a macska (MNK 30C* A róka és a macska egymást tőrbe csalja)
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 928–930, 1093.

18. A róka és a farkas – ATU 15 + ATU 4 + ATU 1 + ATU 2 (AaTh 15 A róka a keresztelőn + AaTh 4 A róka a farkas hátán + AaTh 1 A „döglött" róka halat/sajtot/ tyúkot lop I. + AaTh 2 A farkas/medve a farkával halászik a lékben)
A szöveg a *Magyar népmesék* III. kötetében *A róka keresztelőbe megy* címmel jelent meg (Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 915–918, 1093.).

19. A róka mög a farkas – ATU 3* + ATU 4 (MNK 118A* A bárányok királya IV, V. + MNK47** A róka és a farkas lovat lop az istállóból + AaTh 3* A róka és a farkas tyúkot lop + AaTh 4 A róka a farkas hátán)

20. A róka, a farkas és a [halász] – ATU 1 + ATU 4 (AaTh 1 A „döglött" róka halat /sajtot/ tyúkot lop +AaTh 4 A róka a farkas hátán)
Első közlés: Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 351–352, 403.

21. A róka és a nyőstény varjú – ATU 56A* (AaTh 56A* A róka halottnak tetteti magát, és megfogja a madarat)

22. A róka és a kácsák (MNK 57A* A róka és a kacsák)
A szöveg a *Magyar népköltészet* III. kötetében (Ortutay Gy. 1955. III. 604, 641.), majd a *Magyar parasztmesék* II. kötetében (Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 354, 404.), valamint a *Magyar népmesék* III. kötetében is megjelent (Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 936, 1093.). Átdolgozott formában Faragó József (Faragó J. 1962. 57.), valamint Kovács Ágnes (Kovács Á. 1974. 61.) is közzétette.

23. Sajtelosztás – ATU 51*** (AaTh 51*** A sajtot osztó róka)
A mese a *Magyar parasztmesék* II. kötetében (Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 353, 404.) majd a *Magyar népmesék* III. kötetében is megjelent (Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 937, 1093.).

24. A róka és a farkas csikót vesz – ATU 47B (AaTh 47B A csikó ára)
A szöveg első közlésére a *Magyar népmesék* III. kötetében került sor (Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 935, 1093.). Átdolgozott formában Faragó József (Faragó J. 1962. 79.), valamint Kovács Ágnes (Kovács Á. 1974. 59–60.) is közzétette.

25. A farkast a tűz leégette – ATU 2D (AaTh 2D A róka elégeti a farkast)

26. A macska és a kisegér – ATU 2034 (AaTh 2034 A kis egér farkincája)
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 1053–1054, 1100.

27. Mijûta nem csoportoznak ez egerek? – ATU 113 (AaTh 113 Az egerek megválasztják a macskát királyuknak)

28. A szárnyasok királyválasztása – ATU 221 (AaTh 221 A madarak királyválasztása [1])
A szöveg a *Magyar parasztmesék* II. kötetében (Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 347–348, 403.), majd a *Magyar népmesék* III. kötetében is megjelent (Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 998–999, 1097.). Átdolgozott formában Kovács Ágnes is közzétette (Kovács Á. 1974. 41–42.).

29. Mé húzi a róka a farkát? – ATU 222 (AaTh 222 A madarak és a négylábúak háborúja)
Első közlés: Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 349–350, 403.

30. Mióta szagolja egymást a kutya? – ATU 200A (AaTh 200A Miért szaglásszák egymást a kutyák? [1])
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 982–983, 1096.

31. Változat II. – ATU 200B (AaTh 200B Miért szaglásszák egymást a kutyák? [2])

32. Mér nincs a kutyának háza – ATU 81* (MNK 81*$_1$ Miért nincs a kutyának háza?)
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 985, 1097.
Az itt közölt változat mellett a kézirat 316. oldalának hátlapján ennek a szövegnek az áthúzott változata is megtalálható Mé' nincs a kutyának háza? címmel. Kálmány mindkét szöveg esetében Földeákot jelöli meg a gyűjtés helyszínéül. A kettő között nagyfokú a hasonlóság, az egyezések néhol szinte szó szerintiek. Elképzelhető, hogy a második leírás az első átirata. A címük is majdnem azonos, sőt maga Kálmány jegyzeteiben a második változat címét írta le, holott az első változatra utalt. Kovács Ágnesnek az *Alföldi gyűjtés*hez készített jegyzeteiben és a mesekatalógusban is a második szöveg címe szerepel (Kovács Á.–Benedek K. 1987. 98.) Az itt közölt változat másolatát a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában EA 2801 számon is őrzik.

33. Lakáscsere (MNK 287B* A tetű és az orrváladék)

34. Kinek hol jobb, oda megy (MNK 287A* A pók és az orrváladék)

35. Iczinkó-piczinkó kis macska – ATU 2016 + ATU 210 (AaTh 2016 Icinke, picinke + AaTh 210 A kutya, macska, kakas, tyúk, tojás, gombostű stb. vándorúton)

36. Eregy pokolba! – ATU 210 (AaTh 210 A kutya, macska, kakas, tyúk, tojás, gombostű stb. vándorúton)
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 986–989, 1097.

37. Miûta vannak az egerek szörteszéjjel?– Töredék: ATU 113 + ATU 210 + ATU 1965 (AaTh 113 Az egerek megválasztják a macskát királyuknak + AaTh 210 A kutya, macska, kakas, tyúk, tojás, gombostű stb. vándorúton + AaTh 1965 A süket, a vak és a kopasz)
A szövegről a mesekatalógusban a következő megjegyzés olvasható: „rossz mesemondóra valló alkalmi összetétel, a benne szereplő típusok hiányosak, kopottak." (Kovács Á.–Benedek K. 1987. 157.)

40. A szúnyog és a farkas (MNK 290* A szúnyog és a farkas)

44. Az ember hálátlan ATU 160 (AaTh 160 Hálás állatok, hálátlan ember + MNK 2101$_1$* Eddig vót, mese vót, Kelemennek kedve vót…)
Első közlés: Ortutay Gy.–Dégh L.–Kovács Á. 1960. III. 978–979, 1096.

45. Előre ivott a medve bőrére ATU 179 (AaTh 179 Mit súgott a medve a vadász fülébe?)

46. A macska és a pap ATU 2018 (AaTh 2018 Hol van Isten háza?)

47. A német és a béka (MNK 287C* A német, a tetű meg a bolha)

48. Az oláj és a béka (MNK 1322C* A román és a békák)

49–50. A szűcs és a béka, A béka Bëkában
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében MNK 278E számmal jelöli a 47, 49., valamint az 50. szöveget is. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

Mondák

I. Világteremtő és alakító mondatöredékek

1. Az Ördög homokért megy ATU 1174 (AaTh 1174 Lehetetlen kívánság)
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában közölte (Kálmány L. 1893/a. 6.), majd a szövegtagolás és a nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva megjelent a *Parasztbibliá*ban (Lammel A.–Nagy I. 1985. 57.).

2. A világot czethal tartja
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 9.

4. Évát Isten alkotta
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 23.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 VI. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

5. Jézus teremtette az asszonyt
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 VI. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

6. Ki fonyta a sövényt?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 26. Átírva megjelent a *Parasztbibliában* (Lammel A.–Nagy I. 1985. 56.).
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 V. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

7. Jézus ébresztötte föl Illést
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 V. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

8. Illést mög Énokot Luczifer furmálta ki
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 V. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

9. Mióta vannak Ördögök?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 25.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 V. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

10. A horvát eredete
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 12–13.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XIV. 2.b. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

11. A rácz eredete
Kálmány Lajos ezt a változatot elsőként német nyelven jelentette meg, majd *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájának jegyzeteiben is közzétette (Kálmány L. 1891. 8; 1893/a. 12.).
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XIV. 2.b. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

12. A czigány származása
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XIV. 9. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

13. Az Ördög szája tátva van
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 V. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

14. A támadás keletkezése
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában is közölte (Kálmány L. 1893/a. 24.). Nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva megjelent a *Parasztbibliá*ban (Lammel A.–Nagy I. 1985. 78.).
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XL. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

15. Az Ördög jegyzése
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 758A számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

16. Az embernek szárnya volt
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában is közölte (Kálmány L. 1893/a. 33.). A nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva megjelent a *Parasztbibliá*ban (Lammel A.–Nagy I. 1985. 85.).

17. Az ember körömmel fedett volt
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában is közölte (Kálmány L. 1893/a. 45.), majd erre az írásra hivatkozva Herrmann Antal is közzétette (Herrmann A. 1893. 117.). A nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva megjelent a *Parasztbibliá*ban (Lammel A.–Nagy I. 1985. 85.).

18. Mióta van ádámcsutkája?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 41.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 V. 5. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

19. Mióta van a bajusz?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 45.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 V. 4. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

20. Mitől nyőlt a bajusz és a szakál?
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 V. 4. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

21. Mé nem adott az Isten az aszszonnak szakált?
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 V. 4. számmal jelölte.

22. Mióta kell a gyermek gondját viselni? (BN 799 XXXV* A gyermek ölben hordása)
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 39.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 VI. 3. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

23. Mióta nem jár mindjárt születése után a gyermek? (BN 799 XXXV* A gyermek ölben hordása)
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 39.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 VI. 3. számmal jelölte.

24. Jézus születése után birt volna járni (BN 799 XXXV* A gyermek ölben hordása)
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 VI. 3. számmal jelölte.

25. Mióta telhetetlen az ember? (BN 799 XXIII.* A kalász megrövidülése)
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 34.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 I/1.a. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

26. Mióta elégedetlen az ember? (BN 799 XXIII.* A kalász megrövidülése)
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 34.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 I/1.a. számmal jelölte.

27. Mûta van a kûdúsnak két tarisznyája?
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XXVIII. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

29. Ki mit kapott az Istentől? (BN 771* Földi javak felosztása)
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XIV. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

30. Isten tanítja az embereket
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XXIX. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

31. Mióta van fogó
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XXVIII. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

32. Miért dolgozik a kovács sokat? (BN 799 XXX.* A parasztnak sok a dolga)
Kovács Ágnes Kálmány kéziratán ezt a szöveget MNK 770, majd a jegyzetekben MNK 774 M számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* erre a számra más mesetípust helyezett el. Ez a típus a *Magyar népmesekatalógus* szerint Nagy Ilona készülő *Magyar eredetmonda-katalógus*ában kap helyet.

33. Mióta fél az asszony a férfitől?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 44.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezeket a szövegeket MNK 770 XXV./2. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

34. A fehér cseléd a férfinak engegygyön
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában közölte (Kálmány L. 1893/a. 42.), majd átírva megjelent a *Parasztbibliá*ban is (Lammel A.–Nagy I. 1985. 84.).

35. Jövendőt mutató világ-tükör
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 42–43.

36. A pálinkafőzést az Ördög tanította (BN 799 XXIII.* A kalász megrövidülése)
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 15.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XXXI. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

37. Az első gyilkosság
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 48–49.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 XXXI. számmal jelölte.

38. Mijé monygyák emböri nemzet, aszonyi álat?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 48–49.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770^{X} VI. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

39. Kiből lettek a kisértetek?
Kálmány Lajos ezt a változatot elsőként német nyelven jelentette meg, majd *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájának jegyzeteiben is közzétette (Kálmány L. 1891. 140; 1893/a. 29.). Szövegtagolás és a nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva megjelent a *Parasztbibliá*ban (Lammel A.–Nagy I. 1985. 41.).

40. Az égből lehajigált angyalok állapota
Kálmány Lajos ezt a változatot elsőként német nyelven jelentette meg, majd *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában is közzétette (Kálmány L. 1891. 140; 1893/a. 28.).

41. Luczifer csata-indítása
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 28–29.

43. Hogyan jutott Cziczelle és Dávid a holdba?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 17.

44. Cziczelle megvénült a holdban
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 17–18.

45. Isten rendelte Dávidot és Cziczellét a holdba
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában is közölte (Kálmány L. 1893/a. 17.). Szövegtagolás és nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva megjelent a *Parasztbibliá*ban is (Lammel A.–Nagy I. 1985. 198.).

47. Luczifer a holdba kapott
Kálmány Lajos ezt a változatot elsőként német nyelven jelentette meg, majd *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában is közzétette (Kálmány L. 1891. 140; 1893/a. 29.). Szövegtagolás és nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva megjelent a *Parasztbibliá*ban (Lammel A.–Nagy I. 1985. 41.).

48. „Tejút” eredete
Első közlés: Kálmány L. 1893/b. 13.

50. Mijûta lácczik az êhajlás az égön?
Első közlés: Kálmány L. 1893/b. 16–17.

53. „Hüvej-piczi” az „Ökör” fülében van – részben ATU 700 (AaTh 700 Hüvelyk Matyi) típus második epizódjának töredékes formája
Első közlés: Kálmány L. 1893/b. 18.

54. Mikô görbült mög a „Dönczöl/szekér”?
Első közlés: Kálmány L. 1893/b. 20.

55. Mikô tört el a „Kisdönczöl-szekér” rúgygya?
Első közlés: Kálmány L. 1893/b. 20.

56. „Koszorú-csillag” elnevezése
Első közlés: Kálmány L. 1893/b. 24.

57. „Szent Domonkos kertje”
Első közlés: Kálmány L. 1893/b. 25.

59. „Krisztus Urunk asztala”
Első közlés: Kálmány L. 1893/b. 24.

61. A „Két-árva-csillag” története
Első közlés: Kálmány L. 1893/b. 25.

62. A „Halászok” tizënöten vôtak
Első közlés: Kálmány L. 1893/b. 9.

63. „Kaszások”-ról
Első közlés: Kálmány L. 1893/b. 21.

67. Isten lovat teremtett
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 17.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 VIII. 29. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

68. A lovat az Ördög teremtette
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 16.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 VIII. 2.a. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

69. Ördögbű van a ló
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 VIII. 2.a. számmal jelölte.

70. Ördögből lett a ló
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 32.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 VIII. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

71. Az Ördög lóvá változik
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 VIII. 2.a. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

72. Krisztus Urunk lóvá teremtette az ördögöt
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 29–30.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 VIII. 2.a. számmal jelölte.

73. Az ekéhez vágott ördög ló lett
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 31.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 VIII. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

74. Az ördög ló lett a kötőfék hozzá vágásától
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában is közölte Szeged-Királyhalom helymegjelöléssel (Kálmány L. 1893/a. 32–33.).
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 VIII. 1. számmal jelölte.

75. Mióta van a lónak békája?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 14–15.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 VIII. 1. számmal jelölte.

76. Ádám vágja meg a ló lába szárát
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 16.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 VIII. 2.a. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

77. Mijûta vannak disznók?
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XXVII. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

78. A kígyó szép állat volt
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 46.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XXX. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

79. Mióta nem megy a kígyó?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 38–39.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 XXX. számmal jelölte.

80. Mióta átkozott a kigyó?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 46.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 XXX. számmal jelölte.

81. Mióta nem veszi be a föld a kígyót?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 46.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XVI. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

82. Mijûta öszik az ló ëgy pár óra hoszszájig? (BN 779 XVIII* A Krisztus a lovat megbünteti)
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 VII. 4. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

83. A csuka miért szent hal?
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XII. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

84. A macska Noé kesztyűjéből van
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 62.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XI.1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

85. Isten megtompította a macskát
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 46.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XI. 2. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

86. A fecske leányból lett
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 II. 7. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

87. A kakuk átok alatt van
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában közölte (Kálmány L. 1893/a. 48.). Szövegtagolás és a nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva megjelent a *Parasztbibliá*ban (Lammel A.–Nagy I. 1985. 47.).
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 II. 5. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

88. A páva eladta az Ördögnek a húsát
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 II. 3. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

89. Miért nem mer a páva a lábára nézni?
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 47.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 II. 4. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

90. Az Ördög méhet akart teremteni
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XVII. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

91. Mióta van légy?
Kálmány Lajos ezt a szöveget elsőként német nyelven jelentette meg, majd *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájának jegyzeteiben is közölte (Kálmány L. 1891. 7; 1893/a. 13.).
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XVII. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

92. Az Ördög legyet teremt
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 13.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XVII. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

93. Isten teremtette a legyet
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XVII. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

94. Legyes Margit a legyek királya
Kálmány Lajos a monostori szöveget elsőként német nyelven jelentette meg, majd *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában közölte, és itt utalt a magyarszentmihályi változatra is (Kálmány L. 1891. 7; 1893/a. 40.).

95. Szent Péter csak legyet teremt
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XVII. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

96. Sárkány véréből van a gonga
Eredetmagyarázó monda töredékes szövegvariánsa, részletesebben Magyar 2006. 108–110.

97. Az Ördög tetűt teremt
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában is közölte Szeged-Királyhalom helymegjelöléssel. (Kálmány L. 1893/a. 12.).
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 XVII. számmal jelölte.

98. Az Ördög bolhát teremt
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 XVII. számmal jelölte.

99. A szúnyog erejéről
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 XVII. számmal jelölte.

100. Szúnyog, Isten, Ördög
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 XVII. számmal jelölte.

101. A füst eredete
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XVI. 2. számmal jelölte.
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában közölte (Kálmány L. 1893/a. 18.). A szövegtagolás és a nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva a monda megjelent a *Parasztbibliában* (Lammel A.–Nagy I. 1985. 106–128.).

103. Ördög találmányai
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 14.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XXXI. számmal jelölte.

104. Ördög csinálta az első malmot
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 14.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XXX. számmal jelölte.

105. Az állatoknak adott parancs
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 IX. 3. számmal jelölte.

107. Az ördög vetőmagja a konkoly
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 I. 4. számmal jelölte.

108. Minek a jele a görcs a búzán? (BN 799 XXIII* A kalász megrövidülése)
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 I. 16. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

109. A búza kevesbbedése (BN 799 XXIII* A kalász megrövidülése)
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 I. 1.b. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

110. Az asszony bűne és az Isten átka (BN 799 XXIII* A kalász megrövidülése)
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 770 I. 1.b. számmal jelölte.
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában is közölte (Kálmány L. 1893/a. 35.).

111. A búza két jele (BN 799 XVIII* A Krisztus a lovat megbünteti)
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 37.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 VIII. 3. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

112. A búzán Krisztus Urunk képe van
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 37–38.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 I. 3.a. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

113. Mióta ismeretes a dohány neve? – ATU 1901A (AaTh 1901A Az ördög titokzatos növényének: a dohány nevének a kitalálása)

114. A dohány levele öles volt – ATU 1901A (AaTh 1901A Az ördög titokzatos növényének: a dohány nevének a kitalálása)

116. Szent Péter el akarta pusztítani a dohányt
Kálmány Lajos ezt a változatot elsőként német nyelven jelentette meg, majd *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában közzétette (Kálmány L. 1891. 10; 1893/a. 20.). A szövegtagolás és a nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva a monda megjelent a *Parasztbibliá*ban is (Lammel A.–Nagy I. 1985. 368.).

118. A bor tulajdonsága
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XV. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

119. Mëddig nem koppant a fejsze a fába?
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 825 V. számmal jelölte. Az AaTh 825 Az ördög Noé bárkájában típusnál a változatok felsorolása helyett utalást találhatunk Nagy Ilona készülő eredetmonda-katalógusára.

120. Mijûta szigygyák az ácsok Szent Pétört? ATU 774H (AaTh 774H Krisztus görcsöket teremt a fába)
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 19.

121. A fába a csomó az Ördög nevetlen újját jegyözi
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 825 V. számmal jelölte. Lásd a 119. szöveg jegyzetét.

123. Az örvény szent Péter vize
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 774 V. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.
A szöveget Kálmány Lajos *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában is közölte (Kálmány L. 1893/a. 18–19.). A nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva a monda megjelent a *Parasztbibliá*ban is (Lammel A.–Nagy I. 1985. 106–108.).

II. Vízözön mondák és töredékei

1. A bárka csinálása segítséggel
Kálmány Lajos a szöveget először az *Ethnographiá*ban, majd *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában közölte (Kálmány L. 1892. 80–81; 1893/a. 52–54.). A három közlés között apró eltérések vannak, különböző a szövegtagolás, a nyelvjárás jelölése, illetve tartalmi eltérést egy helyen tapasztaltunk: az *Azután kigúnyólták Nójét, oszt bepiszkolták a bárkát* mondat az *Ethnographiá*ban a következő alakban található: *Azután kigúnyólták Nójét, oszt' belesz…tak a bárkába*, míg az 1893-as közlésnél *Azután kigúnyólták Nójét, (oszt' bepiszkolták a bárkát.)* formában.
A szövegtagolás és a nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírva a monda a *Parasztbibliá*ban is megjelent (Lammel A.–Nagy I. 1985. 106–108.).

2. Noé mozsdatlanul fogott a dologhoz
Kálmány Lajos e szövegét elsőként Herrmann Antal tette közzé (Herrmann A. 1891. 145–146.), majd megjelent a *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkában (Kálmány L. 1893/a. 55–57.). A közlések között apró eltérések vannak a lejegyzés és a szövegtagolás tekintetében. A monda átírva a megjelent a *Parasztbibliában* is (Lammel A.–Nagy I. 1985. 106–108.).

3. Csorgó szegek
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 57–58.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 825 IV. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

4. Noé nem akarja csinálni a bárkát
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 59.

5. Noé felesége átka folytán kopog a fejsze a fában
Kálmány Lajos ezt a szöveget először az *Ethnográphiá*ban, majd *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban* című munkájában közölte (Kálmány L. 1892. 81–82; 1893/a. 58.).
A közlések között apró eltérések vannak a leírás és a szövegszerkesztés tekintetében. Tartalmi eltérés egy helyen tapasztalható: *A hogy tüzelt Nójé, kapta az Ördög haragjába beleszellentett a tűzbe, azûta füstöl a tűz.* Ez a mondat az *Ethnographiá*ban a következő alakban szerepel: *A hogy tüzelt Nójé, kapta az Ördög haragjába ráf…ott a tűzbe, azûta füstöl a tűz,* míg az 1893-as közlésnél *A hogy tüzelt Nójé, kapta az Ördög haragjába (beleszellentett a tűzbe), azûta füstöl a tűz.* formában találjuk.

6. A be nem eresztettek
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 825 számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

7. Noé sast bocsájtott ki a bárkából
Első közlés: Kálmány L. 1893/a. 64.
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget is MNK 825 számmal jelölte.

8. Mijûta nincs a galambnak epéje?
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 II. 6. számmal jelölte.

III. Krisztus mondák

1. Krisztus Urunk lelket ment meg
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 830 II. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

2. Jóért jót ad – ATU 750^{X} (AaTh 750^{X} Krisztus a szegény és gazdag parasztnál/ testvérnél [I.])

3. Në erőtessék a lánt a legénhön
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 774 V. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ezen a számon más típust említ.

4. Krisztus Urunk és a szegény legény – ATU 1137 + ATU 330 (AaTh 1137 Polyphemos + AaTh 330A Krisztus és a varga / I, III.)

5. Jutalmazás és büntetés – ATU 759 (AaTh 759 A remete és az angyal)

6. Krisztus Urunk és a kényesek – ATU 759 (AaTh 759 A remete és az angyal)

7. Jót büntet, hogy el ne bízza magát – ATU 759 (AaTh 759 A remete és az angyal)

10. Szent Venczel kécczör születött – ATU 788 (AaTh 788 Az elégetett és újból született szent)

11. Mölik szent születött kécczör? – ATU 788 (AaTh 788 Az elégetett és újból született szent)

12. Mûta kopasz Szent Pétör? – ATU 774J (AaTh 774J Szent Péter kopaszsága)

13. Hogyan lett Szent Péter kopasz? – ATU 774J (AaTh 774J Szent Péter kopaszsága típus töredékes változata)
14. A czipó – ATU 774L (AaTh 774L Miből lett a gomba?)

15. Mé tart csak fél napig szen Pétörnek a nevenapja? – ATU 785A (AaTh 785A Az egylábú liba / Krisztus és Szent Péter)
A szöveg megjelent a nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírt formában a *Parasztbibliá*ban (Lammel A.–Nagy I. 1985. 406–407.).

16. Miért böjtöl a rácz a bocskorért?
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XIV. 5. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen számon ilyen típust nem említ.

17. A ki másnak vermet ás
Kötődik az ATU 750 típushoz.
A szöveg a nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírt formában megjelent a *Parasztbibliá*ban (Lammel A.–Nagy I. 1985. 376–378.).

18. Szent Péter hibát talál a diófában – ATU 774P (AaTh 774P Szent Péter és a dió)

19. Szent Péter egyedül lesz tehénpásztor – ATU 774D (AaTh 774D Szent Péter Isten szeretne lenni / tehenet őrizni)

20. Szent Péter egyedül lesz ács (MNK 774 U* Krisztus vörös zsinórral fűrészel)

21. Szent Péter egyedül arat (MNK 774V* Szent Péter elhagyja Krisztust)

22. Szent Péter elhagyja Krisztus Urunkat (MNK 774V* Szent Péter elhagyja Krisztust)

23. Krisztus Urunk és a kovács – ATU 753 (AaTh 753 A kovácsok kovácsa)

24. Krisztus Urunk és a béres –ATU 830B (AaTh 830B Isten segedelmével [I.])

27. Isten álgya mög a munkájába – ATU 750B (MNK750B III* Krisztus megszaporítja a szegény asszony vásznát)

28. A telhetetlenség következménye (BN 779 XXIII* A kalász megrövidülése)
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 I. 1. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen számon ilyen típust nem említ.

30. Miûta nem dôgozik a czigány? – ATU 1638* (AaTh 1638* Miért szabad a cigánynak szöget lopni)

31. Miért szabad a czigánynak csalni? – ATU 1638* (AaTh 1638* Miért szabad a cigánynak szöget lopni)

32. A czigának szabad eskünni – ATU 1638* (AaTh 1638* Miért szabad a cigánynak szöget lopni)

33. Miért nem csinálhatták meg a negyedik szeget? – ATU 1638* (AaTh 1638* Miért szabad a cigánynak szöget lopni)

34. A bor miért Krisztus Urunk vére?
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XII. számmal jelölte. Később a *Magyar Népmesekatalógus* ilyen számon ilyen típust nem említ.
A szöveg megjelent a nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírt formában a *Parasztbibliá*ban (Lammel A.–Nagy I. 1985. 478.).

35. Mikor kapta nevét a koronafa?
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 III. 6. számmal jelölte. Később a *Magyar népmesekatalógus* ilyen számon ilyen típust nem említ.
A monda megjelent a nyelvjárási jelenségek jelölésének szempontjából átírt formában a *Parasztbibliá*ban (Lammel A.–Nagy I. 1985. 476.).

IV. Jeles emberekről

1. Markalf – ATU 921 (AaTh 921 Markalf)

2. Világbíró Nagy Sándor ítélete – ATU 1534 (AaTh 1534 Salamoni ítéletek)

VI. Mátyás király mondák

1–2. Mátyás lesz a király
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 770 XX. számmal jelölte. Később a *Magyar népmesekatalógus* ilyen típust nem említ. Az egyházaskéri változat először a *Magyar parasztmesék* II. kötetében *Mátyás királlyá választása* címmel (Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 316–317, 400.) jelent meg, majd ezzel a címmel újra publikálta Bálint Sándor (Bálint S. 1978–1979. 496.) és Penavin Olga is (Penavin O. 1993. 234.).

4. A kőleves – ATU 1548 (AaTh 1548 A kőleves)

5. Hogyan ajándékozott Mátyás király? – ATU 1689A (AaTh 1689A A szegény és a gazdag ajándéka / A nagy tök és a négy ökör)
Első közlés: Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 323–324, 401.

6. Mátyás király és a síkárfű-árús – ATU 1610 (AaTh 1610 A megfelezett ütlegek)
A szöveg a *Magyar parasztmesék* II. kötetében (Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 325–327, 401–402.) is megjelent, majd e közlés alapján Penavin Olga is publikálta (Penavin O. 1993. 235–236.).

7. József császár Temesközön – ATU 922B (AaTh 922B A király arcképe a pénzen)

8. Hogy osztotta be az életet az öreg ember? – ATU 726 (AaTh 726 A legöregebb a tanyán)

9. A nyolcz garas beosztása – ATU 922B (AaTh 726B A király arcképe a pénzen)

10. Mátyás király és a kis kakast felosztó szomszéd – ATU 1533 (AaTh 1533 A kakas elosztása)

11. A kanász felel meg a kérdésekre – ATU 922 (AaTh 922 A cinkotai kántor)

12. Juhász bácsi – ATU 921 (AaTh 921 Markalf töredékes változata)

15. Mátyás király és a számadó/bojtár
A szöveg először a *Magyar parasztmesék* II. kötetében (Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 318, 400.) jelent meg, majd e közlés alapján Penavin Olga is publikálta (Penavin O. 1993. 234–135.).

18. Mátyás király fát vág
Kovács Ágnes a Kálmány kéziratához készített jegyzetében ezt a szöveget MNK 921 XV. számmal jelölte. Később a *Magyar népmesekatalógus* ilyen típust nem említ.

23. Mátyás király lustái – ATU 1950 (AaTh 1950 Mátyás király lustái)

24–26. Mátyás király és a legényke
Első közlés: Ortutay Gy. 1955. III. 620–621.

27. Mátyás király és a gyomorbajos püspök
Először a *Magyar népköltészet* III. kötetében közölték (Ortutay Gy. 1955. III. 623.), majd a *Magyar parasztmesék* II. kötetében is publikálták (Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 331, 402.).

28. Az ingyen nem temető pap és Mátyás király
Első közlés: Ortutay Gy. 1955. III. 622.

33. A francia és a Mátyás király várnagya
Első közlés: Ortutay Gy.–Katona I. 1956. 321–322, 401.

Legendák

I. Szentek legendái

2. Szent Jobb – ATU 315 (AaTh 315 A hűtlen anya/testvér)

3. Szent András kécczör született – ATU 788 (AaTh 788 Az elégetett és újból született szent)

Hazajáró hiedelmek

1. Szépen süt a holdvilág – ATU 365 (AaTh 365 Halott vőlegény)

3. Ördög a hazajáró képében (J/ IX Ördögszerető töredékes formában)[14]

[14] Bihari Anna hiedelemmonda-katalógusa alapján (Bihari A. 1980.).

A TANULMÁNYOKHOZ FELHASZNÁLT IRODALOM

Bálint Sándor
1978–1979 A szögedi nemzet. A szögedi nagytáj népélete. III. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 2.

Banner János
1943 *A Dugonics Társaság ötven éve 1892–1942. Ötven titkári jelentés.* Dugonics Társaság, Szeged.

Banó István
1952 Történeti énekek és katonadalok. Könyvszemle. *Ethnographia* LXIII. 229–233.
1953 Megjegyzések a Kálmány kötet körüli vitához. *Ethnographia* LXIV. 380–386.

Barna Gábor
2002 Feladataink a jelenben. *Szeged* 14. 7. 7.

Bátky Zsigmond
1927 Múzeumunk érdekében. *Néprajzi Értesítő* XIX. 123–127.

Benedek Elek
1881 Szeged népe. *Fővárosi Lapok* XVII. 153. 892–893.

Benedek Katalin
1984 *A magyar novellamesék típusai (AaTh 850–999*). (MNK 4.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.
2001 *A cigány mesemondók repertoárjának bibliográfiája.* (MNK 10/1. Összefoglaló bibliográfia.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.

Benedek Katalin (szerk.)
2006 *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratos folklórgyűjteménye egész Magyarországról. 1845–1858.* Balassi, Budapest.

Bernát László
1982 *A magyar legendamesék típusai (AaTh 750–849).* (MNK 3.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.

Berze Nagy János
1915 Kálmány Lajos új mesegyűjteménye. *Ethnographia* XXVI. 93 –115.
1957 *Magyar népmesetípusok.* I–II. Baranya Megye Tanácsa, Pécs.

Beszédes Valéria
1978 *Jávorfácska. Félszáz szaján népmese.* Életjel, Szabadka.

Bihari Anna
1980 *Magyar hiedelemmonda katalógus.* (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.

Bodor Anikó
1999 *Vajdasági magyar népdalok II. Balladák, betyár- és pásztordalok*. Fórum–Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Újvidék–Zenta.

Dégh Linda
1952 Kálmány Lajos munkássága és a történeti énekek. In: Kálmány Lajos: *Történeti énekek és katonadalok.* (Kálmány Lajos népköltési hagyatéka I.) Budapest. 71–134.

Dégh Linda–Katona Imre–Péter László
1952 Válasz Banó István bírálatára. *Ethnographia* LXIII. 233–242.

Dömötör Ákos
1988 *A magyar tündérmesék típusai (AaTh 300–749).* (MNK 2.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.

Faragó József
1962 *Farkas-barkas. Magyar népmesék*. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest.

Forrai Ibolya (szerk.)
1979–1983 *A Néprajzi Múzeum Kéziratgyűjteményének katalógusa.* I–III. (Előmunkálatok A magyarság néprajzához.) 5/A–5/C. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.
2002 Kálmány Lajos népköltési hagyatéka a Néprajzi Múzeumban. *Szeged* 14. 7. 21–25.

Herrmann Antal
1891 A finn-ugor népek vízözön-mondái. *Ethnographia* II. 142–155.
1893 A köröm a néphitben. *Ethnographia* IV. 117–130.
1916 Rudolf királyfi a mondában. *Ethnographia* XXVII. 1–16.

Jankó János
1896 Finn és magyar csillagnevek (Petrelinus és Kálmány Lajos értekezései). *Nyelvtudományi Közlemények* XXIII. 2. 224–227.

Katona Imre–Bori Imre–Beszédes Valéria
1976 *Pingált szobák. Borbély Mihály meséi. Kálmány Lajos gyűjtése.* (A kötet végén Borbély Mihály gyermekeinek meséivel.) Fórum, Újvidék.

Katona Lajos
1905 A kedd asszonya. *Ethnographia* XVI. 1–16.

K. Kovács László
1939 Néprajzi muzeológia. *Néprajzi Értesítő* XXXI. 261–293.

Kálmány Lajos
1877 *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból.* I. Réthy Lipót és fia, Arad.
1878 *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból.* II. Réthy Lipót és fia, Arad.
1881 *Szeged népe. I. Ős Szeged népköltése.* Réthy Lipót és fia, Arad.
1882 *Szeged népe. II. Temesköz népköltése.* Réthy Lipót és fia, Arad.
1885 *Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya.* (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XII. 9.) Budapest.
1887 *Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. A hold nyelvhagyományainkban.* (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XVI. 5.) Budapest.
1891/a *Szeged népe. III. Szeged vidéke népköltése.* Bába Sándor könyvsajtóján, Szeged.
1891/b Kosmogonische Spuren in der magyarischen Volksüberlieferung I. Die Schöpfung II. Der Sündenfall. *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* II. 3–11, 139–148.
1891/c Délvidéki népmondák. *Ethnographia* II. 72–74.
1892 Magyar vízözön mondák. *Ethnographia* III. 80–82.
1893/a *Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban. Mythologiai tanulmány.* Bába Sándor könyvsajtóján, Szeged.
1893/b *A csillagok nyelvhagyományainkban. Néprajzi tanulmány.* Szeged.
1911 A Patkó-nóta kétértelműségéről. *Ethnographia* XXII. 380–381.
1912 Vérint való testvérek. *Ethnographia* XXIII. 38–46.
1913 Dalfejtő népszokás. *Ethnographia* XXIV. 250.
1914/a *Hagyományok. Mesék és rokonneműek.* I. *Borbély Mihály mondása után.* II. Néphagyományokat-Gyűjtő Társaság, Vácz.

1914/b Ballada a török világból: Komáromi szép lány. *Ethnographia* XXV. 36–38.
1952 *Történeti énekek és katonadalok.* Szerk. Ortutay Gyula, s. a. r., bev. Dégh Linda, az életrajzot írta Péter László, jegyz. Dégh Linda és Katona Imre. (Kálmány Lajos népköltési hagyatéka I.) Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest.
1954 *Alföldi népballadák.* Szerk. Ortutay Gyula. (Kálmány Lajos népköltési hagyatéka II.) Akadémiai, Budapest.
2009 *Magyar hitvilág.* Szerk. Péter László. Kálmány Lajos Közművelődési Egyesület, Szeged–Pécska.

Kálmány Lajos (szerk.)
1914 *Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye.* (MNGY XIII.) Bev. Sebestyén Gyula. Athenaeum, Budapest.

Kovács Ágnes
1956 Ipolyi Arnold folklórgyűjteménye a Néprajzi Múzeum kéziratgyűjteményében. *Néprajzi Értesítő* 38. 223–260.
1974 *Icinke picinke. Népmesék óvodásoknak.* Móra, Budapest.

Kovács Ágnes–Benedek Katalin
1987 *A magyar állatmesék katalógusa (AaTh 1–299).* (MNK 1.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.
1989 *A magyar hazugságmesék katalógusa (AaTh 1875–1999).* (MNK 8.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.
1990/a *A magyar formulamesék katalógusa (AaTh 2000–2399).* (MNK 9.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.
1990/b *A rátótiádák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai (AaTh 1200–1349).* (MNK 6.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.

Lammel Annamária–Nagy Ilona
1985 *Parasztbiblia. Magyar népi biblikus történetek.* Gondolat, Budapest.

Madarassy László
1921 Madarassy László főtitkár jelentése. *Ethnographia* XXXII. 148–156.

Magyar Zoltán
2006 *Szent György a magyar kultúrtörténetben. A Kárpát-medence Szent György-hagyományainak néprajzi és művelődéstörténeti rétege.* Kairosz Kiadó, Budapest.

Miklós Péter
2002 Könyvek és anyakönyvek között. *Szeged* 14. 7. 11–16.
2003 *Kálmány Lajos csanádpalotai évei.* (A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség füzetei 35) Keresztény Értelmiségiek Szövetsége makói csoportja, Makó.

Móra Ferenc
1919 Kálmány Lajos halála. *Ethnographia* 1919. XXX. 94–99.
1936 *A szegedi tulipános láda*. Révai, Budapest.

Nagy Ilona
1991 Kálmány Lajos és a századforduló mitológiai kutatásai. In: Jankovics József (szerk.): *A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében.* II. Budapest–Bécs. 937–942.

Olajos Laura
2008 Kálmány Lajos csókái évei. *Szegedi műhely* 47. 2. 143–161.

Ortutay Gyula
1940 *Fedics Mihály meséi.* (ÚMNGY I.) Egyetemi Magyarságtudományi Intézet, Budapest.
1941 Kálmány Lajos és a modern néprajzi gyűjtés. *Szellem és Élet* IV. 4. 192–202.
1949 A magyar néprajztudomány elvi kérdései. *Ethnographia* 60. LXI. 1–24.
1955 *Magyar népköltészet.* I. *Népdalok.* II. *Népballadák.* III. *Népmesék.* Szépirodalmi, Budapest.

Ortutay Gyula–Dégh Linda–Kovács Ágnes (szerk.)
1960 *Magyar népmesék*. I–III. Szépirodalmi, Budapest.

Ortutay Gyula–Katona Imre (szerk.)
1951 *Magyar parasztmesék*. I. Szépirodalmi, Budapest.
1956 *Magyar parasztmesék*. II. Szépirodalmi, Budapest.
1970 *Magyar népdalok.* I–II. Szépirodalmi, Budapest.

Ortutay Gyula–Kriza Ildikó (szerk.)
1968 *Magyar népballada.* Szépirodalmi, Budapest.

Penavin Olga
1993 *Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjtemény.* I. Forum, Újvidék.

Péter László
1947 Kálmány Lajos hagyatéka. *Tiszatáj* 1947/8–9. 71–82.
1952/a *Kálmány Lajos. Egy nagy magyar folklorista élete.* Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest.
1952/b Kálmány Lajos. In: Kálmány Lajos: *Történeti énekek és katonadalok.* (Kálmány Lajos népköltési hagyatéka I.) Budapest. 5–69.
1996 Piarista seregszámla. Elhangzott 1996. július 1-jén a szegedi piarista iskola 275 éves fönnállása alkalmából a Szegedi Nemzeti Színházban rendezett díszelőadáson, lásd http://www.szepi.hu/files/u3/peter_laszlo-piarista_seregszamla.pdf (letöltve: 2014. 11. 12.).
2002 Kálmány Lajos életművének sorsa. *Szeged* 14. 7. 17–20.
2008 *Kálmány Lajos. Válogatott tanulmányok.* Bába és Társai–Kálmány Lajos Közművelődési Egyesület, Szeged–Pécska.

Pogány Péter
1954 Szájhagyomány mentésünk elfelejtett korszaka és szervezője. Megkerült Abafi–Kálmány sajtórakész népköltési gyűjteménye. *Ethnographia* LXV. 541–567.

Süvegh Veronika
1985 *A magyar rászedett ördög-mesék típusai (AaTh l030–1199).* (MNK 5.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.

Szekernyés János
2002 A Temesköz népköltészetének tudós kutatója. *Szeged* 14. 7. 8–10.

Szentkláray Jenő
1882 *Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből, 1779-től napjainkig*. Temesvár.

Tompos Krisztina
2012 Kálmány Lajos a megítélések tükrében. *Első Század* II. 3. 349–381.

Tóth Ferenc
1975 *Kálmány Lajos nyomában: Az észak-bánáti népballadák élete*. Hungarológiai Intézet, Újvidék.

Uther, Hans Jörg
2004 *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography.* I–III. (FFC 284.) Suomalainen Tiedeakatemia (Academia Scientiarum Fennica), Helsinki.

Vargyas Lajos
1960 Kutatások a népballada középkori történetében 1. Francia eredetű régi balladáinkban. *Ethnographia* LXXI. 163–276.
1976 *A magyar népballada és Európa.* I–II. Zeneműkiadó, Budapest.

Vehmas Marja–Benedek Katalin
1988 *A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa (AaTh 1430–1639*).* (MNK 7/B.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.
1989 *A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa (AaTh 1640–1874).* (MNK 7/C.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.

Voigt Vilmos
1980 A magyarországi folklorisztikai textológia eredményei és feladatai. *Hungarológiai Közlemények* XII. 42–43. 29–47.
1999 Mit tudunk a jugoszláviai magyar mesekincsről? *Néprajzi Látóhatár,* VII. 1–4. 367–375.

Vöő Gabriella
1986 *A magyar népmesék tréfakatalógusa (AaTh 1350–1429).* (MNK 7/A.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.

Wlislocki, Heinrich
1893 *Volksglaube und religiöser Brauch der Magyaren.* (Darstellungen aus dem Gebiete der nichtchristlichen Religionsgeschichte, 8.) Aschendorff, Münster.

HELYSÉGNÉV-AZONOSÍTÓ*

Algyő, Csongrád vm.
Arad, Arad vm. (RO)
Aurélháza, Temes vm. (Răuți, RO)
Battonya, Csanád vm.
Békés, Békés vm.
Csanádapácza (Csanádapáca), Csanád vm.
Csanádapátfalva, Csanád vm.
Csóka, Torontál vm. (Čoka, SR)
Deszkimajor (Deszk), Torontál vm.
Egyházaskér, Torontál vm. (Verbica, SR)
Ferenczszállás (Ferencszállás), Torontál vm.
Földeák, Csanád vm.
Gyála, Torontál vm. (Đala, SR)
Gyopárhalom (Orosháza), Békés vm.
Gyopáros (Orosháza), Békés vm.
Gyopárosi szőllők (Orosháza), Békés vm.
Gyorok, Arad vm. (Ghioroc, RO)
Hódmezővásárhely, Csongrád vm.
Horgos, Csongrád vm. (Horgoš, SR)
Józova (Hódegyháza), Torontál vm. (Jazovo, SR)
Kis-Királyhegyes (Királyhegyes), Csanád vm.
Klárafalva, Torontál vm.
Kondoros, Békés vm.
Kövegy, Csanád vm.
Kukutyini major Deszk mellett (Deszk), Torontál vm.
Kübekháza, Torontál vm.
Magyarbánhegyes, Csanád vm.
Magyarkanizsa, Bács-Bodrog vm. (Kanjiža, SR)
Magyarszentmárton, Torontál vm. (Sânmartinu Maghiar, RO)
Magyarszentmihály, Torontál vm. (Mihajlovo, SR)
Majdán, Torontál vm. (Majdan, SR)
Mártély, Csongrád vm.
Meződombegyháza (Magyardombegyháza), Csanád vm.
Nagyszénás, Békés vm.
Orosháza, Békés vm.
Oroszlámos, Torontál vm. (Banatsko Aranđelovo, SR)
Ószentiván (Tiszasziget), Torontál vm.
Ótelek, Torontál vm. (Otelec, RO)
Padé, Torontál vm. (Padej, SR)
Pécska, Arad vm. (Pecica, RO)
Pusztaföldvár, Békés vm.
Szaján, Torontál vm. (Sajan, SR)

* A Kálmány Lajos által használt földrajzi név után közöljük az esetleges névváltozatot és a korabeli megyenevet. Ezt követően adjuk meg az országhatárok változása miatt keletkezett mai hivatalos nevet és a mai ország betűjelét.

Szeged, Csongrád vm.
Szeged-Gajgonya (Balástya), Csongrád vm.
Szeged-Madarásztó (Mórahalom), Csongrád vm.
Szentes, Csongrád vm.
Szőreg, Torontál vm.
Tápé, Csongrád vm.
Temesközlőrinczfalva, Torontál vm. (Terján, SR)
Térvár (Tiszasziget), Torontál vm.
Torontálmonostor (Kanizsamonostor), Torontál vm. (Banatski Monoštor, SR)
Törökbecse, Torontál vm. (Novi Bečej, SR)
Zenta, Bács-Bodrog vm. (Senta, SR)